HISTORIA

NAVIGATIONIS IN BRASILIAM, QVÆ ET AMERICA DICITVR.

QVA DESCRIBITVR AVTORIS nauigatio, qu[illegible]e in mari vidit memoriæ prodenda: Villa[illegible]gnonis in America gesta: Brasiliensium vic[illegible]s & mores, à nostris admodum alieni, cum [illegible]rum linguæ dialogo: animalia etiam, arbores, [illegible]que herbæ, reliquáque singularia & nobis pe[illegible]us incognita.

A I[illegible]ANNE LERIO BVRGVNDO G[illegible]cè scripta. Nunc verò primùm Latinitate donata, & variis figuris illustrata.

EXCVDEBAT

EVSTATHIVS VIGNON.

ANNO CIƆ IƆ LXXXVI.

ILLVSTRISSIMO ET POTENTISSIMO PRINCIPI AC DOMINO, D. VVILHELMO LANDGRAVIO HASSIÆ, Comiti in Katzenelnbogen, Dietz, Zigenhain & Nidda, &c. Domino suo clementissimo.

SEXTVS *iam ferè, opinor, agitur annus, Princeps Illustrissime, ex quo doctissimus vir Cassiodorus Reinius mihi ex vrbe Francofurto scripsit, se aliquãto antè cùm apud Celsitudinem tuam Castellis esset, ex te audiuisse, gratissimum tibi fore, si liber quem de Americana peregrinatione mea Gallicè scripseram, amplificatus & Latinè conuersus tibi legendus offerretur. Eũ enim semel à C. V. Gallicè perlectum propter nouitatem rerum, & historiæ mirabilitatem vehemẽter placuisse. Ac mihi qui-*

dem audita iampridem erat incredibilis illa benignitas & mãsuetudo animi tui summa eruditione ac præsertim naturalis philosophiæ, & historiarũ cognitione cõiuncta. Nã cùm illius libri mei capita, & memorialia quædam annis ab hinc sexdecim clarissimo Iurisconsulto doctori Hotomano Celsitudinis tuæ studiosissimo in oppido Caritea ostendissem (quò propter Curiales Galliæ tempestates confugeramus) memoria teneo illum sæpenumero mirificum quoddã tuum in hoc literarum genere studium prædicasse: neque se Principem vllum nosse, qui vehementiùs harum rerum cognitione delectaretur. Quod idẽ nuper à me D. Reinij literis consultus multis verbis confirmauit. Ac sanè acceptis illis literis si per tempus locúmque in quo tum eram (eram autem in Burgundia, vbi sacro verbi fungebar ministerio, ad quod summa Dei misericordia sum vocatus) mihi licuisset manus operi admouere, breui tempore negotium confecissem. Magnopere enim cupiebam aliquid præstare, quod Cels. V. probaretur. Nunc verò in hoc nouo exilio meo, vt animi dolorem, quem ex renouata patriæ nostræ laceratione concipio, lenirem, operam dedi, vt meus ille liber Latinè conuersus, & multis partibus

bus

bus auctus, atque amplificatus sub Illustrissimi tui nominis auspicijs euulgaretur.

Videbit autem celsitudo vestra narrationem prodigiorum, & mõstrorum admirabilem, ac ne mihi quidem, nisi oculatus testis ipse ac spectator fuissem, credibilem: sed verè ac liquidò confirmare hoc possum, cùm multa in illa vastitate Oceani monstra viderim, tum nulla vnquam æquè prodigiosa vidisse, vt illa sunt quæ hodie terram olim omnium amœnissimam ac florẽtissimam infestant. Ita sunt omnia perfidia, periurio, ac sceleribus oppleta. Annus iã agitur tricesimus, cùm Ecclesiæ nostræ, bustis atque incendijs Galliæ vstulatæ, refrigerij aliquid sese in mediis medio & solis terris, locísque desertis reperturas sperabant. Inde Villagagnonis cuiusdam perfidia reiectæ, rursus se in portum, vnde exierant, contulerunt. Hìc dici vix potest, in quàm immanes beluas inciderint. Ac sanè quis est qui audito cæsorum numero non perhorrescat? numerantur autem ad quaterdecies centena hominũ millia, qui per hos viginti quatuor annos bellis ciuilibus interierunt. Sempérne igitur, vt ille apud Sallustium dicebat, in fuga in sanguine, in cruore versabimur? Verùm hæc perpetua Ecclesiæ Christianæ conditio

est, vt semper à Sathana, & Sathanæ ministris quamcunque se in partem conferat, vexetur. Animaduerti cùm sub ea cœli plaga nauigaremus, quæ vulgò Zona torrida dicitur, genus esse quoddam piscium volatilium, quorum mihi naturam & conditionem Ecclesiarum nostrarum calamitas in memoriam reuocat. Nam siue in aquam se immergerent, confes[illegible]im à piscibus qui Albacoræ dicuntur, & m[illegible]nitudine sunt vegrandi, crudeliter infes[illegible]bantur: siue illius periculi vitandi caussa, ex[illegible]quis euolarent, tum à diris volucribus, qu[illegible] per illa spatia volitant, laniabantur. Simill[illegible]a nostrarum Ecclesiarum conditio est. Sed ta[illegible]n, vt Paulus ad nostrã consolationẽ scrips[illegible] dum premimur, non opprimimur, dum ær[illegible]nnis afficimur, non deserimur: dum deijc[illegible]ur, non interimus. Quin potiùs prout abundant ærumnæ & perpessiones Christi in nobis, ita per Christum abundat etiam consolatio nostra. Fugamur quidem & plagis cædimur, atque incertis sedibus vagamur: propter Christum interficimur totos dies: habiti sumus quasi oues destinatæ mactationi. Sed hoc certissimo solatio nos sustentamus: idcircò laboramus & contumeliis afficimur, quia speramus in Deo viuo, qui fidelium suorum

2.Cor.4.8.9.

2.Cor.1.5.

1.Cor.4.10.

Rom.8.35.

1.Tim.4.10.

conser-

conseruator est.

Atque optamus quidem ex animo, & Deum toto pectore obtestamur, vt vestras Ecclesias Germanicas, & pios earum Pastores pari consolatione ac Spiritu suo Paracleto sustentet. Sed cùm diuturnum istud quorundam otium & tranquillitatem consideramus, vereri nobis interdum subit, ne vetus illud Poetæ aliquando vsurpare possint:

Nunc patimur [illegible]gæ pacis mala: sæuior armis
Luxuria inc[illegible]buit, victúmque vlciscitur orbem.

Nam vt fe[illegible]um, si non vtare, rubigine contamin[illegible]ur: ita vera religio plerũque nimio otio [illegible] diuturnitate pacis, & quasi torpore co[illegible]umpitur. Quod ne vnquã in Hassicis E[illegible]esiis accidat, quas Deus tuæ, Princeps I[illegible]ustrissime, fidei credidit, atque commendauit, spero Celsitudinem vestram pro sua perenni & constãti pietate curaturam: præsertim cùm illam semper audiuerimus Ecclesiarum nostrarum studiosissimã fuisse: tantámque doctrinæ concordiam, quãta inter omnes earum pastores elucet, semper adamasse. Quò lubentiùs in hac præfatione Illustrissimo tuo nomini dicata, sum adductus, vt earum omnium nomine Celsitudi-

nem tuam obſecrarem, ne curam earũ primũ ab Illuſtriſſimo, & beatæ memoriæ Principe parente tuo PHILIPPO *ſuſceptã: deinde tibi tanquam hæreditariam ab ipſo traditam, & commiſſam deſertam eſſe patiare: ſed eam & pietati tuæ commendatã memineris, & Illuſtriſſimo Principi* MAVRITIO *Celſitudinis tuæ filio, ſpei heroicæ adoleſcenti, commendes. Pro mea verò virili parte, Princeps Illuſtriſſime, à tua Celſitudine peto, quæſóque primùm, vt hoc meum munuſculum qualecunque meæ erga te beneuolentiæ pignus, hilari fronte bonámque in partem accipias. Deinde, vt me patiare in tuorum, tuæque Celſitudini addictorum numero locum aliquem obtinere, quo ne vnquam indignus videar, ſedulò quàdiu vita ſuppetet, operam ac ſtudium adhibebo. Vale Illuſtriſſime ac & potẽtiſſime Princeps. Cal. Febr. 1586.*

Illuſtriſs. Celſit. veſtræ

addictiſsimus.

I. LERIVS.

Εἰς Λεραῖον.

Ἐν δοιῇ μάλα θυμὸς ἐμοὶ φίλε, πῶς σ' ὀνομήνω,
Ἢ ἐ Λαερτιάδην, ἢ ἐ Μελησιγένην.
Πρὶν γὰρ πολλὰ πάθες τ' εἶδές τ', ἰδὲ πόλλ' ἐπαληθεὶς
Ὄψ' ἀπενόστησας, ἄλλος ἐὼν Ὀδυσεύς·
Οὐ μέντοι πολίπορθος [illegible]ν. μᾶλλον δὲ πολίτας
Κείνους ποιήσων, [illegible]ερ ἵκοιο, Θεοῦ.
Νῦν δ' αὖ Ὠκεανόν π[illegible]έγων καὶ πείρατα γαίης,
Καὶ Λαιστρυγ[illegible]ν, εἰλομένους τε ἀνέμους.
Κύματά τ' ὀκειόεν[illegible]α, ἀπολλυμένους τε ἑταίρους,
Πῶς οὐκ [illegible]λλος ἔφυς φίλε Μελησιγενής;

Is. Cas.

AD IOANNEM LERIVM AMERICANÆ HISTORIÆ Scriptorem.

IGNOTAS quondam & nostro procul orbe remotas
Gentes, monstrosa Barbariéque feras,
Stridentésque sonos linguæ, ventrésque nefandos,
Humanis saturos carnibus, ecce, refers.
Credo equidē, Leræe: Doces quam visa. Sed euge,
Te dignum nodum vnice solue precor.
Talia, dic, portenta hominum, tam rara benigni
Temperies cœli num generare queat?
Et quos inculta mites creat arbore fructus,
Mite solum indomita fertilitate nitens?

Horrida Monstra hominum, quæris, num gignat amœna
Temperies cœli, fertilitásque soli?
Gignit. Sed causas doceant qui semina rerum,
Quique arcana tenent interiora viri.
Num maiora vides hominum portenta creari,
Qua cœlum multò mitius atque solum?
Testis culta nouem studijs Europa sororum,
Quæ toto, princeps, erigit orbe caput.
Hîc quā horrēda vigēt pudeat memorare, libellis
Vt possit nostris maior adesse fides.

I. I. B.

IN HISTORIAM AMERICANAM AB IOANNE Lerio Conſcriptam.

IMMANES mores tu qui audis & effera monſtra,
Quæ fert terra orbis nomine dicta noui:
Miraris pectus pluſquàm geſtare ferinum
Humanos vultus, oráque ſueta polo.
Primorum ſunt hæc noxæ monimenta parentum,
Infecit triſti quæ genus omne labe.
Hinc veri quoniam ſimulachrum numinis, amens,
In ſæuas meruit degeneraſſe feras.
Sunt quibus indulſit cœli clementia larga,
Vnde foret cultu mitius ingenium.
Cultior[illegible]s mores, ni vitæ temperet vſus,
Omnes conſimilis barbaries teneat.

ST. T.

IN IOANNEM LERIVM EIVSQVE DE AMERI-cana peregrinatione hi-storiam.

TANTA noui Lerae refers miracula mundi,
Támque nouas rerum, támq; hominum facies,
Vt cupiam lustrare oculis iam singula, ni me
Terreat vnda furens, Barbariésque virum.
Atqui tolle moras, cupidum pérque omnia deduc:
Nobis Oceano sat via tuta patet.
Tutò inter sæuos, humanáque viscera flammis
Torrentes, fas est viuere læstrigonas.
Oceanum rabie superat gens Galla furentem,
Et superat sæuos, barbara, læstrigonas.

G. M. N.

TOTIVS HISTORIÆ SVMMA capita.

Cap.

AVTORES IN HAC HIstoria [illegible]itati.

Biblia sacra.
Iosephus.
Eusebius.
Nicephorus.
Plutarchus.
Cicero.
Ouidius.
Appianus.
Osorius.
G[illegible]mara.
Benzo.
Calchondilus.
Viretus.
Hist. Eccl[illegible]si. Gallica.
Matthiolu[illegible]
Bodinus.
Popeliniriu[illegible]
Theuetus refutatus.

IOHANNIS LERII IN HISTORIAM SVAM PRÆFATIO,

Qua Theueti errores ac fraudes præcipuè coarguit.

MIRABVNTVR fortasse nonnulli, quòd cùm annus hic sit decimus octauus, ex quo ab America, quæ & Brasilia, redij, tãdiu historiã hãc in lucẽ edere distulerim. Idcirco operæpretium facturum me existimaui, si statim quibus fuerim causis præpeditus exponã. Cùm primùm in Galliam remigraui, & eos quos in ipsa America Brasilica Rubrica conscripseram cõmentariolos (quibus quidquid obseruatu dignum fuerat visum annotatum erat) cũ quibusdam cõmunicaui, vlteriùs progredi animus non erat. At illi crebris flagitationibus vrgere, vt ea quę tumultuariè & paucis exaraueram, fusiùs & ordine conscriberem: ne, inquiebant, tot & tanta memoratu digna, obliuione sepulta interirent. Anno itaque 1563. in paulò ampliorem excreuerunt

commentarium:cuius exemplar vnicum vir quidam bonus,cui à me cōmissum erat, cùm ad me mitteret,ecce,Lugduni à custodibus portę est interceptū,vt de eo recuperādo quā tumuis diligenter perquisito spes nulla esset relicta.Inde factum est vt aliquantò post repetito ab exscriptore autographo, maculis liturísque obsito, ipse (excepto Americano Colloquio quod exstat huius libri capite 20.cuius exemplum su[illegible]rerat nullum) de integro descripsi. Quod[illegible]pus vbi ad finem est perductum in Charitēsi[illegible] oppido,vbi tum degebam,bellicis tumultibus denuò imminentibus,fuga saluti consulere , libris chartísque relictis sum coactus.Quibus non multò post direptis , periit hic quoque alter Americanus commentarius : itaque [illegible]um labore meo & spe rursum fraudatus. Ta[illegible]ē cùm de priori illa iactura questus essem ap[illegible]d nobilem quēdam nec infimæ authoritat[illegible]s virum, designato illius quoque nomine cui[illegible] in manus commentariū illum incidisse nūciatum fuerat,vsque adeò diligentem huic negotio nauauit operam,vt recuperatum Anno 1576. mihi apud se benignè excepto reddiderit.Sic factum est vt historiam hanc manus meas veluti fugientem adhuc edere nō potuerim. Sed,vt ingenuè dicam quod res est, accedebant & alia quę me ab editione deterrebant, Quòd nimirum tenuitatis meæ mihi probè conscius eram, vtpote qui iis quæ in graui scriptore requiruntur instructus non essem:
tum

tum etiam quòd, eodẽ quo ab America remigraui Anno videlicet 1558, inciderat in man' meas Liber Singul. Americ. à Portæo ex breuioribus Theueti commentariis seu potiùs commentis scriptus. Ac sanè quãuis non me latebat (quod Fumæus præfatione in Gener. Indic. Histor. apertè est professus) librum illum singulariter mendaciis esse refertum: Si eo contentus author vlteriùs non esset progressus, nunc etiam fortasse quicquid est huius opellæ à me fuisset suppressum.

At verò hoc Anno 1577. in Theueti Cosmographiam incidens (is forsitan nos omnes qui eò nauigassemus è viuis sublatos, aut si qui essent superstites aduersum se in arenam descendere non ausuros credebat) hominem animaduerti non modò pristinos errores renouare, sed etiam in nos fictis criminibus conuitiisque non ferendis digredi. Quod cur faceret, nõ alia est inductus occasione quàm ea qua feruet in Ministros, atque adeò nos omnes vnà cum illis in Americam deuectos maledicta congerere libidine. Hæc me propè inuitum, vt integram nauigationis nostræ historiam ederem pertraxerũt. Ne cui autem dubium sit iuréne an iniuria de nouo isto Cosmographo conquerar, calumnias quibus nos Cosmographiæ suæ Tom. 2. libr. 21. cap. 2. fol. 908. inspersit describere placet.

Cæterùm (inquit) *penè mihi exciderat, seditionem paulò ante ex dissidiis quatuor Ministrorum quos eò Caluinus miserat vt cruentum suum Euan-*

gelium plantarent exortam esse. Horum primarius nomine Richerius, ante annis non ita multis, Carmelita & doctor Sorbonicus Lutetiæ fuerat. Egregij isti Concionatores cùm eo demum studio tenerentur, vt diuitias ex re qualibet facerent, & quicquid ad manum esset raperent, clandestinis consiliis & factionibus effecerunt vt ex nostris quidam trucidarentur. Verùm capti sontium nonnulli pœnas dedere, quorum cadauera piscibus obiecta sunt. Alij verò fuga saluti consuluere, in quibus erat ipse Richerius, qui paulò post Rupellam, (quo in loco etiamnum agere existimo) Ministerio operam daturus appulit. Non multùm verò abfuit, quin hac tragœdia irritati Barbari impetum in nos facerent, reliquósque interficerent.

Hæc sunt Theueti verba quàm potuimus fideliter reddita: Ad quæ lectorem diligenter attendere velim. Cùm enim, neque ille à nobis, neque nos ab illo in America conspecti fuerimus, nedum vt nostri causa in vitæ discrimen adductus sit, eum hac in parte nõ minùs mendacem quàm impudentem egisse calumniatorem, indicabo. Priùs autem, quò viam præcludamus excusationi quam prætexere posset narrationem institutam non ad illud demum tempus quo in America vixit, sed ad consequens etiam referri, in primis quæro, an possint illius tam expressa verba alia ratione exponi, nisi vt particula (*nos*) qua se in illo quoque numero fuisse satis indicat, eodem fuisse irretitum periculo affirmet? Si verò instet, in mentem sibi nunquam venisse

vt

vt Miniſtros de quibus agitur in America à ſe viſos affirmaret, quid alio ipſe ſcribat loco videamus.

Tom. 2. lib. 21. cap. 8. pag. 925.

Cæterùm (inquit) *ſi diutiùs illic mãſiſſem, populi illius miſeri animas lucrifacere conatus fuiſſem potiùs quàm in fodienda terra eruendis à natura reconditis theſauris operam poſuiſſem: veruntamen tum quia eorum linguæ non ſatis eram peritus, tum etiam quòd Miniſtri à Caluino miſſi iſtud onus in ſe receperant, inſtituto deceſſi.* Apage hominem mendaciſſimum. Si autem bonus iſte Catholicus Romanus contempti à ſe ſeculi ex Franciſci Regula quã profitetur, aliud ſpecimen non edidit præterquam quòd Theſauros imis terræ viſceribus reconditos parui fecit: miraculúmque aliud nullum præter Barbarorum conuerſionem, quam niſi à Miniſtris fuiſſet impeditus erat tentaturus, poſtquam luce clarius falſum id eſſe demonſtrauero, metuendum ſanè eſt ei ne in Calendarium Papæ poſt mortem non referatur, néue Sancti Theueti nomine non decoretur. Cæterùm vt quicquid iſte garrit meras eſſe nugas commonſtrem, nolim diſputationem inſtitui an veriſimile ſit necne, iſtum (qui nihil non congerit vt ſuis ineptiis colorem inducat) Miniſtros ſilentio prætermiſſurum edito Sing. Americ. libro, ſi eos in America vidiſſet, nedum vt crimina patraſſent, quorum nomine eos tandem accuſat edita Coſmographia annis pòſt minimum 16. Conuincetur enim ſuo ipſius teſtimonio libr. Sing. Am.

Libr. Sing. Amer. cap. 1. 24. 25. & 60.

ad Friense promõtorium 4. Idus Nouembr. Anno 1555. quatriduo verò post ad Ganabaræ sinum appulisse: vnde excessit Anno cõsequente prid. Cal. Febr. Nos verò, vt in historiæ progressu docebo, ad Castellum Colignium nõnisi Nonis Mart. Anno 1557. appulimus. Quæ cùm ita sint constétque satis annum & eo ampliùs à Theueti discessu ad nostrum aduentum intercessisse, qua fronte conspectu se nostro illic vsum fuisse ausus est asserere? Annõ potuit intercapedo 400000. passuum tam graue periculum ab eius capite remouere? Potuit sanè, at iste Cosmographicè mentiri (hoc est vniuerso orbi) gestiebat. Iam verò, postquam primum hoc caput in illum retorsimus, nihil superest quod responsione indigeat. Attamen vt vno verbo quod ab isto afferri potest expediam, ad seditionem illam quod attinet de qua sermonem instituere voluit: Primum quidem, quamdiu in America viximus vllam subortam esse pernego, tantum abest vt nostrûm quisquã morte sit affectus: si verò instet negari non posse quin à Villagagnonis domesticis facta fuerit in eum cõiuratio, cuius inuidiã in nos deriuare conetur: Respondeo ante aduentum nostrum contigisse, Quod vt constet euidentissimè, non defensorem, non testem aliũ quàm ipsum Villagagnonem appello. Quapropter Epistolam, qua ad D. Ioannis Caluini literas à nobis in Americam perlatas respõdit, licèt iampridem fuerit excusa, & ad fidem faciendam

dam

dam, exemplar Brasilica Rubrica cõscriptum diligenter asseruetur, in vsum duplicem, hoc loco adscribere visum est: Primò, quòd ea refutatur Theuetus, Deinde quòd cuius religionis professionem tũ temporis simularet Villagagno, luculenter indicat.

Villagagnonis ad Caluinum epistola.

Exprimi nõ posse puto, quo me affecerint gaudio tuæ literæ, & qui ad me vnà venere fratres: huc me redactum inuenerunt, vt mihi magistratus gerendus esset & munus Ecclesiasticum subeundũ. Quæ mihi res maximam anxietatem obtulerat. Ozias ab hac vitæ ratione me auertebat. Sed præstandum erat ne operarii nostri, quos mercede traduxeram, gentis adducti consuetudine, eius se vitiis contaminarent: aut religionis desuetudine, in ἀποστασίαν deuoluerẽtur. Quam mihi solicitudinem ademit fratrum aduentus. Adiecit hoc etiam commòdi, quòd si qua ex causa posthac erit nobis laborandum, aut periculum incurrendum, non deerunt qui sint mihi solatio, & me consilio iuuent. Cuius rei facultatem abstulerat periculi nostri suspicio. Qui enim fratres mecum è Francia traiecerant, rerum nostrarum iniquitate permoti, alius alia causa illata Ægyptum repetiuerunt. Qui fuerunt reliqui, homines egentes, mercede conducti quos pro tempore nancisci potueram: eorum hæc erat conditio, vt

ab eis mihi potius esset metuendum quàm petendum solatium. Hæc autē huius rei caussa est, vbi appulimus, simul omnis generis se nobis opposuere difficultates, vt vix inirem rationem quid potissimum esset agendum. Regio erat incultissima, nulla erant tecta, rei frumentariæ nulla copia. Sed aderant homines feri, ab omni cultu & humanitate alieni, moribus & disciplina penitus à nobis discrepantes, sine religione, honoris, virtutis, recti aut iniusti nulla notitia, vt me subiret dubitatio an in bestias humana specie præditas incidissemus. Contra hæc incommoda, erat summo studio & celeritate nobis prospiciēdum, & comparandum remedium, dum naues ad reditum instruebantur, ne eo subsidio destitutos indigenæ rerum nostrarum cupiditate capti nos imparatos opprimerent & interficerent. Huc quoque accedebat Lusitanorum insida vicinitas: qui etsi quam incolimus regionem tueri non potuerunt, huc tamen nos esse intromissos ferunt ægerrimè, & insano odio prosequuntur. Eam ob rem vno tempore hæc omnia se nobis agenda proponebant. Receptui nostro locus deligendus, expurgandus, & complanandus, munitiones circumducendę, propugnacula excitanda, tecta ad impedimentorum custodiam extruēda, materia conquirenda, & aduerso colle, locis impeditissimis, humeris ob bestiarum penuriam comportanda. Præterea, quòd indigenæ in diem viuant & agriculturæ non stu-

ſtudeant, nullo certo loco cibaria congeſta reperiebamus, ſed erat victus noſter è lõginquo raptim petendus. Qua ex re manum noſtram (quantulacumque eſſet) diſtineri oportebat, & minui. His adducti difficultatibus, qui me amicitiæ cauſa ſequuti fuerant, rebus noſtris diffiſi (vt ſuprà demonſtrauimus) pedem retulerunt. Ego quoque nonnihil commotus ſum, ſed cùm mecum reputarem, amicis affirmaſſe me hac ratione è Francia mouere, vt quam curam rebus humanis impenderam, eius ſtudij comperta vanitate, regno Chriſti excolendo adhiberem, iudicaui me in voces & hominum reprehẽſionem incurſurum & nomini meo iniuriam facturum, ſi labor aut periculi opinio à cœpto me deterreret. Præterea cùm Chriſti negotium gerẽdum eſſet, credidi non defuturum ſed ad fœlicem exitum perducturum. Ergo me confirmaui, vímque omnem ingenij intendi in rationem eius rei perficiendæ, quam ſumma vitæ meæ deuotione ſuſceperam. hac autem via id aſſequi me poſſe exiſtimaui, ſi vitæ integritate hoc meum propoſitum comprobarem, & quam operariorum manum traduxeram, ab infidelium conſortio & familiaritate auerterem. In eam ſententiam animo meo inclinato non ſine Dei prouidentia factum eſſe viſum eſt, vt in hæc negotia inuolueremur: ſed ideò accidiſſe, ne otio corrupti libidini & laſciuiæ operam daremus. Præterea ſuccurrit nihil eſſe tam arduum, quin conan-

do superari possit. Proinde ab animi fortitudine petendum esse auxilium, & continenti labore familiam exercēdam, huic nostro studio Dei beneficentiam non defuturam. Itaque in insulam, duobus millibus passuum à continenti remotam transmisimus : ibíque domicilio nostro locum delegi, vt adempta fugæ facultate manum nostram in officio continerem, & quòd fœminæ sine viris suis non essent ad nos commeaturæ, delinquendi occasionem præriperem. Accidit tamen vt ex mercenariis 26. voluptatis illecti cupiditate, in meam necem conspirauerint: sed die constituta consilio exequendo, re mihi per vnum ex consciis enunciata, eo ipso momēto quo ad me opprimendum armati admaturabāt, hoc modo periculum effugimus. Quinque è meis domesticis ad arma conuocaui, & aduersum ire cœpi: tum tātus coniuratis incessit terror, tantáque perturbatio, vt nullo negotio facinoris authores quatuor qui mihi fuerāt designati corripuerimus, & in vincula coniecerimus. Eo casu reliqui consternati, positis armis delituerūt. Postridie vnum cathenis exoluimus vt causam suam diceret liberiùs: sed effuso cursu in mare se præcipitem egit, & suffocauit. Reliqui vt è vinculis causam dicerent adducti, sine quæstione vltrò exposuerunt quæ per indicem comperta habuimus. Vnus ex ipsis paulò antè à me castigatus, quòd se scorto cōiunxisset, iniquiore esse mente cognitus est, & ab se coniurationis

tionis initium factum esse: atque scorti patrē muneribus deuinxisse, vt eum è nostra potestate eriperet, si scorti copula prohibere contenderem. Hic suspendio sceleris pœnas luit. Duobus reliquis delicti gratiam fecimus: ita tamen vt, in cathenis terram exercerent. In aliis quid esset peccati exquirendum mihi esse non putaui, ne compertum scelus inultum omitterem, aut si supplicio castigare vellem, cùm facinus ad multitudinem pertineret, nō superessent qui opus à nobis institutum perficerent. Itaque dissimulata animi mei offensione peccatum condonauimus & omnes animo bono esse iussimus. Non ita tamen à solicitudine nos abduximus: quin quòd in vnoquoque esset animi ex studio, curáque sua diligenter venaremur. Et cùm labori eorum non parcerem sed assidua mea præsentia ad opus eos vrgerem, non solùm prauis consiliis viam præclusimus, sed breui tempore insulam nostram munitionibus & validissimis propugnaculis sepiuimus. Interim pro ingenij mei captu, eos monere & à vitiis deterrere non desistebam, atque mentes eorum Christiana imbuere religione, indictis à me manè & vesperi publicis & quotidianis precibus. Qua cautione & diligentia reliquam anni partem quietiorem habuimus. Cęterùm eam quam exposuimus curam, nobis ademit nauium nostrarum aduentus. hinc enim nactus sum viros, à quibus non solùm mihi sit minimè cauendum, sed quibus salutem meã

possim tutò committere. hac oblata mihi facultate, decem ex omni copia delegi, apud quos imperij nostri potestatem deposui, decernens vt nullæ res posthac nisi consilio gerantur. Adeo si quid in quenquam duriùs statuerem, nisi consilij authoritas & consensus accederet, infirmum esset & inane. Hoc tamen mihi reseruaui, vt lata sentētia supplicij veniam dare mihi liceat: Sic omnibus prodesse, nemini nocere possē. Hæ demùm sunt artes quibus dignitatem nostram retinere, tueri & propugnare constitui. Dominus noster Iesus Christus ab omni malo te tuósque collegas protegat, Spiritu suo vos confirmet, vitámque vestram ad opus Ecclesiæ suæ quã longissimè producat. Fratribus meis charissimis Cephę, & De la fleche fidelibus plurimã salutem meis verbis velim impertias. Collignio è Francia Antarctica prid. Cal. April. 1557. Si ad Renatam Franciæ heram nostram quicquam literarum dederis, hanc quæso, meo nomine diligentissimè saluta.

Addita est insuper ad calcem huius epistolę clausula Villagagnonis ipsius manu scripta, quam hoc loco pręcidere non dubitaui, quia in sequentibus aduersus ipsum afferēda erit. Nihilominus tamen ex his quæ adscripsi constat satis debacchatum falsissimè Theuetum in nos, quos affirmat in Castello Collignio seditionis authores extitisse. Patet enim quo tempore exorta est, eò nondum nos appulisse. Quapropter mirari subit vsque adeò di-

digressionem hanc homini placere, vt prętèr ea quæ iam attigimus vbi de Scotorum fide verba facit quasi libidinem non possit explere, sic denuò scribat.

Quorum fides mihi quoque est perspecta in quibusdam tum nobilibus tum militibus, nobiscum in Galliam Antarcticam transportatis, coniuratione contra nos facta à Neustrijs quibusdam, qui ob barbaræ gentis illius ac propè rationis expertis linguæ peritiam, cum Regulis duobus spe prædæ adductis de nobis perimendis conuenerant: cuius cùm facti essent certiores Scoti, rem totā Villagagnoni mihique indicarunt. Pro quo scelere meritas dederunt pœnas coniurati: quorum in numero cùm essent Ministri à Caluino missi, participes supplicij facti sunt, in mare siquidem sunt demersi.

Tom. 2. libr. 16. cap. 8. fol. 665.

Rursum Theuetus, hoc loco quid sibi velit ignorat. Is enim tria facinora confundit quorum vnum ementitum, à me priùs est refutatum. Quæ supersunt duo, diuersis temporibus contigerunt. Tantum igitur abest vt Scoti coniurationem ipsi indicarint: quin imò cùm ex eorum esset numero quos eo nomine accusat Villagagno quòd in Aegyptum, hoc est ad Papatũ rediissent (ex quo etiam colligere licet eos omnes quos sibi socios adiunxerat de nomine religioni dando quam tum stabilire profitebatur, fidem obstrinxisse) non magis secundo hoc & vero quidem periculo, quàm priore fictitio & ementito est periclitatus. Ad tertium quod attinet, quo affirmat *nonnullos seditiosorum Ri-*

cherij sociorum extremo supplicio affectos, eorúmque cadauera piscibus obiecta fuisse. Respondeo nihil minùs veritati consentaneum, eo præsertim quo à Theueto narratur modo. Quãuis enim à Villagagnone postquã à veræ religionis professione defecit pessimè excepti fuimus: nihilominus tamen, quòd viribus nõ esset superior, in nostrûm nullum ante discessum Philippi & Richerij, quibuscum sum regressus manus iniecit: quin cùm vi retinerẽ nos neque auderet, nec posset, ipsius cum venia, fraudulenta tamen, dimissi sumus. Hoc quidem verum est, vt alibi dicetur, quinque ex nostris postquam octauo die naue afflicta ægrè naufragium euasimus, scapha vectos Americam repetijsse. Quorum tres in mare præcipites dedit: non quòd vllius essent seditionis rei, sed (vt testatur Martyrum historia) propter Euãgelij professionem quam abiecerat Villagagno. Porrò, si non malignè saltem imprudẽter, in eo nõ minùs peccat Theuet⁹ quòd Ministros fuisse istos asserit, quàm cùm quatuor Ministrorum missionem vni Caluino tribuit. In quo rursum dupliciter errat: Constat enim Pastorum electiones in Ecclesiis reformatis iuxta disciplinæ apud illas constitutæ normam fieri, nimirùm consensu complurium ad hoc electorum populóque probatorum, ac proinde non vni cuiquam veluti Papæ permitti. Ad numerum quod attinet, plures duob⁹ Richerio & Charterio tum temporis (nec vllos credo posteà)

eò

eò nauigasse dici non potest. Si tamen instet se vsque adeò de rebus istis scrupulosè non egisse quin eos omnes qui nauigarant facilè Ministros appellet, Respondeo, quemadmodum satis nouit in Ecclesia Romana non singulis hominibus vsuuenire vt Franciscani dicãtur, sic (absit verbo inuidia) nos reformatos quibus confusionem à nobis arcere est in votis, non omnes fungi Ministerio. Cæterùm quia non minùs honorifico Ministri titulo quàm falso seditiosi Richeriũ ornauit. (concedo etiam liberaliter Sorbonicum doctoratum ab illo fuisse procul abiectum) mali fortasse consulet nullam sibi gratiam à me referri, Franscíscaníque demùm decorari nomine: placet vt illi gratificer Cosmographũ nominare, nec eum vulgarem sed vsque adeò generalem vt, quasi in hoc orbe desint obseruatu digna, lunarem adire non dubitet, vnde nugas in suos libros transferat. Quæ me non mediocriter commouent, (Gallus enim sum, Regísq; mei famę studiosus) pręsertim quòd hic non modò Cosmographi Regij nomine inflatus, stipendiísque pessimè collocatis sit auctus: sed etiam quòd nugas ne epistola quidem dignas regia autoritate protectas in vulgus emittat. Ne quid autem eorum quæ ab illo dicta sunt intactum relinquam, quamuis id responsione indignum iudicem, quod, dum alios omnes Frãcisci pede metitur, cuius fratres, cuiusmodi est Theuetus, in suas peras latioréśque manicas nihil

non conijciunt, scripsit *Ministros in Americam appulsos diuitiarum studiosissimos, quicquid ad manum veniret rapere solitos* : tamen quando istud (tam verũ quàm Franciscanorum Alcorani ementitæ fabolę) aliud nihil est quàm vltrò ad certamen eos prouocare, quos in America nec vidit vnquã, nec ab illis vlla est contumelia affectus, ex eorũ cùm sim numero, spicula quæ in nos vibrauit vt regeram, agè, alias hominis ineptias detegamus.

Atque vt illum non suo iugulẽ gladio, Quid iã ad hæc respõdebit, quòd cùm Sing. Amer. libr. totidem scripsisset verbis, *se triduo tantùm in Friẽsi promontorio mãsisse*, tomo verò Cosmographię secundo asserere non dubitet *se in eo loco aliquot menses egisse*? Si saltem vnum dixisset mensem, diésque illic esse septimana nostrate paulò longiores, fidem adhibere si qui voluissent liberum fuisset: sed nondum (quod pace illius dictum sit) dies sub torrida Zona longissimos in menses nostrates transmutari didicimus. Cæterùm iste lectoribus illudere perseuerat: quamuis enim à me in superioribus suo ipsius testimonio sit conuictus non vltra duos menses cum dimidio in America vixisse, nimirũ à 3. Id. Nouembris Ann. 1555. ad prid. Cal. Februar. consequentis anni, quo quidem tempore, quãtum accepi, vix ac ne vix quidem ab ea insula quæ à Villagagnone muniebatur excessit, tamen tam longè latéque sermonẽ diffundit vt non modò eum vidisse, audisse ac obseruasse tot popu-

Cap. 24. fol. 21.

lib. 21. cap. 4. fo. 913.

pulorum mores quartam illam Mundi partem incolentium, sed etiam tractum omnem Indiæ illius Occidentalis ab ipso pedibus mensuratum fuisse credas: cui tamen labori, ne decem hominis ætates sufficiant. Ac sanè nullus erat ex Neustrijs interpretibus, quorum tamen nonnulli iam nouem illic annos exegerant, qui se vltra 80. passuum millia progressum fuisse diceret: tum quòd deserta loca & inaccessa passim occurrant, tum ob *Margatium* metum (qui non procul à Toupinambaulsijs, absunt) Nilominus tamē Theuetus affirmare non veretur se 120. passuum millia & eò ampliùs iter fecisse per syluas impeditissimas interdiu noctúque cum Barbaris, obuia tamen fera à qua læderentur nulla. Ego verò huic postremo de feris facilè fidem adhibeo: Eum enim tam fuisse à ferarū insultibus securum ausim affirmare, quàm ab spinarum rupiúmque incommodis immunem. Illud verò quis non miretur, quòd alicubi iactat, *ea quæ de Barbarorum moribus scribit compertiora sibi fuisse, postquam eorum idioma didicisset.* Cuius tamen adeò obscurum edit specimen vt vocem, *Pa*, quæ sonat, ita, interpretetur, *tu quoque.* Hoc igitur in præsentia obseruare libet, vt non minùs appareat quæ sit istius, quoad idioma Barbarorum, peritia, ac in sequentibus patebit quanto sit prçditus iudicio: qui non dubitarit scribere ante ignis vsum fumo vti Barbaros consueuisse: Viderit igitur ánnon potiori iure ab eo irridebitur à

Ibid. cap. 5. pag. 916.

Bellefore-stius Epistol. dedicat. Cosmograph. suę præfixa.

quo eo nomine accusatur, quòd vbi duos aut tres menses apud quosdam populos egit horridas quas didicerit voces in medium afferat, quã linguæ illius peritiã sibi arrogauit. Ergo, quisquis es, caue ne diligentiùs percôteris, sed iis indubitatam fidẽ adhibeto quæ confusè de Americanorum lingua effutiet Theuetus. Ille enim suum *Mair momen* & *Mair pochi* in medium afferens, strenuè tibi imponet.

Quid verò dicẽdum, quòd adeò vehementer eos increpet, qui Americam Indiæ Occidentalis nomine vocant? vult enim franiæ Antarcticæ nomen quod illi imposuerit immutatum remanere, (quam tamen nominis impositionem sibi cum Gallis omnibus qui eò cum Villagagnone essent trãsportati communem facit) Ipse verò eam multis in locis Indiam Americanam nominet? In summa etiamsi sibi ipsi non constat, si quis castigationum & refutationum quas alienis laboribus adhibet rationem habere velit, dicat cæteros omnes rerũ omniũ ignaros, vnum verò Theuetũ cucullatum singula oculis perlustrasse.

Sing. cap. 1. pag. 2.

Iam enim præsagio, si quid, hęc nostra legens, animaduertat à se quoquo modo delibatum, statim futurũ vt, pro suo more prôque sua arrogantia, in has voces erũpat: heus tu, mihi hoc es furatus. Etenim si Bellesforestius ille, non solùm ὁμότεχνος ipsi, sed & qui istius Sing. Amer. librum Ode prolixa cohonestarat, effugere non potuit quin à The-

uet o,

ueto, infelix Philoſophus & miſer tragicus, per contemptũ crebrò ſic nominatus: Si, inquam ferre non poteſt Theuetus vt Coſmographus alter, qui non rarò, nihilò tamen aptiùs quàm ipſe, inuehitur in miſeros Hugnonottos ſecum conferatur, quid mihi, tenui meo calamo immanem hanc coloſſum aggredi auſo? Dubium ſanè non eſt, quin vbi ſe ſuis coloribus depictum à me videbit, inſtar Goliathi illius, diris deuouẽdo me, quaſi deuoraturus inhiet, Papiſque fulmina iaculetur in me, meúmque hoc opuſculum. Atqui licet aduerſum me vi Patroni ſui Franciſci iunioris, ab inferis Quoniambecum ſuum excitare poſſet quem duobus tormẽtis æneis onuſtum quaſi tutò hæc diſplodere poſſet in ſua Coſmographia depingendum curauit, cœpto non deſiſtam, quinimmo in ſequentibus, quibus potero modis inſequar, quin confido fore vt pręclaram illam ſuam Henricopolin quam in mediis nubibus Americanis fundauit diruam deleámque. Sed dum ad certamẽ me inſtruo, dúmque monito per tempus licet vel ad impetus noſtros ſuſtinendos apparari, vel etiam ſi volet in deditionem venire, lectorem rogatum velim vt illud cõdonet quod dum iſtius nugas, quæ huic noſtro opuſculo edendo occaſionem præbuerunt, ſuis ipſius ſcriptis refello paulò fuerim prolixior. Ac ſic tãdem finem impono licet, ex quo primùm editus eſt hic liber, admonitus ſim à quodam tum in Papatu degente, nunc verò,

Lib. 21. pag. 952.

abiecta cuculla, ministerio in Ecclesia reformata fungẽte, à Theueto in Patriã meã se missum fuisse, quò inde vitámq; meã inquireret, nec defuisse quosdã veræ religionis professionem præ se ferentes qui ea in re suam operam præstare pollicerentur. Hinc fit vt, quod alias dixi, denuò repeto, cùm ne Theuetum viderim quidem, nedum vt me priuatim offẽderit vnquam, nullo alio studio nulláque alia de causa illi me obstitisse, nisi vt criminationes, amouerem quibus Euangelium eiúsque primos in America præcones est insectatus. Idem dictum velim impuro illi Apostatæ Launoeo qui lib.2.quem vt Apostasiam suam confirmaret edidit eò vsque impudentiæ deuenit, vt scribat Ministros, etiamsi de religione nulla esset mentio, in scriptis suis non abstinuisse quin doctissimos quosque viros, in quibus Theuetum ponit, morderent. Atqui apparet quo loco à me est refutatus eum ex professo reformatam Religionem, quíque eam profitẽtur lacessiuisse. Quare impudentissimus omnium hominum Launoeus, qui me sibi (vt ait) probè notum (in quo à vero longissimè abest, neque enim Dei beneficio commercium mihi vnquam fuit cum illo) mendicum appellat, quíque ipse in Papali culina mendicus, Christo, vera aquarum perennium scaturigine relicto, ad putidas Papæ cysternas potum redijt, de Papatu fortiter tuendo cogitet, donec ipse suíque similes, postquam inutilem suam operam

An-

Antichristo laboriosè na[...]arint, tãdem debitam mercedem reportet, [...]que ita corã Deo, & hominibus miserrimu[...]uadat. Sed ad rem vt redeam. Respondeat [...]i libet, Theuetus quæ aduersus ipsũ scrips[...]eráne sint an falsa, hic enim est rei cardo, [...]e autem subterfugia captet ex inquisiti[...]e in me vitámque meam. Me autem non minùs atque ipse, Cosmographus sit licet, exerto capite incedere norit. Porrò si quid à v[...]ro alienũ afferat expectet à me ex suis ip[...]s scriptis tam solidas refutationes, vt nõ opus sit in Americã vsque excurrere quo cuius sint farinæ iudiciũ fiat.

Hoc tandem loco prima huius libri editione refutandis Theueti nugis finẽ imposueram: Hoc tamẽ testatus, vt nuper dixi, si quid à vero alienum proferret, responsum à me portaturum. Atqui quemadmodum olim calumniæ impudentissimæ quibus nos iam antea insectatus fuerat, nimirum quòd illũ perimere in Castello Collignio voluissemus, ex quo tamen vt antea demonstratum est, ante aduentum nostrum excesserat, me vt aduersus ipsum hæc scriberẽ pertraxerunt, ita vt si à mendaciis illis & calũniis abstinuisset quęcunque in ipsum dicta sunt, à me fuissent vt πάρεργα omissa: sic etiam nunc postquam non modò non respondit prout erat admonitus sed & ita furiosè in me egit lib. virorum Illustrium ab eo nuper edito, vt arrepta ex eo occasione quod paucis à me de *Quoniambeco* suo dictum fuerat, nihil minùs quàm apposi- Cap. 149.

Prouer. 26. 4. tè de me detraherè: Ex Salomonis prǽscripto, qui stulto secūdū stultitiam suā respōderi iubet, perficiā vt hic qui vltrò me iterùm lacessiuit meritos audaciæ successus experiatur. Ne autē præpostero ordine agam, quod illi omnibus in scriptis est familiare, & disputationem hanc aduersus ipsum recto ordine instituam, moréque meo istum continuo suo gladio iugulem, ipsius verba describere pergā. Quandoquidem igitur Quoniambecus ille post mortem vsque adeò est à Theueto laudibus ornatus vt optimo iure felicior dici hac in parte possit quàm fuerit Alexander Magnus, qui tāto Homeri flagrabat desiderio qui suarum laudum prǽco esset. Agè alterum laudum eius prǽconiū à Theueto in libro Sing. Ameri. conscriptū, quod lepidissimè his verbis est exorsus audiamus. *Vt autem fidem faciā Americanos rarissimis & exquisitissimis tam animi quàm corporis, encausto floribúsque ornatos esse, vnum horrendum illum Quoniambecum in mediū proferre volo, de quo verba facere meritò possum: qui illum vidi, audiui satisque otiosè obseruaui ad flumē Ianariū quod est ad 23. gradū vltra Æquatorem sitū citráque polum Antarcticum ad gradū 66. cum dimidio.* Ad hæc inprimis lectorē attendere velim, valeátne hæc consecutio ánnon. Theuetus vidit, audiuit, satísque otiosè obseruauit horrendum suum Quoniambecū: ergo Americani encausto & floribus rarissimis exquisitissimísque cùm animi tū corporis sunt ornati. Omitto quod

quod hominibus encaust[illegible] florúmque tribuit ornatum, qui aptiùs aruis [illegible]ratis, picturis, rebus denique metallicis a[illegible]e affabrefactis tribueretur. Optimus itaq[illegible] Dialecticus vix magno labore pręclarum is[illegible]d argumentũ Theueticum confirmaret, c[illegible] tamen mendacium conclusionis vice app[illegible]uit dum affirmat me voluisse flumẽ, quod ipse appellat Ianarium, ego Geneuram ad 23. gradũ citra polum Antarcticum collocare. [illegible]x iis enim apparebit quæ 7. huius lib. cap. [illegible] hac re dicentur, non modò istud à me nõ scriptum esse, sed nusquã mihi in mentem venisse. Sed sicut optimè quidam obseruauit Theuetum floridam Regionem cum aliis cõiungere quæ interuallo plus quàm d[illegible]cies centenũ passuũ milliũ inter se distãt, & vice versa alias proximas ab ea remouere: Sic etiam in historiarum narratione mentiri illi est tam familiare vt nihil suprà. Quæ cùm ita sint pudeat censorẽ istũ eos insectari [illegible]uos falsi cõuincere non potest. Addit *Quoniambecum statura non multum à Gigantibus aliena fuisse, corpore prægrãdi, nec minùs crasso, viribus non vulgaribus, quibus etiam præcipuè ad hostes perdomandos inque suam potestatem redigendos vtebatur.* Huius historiæ cap. 8. qua sint statura Americani, è quibus fuit iste *Quoniambecus* demonstrabo: interim dicam obiter eã respectu nostri prodigiosam censeri non debere. De *Quoniambeco* quod attinet, etsi non eo inficias quin sæpe ab Interpretibus Neustriis, qui vnà nobiscũ erant in Castello Col-

vide Histor. Florid. cap 5.

lignio audierim ist[illegible]m *Quoniambecum* (quem frequentiùs quàm [illegible]cisset Theuetus viderãt) inter fortissimos re[illegible]enseri solitum, tamen à nemine vnquam pr[illegible]e gigante, neque gigãtea stirpe prognato, est [illegible]bitus. Nec sanè ad giganteam staturam p[illegible]piùs accedebat, quàm solent grandiusculi q[illegible] circumspici inter nos solent, homines, in quibus ne prægrandem illum & iam fama satis notum, Parisiensem fabrum ferrarium aliósq[illegible]e consimiles cõprehenderim. Itaque app[illegible]et Theuetum etiam hac in parte lectoribus imposuisse. Idẽ quoque facit cùm addit quæ sequũtur de Barbari istius *eminẽtia, qua præ cæteris omnibus conspicuus erat, quódque hostes suos sibi subijciebat.* De subiectione Barbarorum suo loco dicetur non nisi voluntariam esse, nullámque aliam præter cultum & honorem quo Iuniores solent eos prosequi qui prouecta sunt ætate, à quibus quòd rerum experientia sint præditi in bellum deducuntur, hostibus verò subiectionem aliam non imponunt præterquam quòd, vt Cap. 15. dicetur, postquam in vinculis quantum temporis visum fuerit detinuerunt, eos mactatos vorant. De eo quod addit Theuetus *Quoniambecum vsque adeò viribus valuisse, vt dolio vini in vlnis comportando par esset*, vtrique istorum perforandum & ebibendum relinquo, cùm vt tanto onere leuetur fictitius iste Vulcanus, cuius humeris cõtinuò imposita sunt ænea tormenta duo, tum vt, fugatis hac ratione hostibus, genio indulgeant.

geant. Quæ tamen fuga [in]sciis Deo & hominibus contigit: ac proin[d]e, quod tamen persuadere nititur Theuet[us], nulli vnquam hominum risum commou[it]. Meritò itaque subiungit, *Historiam non p[er]fectò vulgarem*, (debuit addere nec vera[m]) *nec cuiuis familiarem, ijs tamen qui bono naso f[ue]runt præditi nõ erit difficile persuadere rem istam ab eo perfici potuisse, habita præsertim ratione roboris tãti corporis*. Per me sanè, si qui sint [q]ui naso credere aut velint aut possint, licet: [a]t si pars illa olfactui est aptior, vulgóque apud nos bono esse naso de canibus dicatur, quibus nos comparare videtur Theuetus, dignus sanè est cuius naso plagæ infligantur. Atque hæc pro responsione sint ad ea quæ addit, *mihi non posse persuaderi Barbarum illum, eo modo humeris suis tormenta duo imponere potuisse, nihilò veritum, vt eorum repercussione læderetur*. Quibus assentior non inuitus: nam neque persuaderi istud mihi potest, nec fidem vllam habeo. Nec sanè habebunt ij omnes qui, meliùs quàm faciat Theuetus, norunt humanos humeros arcium muris duritię non esse pares, ac proinde ne minoribus quidem tormentis displodendis aptos. Quare *licet mihi non sit persuasum* (quod ineptissimo, hyperbolico sermone mihi impingit) *ostrei mei testis, vniuersa noui illius Orbis arcana recludi*: quod sanè glorioso & arroganti Theueto optimè conuenit, qui, vt antè dictum est, sibi vni explorata omnia, reliquos verò rerum om-

nium ignaros esse æstimat, admitto quod addit: *Nolle se experientia expugnare me*, (cuius nimirum prorsus est expers) *quamuis enim in meum conspectum non venerit is de quo fit sermo: rationi tamen obsequentem me non futurum, sine experientia stultorum magistra.* Inter quos (etsi longè aliter sentio) non postremum locum obtinet Theuetus. Addit, *Non statim futurum vt causa vincam, quia non consequitur, si vel ego vel alij quipiam Quoniambeco similes non simus, à maximo illo Rege* (putà regno experte) *ea non fuisse gesta quæ de eo narrauit fideliter.* Ego verò respondeo, nec etiam futurum vt causa cadam: cuius tamen controuersiæ lectori iudicium omne defero. Absit autem à me cæterísque, quos hoc loco innuit Theuetus, vt vllo modo bardum illum & ferum Quoniambecum referamus, cuius tamẽ gesta posteris tam sedulò mandauit Theuetus. Atqui me rursus lepida, sanè, hac inuectiua petit, *Ne autem diu multúmque in argumentis subtilioribus atque è Philosophiæ penu deprom ptis immorer, rem totam Lerius ipsemet confirmauit.* Tum claudicans vtroque pede subiungit argumentum. *Primò* (inquit) *dato nec tamen cõcesso, Libros quos sibi vendicat ab ipso fuisse conscriptos, nimirum de obsidione Sancerrana, déque in Americam profectione, quamuis ij omnes quibus est notus (in quibus est Spinæus qui duodecim annos in America eodem tempore quo Lerius vixit) non possunt adduci vt credant ab eo conscriptos fuisse.* Deus bone, quis est qui audita

ta tam acuta Philosophia non obstupescat! Theuetus Leriũ sibi ipsi committit! Enimuerò si, ex vnguibus Leo, vt est in prouerbio, apparet profectò istum ingenio præditum esse incude obtusiore. Quis enim isthæc conuertat, *Non concedit libros, quos de Sancerrana obsidiõe, & de profectione in Americã edidi, à me scriptos fuisse.* Quid ita vero? *Quoniam* (inquit) *qui me probè norũt adduci nõ possunt vt credant, libros illos, industria mea fuisse elaboratos.* Notandum itaque est in primis, Theuetum, qui suo marte, vix ac ne vix quidem, vnam aut alteram paginam accuratè scribere potest (vtitur enim quorundã iuuenum eruditorũ opera in scriptis suis ornãdis, quod mihi à iuuene quodam cuius opera vsus erat, est renũtiatũ) quíque alieno labore expolitas narrationes ordine digerere nescit, cęteros suo metitur pede. Quare hæc in Theuetum ipsum, cui optimè quadrant, regero: testórque (quod sine arrogantia dictum velim) scripta mea aliis expolienda nõ modò non dedisse, sed etiam eruditos quosdam (quibuscum ea communicaui, vt dignáne essent quæ ederentur ipsi dispicerent) à grauioribus studiis auocare religionem mihi fuisse. Quod verò addit *eorum qui me norunt nullos adduci posse vt credant tale quid à me scriptum fuisse*, in genere falsum est. Ad Spinæum quod attinet (cuius mẽtionem assentatoriè facit Theuetus, prout suo virorum Illustr. libro gratiam inire magnam à viris quibusdam non obscuri nominis spe-

rabat, quam tamen [illegible] est consequutus: quippe talia flocci faciun[illegible] confido fore vt re bene perspecta, quod illi [illegible]buit Theuetus abnuat, non minùs atque cõ[illegible]ius est Theuetum nobis crimen hoc impi[illegible]entem vt ipsius & aliorum cędem simus [illegible]pliti, impudentem agere calumniatorem. S[illegible]d bene est quod dum sibi defensionẽ quærit, [illegible]rma quib' repellatur mihi subministrat: siquidem meminit probè Spinæus, quem à nost[illegible] ab America reditu non vidi, nihil nisi placi[illegible] & modestè illic à nobis gestum fuisse. *Cæterùm* (inquit ille) *possem, velati complures alij, eorum quæ ex alienis laboribus in vsum suum transtulit, non pauca mihi vendicare.* Autores quibus sum vsus ad libri marginem annotaui: ad Theuetum verò quod attinet, aliũde sua quàm à scriptis meis requirat, etenim si quid inesset, quòd reliqua conspurcaret, non patienter ferrem. *Sed ne diuerticulum videar quærere, detur ei qua diximus conditione*, inquit Battologus iste, *vt ij libri quos sibi vendicat ab eo sint scripti, dummodò agnoscat (quod diffiteri non potest) ea conditione hominem qua fuit Lerius, adeò narrationibus instituendis non esse informatum, vt ea possit perficere quæ alieno labore edidit.* Mea sanè refert parum, detne, an admittat quod impedire nequit Theuetus. De cõditione mea autẽ quod addit, duplici expediam responsione. Theuetum itaque, qui me sibi ignotum mendicum dicit, in primis monitum velim, si qua sim oriũndus familia, fide dignis testibus esset

pro-

probandum, fore vt m[...]no eum interuallo post me relinquerem. [N]on tamen quòd humanam nobilitatem p[...]ris quàm par sit faciam, nisi adhibito Dei [a]more omnium virtutum fonte. Præter[...] si mecum esset iste comparandus, (quod [ab]sit) quid quęso sordidius Franciscano isto [q]ui quòd peram mendicus olim circumgest[a]rit, in rei memoriam, vt est verisimile, Diogenem mendicorũ sordidissimum pera hu[m]ero imposita, suo Virorum Illustri. libro depingendum curauit? Cæterùm habeo de quo mihi gaudeã, quandoquidem Theuetus eorum omniũ qui hac ætate aliquid scripserunt fastuosissimus spõte agnoscit, se hoc scriptorum genere à me superari: quamuis aliorum omnium respectu minimũ me esse, non inuitus agnosco. Quãobrem suam ipsius confessionem veluti pro me facientem lubens admitto. Atqui odiosissimis suis repetitionibus delectatus, addit, *Ne a[...]te existimet, obijci à me sibi nihil posse præter pro[f]essionis imperitiam*: nõ parum sanè dolerem, si ego, non infimæ, per Dei gratiam, sortis homo, similis essem Theueto, in cuius scriptis nullo respectu habito Cosmographicæ professionis, quam Regum nostrorum facilitate est adeptus, nihil est tam prophanum, tam ridiculum, tam puerile, tam denique à vero alienum quod non legatur: cùm tamen nonnisi grauia, seria, vera, tractare debuisset. Huius autem rei testes eos appello qui lectis Theueticis scriptis liberè & a-

pertè sententiã sunt dicturi: adulatores enim Theueto similes nihil moror, quippe suspe-ctos: & fide indignos esse, res ipsa loquitur. Addit, *Videamus quæso ánnon quædam minùs credibilia scripserit Lerius, quàm sit Quoniambeci historia.* Omnino sanè nulla. Quòd si secus erat, cur non exemplum vel saltem vnum in medium attulit? aures verò legentium obterere non cessauit his verbis? *Pudet me*, debuit addere quòd impudentissimè sim mentitus, *manum calamo admouere.* Etiamsi tota hęc narratio, quam paucissimis verbis expedire non erat difficile, Theueti ingenium referat, si tamen ingenuè quod res est fateri vellet, non dubito quin alij quicquid est ornatus acceptum ferret. *Vt pro meritis excipiam nugatorem istum, qui fabulis compleuit.* Bona verba Theuete: itáne cæteros tuo metiris pede? *paucula scripta.* Non omnia vidit, hæc tamen nõ moror: iste verò longè sibi meliùs cõsuluisset si aut pauciora, eóque meliora, aut sanè omnino nulla edidisset, *quæ sub illius exstant nomine.* Theuetum tamen, vsque adeò vrunt vt (quantum à fide dignissimo viro accepi) quæ in eum emisi 500. coronatis redempta vellet. At crepet licet: Cur enim Euangelium infamans, eos à quibus ne tantillum quidem est læsus lacessiuit? Addit prætereà, *eos qui non omnino malè in me sunt affecti, pudore suffundi:* Ego verò respondeo me nulli vnquam (Dei beneficio) cur in me malè fuerit affectus occasionem præbuisse, nedum vt pudoris vlli cau-

li causa fuerim. Det igitur fideiussorem Theuetus, quandoquidem illud confinxit, si fidē sibi vult haberi. Ad sequentia quod attinet verba, *ineptias, nænias, gerras, fabulas quibus eorum*, inquit, *oculos pascere volo, qui in legendis meis libris*, quos itidem ineptias vocat, *operam ponunt*: video miserum hominem in me vehementer exacerbatum, quòd victum se sentiret hæc omnia mihi, tum in hac præfatione, tum in ipsa historia in se scripta surripuisse. Apparet igitur istum, qui paulò ante furti crimē, mihi affingebat, plumis meis ornatum esse: quas tamen, tanquam ipsi accommodatissimas, nō inuitus relinquo. Itē de eo quod subiicit dictum velim *me eò impudentiæ deuenisse, vt subtilius in nominis mei significationem inquirendo, affirmarim, Leri, Barbarorum lingua ostreum sonare.* Quod equidem verissimum esse affirmo. Norūt enim nautę, cæterique qui eò nauigarunt Leri-pes dictionem compositam, ostreum ea lingua sonare. Impudentiam verò quam mihi impingit, ipsi relinquo. Nihilominus tamen mordere non desinit, ait enim, *Quamuis id mihi cōcedatur*, putà nomen meum Americanorum lingua ostreum sonare, *tantus tamen authoritate non erat, quantus videri cupit, quoniam*, inquit, *ostreum eram testis, non sanè meis, sed Colligny Castelli septo à Villagagnone reclusum.* Nonnihil hoc loco de balænis interserit, de quibus, sicut etiam de testinibus & crocodilis suo dicemus loco. Authoritas verò, de qua agit,

quid ad rem obsecro? Quid item reclusio illa in castelli Collignij recepto? An iste, qui bonam ætatis suæ partem in monasterio trãsegit, vbi nonnullos ex suis fratribus *in pace* repositos vidit, ac fortè eos ipse reposuit, nos veram religionem amplexos, instar monachorum, in illo castello reclusos fuisse autumat? Toto cœlo aberrat sanè: quinimò Christiana fruentes libertate, quócunque ferebat animus ire licebat: & eiusmodi hominum hypocrisim palam faciebamus. Ne autem id mihi obijciat quod alicubi à me dicetur, nos nonnisi venia impetrata ex illo loco egredi solitos, quòd omnibus erat commune si ad me vnum restringere vult, tam clarum stultitiæ suę edit specimen, quàm luculenter ignorãtiam probauit suam cùm scripsit, *Sacras literas agriculturæ Abelis mentionem facere*: etenim si paulò attentiùs aduertat animum, intelliget Abelem pastorem, Cainum verò terræ cultorem fuisse. Genes. 4.2. Etenim fortè in typographum culpam reijciet, cuius excusationis ope euadere conabitur. Sed non ita succedet in sexcentis suorum operũ locis in quibus manifestè falsarius deprehenditur. Tãdem Theuetus quem satietas nunquam capit *Quoniãbecum* suum efferendi (quem etiam pro meritis excipio) ait, *haud dubiè illum Margaiatibus, Lusitanis & alijs hostibus maximo fuisse terrori*, Esto sanè: quemadmodum enim iam antè dixi pessimè in eos fuisse animatum, sic quàm crudeliter posset ab eo exceptos fuisse

Singul. Am. cap. 58.

non

non negarim. Tributi item *robur*, *& vires immani illius corpori* non minores, ac si tale fuisset monstrum quale fuit Athleta ille qui Anno 1582. mensibus Maio & Iunio, Constantinopoli in spectaculis à Sultano Solymano exhibitis admiranda perfecit. Quippe trabem in altum attollebat, quam deinde sine manuũ adminiculo humeris excipiebat, quam homines duodecim loco mouere vix potuissent. Preterea humi prostratus, catheníſque ferreis humeris femoráque vinctus, lapidem ab hominibus decem magno labore admotum pectore gestabat. Nec plus ex eo laborabat quàm cùm homines quatuor securibus & massis ligna oblonga ventri illius imposita diffindebant. Alia item prorsus admiranda præstabat quæ nota sunt ex historia hac de re nuper edita. Obsecro vos, si *Quoniambecus* Theueticus, qui statura fuit mediocri, ad istius monstrosum robur & proceritatem admirandam accessisset, num longè ab eo impensiùs fuisset celebratus quàm fuerit vnquã à Poetis Briareus ille? Quod verò affert de prudẽtia & pietate Barbari istius prætereo, neque enim est quòd immorer. Venio igitur ad ea quæ sequuntur. *Iactator*, inquit, *erat omnium de quibus vnquam audierim summus*. Excepto Theueto, qui fastu & arrogantia plenus, cùm Lutetiæ tum alibi ad libros à se scriptos coemendos neminem non solicitat. In quo Solomonis præcepto non paret

Prou.27.2.Laudet te alienus,& non os tuum: extraneus & non labia tua. Præterea quod addit, *Barbarum istum complurima hostium suorum millia à se perempta fuisse iactare solitum.* Sed perlepidum est quod sequitur. *Illius palatium hostium capitibus fuisse extrinsecus ornatum: ditionem verò admodum pupillosam, quámque flumina & montes ab alijs dimidiarent.* Tantam verò téporis iacturam quamuis me pigeat fecisse refutandis Theueti nugis, tamen hoc loco eos omnes qui eò tum appulerũt appellare iuuat, vt apertè dicant annô quo tempore illic degebat Villagagno ædificiorum genus aliud fuit, præter illud quod à me cap.16.his verbis describitur: instar pergularum hortensium nostratium sunt casæ, oblongæ, humiles & rotundæ: lignis herbísque tectæ: quarum præstantissimam, vix ausim cum haris Europæis comparare.

Quid igitur de tam magnifico *Quoniambeci* palatio à Theueto conficto dicemus? nisi vt cũ sua Herricopoli fictitia, de qua priùs, atque etiam in sequentibus nonnihil sumus dicturi, inter nubiũ Chimæras collocemus? De *ditione* cuius meminit, iam est à nobis dictũ, atque inferiùs dicetur: non modò quoad *Quoniambecum* sed quoad cæteros duces qui à Barbaris in singulis pagis eligi solẽt. Igitur vt huic paraphrasi in Theueti caput hoc 149. libri Viror.Ill. tandem aliquando finem imponam, videamus quid nobis veluti pro bellariis

lariis asseruauit. Ait eo [illegible]co quo de flumine vasorum déque illius in America situ agit, *perinde esse atque est locu[illegible]lle inter Castilionem pagum & Colongæum, qui [illegible]llarum pons ab indigẽis nominatur: rupes enim [illegible] ollarum modum excisæ efficiunt vt Rhodanu[illegible]qui ad radices, credo montis in eas se ingerit, o[illegible] bullientis speciem referat.* Ad quæ paucis respondeo, Ardelionem istum qui in illas rup[illegible] Rhodanum ingerit admodum esse impu[illegible]ntem: quandoquidem iis omnibus qui è G[illegible]rmania aut Heluetia Lugdunum commeant, notũ est Rhodanum ab eo loco duobus passuum millibus esse remotum, quin rupes altissimæ, si illac flueret, essent superandæ è quibus torrens ille quem Valserinam indigenæ nominant, quíque ad Meridianum pagum, quà iter est Geneua Sãclaudium, originem habet. Theuetum igitur, vt hæc loca, nisi malit à describendo prorsus abstinere, veriùs describere discat ad præruptas h[illegible]sce rupes relinquo. Moneo tamen imprudenter immanem illam testudinem cui à nobis imponetur cap. huius libri 3. periculum esse ne præceps ruat non in Rhodanũ ipsum sed in torrentem illum rapidissimum, citissiméque submergatur. Hæc fuere opponenda iis quas in me non ita pridem emisit Theuetus ineptiis: Intelligat autem futurũ vt quotiescunque me lacesset experiatur, licet cucullam suam cum mitra commutarit, nihilo plus Abbatem se à nobis reformidari, quàm olim

Franciſcanum: etiam ſi *Parouaſtium* ſuum Floridæ Regem Leonis exuuiis amictũ *Quoniãbeco*, vt in me impetũ faciat, eſſet adiũcturus. Ac ſanè efficiet fortaſſe vt viri quidam, quibus nullo modo eum comparandus, calamo tandem manum admoueant, eúmque ita tractent vt notatis craſſis erroribus quæ paſſim in ipſius ſcriptis occurrunt, vniuerſa illius opera, ne excepta quidẽ Coſmographia nec viror. Illuſtr. libro ad Bromatarios relegent. In quibus tamen peſſimè collocatam eſſe egregiam operarum tum typographicam, tum cælaturæ operam, nemo non dolet.

Ad finem properanti mihi occurrit Genebrardus, is Chronologiæ ſuæ editione poſtrema, poſtquam nos (quos hęreticos appellat, nec probat tamen) conuiciis proſcidit, ſcripturæque locum in nos detorſit, ſcribit, *nauigationem noſtram infortunium ijs attuliſſe, qui ante nos eò nauigarant: infœlicitatem vero motibus à nobis excitatis auctã fuiſſe, vt proinde Villagagno nos partim ſtrangulauerit, partim in patriã puniẽdos præmiſerit mox, ipſe, nempe Anno* 1558. *inſecuturus*. Ego verò reſpondeo quoad *infœlicitatem* illam quam nobis tribuit, Præfationem hanc cæteróſque locos in quibus Theuetus à nobis refutatur iis ſatisfacere poſſe qui rectum de cauſſa noſtra iudicium ferre volent. Addit autẽ me vnum fuiſſe ex authoribus tragœdiarum quas nobis affingit. Atqui impurus ille Apoſtata Launoeus, atque

adeò

adeò Theuetus ipse long[...] humiliori me loco collocăt, quàm vt vllius [...] author essem, nec sanè tum eram. Videbit [...]aque Genebrardus quomodo cum sociis ill[...] suis cõsentiat: quibus, si quando concilie[...]r, responsum forsitan audiet. Interim te[...]or tota illa nauigatione talem me (per D[...] gratiam) prestitisse, vt nullus sit à Religion[...] mea quantumuis alienus qui conqueri d[...] me meritò possit.

Cæterùm lectores [...]gatos velim ne eo offendantur quòd, qua[...] mortuos excitaturus, Villagagnonis apud Americanos gesta in hac historia palam ediderim: præterquam enim quòd argumento quod mihi assumpsi necessariò cohærent, testor si superstes esset multò plura me adiecturum fuisse.

Tandem verò pauca quædam de meo instituto sunt dicẽda. Religionem inter ea quæ diligenti obseruatione digna censentur primum obtinere locum nemo vnquam negauit. Hi[...] fit vt (quamuis fusiùs quænam à Barbaris colatur huius libri cap. 16. sim dicturus) hoc loco nonnulla obiter attingere mihi videatur necesse: præsertim cùm narrationis initium à quæstione fecerim quam satis suspicere (meo quidem iudicio) nõ possum, nedum vt à me soluatur. Video igitur eos qui optimè ex sensu à natura indito de his rebus senserunt, dixisse quidem, notionem illam, quòd à supremo quodam pendeant res omnes hominum, animis ita naturaliter infixam

esse vt auelli nullo [modo] possit: Itaque quãuis in cultus diuini rat[io]ne controuersię nõ paucæ exortæ sint, fun[da]mentum tamen hoc cõuelli non posse, ho[mi]nem instinctu quodam à natura indito eò [pe]rtrahi vt religionem aliquam, seu vera illa [sit] seu falsa, profiteatur. Attamen istis sapie[nt]er determinatis non dissimularunt, vbi ad illud ventum est quò propensiùs humanum [f]ertur ingenium in negotio religionis illud frequenter vsuuenire quod ait Poeta,

Æneid. 9. --- *Sua cuíque Deus fit dira cupido.*

Quæ duo vt Barbaris nostris applicemus, constat eos homines cùm sint, notione hac omnibus communi præditos esse, homine aliquid esse maius, à quo bonum malúmque pendeat, tale saltem quale sibi fingunt. Quò referri debet cultus ille quem *Caraibibus* suis exhibent, à quibus statis temporibus bonum malúmue omen sibi adferri credunt. Summũ autem bonum in hostium vltione fortiter persequenda (quod olim Romanis, hodie etiã Turcis vsuuenit) ponũt. Cultus verò ille qui apud alios populos Religionis nomen obtinet apud eos locum nullum habere dici potest: Quin & illud addi, eos (si quę gẽs in toto orbe terrarum) sine Deo vitam hanc transigere. Attamẽ hac in parte minùs fortasse sunt damnandi quòd & miseriam suam excæcationémque aliquatenus agnoscũt, (quamuis nec pœnitentiam agunt, nec remedio vtuntur

tur

tur oblato) suámque me[nte]m non dissimulāt.

Ad reliqua quod att[in]et, summæ capitum quas ad libri initiu[m] apposuimus quid in toto historiæ progre[ssu] tractetur satis indicant: vt & primum ca[pu]t qua occasione ad nauigationem istam s[us]cipiendam permoti simus cōmonstrat. Pr[æt]erea typos tres prout prima libri huius ed[iti]one eram pollicitus addidi: plures etiam [add]ere optabam: at typographus in cælatura [su]mptibus faciendis negauit se suffecturum.

Cæterùm non me latet quod vulgò dici solet: Senes, eósque qui à longinquis peregrinationibus sunt reduces, quòd nemo sit qui obsistat, non rarò mentiendi licentiam sibi arrogare? Ego verò testor me, qui & mendacia & mendaces odi, si qui sint qui fidem adhibere nolint multis sanè ante hæc tempora inauditis quæ à nobis commemorantur, non eo esse animo, quo in rem pręsentem veniāt, vt ad [e]a loca deducam. Nec magis commouebor istis quàm adhuc cōmotus sum postquam mihi renuntiatum est non deesse qui fidem iis non haberent quæ à nobis de horrenda illa fame Sancerrana sunt scripta, quā ausim affirmare minùs asperam, quamuis diuturniorem, ea fuisse quam in mediis vndis remigrātes perpessi sumus. Enimuerò si isti, de quibus fit sermo, fidem iis derogare non verentur quæ in ipsius Galliæ veluti meditullio, plus 500. testibus superstitibus conti-

gerunt, quidni de iis dubitent quæ in remotiſſimis regionibus poſita ſunt, maioribus verò noſtris inaudita, ita vt nonniſi experientia ipſa hominum animis inſidere poſſint? Me autem hoc loco fateri non pudebit, ex quo in Americam tranſportatus ſum, quæ & incolarum viuendi rationem, animantium forma ipſáque adeo terræ figura à noſtris Europæis, Aſiaticis, & Africanis prorſus alienis reſpectu noſtri nouus orbis meritò dici poteſt, opinionem abieciſſe quam de Plinio nonnulliſque aliis indueră. Vidi enim permulta non minùs prodigioſa quàm quæ in eorum ſcriptis fide indigna cenſentur. Siquidem ea quæ oculis cernuntur penitiùs animum penetrăt. Ad genus orationis quod attinet, iam ante, tenuitatem meam probè mihi perſpectam eſſe teſtatus ſum. Non dubito autem quin multorum iudicio phraſibus nõ ſim vſus tum ad rem nauticam, tum alias ſatis accommodatis. Illis itaque ſatisfactum non eſſe certò ſcio: præſertim verò Gallis noſtris quorum aures delicatiſſimæ nil niſi terſum ſermonibúſque nouis ornatum admittunt. At verò multò minùs iis placebimus qui libros omnes vt pueriles & ſteriles damnant, niſi aliunde deſumptis hiſtoriis luxurient: Quamuis enim ad ea quæ tractaui multas accommodare facile mihi erat, tamen excepta Gomaræ Ind. Occid. hiſtoria, qua ob rerum multarum cum his noſtris affinitatem non

rarò

rarò ſum vſus, vix vlla[illegible]n medium afferre contigit: niſi quòd po[illegible]ema hac editione nonnulla memoratu dig[illegible] addidi. Ac ſanè (quantum mihi cerner[illegible]atur) hiſtoria quæ proprio ſuo argumen[illegible] ornatur repudiatis aliarum veluti alie[illegible] plumis, legentium animos à propoſito m[illegible]ùs remouet, efficit vt authoris ſcopũ lector[illegible] faciliùs poſſint aſſequi. Prætereà ab iis q[illegible]o qui commentarios iſtius ætatis legunt á[illegible]on tædium parit, allegatio illa ſententiarum propè infinita quãtumuis ad rem accommodatarum? Ne autem mihi quis obijciat quòd vt, Theuetum antè, nunc etiam alios reprehendens in eandem tamen incurram reprehenſionem: Si quis eſt, inquam, qui improbet (quaſi arrogantiùs dicta) quod vbi de vita & moribus Barbarorũ verba facio frequenter has vſurpem formulas, vidi, interfui, accidit mihi, atque alia eiuſdem generis. Reſpondeo res illas ad meum ipſius [illegible]gumentum pertinere: deinde res deſignare non rumoribus auditas ſed & oculis ipſis & experientia confirmatas, immo auſim dicere à nemine alio vſquã obſeruatas, multò minùs memoriæ proditas. Quod non de vniuerſa America dictum velim, ſed de illa plaga quã per annũ incolui, nimirũ ſub tropico Capricorni apud Barbaros Americanos quos *Tououpinambaulſios* appellant. Denique fidem do iis qui veritatem ſimplici ſermone prolatam mendacio verborum exquiſito ornatu fucato præferunt, fore vt ea quæ à me ſunt

in hac historia tra[illegible]ta verissima esse comperiant, quinetiam nonnulla esse quæ, quòd maioribus nostris [illegible]erunt ignota, admiratione digna sint [illegible]licanda. Deum orbis & tot præstantissi[illegible]rum rerum conditorem & conseruator[illegible] oro, vt meum hoc opusculum ad nomi[illegible]s ipsius gloriam cedat. Amen.

PLVS VIDERE [illegible]AM HABERE.

C

PSALMVM CVI[illegible] HVIC NAuigationi accomm[illegible]tißimum, ex D. Th. Bezæ parap[illegible]asi poetica descriptum hoc loco appo[illegible]re visum est.

EIA Deum cantate [illegible]nũ, cantate benignũ,
Cunctísque [illegible]rgum seculis.
Dicite crudeli quos il[illegible] redemit ab hoste,
Vos dissipat[illegible] colligens,
Quâ sol exoritur, qu[illegible]noctis cõditur vmbris,
Quâ mundus æstuat, & riget, (tes,
Vt miseros quondã per inhospita saxa vagan
Fame, sitíque torridos,
Clamantes vos semianimes exaudiit ille,
Malísque cunctis eruit.
Deduxítque viis deserta per auia rectis,
Cultísque statuit vrbibus. (ctis,
Clementẽ hunc, inquã, cantate, & dicite cun-
Res iste quantas gesserit.
Quos miseros vesana famésq; sitísq; necabat,
Potu, cibóque recreans.
Vos quoq; contẽpti tandẽ quos numinis ira
Eius rebelles vocibus, (bras
Carceribus clausit tetris, mortísque per vm-
Vinclis reuinxit ferreis, (lore,
Quos tãdem edomitos longo fera corda do-
Opísque prorsus indigos,
Audiit oppressos tantorum mole laborum,
Potentéque eruit manu, (bris,
Carceris & tetri è tenebris, ac mortis ab vm-
Ruptis reduxit vinculis,

Clementē hūc cāt[illegible] alacres, & dicite cunctis
Res iste qua[illegible]as gesserit.
Ingenti abrumpen[illegible]eratos robore postes,
Vectésque fr[illegible]gens ferreos.
Vos quoque neglect[illegible] qui recti tramite, tātæ
Pœnas luitis a[illegible]entiæ, (tis
Prostratis quib' est c[illegible]s omnis nausea, mor
Pulsantibus ia[illegible] limina,
Quos tamen ad sese c[illegible]nātes audit, & vnam
Semel loquutus [illegible]culam, (chro
Quamlibet oppressos seruat, velutique sepul
Putres iacentes eximit, (ctis
Clementē hunc cantate alacres, & dicite cun
Res iste quantas gesserit:
Huic, inquā, laudes cantate, huiúsque sonoris
Narrate gesta cantibus.
Ac vos tranantes pictis vada salsa carinis,
Maris coloni diuitis
Magna Dei verè miracula cernitis, alti
Dispersa campis æquoris.
Nam simulac iussit, rapidi tota æquora venti
Ad ipsa tollunt sydera,
Abripitur pariter ratis, & nunc nubila tāgit,
Tumente vecta gurgite,
Tartara nunc cōtra pręceps cōtendit ad ima,
Ipsisque iungitur inferis.
Vorticibus miseri titubāt hinc vndiq; nautę,
Ceu turba nutat ebria.
Nil artis præcepta iuuāt, animique, manúsq;,
Spe destitutis concidunt.
Clamant: clamātes superū pater audit, & istis
Angu-

Angustiis mox er[illegible]t.
Æquora iussa cadũt subi[illegible], fluctúsque silẽtes
Tranquilla lamb[illegible]t littora.
Incolumes illi optato se [illegible]ttore condunt,
Miris ouantes ca[illegible]ibus.
Clementẽ hunc igitur [illegible]tate,& dicite cũctis
Res iste quanta [illegible]esserit. (terũ,
Narrate hũc, inquã, p[illegible]bísque senúmque ca-
Dignísque ferte [illegible]udibus.
Irriguum iste solum [illegible]cis immutat arenis,
Quæ tota sorb[illegible]t flumina,
Et fœcunda priùs salsugine rura colonis
Iratus implet impiis.
Hic bibulis contra fontes educit arenis,
Desertáque madidat sola:
Infamésque fame cãpos mortalibus implet,
Vrbis frequentis incolis.
Hic segetes,illic assurgunt ordine vites,
Hinc mesis,hinc vindemia. (propago,
Succrescit numerosa hominũ pecudúmque
Fauente numine cœlitus.
Et tamen his rursum casus,variique labores
Temporibus imminent suis,
Expositis varia in ludibria regibus ipsis,
Inque vltima repulsis sola,
Elatis contra miseris,multáque beante
Prole sterilem prius domum.
Hæc hilares spectate boni,cogantur ad ista
Vt impij obmutescere.
Ecquis erit verò sapiens qui denotet ista,
Bonum vt Deum norit satis?

HISTORIA NAVIGATIONIS IN BRASILIAM, QVAE ET AMERICA dicta est.

QVA DESCRIBITVR AVtoris nauigatio, quæque in mari vidit memoriæ prodenda: Villagagnonis in America gesta: Brasiliensium victus & mores, à nostris admodum alieni, cum eorum linguæ dialogo: animalia etiam, arbores, atque herbæ, reliquáque singularia, & nobis penitùs incognita.

CAP. I.

Quæ causa, tam longinquæ periculosæque, in Brasiliam expeditionis, fuerit.

QVONIAM, quæ sit amœnitas, amplitudóque & vbertas, quartæ orbis terrarum sectionis, quę America Brasiliáque vulgò dicitur: quibúsque cingatur insulis, & regionibus conti-

neatur;quas antiqui[illegible]nitus ignorarunt: quamque multis petita na[illegible]gationibus, annis abhinc octoginta, ex quo [illegible]mùm innotuit: plerique nostra memoria Co[illegible]ographi, in explicandisque rebus gestis vers[illegible] homines docuerunt: illo omni argumento, [illegible]gè latéque diffuso liberati, hac quidem hist[illegible]a, complecti decreuimus ea duntaxat, quæ [illegible]er eundum & redeundum, & apud feros Am[illegible]canos, quibuscum circiter annum vixi, exp[illegible]endo & obseruando, visu auditúque percepi[illegible]us. Quod vt planiùs exponam, ab initio quænam adeò longinquæ, difficilísq; expeditionis, causa fuerit, breuiter, explicabo.

Autoris scopus.

Anno 1555. Nicolaus Durantius, eques Melitensis, cui cognomen additum est Villagagno, suam in Gallia conditionem ægrè ferens, maximè quòd apud Nannetes, vbi tunc agebat, offendisset: compluribus in locis, cũ honestis omniũ ordinum hominibus cõmunicat, se iamdiu decreuisse, nõ modò lõginquã in terrã discedere, vbi puritatẽ Euangelicã liberè amplexus Deum coleret: verùm etiã esse in animo, iis sedẽ ponere omnibus, qui vt proscriptiones (quę tunc tẽporis erant acerbissimæ, adeò vt multi quotidiè mortales nulla neq; sexus, neq; dignitatis habita ratione, regio passim edicto, senatoriisq; sententiis, bonis fisco addictis, religionis ergò viui cremarentur) euitarent, eò confugere vellent.

Conatus Villagagnonis.

Addebat, tũ ijs quibuscum ageret, colloquẽdo: tum absentibus per literas: se mira cum audisset, de eius partis Americæ, quę Brasilia dicitur

tur, pulchritudine atque v[illegible]rtate, libenter, vt & ſedem poneret, votíque c[illegible]pos eſſet, eò profecturum eſſe. Qua diſſi[illegible]latione, hominum quorundam illuſtrium, [illegible]ui veræ pietati nomen dederant, conciliat[illegible]nimis, quòd ea voluntate, quam ille fing[illegible]t, iſtiuſmodi receptum deſiderabant: ma[illegible]néque Gaſparis Colinij, beatæ memoriæ, [illegible] maris præfectus cùm eſſet, regíque Henrico [illegible]ius nominis ſecundo, chariſſimus: docuiſſé[illegible]e ſi Villagagno expeditionem ſuſcepiſſet, magnas opes inueniri poſſe, multáque alia, quæ toti regno prodeſſent: autor fuit, vt duabus inſtructis nauibus, & armatis, & CCXXVI M. HS. à rege donatus, mari ſe committeret.

Gaſpar Colinius, in Gallia mari præfectus nauigationis autor.

Ad hæc, antequam è Gallia Villagagno excederet, data fide, honeſtis hominibus, qui ea de cauſa ſequebantur, confirmarat: ſe, quo in loco conſiſteret, vt ſincerè Deus coleretur, operam eſſe daturũ. Quibus ita conſtitutis, comparatáque nautarum & opificum manu, quam ſecum abduceret, anno 1555. menſe Maio, mare ingreſſus, variéque iactatus, tandem difficultatibus ſuperatis omnibus, Americam Nouembri tenuit.

Cùm ſuos in terram expoſuiſſet, de munienda rupe, quę ad oſtium ſinus, qui ab Americanis *Ganabara* dicitur, cogitauit. ille vt poſtea exponã, tribus & viginti gradibus, vltra Aequinoctialem circulũ, porrectus eſt: nimirũ ſub Capricorni Tropico, vnde noſtri fluctib. repulſi, neceſſariò duo milia paſſuum progredientes terrã verſus, inſulã antè deſertam tenuêre: quò tormẽtis

expositis, impedim[entí]sque omnibus, vt sese cum à feris gentibus, tum à Lusitanis defenderent, qui iam in continenti multa communierant, aggerem comportare cœperunt.

Villagagno Geneuam scribit.

Interea Villagagno, mira se propagandi Euangelij cupiditate ardere simulabat, suísque persuadere nitebatur, vt nauibus onustis, & ad reditum in Galliam paratis, nuntium literásque Geneuam mitteret, ab Ecclesiáque peteret, vt sibi, quoad eius fieri posset, in re tam pia auxilio esse vellet: vrgebat, vt quod in animo habuisset, quódq; totis viribus desiderasset, perficeretur, non ministros modò Verbi diuini mittendos esse: verùm etiam, qui se suósque in disciplina continerent, ferásque nationes ad cognitionem salutis adducerent, homines in fide Christiana bene fundatos, comites pastoribus adiungendos.

Quibus literis Ecclesiæ Geneuensi redditis, primùm actæ Deo sunt gratiæ, de amplificato Christi regno, in tam dissita regione atque immani, populóque qui in maxima veri Dei ignoratione versabatur. Deinde, vt istiusmodi postulatis satisfieret, posteaquam Colinius apud Gallos Thalassiarcha ad quem Villagagno ea de causa scripserat Philippum Corguillerium, qui se prope Geneuam contulisset, eiúsq; fuisset iuxta Castillionem in Gallia vicinus, per literas hortatus esset, vt eos qui ad Villagagnonem ire vellent, deducendos susciperet: is & pastorũ Geneuensium quotidianis vocibus excitatus, & singulari erga opus tam pium voluntate, non sene-

Philippus Corguillerius, se ad Villagagnonem iturum profitetur.

ſenectutem neque valetu[illegible]nem excuſans, negatiáque & liberos, qui t[illegible]egionibus interpoſitis eſſent relinquẽdi, ſe [illegible]ofecturum eſſe pollicetur.

Reſtabat omninò, vt [illegible]paſtoribus eligendis ageretur: itaque Philip[illegible]s amicíque cum quibuſdam, qui tùm Gen[illegible]e, ſanctioribus literis operam dabant, comm[illegible]nicat: præcipuè cum Petro Richierio, quinc[illegible]ginta tùm annis nato, Gulielmóque Charte[illegible]. Ii communi ſententia reſpondent, ſi Eccleſia ſe legitimè vocaſſet, non recuſaturos eſſe. Quibus à collegio paſtorum Geneuenſium, cùm eſſent interpretati deſumptas è ſacris voluminibus periodos, de more approbatis, ſuóque vt fungerentur officio admonitis, duce Philippo ſe nauigaturos ad Villagagnonem, ſponte ſua profeſsi ſunt, vt Euangelium in America publicarent.

Richierius & Charterius miniſtri, in Americam miſsi.

Adiungendi erant etiam comites, qui ſumma religionis Chriſtianæ capita probè tenerẽt, ex literíſque Villagagnonis periti artifices: nihilò ſecius neminem circunuenire Philippus: demonſtrare, longo difficilíque itinere, terra trecentis, mari quadragies centenis milibus paſſuum ſuperandis, elaborandum eſſe: delatíſq; Braſiliam, panis loco farinã ex radicibus apponendam, vinóque abſtinendum, quòd eo Braſiliẽſes careant: vtque nouo in orbe, quod & literę Villagagnonis declarabant, nouo victui, dapibúſq; à noſtra Europa penitùs alienis, aſsueſcendũ eſſe. Qua de cauſa, qui res incognitas audire quàm experiri mallent, neque ſolum vertere cuperẽt,

Quæ in Braſilia viuendi ratio.

vt & maris tempesta[te]s, Zonámque Torridam paterentur, & Pol[um] viderent Antarcticum, de nominibus dand[is] non admodùm fuere solliciti.

Eorum nomina, qui Geneua profecti, nauigarunt in Americam.

Attamen multùm [a]ppellando & conquirendo, cæteris, vt videtur, [m]elius animati, Philippo se, Richerióque & Ch[ar]terio dant comites Petrus Bordonius, Matth[æ]us Verneuilius, Ioannes Bordelius, Andreas [P]ontius, Nicolaus Dionysius, Ioannes Gardi[en]ius, Martinus Dauid, Nicolaus Rauiquetus, Nicolaus Carmulus, Iacobus Ruffus, egóque Ioannes Lerius, duos & viginti annos natus, qui tum vt Dei gloriæ, pro sua erga me misericordia seruirem: tùm vt nouum orbem cognoscerem: illis tredecim succenturiatus, anno 1556. 4. Id. Septemb. Geneua sum egressus.

Castillionem petimus ex itinere, ibíque Colinium, quem mari præfectum fuisse demõstraui, conuenimus, is non vt incœpto tantùm insisteremus adhortatur, verùm etiam pollicitus se, in iis quidẽ rebus, quæ ad nauigationẽ pertinerent, auxilio futurũ: in spem nos erigit fore, vt permagnas vtilitates, Deo fauẽte, nostri labores afferrent. Inde Lutetiam profecti, dùm mẽsem integrum, in vrbe commoramur, tùm nobiles aliquot tùm plebeij, cùm de nauigatione audiuissent, se nobis adiunxêre: Rhotomagóq; tandẽ præteruecta, Iuliobonæ, qui portus in Neustria obtigerat, in apparãdis rebus ad profectionem necessariis, armandáque classe. mensem alterum consedimus.

CAP.

CAP. III.

Ascensus in naues Iuliobonæ: itémque occursus nauium & expugnatio: tempestates, littoraque & insulæ primum obuia.

ITAQVE cùm Boisius Villagagnonis nepos, qui antè Iuliobonam aduxerat, pecunia regia tribus instructis nauibus, prouisáque re frumentaria, pro imperio iuberet: 13. Cal. Decembr. in naues conscendimus. Ipse Boisius, ex nauibus vna, quę Roberga minor appellabatur, octoginta nautis militibúsque occupata, legati nomen imperiúmque habuit. Alterã, duce Mario, Robergę maioris titulum pręferentem, gubernatore autem Ioanne Humberto Harefloriensi, vt res ipsa docuit, experientia in nauigando singulari, centum & viginti mortalibus, quo in numero censebar, attribuit. Tertia quæ Rosea, cẽturionis nomine vocabatur, annumeratis sex puerulis, ad linguam Americanorum addiscendam, transportandis: quinque autem, vnà cum moderatrice, virginibus (quę primũ è Gallia mulieres, magna Barbarorum admiratione, qui tantum nudas antè vidissent in Brasiliam delatæ sunt) nonaginta circiter hominibus completa est.

Boisius classi pręficitur.

Eo die ipso, cùm è portu solueremus, tormẽtorum strepitus atq; tympanorũ, buccinarúmq;

E portu naues soluunt.

ſoni, cæteráque eiuſ[mo]di, quæ nauibus in expeditionem euntibus [ſo]lemnia eſſe conſueuere, circa meridiem aud[ita] ſunt. Primùm in mari Cauxio, duobus à po[rtu] ſalutari milibus, anchoræ iactę. quo in loco, [vt] aſſolet, nautis militibúſque recognitis, & pr[ofe]ctione imperata: eius nauis quam conſcend[er]am funis anchorarius abrumpitur, anchoráq[ue] labore maximo recuperata, profectio in cra[ſti]num indicta eſt.

Itaque 12. Cal. Decem[br]. è terra prouectis, & Britanniam ſub dextra r[el]inquentibus, duodecim dierum tempeſtate coorta: plerique metu & nauſea vehementer conflictati præcipuè qui mare nunquam viderant, ſingulis ſe momentis abſorbendos eſſe cogitabant. Réſque profectò eſt admiratione dignißima, nauē è ligno quantumuis magnam atque firmam Oceani vim pati poſſe. Nam vt è craßißimis trabibus naues fiant, arctéque fibulis vinciantur: quemadmodum qua eram delatus, circiter centum pedes in longitudinem, in latitudinem verò viginti patebat quænam eſt. cum altißimo latißimóque Occidentali Oceano, magnitudinis tantulæ collatio? Qua de cauſa cùm nauigandi artem vniuerſam, tùm ſigillatim acum nauticam, ad moderandos curſus maritimos excogitatam, nemo ſatis vnquam laudauerit: quam tamen antè annis ducentis & quinquaginta eſſe in vſu, qùidam memorię prodidêre. Igitur, cùm dies tredecim, magnis difficultatibus, nobis eſſet nauigatum, Deo fauente, tranquillitas reddita eſt.

Nauigationis, acuſque adeò maritimæ pręſtantia.

Con-

Consequenti pòst die Dominico, duabus onerariis nauibus Britannicis, ex Hispania redeuntibus occurrimus: parumque abfuit, quin nautæ nostri, cùm esse qui eripere possent, intellexissent, eas penitus expilarent. Quemadmodum enim demonstraui, tormentis cæteróque omni apparatu bellico instructi, confidebant, neque si infirmioribus occurrissent, ab iniuria facilè temperabant.

Et quoniam in hunc sermonem incidimus, quæ nautarum sit rapacitas, hoc primo nauiũ occursu, declarare visum est. Qui enim robore & armis præstant, quod etiam in continente nimium sæpè accidit, reliquos prædæ habent. Afferunt tamen, cùm vela obuios contrahere iubent, se iamdiu tempestate aut malacia terrã non attigisse, rebus egere omnibus, orántque vt pecunia redimere liceat: qua in colloquutione nauibus occupatis, ne scilicet onere pessum eant, præstantissima quæque extorquent. Obiicientibus (quod sæpè nobis erat vsitatum) iniquissimum esse hostes iuxtà sociósque prædari: solennia terrestribus etiam copiis verba reponunt: more belli accidere, sibi vt quisque prouideat.

Nautarum rapacitas.

Addam, quod exemplis postea comprobabitur, cùm Hispani Lusitaníque, se Brasiliã adiisse primos, omnémque adeò continentẽ, quæ à freto Magellanico, qui meridiem versus quinquaginta gradibus extenditur, ad Perusium, citráque Aequinoctialem lineam glorientur: eáque de causa possidere affirment, Gallos verò

se in iure suo interp[illegible]are : si mari vincant, crudelissimè interficiu[illegible], in eamque feritatem aliquando deuenêre[illegible]tutem vt viuentibus detraherent, teterrim[illegible]ue genere mortis afficerent. Galli contrà, [illegible] Americæ participes esse demonstrant: neque [illegible] Hispanis Lusitanisque vinci facilè patiuntur, [illegible]que acerrimè tuentes par pari hostibus referu[illegible], qui eadē certè classe manum conserere n[illegible]audent.

Mire Deus mari pro arbitrio imperat.

Vt ad nos redeam, [illegible]rum tempestate coorta, sex septémve dies m[illegible]re adeò intumuit, plerique vt fluctus non tantùm foros superarent; verùm etiam, cùm eius rei periculum faceremus, de qua Psalmus 107. meminit, sensibus penè orbati, ebriorum more vacillabamus: nauis autem ita fluctuabat, nemo vt ex nautis stare posset. Vt eodemque Psalmo continetur, cùm suprà montes aquarum altissimos, maximéque timendos erecti : è vestigio infrà profundissimos hiatus de mersi, tamen inter tot fata conseruamur: sentimus profectò admirandam Dei optimi maximi potentiam. Itaque, cùm periculo tam sint affines, qui nauigant: Poeta qui latitudine lignorum, quibus nauigia facta sunt, eos à morte separat, videtur, quam par sit longius seiungere. cuius, quòd sint elegantissimi versus adscribere visum est.

I nunc, & ventis animam committe, doloso
Confisus ligno, digitis à morte remotus
Quattuor, aut septem, si sit latissima tæda.

Tempestate sedata, cùm Deus qui mari pro arbitrio imperat, ventum secundum excitasset,

ſet,ad mare Hiſpanum p[illegible]enimus, Noniſque Decembr. obiectum ha[illegible]mus promontoriũ Sacrum. quo in loco, H[illegible]rnica naui obuiam facta, arte, de qua paul[illegible]nte diximus, noſtri epibatæ ſex ſeptémve H[illegible]panienſis vini dolia, ficus, malaque Auran[illegible]exportarunt.

Sacrum Promontorium.

Septimo pòſt die, [illegible] tres inſulas delati ſumus ex Fortunatis: [illegible] qui è Neuſtria nauigant, Gratioſam, & [illegible]ncilotam, & Fortauenturam nominant, an[illegible]uis autem appellabantur, Aproſitus & Iunonia, Ombrióſque: ſeptemque numero ſunt, quas nunc, vt opinor, omnes, Hiſpani occupant. Et quamuis in orbe deſcribendo, quidam Fortunatas inſulas,ſub vndecimo citrà Aequatorem gradu collocent: cùm me preſente, Aſtrolabus litem diiudicaret, inuenimus, ad viceſimum octauum Arcticum verſus ſitas eſſe: idcirco fatendum eſt, ſuo aliorúmque periculo,decem & ſeptem gradibus,iſtiuſmodi Coſmographos aberrare,quibus eas inſulas à nobis remouent longiùs.

Fortunatæ inſulæ.

Hîc ſcaphis eductis, viginti ex noſtris benè armati, ad populandũque progredientes, conſpicati ab Hiſpanis, & repulſi,fuga naues petiêre. Attamẽ cùm ſe in omnes partes conuerterent, nauigiolo piſcatòrio metu ab ſuis derelicto facti obuiã,cùm maximã vim marinorũ canum,circinorúmque nauticorum abſtulêre,nihilque omninò, ne velis quidem exceptis reliquêre:tùm quòd de Hiſpanis peius mereri non poſſent, quos vlciſci percupiebant, ſcaphã vnà cum lintre ſecuribus depreſſerunt.

Dùm tres dies, o[illegible]halaciam propè Fortunatas insulas commor[illegible]ur hamis retibúsque ingentẽ piscum copiam [illegible]epimus: ideóque veriti, quòd aqua dulcis no[illegible]suppetebat, ne siti premeremur, plus dimi[illegible] parte, in mare coniecimus. Genera, canes m[illegible]ini, Auratæ, piscésque alij quorum ignorabam[illegible]s nomina. erant etiam Trichides, corpore ta[illegible]paruo, vt caput cum cauda (quæ nihilò min[illegible]lata est) cohærere videatur: capite autem ga[illegible] cristatę persimili, satis prodigiosæ. Decimo [illegible]ptimo cal. Ian. mari tertiò intumescente, scapham quæ vni ex nauibus adhærebat, fluctus tam citò compleuit; vt pessum iret: vixque duo nautæ, qui asseruabant, demissis è naui funibus periculum effugerent. Illud etiã cõmemorandum videtur quod accidit, tẽpestate dies quatuor desæuiente: coquus quidam laridum in cado ligneo temperans, fluctu supra foros elato, cùm cibum in mare longè proiectum amisisset: fluctus alter oppositus, eundem in locum vi magna retulit, neq[illegible]e cadum subuertit, veréque prãdium restituit, quod vt aiunt, præter casam fugerat.

Trichides prodigiosæ.

Admirabilis fluctuum reciprocatio.

Ad 15. Cal. Ian. die veneris Canariam in cõspectu habuimus. consequenti autem Dominico propius facti, erat constitutum ibi cõmeatũ expedire: aduerso tamen vento insulam nõ tenuimus. Hæc amœna est admodum, quam & incolũt Hispani, gignitq; saccharum in arundinibus, & vina præstantissima. Cæterùm tanta est altitudine, vt LX passuum milibus interiectis conspici possit. A quibusdam Taneriffe dicitur

Canaria.

citur, opinantibus antiquorum Attlãtem esse, à quo mare vocatur Atlanticum. Alij contrà, autumant duas esse insulas, Canariam & Taneriffen. quæ lis, quod ad me attinet, manebit sub iudice.

Eo die ipso sumus conspicati myoparonem Lusitanum: qui cùm neque fugere posset, quòd vento ferebatur aduerso, neque armis confideret: contractis de more velis, Boisio se tradit in manus. Nec morati centuriones, vt qui iandiu decreuissent, suæ clam nauem adiungere, quã Hispanis Lusitanísve sperabant se erepturos: in myoparonem, ne aufugere posset, quosdam ex suis imponunt. Veruntamen, cùm nescio quibus de causis, Lusitano gratificari vellent, si confestim myoparonem alterũ inuenisset adduxissetque, quem eripuissent, redditum iri promisêre. Ille, vt qui sibi melius esse vellet, quam alteri, accepta, vt postularat, vnà cum armis scapha, viginti autem ex nostris, cũ quibusdam ex militibus suis: prædonis more, pyraticam enim, vt opinor factitabat: vt de improuiso fortunam experiretur, longè classem contendit anteuertere.

Myoparonis deditio.

Tum legebamus oram Africæ, à Mauritanis occupatam, ab ea ferè disiuncti quatuor milia passuum: estque, vt à multis tunc fuit obseruatum, terra valdè plana, humilisque adeò, vt quantum oculi valebant, montibus nullis officientibus, ea nobis videremur altiores, ita vt, breui submergenda crederetur, nauibúsque superanda. Et quamuis, oculo iudice, se ad hunc

Mauritania

modum res habeat, in omnibus ferè littoribus tamen cùm illustriu[s] appareret hoc in littore: cùm tantam ego pla[nities]ciem, quæ vallis haberi poterat: contrà, mar[e] tranquilissimum, quod altissimi mōtis effigiē [p]ræferebat, intuerer: memoria repetens quæ, [ea] de re, sacræ docent literæ: illud excellentis[simum] Dei opus, magna cum admiratione, con[tem]plabar.

Iob.38.8.10 11. Psal. 104. 9.

Vt ad piratam rede[am], qui vt diximus, scapha erat antegressus, ad [8.] Cal. Ian. quo die natus est Christus, in Liburnicam incidit, quā tormentis petere, vique retinere contendit, & ad nos adducere. Quæ res valdè nostris cēturionibus placuit. nauis erat enim eximia, & plena sale candido: quam, vt decreuerant, in Brasiliā ad Villagagnonem deduxêre. At in fide Lusitanis præstanda, de restituendo myoparone, crudeles adeò extitere: vt Hispanis & Lusitanis, in vnum idemque nauigium coniectis, ne frusto quidē nautici panis relicto, velis dilaceratis, scapha etiam ablata, qua destituti terrā tenêre nō possent: mitiore consilio vsi esse viderentur, si miseros si depressissent, quam si ita dimisissent. Nā nisi alicundè scapha laborantibus opitulata sit, certū est, aut naufragio tandē, aut fame perisse.

Myoparonis expugnatio.

Nautarum crudelitas.

Hoc facinore, compluribus inuitis, perpetrato: longè sumus in altum prouecti, secundo flante Vulturno. Ne autem lectori fastidium pariam, si tot naues expugnatas, sigillatim commemorē: crastino, tertióque pôst die, cùm resisteret nemo, duas in potestatē, redegimus. Cùm Liburnicam, quæ prius occurrit, epibatæ nostri, præ-

Duarum nauū deditio.

præçipuè qui myoparonem Hispanicũ ascende-rant prædę habere cuperent: eaque de causa essent minoribus tormẽtis aggressi: ducibus tamẽ vltrò citróq; colloquutis ab iniuria tẽperarunt. Ex Hispaniensi altera, vinum, panis nauticus, aliaque cibaria direpta. Nullius tamẽ rei iacturã magis conquerebatur Hispanus, quàm gallinæ. hãc aiebat, cùm procelloso mari ponere nõ intermitteret, ouũ sibi quotidie in naui sufficere.

Die dominico, qui proximè sequutus est: cùm is, qui speculabatur signũ de more dedisset, animaduersis quinque nauibus (de quarũ magnitudine atq; forma diiudicare nequiuimus) nautæ nostri, quibus fortasse non sum placiturus, eorũ virtutibus prædicãdis, expediti & ante victoriã pæana concinentes, se cõsequi posse arbitrabantur. Sed cùm nos aduerso, illi secundo vento delati, velis, vt aiunt, remisque fugerent: quãuis, magno ne classis euerteretur periculo, pedẽ vndique faceremus, ad prædandumq; milites incumberent: frustra defatigati manũ conserere non potuerunt.

Ne quis autem quæ cõmemoraui hactenus, falsitatis accuset: nos videlicet, cum Brasiliã peteremus, mare infectum habuisse: obuiis aut fuga saluti consulentibus aut vela demittentibus: affirmabo tribus omnino nauibus, quæ tormẽtis erãt instructissimæ, adeò vt quæ me accepisset, maiora octodecim ex ære tormẽta, minora è ferro plus triginta sustineret: nautas militesq; decreuisse, vt qui omnes ferè essent Neustrij (gens in naumachiis omniũ quę Occidẽtẽ versus nauigant, bellicosissima) si Lusitanæ classi

Neustrii in naumachiis excellunt.

occurrissent confli[ge]re, magna spe victoriæ. Animosum certè co[nsil]ium, si ab iis qui res gestas memoriæ pro[dide]runt, nominatúmque ab Osorio repetam[us,] quantum armis Lusitani excelluerint, qua[s n]ationes, quámque varias deuicerint: cùm [in] bello contra Mauritanos in Africa cont[en]derent, & Orientem versus contra Indos di[mi]carent. opponi tamen posset Gallos Barbaris [de]xteritate præstare (ex quibus cùm initio pete[b]atur extitêre, qui aluearibus apum in hostes coniectis se defenderent) neque sine sanguine & sudore, tam fortes viros vnquam posse superari.

Osor. in Histor. Lus. lib. 8. & 9.

CAP. III.

Bonitæ, Albacoræ, Aurataque, & sues marini piscésque volatiles, aliique: quos tum vidimus, tum cepimus sub zona Torrida.

EX illo tempore, tranquillitate vsi ventóque accommodatissimo, ad tertium ferè gradũ citra Aequinoctialem peruenimus. ibi maximam suum Marinorum copiam & Auratarum, eorúmque piscium cepimus quos Albacoras & Bonitas, qui è Neustria nauigant, appellare cõsueuêre: ex aliisque generibus quamplurimos. Quo in numero erant & piscium volantium. de qui

Pisces volantes.

quibus, cùm nautæ ment[illegible]em facerēt, existimabam nobis imponere [illegible]le: donec ita se rem habere comprobauit exp[illegible]entia. Tum è mari emergere, & sublimè vo[illegible]ndo gregatim petere pisces vidimus, in mor[illegible] alaudarum sturnorúmque: volatus vero a[illegible]tudine hastam æquabat, largitudine centum [illegible]assus. Sæpenumerò ad malum nauium impin[illegible]ntes cadebant, & manu facilè capiebantur. [illegible]is est, vt eundo & redeundo animaduerti [illegible]ltoties, haleci valdè similis: paulò tamen & longior & rotundior: habétque sub gutture paleolam, alis ad modum vespertilionis toto corpore contextis porrectísque. sapore autem suauissimo & probatissimo. Cæterùm, quoniam huius generis nullum citrà Tropicum Cancri videram, primò existimabam quod calore gauderēt, sub Torrida Zona degere, in neutrámque partem Polos versus excedere. Sed cùm quidam scripserit marinas hirundines, propè magellanicum fretū videri: quas op[illegible]or easdem esse, rem in medio relinquere visum est. Obseruaui etiā istiusmodi pisces nusquam tutò agere posse. Nam cum in mari degunt Albaioras prædonésque alios è piscibus habent inimicissimos: si subuolando periculum effugere tentant, aues sunt marinæ, à quibus capti vorantur.

Aues marinę.

Dicendū quoque aliquid videtur de his auibus quę prędam è mari pro victu habēt. Hæ sunt adeò cicures, vt supra foros funésq; nauiū sidētes, capi manu patiātur. quarū certissima, vt qui de iis gustauerim, penitúsque cognouerim, hæc

eſt deſcriptio, plum[…]unt, vt accipitres, leucophæata; magnitudi[…] cornicum eſſe videntur nudati paulò plus ca[…]is habent paſſere: vt mirum ſit corpore tam[…]aruo capere poſſe, atque in vſum vertere piſc[…] multo ſe maiores, atque craſſiores. Denique [.]o ſunt inteſtino, pedibúſque planis, vt anat[…]

Bonita piſcis.

Quod ad cæteros [pi]ſces attinet, de quibus paulò ante diximus: B[o]nita nulli ſapore cedit, Cyprinis communibu[s] [...]ſſimilis, cùm ſquamis tamen careat: illas maximo vidi numero, circiter quadraginta dies quibus ferè noſtris nauibus adhæſerunt, ídque accidere veriſimile eſt, quòd pice naues vnctæ ſint.

Albacarę.

Albacoræ autem à Bonitis forma non admodum alienæ, tamen cùm & viderim, & comederim Albacoras, quinque pedum longitudine, craſſitudine corporis humani, quod ad earum magnitudinem, nulla eſſe poteſt cum Bonitis collatio. Deinde cùm nullo modo ſint Albacoræ viſcoſę, ſed carne vt ſala[r]e friabili, nullis aculeis, paucis viſceribus, inter piſces optimos ſunt annumerandæ. Et quamuis quæ ad condiendam Albacoram, neceſſaria videbantur, præſtò nõ eſſent (vt accidit peregrè nauigantibus,) ideóque ſale cõtenti, latis orbibus, igne toſtam ederemus: tantillo tamẽ apparatu erat nobis gratiſſima. Quamobrem ſi Cupidiariorum natio, quæ mare tentare non audet: nihilóq; ſecius (vt de fele vulgò dicitur) ſiccis pedibus, abligurire piſces percupit; Albacoram in cõtinenti tam facilè mercaretur, quàm reliqua

genera;

genera;ecquid dubitatis c[illegible]n vnà cũ piſce digitos ſæpe circumlambere[illegible]t enim dixi de hirũdinibus marinis, cùm A[illegible]acoræ degant inter Tropicos,in altóque ma[illegible]verſentur, nõ ita littoribus appropinquant [illegible]t à piſcatoribus integræ ad nos peruenire p[illegible]int.Quod verò ad Africanos attinet, qui m[illegible]e ad Orientẽ accolũt, Peruſióſque qui Occi[illegible]ntem verſus, tum & Albacoras facilè piſc[illegible]: tum incorruptè ſuis apponere,credibile e[illegible].

Aurata. Aurata,quæ meo iudicio ita vocatur,quòd in aqua luteo eſſe colore videatur, & auro quã ſimillima, figura Sulmoni proxima eſt;differt tamẽ dorſo depreſſiore.expertus ita pronũtio;Aurãtã nõ tãtùm cęteris de quibus mentionẽ fecimus,bonitate præſtare: verũ etiã nego,in mari fluminibúſq; quicquam inueniri poſſe ſuauius.

Sues marini. Suum autẽ marinorum duo ſunt genera,vnũ roſtro acuto,vt anſeres,alterũ tã obtuſo,vt cùm è mari attollit,ſphæra eſſe videatur. Idcirco ab ea ſimilitudine, quæ eſt illi cũ cucullatis,capita monachorũ appellabamus. Ex iis animaduerti lõgos circiter ſenûm pedũ,cauda lata,biffidáq;, in capite omnib.erat foramẽ,quo ſpiritũ ducere,& vndã vibrare ſolebant. Cùm incipit mare commoueri,ſuper aquam eminentes,præcipuè nocte tempeſtate conflictati, virides apparent, viridémque reddunt maris effigiem. prætereà in morem ſuũ terreſtriũ,altè anhelant ſtertúntque. Quamobrem nautæ illos vagari & reſpirare conſpicati, tempeſtatem certiſſimè præſagiunt, quod & ſæpe ſum expertus. Et quan-

Ingens suũ marinorum copia.

uis, cùm tranquillitas esset, pelago modò crispante, vndique suum marinorum circum iecta multitudine, quò quid prospici posset, totum mare illis constratum videretur: tamen cùm nõ tàm faciles captu essent, quàm pisces reliqui esse consueuissent, prout collibuisset in promptu non erant. Itaque, vt lectori satisfaciam cumulatius, qua tandem arte capiãtur, explicabo. Qui probè inter eos, piscandi modum callet, cõspicatus è prora, harpagonémque ferreum manu tenens longurio reuinctũ longo crassoque vt hasta dimidiata: qui etiam funi alligatur viginti circiter pedum: gregatim accedentibus, quẽ ferire possit eligens, tanta vi harpagonem iaculatur, vt si rectè percutiat, ferro sus adunco teneatur: tum relaxato fune, quo ad fieri potest, dum se dolore saucius in omnes partes cõuertit, ferróque magis induit, sanguis eum paulatim virésque deficiunt. Nec morati nautæ cæteri, manu ferrea, quæ & ipsa longurio adhæret captum in nauẽ pertrahunt. Hac ratione viginti quinque in itinere cepimus.

Modus piscãdi sues marinos.

Quo ad intestina, si vt porco, ita & sui marino quatuor tanquam pernæ demantur diuidaturque & visceribus, spina etiam dorsi, costísque ablatis eundem in modum pendeat, hic illi valdè similis erit. Iecur eodem sapore. Caro tamen recens dulcior & deterior. Pinguedo in omnibus quos vidi, pollicis crassitudinem non excedebat, nullámque puto inueniri quæ duos superet digitos. Itaque, ne nobis amplius imponat id, quod Lutetiæ alibíque laridum quadragesimæ

Suum marinorum intestina.

ſimę piſcatores appellans [illegible] uiſque marini pinguedinē eſſe arbitrātur: N[illegible]n ea cùm plus quatuor digitûm craſsitudine [illegible]teat, Balænæ cenſenda eſt. Cęterùm quon[illegible]m in quarundā aluo quas venati ſumus paruu[illegible]unt reperti, quos vt lactentes aſſos apponeb[illegible]us, nulla contrariæ opinionis habita ration[illegible] magis exiſtimo ſues marinas vt ſcrophas, v[illegible]os quàm oua parêre. Qua de re ſi accuſer, a[illegible]bitrium eorū qui experti ſunt potius, quà[illegible]qui ſcripta tantum legêre prouocans: vt rem diiudicare mei non eſt instituti, ita nemo, quin ea quæ viderim certa eſſe credā, iure interdicturus eſt.

Requienes.

Per multos etiam Requienes, vt à Neuſtriis appellantur cepimus. Ii quoque mari ſedato virides apparent: quibuſdam longitudine quatuor pedes ſuperantibus, craſsis pro magnitudine corporis. Tamē quòd eorū caro minus probetur, neceſsitate cōpulſi & meliorum inopia, nautæ Requienē attingunt. Pelle ſunt aſpera ſerratáque, capite plano atq; lato. ore patulo tamquā lupi Moloſsíue Britannici. Cum hac de cauſa monſtroſi ſunt, tum dentibus accutiſsimis dānoſi: quemque ſemel corripuerint, aut dilacerant: aut in mare deprimunt, Qui lauant in Oceano ſibi à Requientibus valdè timere coguntur. Nec cùm eſſent educti ſupra foros nauium, quod ſæpe accidit, hamis è ferro digitali craſsitudine minus ab iis cauendum erat quam à feris canibus. Quapropter cùm neque capti, neq; liberi ab iniuria tēperarent: parūque ad veſcendum accommodati cenſerentur: quos eramus

Requienes damnoſi.

piſcati lancinantes, atque cruciantes, vt damnoſis animantibus dignum erat, claua ferrea mactabamus. Deciſis aliquando branchiis, doliíque circulo per caudam traiecto, in mare proiiciebamus: tum ſe ipſos iactantes quòd diu non mergebantur, ingenti nos voluptate perfundebant. Cæterùm, etſi ſub Zona Torrida, non ſint ea magnitudine teſtudines, qua in Rubro Indicóve mari Plinius esse dicit, vt ſingularum ſuperficies contegendis habitabilibus caſis, parandíſque cimibus accommodētur: tamē cùm tantæ ibi exiſtant, vt parum ſit credibile, breuiter attingere viſum eſt. Proponam igitur ſpecimen, quo de magnitudine lector iudicare poterit, vnam videlicet in naui Boiſiana captam, adeò grandem extitiſſe, vt octoginta hominibus, quos nauis acceperat, more nautico prandentibus, largè ſuffecerit: ſuperior teſta ouali effigie, lata duos pedes cum dimidio, & iuſta craſſitudine centurioni Mario ad clypeum data eſt. carne tam proximè ad vitulinam accedunt, vt lardo traiectæ, toſtæque, eodem ſapore videantur. Hic quoque vt animaduerti, earum eſt piſcatus. Tranquillo marí, aliâs enim raro apparent, in ſumma pelagi euectis, Sol teſtam accendit, vt pati non poſſint: itaque ſe inuertunt ad tèperandū calorem, diúque in gyrū verſant: hoc cōſpicati, manu ferrea commiſſuræ teſtarū impacta, vi magna nautæ quatuor aut quinque connitentes, in phaſelum pertrahunt.

Marinæ teſtudines. Plinius lib. 9. cap. 10.

Modus piſcādi marinas teſtudines.

Hactenus de marinis teſtudinibus ſcripſerā. At Theuetus in ſua virorum illuſtrium Hiſtoria, Quoniambeci mentione facta gigantis ſi-

ctitiis graphicè ostendit p[...]culsum ingenium. Quemadmodum enim p[...]t huiusce Commẽtarij exordio in me inue[...]s ineptissimè tandẽ exclamat. *Quid dicemus [...]e prodigiosis testudinibus illis, quas tam hor[...]nda magnitudine sub Torrida zona finxit, vt o[...]ginta homines vna impleuerit (qui fortasse non [...]uriebant) testa autẽ superior contegendæ habitab[...]asæ suffecerit, quã destinasse hominibus nõ arbi[...]r, sed insectorum generi.* Cùm igitur Theuetus [...]agis se denuò induerit, cadat sanè in foueam, vndè nunquam poterit emergere. Itaque audiamus quæ scribat cap. 14. Singular Amer. de testudinibus loquens, quas dicit esse in insulis pertinentibus ad viride promontorium. cuius quidem hæc sunt verba. *Inter illas testudines*, ait, *quædam reperiuntur tam ingenti magnitudine, vt homines quatuor vnã retinere non possint: quod tum vidi, tum ab exploratæ fidei auctoribus didici. Plinius etiam tradit, tam immanes in mari Indico testudines existere, vt casam testa integat, intérque insulas Rubri maris eisdem testis ad cymbas vtuntur. In mari Persico fretóque Carmania similes inueniri Plinius idẽ author est, Deinde Theuetus quot modis capiãtur explicatis cogitandũ relinquo, ait, quãta testæ sit crassitudo si cũ amplitudine cõferatur. Nã qui & fretũ Magellanicum incolunt Barbari & qui flumẽ Argenteum iis ad excipiendos ictus hostium pro scutis vtũtur: Similiter & pro vallo Amazones (has commentus est Theuetus, nusquam enim apparent) mare Pacificum accolentes, cùm oppugnata tugriola defendunt, Testámque asseuerare ausim*

Plinius lib. 9. cap. 10.

adeò esse firmam vt m[inu]sculi tormenti, quod manu gestatur, glande t[ra]ici non possit: Insulani circa viride promontori[um] affatim vescuntur testudine, vt apud nos bub[ul]a aut veruecina: Nam & vitulinæ similis est, eius[d]emque saporis. Hæc ille: quæ vt cętera prætermi[tt]am, per se satis aperte accusationem qua me, [fu]cando aspergere conabatur in autorem retor[qu]ent. Et quoniam, parum de prouerbio cogi[ta]uit, quo fecit mendacem esse memorem op[ort]ere. quàm perfricta fronte calamniatorem agat, demonstrandum est clariùs. Ac primùm lectoribus animaduertendum est, quod Theuetus accusat, nempe testudinis testa posse casam contegi, non à me sed à Plinio quem laudaui esse dictum : Hunc etiam locum citauit prolixius, bonus ille reprehẽsor. Et si vitio vertenda est auctoris prolatio, primus peccauit Theuetus scilicet. quamobrẽ vno verbo tùm ego à culpa liberor, cum ille cõuincitur. Restat vt purgem id, quod insimulat esse commemoratum elatiùs nimirum testudinẽ in naui Boisiana captam octoginta mortalibus largè cibũ præbuisse. Quid tum? An magis vero est simile Theuetũ vidisse tã magnas testudines, vt à quatuor piscatoribus retineri nõ possent: qui non modò porcum retinerent, tãta corporis mole: verùm etiam bouem, vnde homines plus mille quingenti lautè prandererẽt. Si tamen robore cum celebri Quoniambeco essent comparandi, quem ineptissimus ille censor cõmẽtus est. Alias enim vt iocãdo ait, se nõ arbitrari, casas testudinis coclea intectas, me homini-

minib. ſed inſectorũ gen[...]e deſtinaſſe: (quãuis Pliniũ accuſet) ſi aut Pigm[...]i, aut deplorata valetudine homines piſcarent[...]r, magnum eſſet periculũ ſcilicet ne prodigi[...]a illa teſtudo effugeret. Itaque vt coerceatu[...]preſſiùs, dandum eſt homini conſilium, vt aſc[...]dat beſtiam, aſſumpto etiam è teſta clypeo, [...]i minuſculi tormenti glande tranſuerberari [...]n poſſit, accerſat quoque Amazonas (quæ [...]ſquam ſunt) infinita multitudine ad opem [...]rendam conuocata, ſi monſtrum illud ſæuiat. Denique ſibi egregiè prouidebit, euocato nominatim Quoniambeco, qui permagnum vini dolium vlnis amplexus, & facillimè ſuſtinens, ſinguláque humeris maiora ex ære tormenta, miniſtris comitantibus, ad præbendos calices, ignémque tormentis admouendum, ita primam firmet aciem. Quare, quoniam in confutationibus præſtigiatorem illi agere viſum eſt hac veſte indutum, decreui hominem dimittere. Hæc habui de teſtudinibus breuiter explicanda & aliis piſcibus, poſtea mentio fiet de Delphinis, atque etiam Balænis, pluribúſque Cetaceis.

Theuetus ſuis coloribus depingitur.

CA[P]. IIII.

De Aequinoctiali ci[rc]ulo, tempestatibus, ventorum inconstantia, pluui[is] corruptis, caloribus, siti, aliisque incommoditatib[us] quas circa illam mundi plagam sustinuimus.

Ventorum inconstantia circa Aequatorem.

VT de nau[ig]atione absoluam, tribus aut quatuor citra Aequinoctialem lineam gradibus, vento destituti, tẽpestate aduersa non modò vsi sumus, pluuia malaciáque inuicem succedentibus, verùm etiã (vt nauigatio difficilis atq; periculosa est circa Aequatorẽ) obseruaui ventorũ inconstantia sæpe accidisse, vt tribus nostris coniunctim hærentibus nauigiis, vnumquodque subito peculiari flatu raperetur, figurámque trianguli Orientẽ Occidentémque versus & Septentrionẽ delata, efficerent: nulla nautarũ industria prohibente. Illa ventorum conflictatio, erat momentanea, erumpebántque vortices, qui & subitò cursum remorabantur, & è vestigio vela tam impotenter inflabãt, vt mirum sit nauem non inuertisse millies.

Pluuia fœda & contagiosa.

Aestus maximus.

Præterea quæ sub Aquinoctiali circulo decidit pluuia, fœda contagiosáque est, vt si collapsa corpus attigerit, enascantur pustulæ, vestésque maculentur. Sol autem mirè feruet, qua de causa caloribus presʃi maximis, ingenti quoque siti la-

laborabamus: quòd aqua dulcis, poculẽtáue alia (si prandioli tempus demis & cęnulę) nos omnino deficeret. Vnde accidebat, quod mihi vsu venisse memini, halitu consũpto, vt hora plus obmutescerem. Hac necessitate cõpulsi nautę, nihil magis habẽt in votis, quàm vt aqua salsa cũ dulci commutetur. Si quis opponat (repudiato in vndis pereunte siti Tantalo) fieri posse vt aqua marina bibatur, aut humectando saltẽ palato inseruiat: Respondeo nullis omninò remediis aquæ salsæ per ceram colandæ, aliterue distillandæ (præterea quàm fluctuationes nauiũ instituendis fornacibus, lagænísque conseruandis minimè conueniunt) effectum esse, nisi quis vellet, simulátque ori admouisset, ipsa etiã euomere viscera, vt ea degustationi accommodaretur, & potui multò minus, Attamen vitro infusa splendore & puritate nulli cedit. postremò aqua marina (quod & sum admiratus & Philosophis examinandum relinquo) si lardum, halecem, aliáue carniũ & piscium genera valde salita temperes, & magis dulcia fient, & citius quã si fontana.

Nautarum desiderium.

Aqua marina minimè potabilis.

Vt vnde sum digressus eò redeam, fastigium nostræ, sub Zona Torrida, miseriæ fuit, quòd maximis & continuis imbribus ad carinam vsque permeantibus nautico pane corrupto & mucido, quo tamen vtebamur admodùm exiguè vermes vnà cum pane, tot inerant enim, quot micæ, nihil abominati, ne siti conficeremur, edebamus: vitiata quoque aqua dulci oppletáque vermibus

Nauticus panis corruptus.

cùm è vasis effunderetur stomacho nullus erat tam firmo quin expueret. Qui autem bibebant, vna manu tenêre poculum, altera ob fœtorem nares comprimere cogebantur.

Aduersus delicatos inuehitur.

Interea quid vobis in mentem venit, hominum delicatissimi, calorem exiguum ferre non potestis, tunicáque interiori, commutata, benè tersi, opaco in conclaui & splendido, cathedra lectúloue impositi, otium agitis? vobis cordi non est ad mensam accumbere, si lances nitidissimæ, vitra benè lota, candidiora niue ipsa mantilia, dapes conquisitissimæ apparatissimæque, vinum deest Smaragdo clariùs? Vultis nauigare vt ad hunc modum vitam traducatis? vt autor vobis nequaquam sum futurus, eáque de re minus cogitabitis, cùm quid in reditu acciderit audietis: ita cùm de mari mentio incidit, & nauigationibus tam longis, vos vellem oratos qui ex libris tantum sapitis, quódque multò est deteriùs, ex eorum fabulis, qui mare nunquam viderint vt elato supercilio Mineruam non doceretis: hoc est vt interpretor, iis paululum cederetis, qui tot incommoda perferendo ea sunt experti, quæ nullo certè modo in animum irrepunt, nisi periculum ipse fecerit.

Gubernator nauis egregius sine literis.

Addam cùm ad ea quæ ante commemoraui de varietate ventorum atque tempestatum, inbribus fætidis & caloribus: tum quæ in Oceano generaliter fiunt, præsertim sub Aequatore: vidisse me Ioãnem Meunium Harefloriensem, ex nostris gubernatoribus, qui cùm literas nesciret, cognoscẽdo Astrolabo, chartísq; nauticis,

&

& Baculi Iacob assecutus est tantam nauigandi peritiam, vt sæpenumerò, maximéque cum esset tempestas, silentium imponeret viro benè docto, quem nominare non habeo necesse: cùm iste tamen pacato mari explicandis Theorematis excelleret. Nec interea propositum est, quicquam detrahere de iis artibus, quæ in scholis docentur, & literarum monumentis conseruatæ sunt. Sed magnopere vellem, nulla vt hominum autoritas, & ratio cum experientia contenderet. Veniam igitur à lectoribus efflagito, si in memoriam reuocans nos aqua putri, & mucido pane vixisse, permultásque rerum incommoditates perpessos esse: misera illa conditione, cum lautis censorum istorum dapibus comparanda, sum ab incœpto sermone paululùm digressus, & in eos inuectus. Accidit sæpè ob eas de quibus antè diximus difficultates, quæ posteà demonstrabuntur fusiùs absumpto omni commeatu citra Zonã torridã, retrò naues abiisse quod æquatorem superare non possent.

Cùm hac miseria conflictati circumeundo, & paulatim appropinquando, triginta quinque diebus transmittere tentassemus, pridiè Nouembr. Febr. Deo propitio, Aequatorem attigimus. Aequator autem dicitur, non tantum quòd sub hac linea, dies noctibus perpetuò sunt æquales: verùm etiam quòd cùm Sol ad eam redit, quod in anno bis accidit, nimirum ad 5. Cal. April. & Id. Septembr. eadem toto in orbe dierum & noctium existit æqualitas, ita vt qui sub Arctico & Antarctico degũt, duob. illis demũ in anno dieb. lucẽ noc-

Aequator quarè dictus.

Eleuatio Poli Antarctici.

témque participent: euestigiò Sole ab eorum conspectu alternatim recedente ad sex omninò menses.

Quo igitur die mundi Zonam sumus prætervecti nautę solemnia usurpauere: Etenim ad memoriam eius rei conseruandam, qui nunquam sub AEquatore fuerunt, eos funibus alligatos in mare demittunt: aut aenniculis cacabo affricatis atro vultum inficiunt, vectoribus tamen se pecunia redimere licet; quod & mihi contigit.

Historia vniuers. Ind. lib. 3. cap. 98.

Itaque Iapyge secundo delati sumus ad quartum gradum vltra AEquinoctialem. Hic Polus Antarcticus primùm à nobis est visus (quem Neustrij Stellam Su appellabāt) quibusdam stellis, vt ab illo tempore animaduerti, in modum crucis depictū: ideóq; sydus integrū in stellā *Su* nominant. Retulêre, vt quidā scribit, qui hoc primùm iter sunt aggressi, albidam circa Polū Antarcticū nubeculam perpetuò videri quatuórque stellas, crucis forma, cum tribus aliis, quæ Septentriones valdè referunt. Iamdiu Polus Arcticus à conspectu nostro aberat: obitérque dicam, non modò sub AEquinoctiali Polum vtrumque non apparere, quemadmodum plerique arbitrãtur, sed neutrū, nisi duobus emensis vltrà citráue gradibus.

Sol pro Zenith.

Id. Feb. cùm sudum esset, Nautæque Solis altitudinem Astrolabo depræhendissent, affirmant ad perpendiculum radiare. Idcirco, quamuis periculi faciendi gratia, pugiones, cultellos, aliáque id genus supra foros defigeremus,

mus, nostris in celocibus, [illegible]o die, meridiano presertim tempore, vmbra n[illegible]squam est visa. Duodecim ferè gradus prouectis tẽpestas tres, quatuórue dies aduersa extitit: paulò pòst è contrario tanta malacia facta est, ut interea celocibus immotis, perpetuò hic mansissemus, nisi ventus flauisset.

Toto itinere nost[illegible] nondum Balænæ obuiam erãt factæ, tum [illegible]ò propè vidimus. Quo in numero vna, quæ [illegible]illimè potuit conspici, iuxta nauim emergens, quoad se commoueret, scopulus credita est, vt metuerem ne impacti, fracta celoce periremus: obseruaui cùm se in mare absconderet, antè caput exerentem, ore plus doliis aquæ duobus eiecisse, demergentémque tantum excitasse fluctum, denuò vt vererer ne in gurgitem nos ad se pertraheret. Estque profectò res horrenda, vt in Psalmis, Iobóque legimus, eiusmodi monstra tam facilè in Oceano ludere.

Balænæ.

Psa. 104. 26. Iob 40. 26.

Vidimus etiam Delphinas compluribus piscium generibus comitatos, & militari ordine incedentes: in mari subrubido esse colore putantur, ex istis vnus sexies septiésue, tanquam gratulari vellet, celocem qua eram vectus circundedit: nos inuicem nihil non tentauimus, is vt caperetur, sed cautè cùm refugeret capi nunquam potuit.

Delphinas pisces alii comitantur.

CAP. V.

De primo Indiæ Occidentalis conspectu, et incolentium Barbarorum, déque iis quæ in mari acciderunt ad tropicum vsque Capricorni.

Dies quo primùm America nobis detecta est.

VNDE secundo diu flante Fauonio, ad v. Cal. Mart. anno 1557. manè circiter octauam horam, in conspectu Occidentalem Indiam habuimus: quæ & Brasilia, & quarta orbis sectio antiquis penitus incognita & America dicitur: eius nomine, qui circiter annum 1497. primus eam detexit. Explicare superuacaneum est, quam læti quanque alacriter Deo egimus gratias, tam propè intuentes continentem optatissimam, breuísque adeundam. Explorato igitur, quod eramus conspicati terram esse (decipi enim facilè est nubibus in aerem abeuntibus) eo die ipso, flatu secundo, & prora in altum constituta, cùm Boisius esset antegressus, anchoræ iactæ sunt mille passibus interiectis, à regione aspera *Huuassou* Barbaris appellata tum educta è naui scapha, & tormentis aduentu significato, vt assolent, qui illas regiones adeunt: virorum mulierúmque statim manus ingens visa est stare in littore. Hi omnes, vt à quibusdam ex nostris, qui loca illa iam antè cognouerant, est animaduersum: erant natione *Margaiates* Lusitanis confœderata, Gallis autem inimi-

Americus Vespucius in Americam primus nostra memoria nauigauit.

Huuassou locus asper.

Margaiates Gallis inimicissimi.

cissima: vt captis nulla liberationis merces soluēda esset alia, quàm vt mactati concisiq. barbaros saginarēt. Tũ quoque vidimus mense Februario (qui ferè tota in Europa est frigidissimus, gelúque impedit, ne quid è terra prodeat) nemora & lucos, herbásque tam esse virides, quàm sunt in Gallia, Maio & Iunio mēsibus, quo vere perpetuò fruuntur Brasilienses.

Nemora, herbæque semper vi- rent in America.

Hostilis *Ouetacatum* atque Gallorum inter se animus, quem vtríque vehementer dissimulabant, impedimento non fuit, quominùs è naucleris vnus, qui eorum linguam mediocriter nouerat, cum nautis aliquot scapha conscensa, littus peteret, vbi magna multitudine Barbari constiterant. Nec tamen intra teli iactum accedere, sed vereri ne à feris hominibus capti, interfectíque torrerentur. Ita eminus ostendere cœperunt cultellos, specula, pectines, aliáque id genus, cum quibus ad victum pertinētia, commutare si vellēt, petebāt. Qua re à quibusdam qui propius accesserant, intellecta, nec rogati pluribus, mira celeritate quæsitum excurrêre. Mox redeunte Nauclero farina quapiam ex radice, qua panis loco vtuntur Brasilienses, pernæ, carnésque ex aprorum genere, aliáque ad victum necessaria, fructus etiam magna copia, quales gignit regio, allati. Præterea vt & dona offerrent, & aduentum gratularentur, sex, vna comitāte fœmina Barbari scapham ingressi, spontè sua nos inuisēre. Quos cùm primùm vidissem, lectoribus cogitandum relinquo, quàm eos sim

Farina ex radice, aliáq; Barbarorũ cibaria.

Primi Barbari ab authore visi, & descripti.

attentè contemplat[o]s, de quibus etsi commodius & fusius agen[d]um est suo loco, hic tamen attingere obiter nonnulla decreuimus. Principio tum viri, tum fœminæ nudi æquè agunt, atque quum ex vtero prodiêre, ad ornatum toto corpore atrati. Cæterùm viris est familiare sinciput att[o]ndere in formam coronæ monasticæ, occip[it]is verò crines dimittere, quos tamen vt hi [fac]ient qui apud nos alunt comam, circa collum resecant. Ad hæc pertuso inferiori labro, viridi colore politulum lapidem, capitati argentei latitudine atque crassitudine insertum gestant, quo dextræ foramen illud aperiunt claudúntque. Hunc ad venustatem vsurpant: quo tamen auulso, & in labro inferiori, tanquam ore altero hiante apparent turpissimi: fœminæ labrum minimè perforant, sed vt nostrates crinem valdè summittunt, auriculas autem adeò traiiciunt, vt digitum accipiant: vnde candida ossa pendêre[, &] supra humeros fluctuare solent. Aliò reiicienda videtur eorum confutatio qui Americanos esse villosos falsò sunt opinati. Antequam autem Barbari à nobis discederent, duo senes qui auctoritate præstabant, demonstrant, illa in regione maximam esse vim Brasilij optimi, cui & secando, & exportando suam operam pollicentur, résque ad victum necessarias: nihílque prætermittunt, quò persuadeant, vt manere vellemus. Præterea quàm aliò tendebamus, manendi ratio non erat: quod cùm inimici essent, & multitudine vin-

Astutia Barbarorum ad decipiẽdos Gallos.

vincerent, hoc consilio in[illegible]tabant, vt si terrã tenuissemus, more suo, vulneribus confectos deuorarent. At cùm *Margaites* tormenta & quicquid adeò naues nostræ aduexerant, valde essent admirati: neque (maximis de causis, præcipuè ne Gallorum periculo fieret, si fortè illuc appellerent) in animo haberemus vim facere, ad suos qui exp[illegible]tabant in littore, veniam redeundi postula[illegible]. Itaque, quoniam nullus est apud eos pecuniæ locus, cũ rebus quas attulerant, hamos, indusia, cultellos, specula, ídque genus quamplurima commutauimus, quæ quidem sunt ad negotiandum apud Brasilienses accommodatissima. Ad extremum vt quum nos adiêre Barbari, pudenda liberaliter ostenderant, ita, quum exire, & in scapha sedere vellent, indusia quę à nobis accepissent, ad vmbilicum vsque colligentes, atque ne macularent veriti, in natibus demonstrandis nequaquam parci fuêre, mira certè v[illegible]anitas & digna quæ legatione fungatur. Nam etsi prouerbio feratur apud nos pellem indusio esse chariorem: illi contrà, excellenti erga nos magnificentia fortasse, nates aperiendo, pelle arbitrantur indusium esse præferendum.

Pecunia Barbari carent.

Vrbanitas verè barbara.

*H*oc in loco paululùm immorati, quamuis noua illa cibaria primùm aliena viderẽtur, necessitate coacti, tamen auidè comedebamus. At postridie eius diei, qui Dominicus erat, sublatis anchoris, vela fecimus. Terram legentes viginti ferè millibus passuum interpositis, obiectum habuimus Castellum

Spiritus Sãctus Castellum Lusitanorum.

Lusitanorum, quod illi Spiritum Sanctum, Barbari *Moab* appellant. Hi celoces nostras, myoparonémque adeò conspicati, quem suis ereptum esse facilè coniecerunt, tormentis vtrimque ter aut quater displosis: quòd extra iactum essemus, pilæ abierunt innoxiæ.

Tapemiry.

Igitur littoribus appropinquante cursu continuato, plagam prætervecti sumus quam *Tapemiry* appellant: hîc vbi aquâ in continentem mare influit, paruæ sunt insulæ, quíque has incolunt Barbari, vt mea quidem fert opinio, Gallorum socij fœderatíque sunt.

Paraibæ.

Vlteriùs paulò circiter gradus viginti, habitant *Paraibæ* quorum in regione, quemadmodum prætcrnauigando animaduerti, tumuli eminent in caminorum figuram abeuntes.

Breuia & Syrtes.

Calendis Mart. Breuia & Syrtes legimus, scopulis & lingulis intermixtas, quæ loca, ne illisæ naues pereant, maximoperè nautæ solẽt effugere.

Ouetacates

Ex aduerso Breuium planiciem sumus cõspicati, amplitudine triginta miliarium: hanc incolunt *Ouetacates* homines adeò feri, vt neque pacem inter se colant, & cum finitimis omnibus aduenísque bellum gerant. Cùm verò ab hostibus premuntur (à quibus tamen nunquam iugum accepêre) mira pernicitate morti se eripiunt, qua & inter venandum, feras ex ceruorum genere quodam assequuntur. Omnium Brasiliensium more, nudi penitus agũt, nihilo tamen seciùs ad nates vsque comam demittunt, contrà quàm reliquorum fert consuetudo

udo,qui, vt paulò antè diximus,dicemúſque poſtea fuſiùs cùm ſincipit attondent,tũ circa collum crinem reſecant. Denique efferati *Ouetacates* illi,regiunculam inuicti habitantes cruda carne veſcuntur in morem canum, luporúmque,lingua etiam diſſidẽt à finitimis, vt inter Occidentalis Indiæ populos immanitate ac ſæuitia inſignes, meritò cenſendi eſſe videantur. Cæterùm quòd nullum cum Gallis, Hiſpanis, Luſitaníſque commercium habeant,aliiſque transmarinis, carent noſtris omnino mercibus. Attamen vt poſtea audiui à quodam interprete Neuſtrio,ſi eas finitimi cũ *Ouetacatibus* communicare deſiderant, hac vtuntur permutatione, *Margaias*, *Caraias*, aut *Tououpinambaultius* (quæ gentes ſunt vicinæ)aliíve Barbari,ſeipſi *Ouetacati* non credentes,oſtentant eminus falcem,cultellum, pectinémve,aut ſpeculũ, aut alia eiuſmodi, nutúque conquirunt an permutationem velit facere. Tum ſi conſentiat,viciſſim plumas depromit,aut virides lapides, qui, vt demonſtrauimus, labris includuntur,aut quædam non abſimilia. Deinde locum deſignant ab hinc trecentisquadringentíſve paſſibus:hic alter in lapidem ſtipitémve quæ putat eſſe commutãda reponens,longè abit. Nec moratus *Ouetacas* ad tollendum accedit,quæ ille depoſuerat, eodémq. in loco relinquendũ,quæ ipſe oſtenderat. Fidem hactenus ſeruant, permutatione verò facta,cùm alter eò rediit,vnde primò viſus eſt,violatis induciis magna cõtentione certatur, quis cuique permutatum eripiat. Nec

dubium est quin *Ouetacas*, venatici canis leuitate, primâs ferat. Itaque nostris hominibus qui arthritide laborant, claudis, tardísque sūt pedibus, nequaquam censeo, si de conseruandis mercibus cogitant cum *Ouetacatibus* negotiationem instituendam esse. Cantabri tamen, quorum etiam lingua differtà cæteris, vtq. notum est, agilitate præstant, optiméque ambulare videntur: cum duobus his rationibus cum *Ouetacatibus* comparandi sunt, tum eos quis meritò dignissimos existimet, qui vnà discurrerent, Quin & annumerari possent, qui Palmarum flumen accolunt, quadam in regione Floridæ. Hi (vt memoriæ proditum est) ceruum assequi, totúmque diem irrequieti solēt currere. Præterea Gigantes ad flumen Platā (eodem authore) tanta velocitate, vt fugientes capreas sæpe manu retineant: Sed agedum relaxatis habenis, veredos bipedes illos dimittentes. Sed vt si libet, Euro citius euolent, interdum etiam vt est verisimile non sine graui lapsu, tribus in plagis Americæ distantibus inter se tamen Platensi præsertim & Florida plus tricies centenis passuum milibus) & in quarta Europæ, niue stipatiùs concidant ad institutum sermonem reuertamur.

Hist. vniuer Ind. lib. 2. cap. 46. & 84.

Ouetacatium transmissa regione, aliam in conspectu statim habuimus, quam *Maq-he* appellabant, incolitúrque à Barbaris, quos tātùm dicam, ob eas rationes quæ modò explicatæ sunt, minimè in vtramque, vt aiunt, aurē dormire: cùm ad incursionem faciendam, paratissimos habeant finitimos. Hoc in littore,

Maq hé.

tore, magna rupes in turris modum se attollit: quæ sole tacta lucet adeò & radiat, vt quibusdam Smaragdi genus esse credatur. Idcirco à Gallis & Lusitanis hâc prænauigantibus *Mag-hensis* Smaragdi nomen habuit. Ferũt hanc rupem nauibus adiri non posse, quòd ad libellã summæ aquæ scopuli eminentes, plus quatuor millibus passuum excurrant in pelagus: terra etiã negant vllam inueniri semitam, qua rupes ascendatur.

Rupes Smaragdus credita.

Paruæ ibi sunt tres Insulæ, *Mag hen*ses appellatæ, quarum ex aduerso cùm iactis anchoris noctem quieuissemus, postridie sublatis dolonibus Friense Promontorium tenêre cõtendebamus. Vento tamen reiecti, eò vnde manè profecti essemus, reuertimur: quo in loco ad Iouis diem in anchoris stetimus, parúmque, vt audietis, absuimus à naufragio. Etenim postridie eius diei ad vi. Non. Mar. quo Bachanalia celebrantur ab hominibus malè feriatis, ante ieiunium Quadragesimæ, hora vndecima pomeridiana, cùm primùm acquiesceremus, adeò repentè procella extitit, vt cùm tempestatem ferre non posset funis anchorarius abrumperetur, nauis autem fluctuans, & vi vndarũ littus petẽs eò delapsa sit, vt cùm aqua duabus vlnis & dimidia non esset altior (qua breuiore ne parua quidẽ nauis sustineri poterat) nihil propius fuerit quã vt in vado adhæresceret. Tũ gubernator iacta bolide, cùm eò rẽ deuenisse intelligeret, quãquã illi munus incũbebat, vt bono essemus animo iubêre, bis aut ter exclamauit, Actum est, Actum est. Nautæ

Proximum discrimen ex quo euasimus.

verò cùm diligentissimè alteram iecissent anchoram, quæ, Deo fauente, substitit ne in scopulos vnius ex Maghensibus insulis (profligata salute, si id quidem accidisset, quòd mare commotius illisam nauem confregisset) deferremur impedimento fuêre. Hoc periculo trium ferè horarum spatio sumus defuncti, nec interea proderant nautica celeusmata, quæ commodiùs in alto vsurpantur, quàm propè littora, vbi tempestates maximè sunt timendæ. Cùm autem, sedato mari, dies illuxisset, proptereà quòd, vt diximus, aqua dulci vtebamur vitiata; quidam ex nostris aquatum profecti in desertas *Maghenses* insulas, non modò terram ouis auibúsque multigenis (& tamen ab iis, quæ sunt apud nos valde forma dissidentibus) constratam inuenêre, sed quòd non essent hominibus assueti tam erant cicures, vt manu capi, fustibúsque interfici sustinerent, ita vt à nostris aquatoribus in scapham constipatę magna copia exportarentur. Ea de causa, cùm superiori nocte laboribus extrahenda, nautæ famem excitassent (quamuis in diem, qui à cineribus nomen habet incidissemus) ne Catholicis quidem Romanēsibus exceptis, aues illas promiscuè comedêre. Ac profectò qui contra veritatem Euangelicam, Christianis, stato tēpore, carnis vsu interdicit: cùm signa in regiones illas nondum intulisset, in quibus etiam nulla erat mentio de superstitiosæ abstinentiæ legibus conseruandis: locus ipse ab eis solutos esse nautas plus satis admonebat. Die Iouis quo *Maghenses* insulas reliquimus, vento vsi

Auiū multitudo in Maghēsib. insulis

se-

secũdo, postridie quarta pomeridiana Friense Promontorium attigimus, qui portus est oræ totius, ob Gallorum nauigationes, nobilissimus. Hîc anchora iacta, tormentísque aduentu significato, centurio & nauis magister, quum aliquot militibus in terram egressi, obuios habuêre, magna multitudine, Barbaros, ij vocabantur *Tououpinambaultij* Gallorum socij atque fœderati. A quibus cùm accepti sumus comiter, tum quid ageret *Paycolas* (sic enim Villagagnonem appellabant) didicimus, quæ res nobis quidem longè accidit gratissima. Eodẽ in loco, hamis retibúsque pisces multos cepimus, complurium generum, & ab iis qui in nostro mari degunt, valde forma dissimiles. In quibus maximè varium, atque prodigiosum genus erat, quod ea de causa describã. Hornũ magnitudine vitulum ferè æquabat, rostro quinque pedes longo, lato sesquipede, vtrinque dentes acuti, tanquam serræ prominebãt. Quum verò eductus in terram, rostrum adeò ingens, huc & illuc vibraret, mutuò alter alterum appellans, admonebat, tibias vt remoueret. Cæterùm carne est durissima, vt enim essemus famelici, ea tamen, quatuor & viginti horas, cocta vesci nũquam potuimus. Hic etiam primũ vidimus, non tantùm sublime volãtes Psittacos, & gregatim, vt in Gallia cornices, columbæque: verùm etiam vt ex illo tempore obseruaui, binos in aere sibi cohærentes, quẽadmodũ apud nos turtures solẽt. Cũ igitur sexaginta fere millia passuum itineris superessent, quámq. citissimè fieri posset, cõtenderemus: ad

Friense Promontoriũ.

Tououpinambaultij cum Gallis fœderati.

Prodigiosus piscis.

Agmen Psittacorũ volantium.

Friense Promontorium, breuior quàm erat in votis, mora facta est. Itaque eo die ipso sublatis vesperi dolonibus, tam prosperè nauigatũ vt sequenti Dominico, Non. Mart, anno 1557. Oceanum sub dextra relinquentes, in sinum ingrederemur, à Barbaris *Ganabara* nuncupatum, à Lusitanis verò Geneurensis, quòd Calend. Ianu. quem ita vocant, eum primò sinum adierant. Posteaquam honoris Villagagnonis causa, quingẽtûm ferè passuum interuallo, tormenta displosimus, & nobis ille respõdit: (Castra enim fecerat in parua quadam huiusce sinus insula, vt ante demonstrauimus:) anchoræ sunt in propinquo iactæ. Hæc igitur summa est eorum, quæ inter nauigandum in Brasiliã, tum passi sumus, tum vidimus.

Sinus Ganabaræ.

CAP. VI.

Qui noster fuerit aditus Castelli Coliny apud Brasilienses quemadmodũ à Villagagnone accepti: séque ille gesserit, tum in negotio religionis, tum in reliquis imperij sui partibus.

Appulsus in Castellũ Colinium.

ITAQVE cùm naues in portu starent, sinus *Ganabara*, non longè à continenti, quisque impedimentis in scapha collocatis, castellum Colonium petimus. Egressi, quòd non tantum à frequentibus periculis ereptos, sed etiã felicissimè deductos in terram optatissimam cogitaremus: primùm Deo egimus gratias, deinde Villagagnonem

adimus, expectātem nos in platea. Quē cùm singillatim salutassemus, ille vultu sereno, vt videbatur, vnūquēmque amplexus, perhumaniter appellauit. Tum qui nos deduxerat, Philippo, Richerióq., & Chartierio ministris, breuiter cùm demōstrassent, quænam causa nos ad nauigationem tantis difficultatibus suscipiendam excitasset: nempe, vt ex literis, quas Geneuam scripserat, Ecclesiam ad verbum diuinum exactam in Brasilia conderemus: excipiens ille ad hunc modum loquutus est: Ego certè cùm diu totóque animo illud ipsum desiderarim, vos istis conditionibus accipio libētissimè, quódque nostram Ecclesiam, puritate velim antecellere, ab eo die ipso vitia coerceri, sumptuosa vestimēta & quicquid adeo nos à Dei cultu reuocare posset, tolli iubeo. Tum sublatis in cœlum oculis & manibus: Habeo tibi grates, ait, summe Deus, quod ea nunc mihi, quæ à te tandiu, támque ardēter expectaui, dederis. Móxque cœtū alloquēs, filij, ait, (vobis enim sum pater) quemadmodū Christus nihil sua causa fecit, sed omnia pro nobis, ita enim spero Deū me in viuis cōseruaturūesse, donec munitione perfecta, me carêre possitis; quicquid nūc agere decreui, tū vestra, tū eorū gratia molior, qui huc, eadē, qua vos, mēte vēturi sunt. Constitui enim sedem ponere fidelibus expulsis Gallia, Hispaniis, & transmarinis regionibus: quo metu Regísque ac Cæsaris, reliquorúmque principum liberati, purè Deum colere possint. Ita nos primùm Villagagno affatus est die Mercurij ad VI. Id. Mart. 1557.

Quemadmodum nos Villagagnus acceperit.

Quibus nos primùm verbis affatus est Villagagno.

Prima concio in America.

Quo sermone peracto, imperat vt cùm suis paruo in conclaui, quod construxerat in meditullio insulæ conueniremus, ad rem sacram. Tum precibus ad Deum fusis, quintóque Psalmo in cœtu modulato: verba illa XXVII. Psalmi interpretans, *Vnum petij à Domino, illud requiram vt habitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ*, primam concionem in America Richerius habuit. At Villagagno, dum ille cõtextus exponebatur, frequenter manus iungere, ad cœlum tollere oculos, altè crebrò suspirare, aliáque eiusmodi facere, quæ in admirationem vnum quémque raperent. Ad extremum, Gallicarum Ecclesiarum formula, quæ quidem reformatæ sunt & dicuntur, precibus conceptis cœtus dimissus est. Nos tamen qui nouissimè adueneramus, eodem in conclaui prandimus, dapes appositæ farina ex radicibus *Boucanatus* piscis, hoc est assus in morem Barbarorum, aliæque radices in cineribus coctæ (de quibus rebus omnibus, earúmque natura ne orationis confundatur series alio loco dicemus) potus autem (quod fons tota insula nullus, neque puteus, aut aquæ dulcis flumen existat) è cisterna aut colluuione potius decidentis pluuiæ, tam subuiridis atque fœdæ, quàm illa est quæ in veteri fossa, oppletáque ranunculis stagnare consueuit. Nihilo tamen secius, ad stomachum facere videbatur, quod in nauib. pessimã corruptissimámq. biberamus. Bellaria fuêre, otiúmque à laboribus tantæ na nauigationis: statim à prandio, ad communiẽdum Castellum, quod de nomine Colinij voca-

Villagagnonis gestus inter audiendũ concionem

Quàm bene prandiosimus à Villagagnone accepti.

ca-

cabatur deducti sumus. Ita nos perhumaniter accepit Villagagno, primo aduentus die. Vespe i cùm ad quietem domicilia quærerentur, Philippus & Pastores duo vile cubiculum nacti sunt in vmbilico insulæ, vtq; pietati faue re crederetur casa nobis attributa: hanc è Villagagnonis mancipiis Barbarus porrò herbis contegere, atque in li[illegible]ore extruere satagebat. Tum, vt Americani [illegible]lent, suspensis è xilino culcitris in sublime quieuimus. Postridie cùm necesse non haberet Villagagno tam longa nauigatione debilitatos atque æstu, qui est ferè semper in Brasilia maximus, adeò vehementer vrgere: ad hæc malignè cibum præbere, videlicet bina in diem acetabula ex crudæ farinæ radicibus (quam partim aqua putri è cisterna subigentes, vt pulticulā edebamus, partim crudam, vt Barbari) labor idem, vt & diebus, qui postea consequuti sunt, renouatur. Ea certè diligentia, vt tot incommoditatibus cōflicta[illegible]s, atque à mane ad vesperam in opere esse coactos, paulò inclementius accipere videbatur, quàm officium boni patris (qualem se nobis aduenientibus demōstrarat esse futurum) postulabat. Desiderio tamen arcis illius muniendæ, quàm se fidelibus extruere præ se ferebat: quodq́ Richerius è ministris ætate prouectior ad excitandos omnium animos demonstraret, in Villagagnone nos alterum habere Paulum (qui tum profectò de Christiana pietate propaganda excellentissimè disserebat) nemo est inuectus quin vltra vires mēsem integrum in opere uersaretur assiduè, quod ta

men præter consuetudinem accidisset. Itaque Villagagnonem pernego iure conqueri potuisse, quandiu ad Euangelij prescriptum vitã composuit: vnquam illi pro arbitrio nostram operam defuisse.

Disciplina Ecclesiastica primùm à Villagagnone constituta.

Vt autem ad rem redeam, prima nostri aduentus hebdomade, non tantùm Villagagno suffragatus est, verum etiam instituit, vt ad publicas preces, quę opere, singulis diebus, absoluto, fiebant: bine Dominico, singulę diebus reliquis horarię conciones adderentur, séque omnino velle docuit, purè vt sacramenta ex Dei verbo administrarentur, nulláque additione humana violata. vigêre pręterea disciplinam Ecclesiasticam contra eos qui delinquerent. Quibus Ecclesiasticis tanquam legibus die Dominico ad 12. Cal. April. cùm sacra Iesu Christi Cœna esset primùm celebranda, in Castello Brasiliensi Colinio, eósque ministri antè interrogassent, qui admitti debebãt: quòd in suspicionem venisset quidam Ioannes Cointas qui Hector etiam vocabatur, quõdamè Sorbonę doctoribus, ab eo petiêre, vt antequã ad Cœnam accederet, publicè fidem edere vellet. Ac obsequutus ille coram omnibus Papismum eiurauit.

Dies quo cœna Domini primũ in America celebrata est.

Papismum Cointas eiurat.

Villagagno etiam concione peracta, zelo se ardere simulans, erectus in pedes docuit, centuriones, magistros nauium, nautas, reliquosq. qui concioni cùm interfuissent, Religioni tamen puræ omina nondum dederant, huiusce mysterij nõ esse capaces, ideo egredi iussos sustinere nõ potuit vt administrationẽ panis, atque

atque vini cernerent. Prȩtereà vt Castellum, sicuti aiebat, Deo dedicaret, fidémque coram Ecclesia ederet, genibus in puluinum è bombyce (quē illi perpetuò ferebat minister) positis, alta voce duas preces pronuntiauit, quarū exemplum nactus, quò quisque intelligat certiùs, quàm istius hominis difficile fuerit ingenium pernoscere, hîc [illegible]scribere fideliter visum est, ne immutata qui[illegible]em literula.

Preces Villagagnonis antequam Domini cœnam perciperet.

Deus oculos aperi, ósque mentis meȩ dirige, te vt laudent, precentur, tibíque agant gratias, pro bonis queȩ tu in nos excellenter effudisti. Deus omnipotens, viuus, immortalis, pater ȩterne Filij tui Domini nostri IesuChristi, qui tua prouidentia, omnia in cœlo & in terra cū Filio gubernas: quemadmodū infinita bonitate tua, Electis à condito mundo patefecisti: & nominatim per filium tuum, quem in terram misisti, & per quem nobiscum te communicas, vt qui alta voce dixeris, Illum audite, ac post [illegible]us ascensionem per Sanctum Spiritum in Apostolos effusum: tuæ maiestati corde cōfiteor coram Ecclesia tua quam hîc ædificasti, me omnibus externis viribus meis & prudentia cognouisse, quicquid inde boni emanare videtur, mera tenebrarum esse opera, sapientia carnis, zelo vanitatis polluta, solius corporis cōmodo atque vtilitati seruiēs. Quare spōte mea profiteor me adēpta tui Spiritus lāpade, ad peccādum modò esse idoneū, remotáq. omni gloria, prȩdico, si qua luce ac scintilla virtutis commendari potest, illud à me opus inceptum, ad solum te bonorū omniū autorē

pertinere. Hac fide præditus, toto corde, Deus meus, tibi ago gratias, quòd me à negotiis huiusce mundi auocato, in quibus vitam ambitiosè traducebam, me tamen illuminatione tui spiritus hîc constituere dignatus sis, vbi totis viribus palam tibi seruiam, sanctúmque regnum tuum adaugeā. Præterea mihi sedē pacatā iis optare liceat, qui nomē tuū publicè inuocare nō possunt, te vt sanctificēt atque adorēt in spiritu & veritate agnito Filio tuo Domino nostro Iesu Christo, qui vnus est mediator, vita nostra atque dux, solumq. nostræ salutis meritum. Tibi etiam ago gratias Deus optime quòd me in loca ista deductum, inter eos qui de nominis tui excellētia nunquam audierāt, à Satana autem tanquam illius hæreditas possidebantur, ab eorum tamen improbitate conseruâris, quamuis humanæ vires deficerent, atque etiam vt nostro tantùm audito nomine timerent, effeceris: nósq. palantium & dispersorum laboribus educaris. Ad ferinósque impetus coercendos, immissis atrocibus morbis, eos qui erant magis cauendi è medio abstuleris, cæteris ad eam paucitatem redactis, vt res nouas moliri non audeant. Qua de causa, cùm sedē nobis huc rectà, duce te appulsis, tutò ponere licuit: tùm Ecclesiam inter nos ædificare, vt in vnitate ac timore sancti nominis tui ambulantes, ad vitam æternam deduceremur. Itaque quoniam tibi complacitum est, Domine, regnum tuum in nobis stabilire, oro te per Filium tuum Iesum Christum, quem hostiam esse voluisti, nos vt in tua charitate cōfirmet, adauge

Hoc additum est, quòd eo anno Barbari extra ordinem febre pestilentiali laborantes multos ex suis amisêre.

adauge tua dona in nobis, in primis verò fidem, nósque tuo Spiritu sanctificatos illumina, vt toto animi affectu tuæ gloriæ seruiamus. Benedic etiam Domine & Pater, huic castello Colignio Galliæque, Antarcticæ, quò inuictum sit iis receptaculum qui citra omnem hypocrisim, vt te glorificent, huc sunt appulsuri: Itaque ab hæreticorum perturbationibus liberat i te vnum verè colamus. Fac etiam vt Euangelium hoc in loco vigeat, tuósq; seruos erige ne in errores cùm Epicureorum tum aliorum Apostatatum labantur, sed in vero tuæ veritatis cultu ad verbi tui normam constanter perseuerent. Tu quoque Deus Optime Regem nostrum (qui quod ad hanc vitam supremum in nos habet imperium) eiúsque vxorem & familiam protege, eósque quibus vtitur à consiliis, Gasparem item Colignium cum vxore ac liberis, eiúsque studium iuuandæ huius Ecclesię magis ac magis inflammato. Mihi verò seruo tuo humillimo prudentiam quæ me regat largire, ne à recta via deflectam, sed omnibus Satanæ auocamentis tua gratia adiutus possim occurrere, téque Deum misericordem perpetuò agnoscere cum Filio tuo Iesu Christo, qui tecũ regnat cum Spiritu Sancto in Apostolos effuso. Creato igitur cor rectum in nobis, mortifica nos peccato, regenera in hominem interiorem vt iustitiæ viuamus, carnem domito vt actionibus animæ à te inspiratæ apta sit, tuæ vt voluntati in terra pa-

reamus quemadmodum in cœlo Angeli. Ne autem eorum penuria quæ ad vitam sunt necessaria in bonitatem tuam diffidentia peccemus, tua prouidentia & victum largire, & sanitati prouide. Ac veluti cibus terrenus calore ventriculi coctus abit in sanguinem & alimentum corporis: sic nostrum omnium animas Filij tui carne & sanguine pascito, cúmque nobis nos in illo forma, denique expulsa omni malicia (qui à Satana est cibus) substitutis autem charitate ac fide, nos in filiorum loco habeas. Cùm autem in te peccauerimus, pro tua misericordia, sanguine Filij tui peccata ablue (nosti.n. naturaliter in nobis Adami rebellionẽ hærere) peccatum nec posse animam tibi sanctè parere im perfecto repugnãti corporis organo. Quamobrem tui Filij merito ne peccata nobis, imò sacrificium mortis eius imputato, quam fide cum illo perpessi sumus in illo nempe insiti perceptione corporis eius in Eucharistiæ my sterio. Præterea concede, vt exemplo Christi qui pro *interfectoribus* precatus est, si qui in nos deliquerunt, eis parcamus, simúsque non vindictæ, sed ac si amici essent de eorum cõmodis soliciti. Si quando autem felicitatis mundanæ splendoris & honorum recordatione perculsi fuerimus: contra verò paupertate atque onere crucis fermè oppressi, quãdoquidem nos ita exercere tibi visum est, ne mũdanis saginati deliciis in te rebellionem moliamur: erige nos, & afflictionum acerbi-

tatem

tatem tempera, ne quam seuisti in cordibus nostris sementē suffocēt. Te oramus etiā, Pater cœlestis, vt à conatibus Satanæ nos custodias, quos à te abalienare molitur. Serua nos ab eius ministris, atq; infesta barbarie, cuius in medio nos collocasti: abige etiā qui fidei Christianæ Apostatæ huc & illuc vagantur, ad tuam obedientiam illos reuoca, datóque vt tandem resipiscant. Euangelium salutare tuum per orbem vniuersum publicetur, Qui viuis & regnas cū Filio tuo, & Spiritu Sācto in æternum. Amen.

ALTERA PRECATIO AD Dominum nostrum Iesum Christum, quam continuò Villagagno pronuntiauit.

IEsv Christe Fili Dei viui, æterne, consubstantialis, splendor gloriæ Dei, & imago viua, per quem omnia condita sunt, qui genus humanum rato Dei decreto damnatū quòd rebellasset Adamus, (is enim vt vita æterna frueretur, à Deo è terra desumptus, nequaquam virili semine contaminata vnde peccandi necessitatem hauriret, omni virtute libero etiam arbitrio præditus perfectionem conseruādam, carnis tamen concupiscentia iactatus telísque Satanæ inflammatis excitatus, peccato inferior in se iram Dei prouocauit:) vnde certissima cōsequebatur hominum perditio nisi te pro immensa tua & inenarrabili charitate, Deo pa-

tri obtulisses, te enim pro Adamo substituisti, atque vt nos purgares, fluctus omnes maris illius indignationis paternæ tulisti. Quẽadmodum autem Adamus è terra minimè quidem corrupta eductus est absque vllo virili semine: ita cõceptus es è Sancto in vtero virginis, ad similitudinem carnis Adami tentationibus obnoxiæ assiduéque vexatę supra omnes homines absque peccato: denique tuo corpori voluisti Adamum eiúsque posteros inserere dum pascis eorum animas carne tua & sanguine tuo, mortémque subiisti vt tanquam corporis tui membra in te alantur, Deóque Patri tuo sint accepti, tuam enim mortem ac si perpessi essent perinde satisfacientem pro eorum peccatis offers. Quemadmodum autem diffusum est in posteros Adami peccatum, & per ipsum mors: sic à Patre impetrasti vt credentibus iustitia tua imputaretur, quos manducatione carnis ac sanguinis tui tecum vniuisti, ac in te ipsum trãsformasti tanquam nutritos carne tua, quę verus est ad vitam æternam cibus, quo filij sint iustitiæ non autem iræ. Quãdoquidem igitur tot bonis nos cumulasti, ad dextrámque Patris sedẽs ęternùm pro nobis intercedis, summóque sacerdotio fungeris secundùm ordinẽ Melchisedech, miserere nostri, serua nos, fideíque incrementum dato, Patri offer confessionem quam corde non minùs ac ore coram Ecclesia tua edo, sanctifica me tuo Spiritu, quemadmodũ his verbis es pollicitus,

Non

Non relinquam vos orphanos, hîc etiam Ecclesiam promoue vt tranquillè degentes purè te colamus qui viuis & regnas cum patre & Spiritu Sancto in secula seculorum. Amē.

His duabus recitatis precationibus, ad mensam Domini primus accedit Villagagno, genibúsque in terram positis, è Ministri manu panem & vinum recipit. Atque vt paucis expediam non multò pòst, cuiusdam ex antiquis dictum comprobauit, difficile esse diu virum bonū simulare. Illi enim & Cointæ, quamuis vterque Papismum eiurasset, (ac sanè iam tum nemini non patebat quicquid ab illis factum esset, ostētationem redolere,) litigare quàm doceri magis erat in votis. Quo factum est vt breui spatio interiecto de nonnullis doctrinæ capitibus, præsertim verò de Cœna Domini, disceptare cœperint. Quamuis enim Transsubstantiationem Papisticam repudiabant, commentúmque illud crassissimum, & absurdissimum esse prædicabant, Consubstantiationem verò minimè probabant, ab iis tamen erant longè alieni, quæ à Ministris ex Dei verbo docebantur: nimirum panem & vinum, in corpus & sanguinem Domini nullo posse mutari modo, nec rursum hæc illis includi: sed in cœlis Christi corpus esse, vnde seipsum vi Spiritus Sancti signa percipientibus fide in alimentum spiritale communicat. Quicquid sit (aiebat vterque) hæc verba, *Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus*, non alium admittunt sensum, nisi vt

Ad Cœnam Domini accedit Villagagno.

Disputatio Villagagnonis & Cointę aduersus Ministros.

corpus & sanguis Christi signis contineātur. Quòd si quærat quispiam, quo tandem sensu Transubstantiatione & Consubstantiatione repudiata? Illud equidem nescire me non diffitebor: ac sanè ipsos nō minùs ignorasse existimo. Etenim, cùm euincerent nostri ex complurium Scripturæ locorum collatione, huiusmodi loquēdi formulas nō nisi figuratè accipi, Scripturámque consueuisse Sacramentorum signa pro rebus signatis vsurpare: illi verò quid contra afferrent solidi nihil haberent, nihilò tamē secius obstinatis animis in hæresi permanebant: ignoratáque qua id fieret ratione non tantùm carnali modo Christi carnem, sed etiam in Ouetacatium morem crudam deglubere volebant. Interim Villagagno animum suum dissimulabat diligenter. Itaque sibi optatius nihil esse, quàm vt rectè doceretur, testatus, Charterium è Pastoribus alterum, naui Brasilio, Americanísque mercibus onustæ impositum (quæ prid. Non. Iun. soluit) in Galliam eo consilio remittit, vt super quæstione de Cœna Domini, sententias nostrorum afferret Doctorum, in primis verò Iohannis Caluini, cuius arbitrio acquiescere se dicebat omnino velle. Ac sanè ab eo nō semel verba hæc audiui, D. Caluinus ex iis est vnus qui ab Apostolis extitere doctissimi, nec vllum legi Doctorem, qui meo iudicio rectiùs, puriúsue Scripturam eo exposuerit. Vt autem se reuerentia in Caluinum duci testaretur, nō modò proli-

Charterium Pastorem in Galliam remittit Villagagno.

prolixè quo in ſtatu eſſet iis narrauit literis quas ad Caluinum reſcripſit, ſed etiam peculiariter manu propria (quod à me in Præfatione eſt commemoratum, atque ex epiſtola data prid. Cal. Apri. 1557. videre eſt) Braſilico pigmento quæ ſubiecimus verba adſcripſit. *Addam conſilium quod literis tuis adhibuiſti: ſumma animi contentione operam daturus vt ne vel tantillum ab eo deflectamus: hoc enim certè nec ſanctius, nec rectius, nec ſanius vllum eſſe, perſuaſum habeo. Quamobrem etiam literas tuas in Senatu noſtro legendas, deinde in acta tranſcribendas curauimus: vt ſiquando à curſu aberrare contigerit, earum lectio ab errore reuocet.* Quinetiam Nicolaus quidam Carneus, cui literæ illæ erant commiſſæ, cùm ad Cal. April. profecturus, valediceret, nobis renuntiauit ſe in mãdatis à Villagagnone habere, vt Caluino ſignificaret, conſilium quod dediſſet in perpetuum monimentum in æs inciſum iri. Itémque vt ſiquot ex Francia viros & mulieres, & pueros ſecum rediens adduceret, ſumptibus ſe ſuffecturum. Priuſquam verò vlterius progrediar, prætermittendum minimè exiſtimo, puerulos decem Barbaros nouem circiter annorum in Galliam miſſos. Hi ab hoſtibus noſtris bello capti à Villagagnone verò empti, poſtquam Richerius paſtor à cõcione manus illis impoſuiſſet, precéſque ſimul omnes ad Deum fudiſſemus, vt eſſent tanquam primitiæ miſeri illius populi, nauibus impoſiti ad Nonas Iun. tandem in Gal-

Pueri decẽ Barbari in Galliã miſsi

liam deuecti,Henrico tum Regi oblati sunt, qui primariæ autoritatis viris bonam partem donauit,nominatim verò Passio vnum,quem Baptismo quoque initiandum curauit, eúmque ego post meum in Galliam reditũ apud illum agnoui.Præterea ex Villagagnonis domesticis iuuenes duo ad 3. Non.April. iuxta Ecclesiarum reformatarum ritum vxores duxerunt puellas duas, ex earum numero, quæ nobiscum transportatæ fuerant. Quæ à me propterea commemorantur, quòd non modò nuptiæ Christiano ritu tunc primùm in America sunt celebratæ: sed etiam quòd è Barbaris plerique, qui ad nos eo die accesserant,mulieres indutas(cuiusmodi nullas ante id tempus conspexerant) maiori cum admiratione contemplabantur,quàm Ecclesiasticas ceremonias, ipsis alioqui planè incognitas.Cointa itidem ad 16.Cal.Mai. matrimonium contraxit cum adolescentula, Rothomagensis cuiusdam cognata, cui nomen Roqueto:hic non multò post nostrum in Americam appulsum puellam hanc mercium omnium quas aduexerat testamento hærede facta,vita functus erat,merces verò erant cultelli, pectines,specula,panni crispati,hami,aliaque id genus commercio cum Barbaris habendo accommoda. Quæ quidem hæreditas commodùm Cointæ obuenit : quippe vniuersam in vsus suos transtulit.

Nuptiæ primò in Brasilia Christiano ritu celebratę.

Reliquæ duę(nam quinque numero fuisse,

in

in describenda nauigatione nostra, à me antè demonstratum est) non multò pòst duobus è Neustriis interpretibus nupsere: atque ita nullæ inter nos puellæ mulierésue Christianæ superfuerunt innuptæ.

Porrò, cùm hîc de matrimoniis mentio inciderit, ne id duntaxat videar, quod in Villagagnone vituperandum est, attingere, quod verò laudandum silentio præterire, aliquid obiter in eius commẽdationem dicam. Neustrij quidã naufragi inter Barbaros agebant, multò antè quàm illuc appulissemus: hi abiecto Dei timore, sese cum indigenis mulieribus & puellis crebris scortationibus cõtaminabant: de quibus liberos quos susceperãt annos iam quinque natos vidi. Itaque Villagagno, cùm, vt istorum profligatam libidinem coërceret, tum etiam vt eorum omniũ, qui nostram insulam incolebant, à tanto facinore patrando animos auerteret: ex totius Senatus sentẽtia legem tulit, qua Christianis omnibus scortationem cum Barbaris mulieribus capitalẽ fecit: addita legi exceptione, tum demum licere cum illis matrimonium contrahere, si ad Dei cognitionem vocarentur, Baptismóque initiarentur. Sed vt nulla extitit, quæ ferinis moribus exutis Seruatorem Christum vellet agnoscere, licet crebris cohortationibus Barbaræ illius gentis aures quotidiè personarent, ita tantisper dum ego in terris illis sum versatus, Gallorum nemo exstitit qui vllam in vxorẽm duxerit. Ac

Optima lex à Villagagnone lata.

quemadmodum lex illa verbo Diuino dupliciter nitebatur: ita etiam, cùm ab omni Villagagnonis familia, tum à nobis vniuersis studiosissimè fuit obseruata. Quinetiam, etsi post meum in Galliam reditum, acceperim solitum esse Villagagnonem in America stupris & libidinibus cum Barbaris mulieribus se inquinare: nihilò tamen seciùs ingenuè profiteor eum ne in minimam quidem huius criminis suspicionem quamdiu ibi viximus, incurrisse. Quinetiam legem à se latam adeò inuiolatè obseruandam curauit, vt ex interpretibus quendam suspendio adiudicare voluerit, quòd scortationis cum muliere, quam antè compresserat reus peractus esset. Verùm amicis apud eum intercedentibus, capitali pœna liberatus, pede catena vinctus est, ac pro mancipio habitus. Itaque quantum cernere mihi datum est, hac in parte laude dignus est Villagagno. Vtinam verò in cæteris eodem se gessisset modo, Ecclesiæ magno cessisset emolumento, quo boni cõplures hodie fruerentur. Sed ille tanto veluti oestro contradicendi transuersus agebatur, numquam vt in ea simplicitate acquiesceret, quam accuratè retinendam esse quibuslibet verè Christianis Sacræ docent literæ, cùm de administratione Sacramentorum disseritur. Is enim, quæ consequuta est, Pentecostes die, qua Cœnam secundò celebrauimus, palinodiam recinens, apertè iis est refragatus, quæ ipse proposuerat, cùm Ecclesiasticam institueret

Cœna secundò à nobis in propugnaculo Colignio celebrata, obiectionésque Villagagnonis.

tueret

tueret disciplinam:(quo tempore, quemadmodum in superioribus dictum est, volebat humana omnia procul amoueri figmenta, & facescere:) Asseuerabat enim ex authoritate Cypriani, atque Clementis, aquam in Cœnæ celebratione vino infundendam esse, nec, vt id modò fieret, præfractè, ac necessariè iubebat: verùm etiam credendum esse impudenter affirmabat, panem consecratum ęquè corpori, atque animæ prodesse. Sal præterea, & oleum Baptismi aquæ immiscendum censebat: neque licere Ministris ad secundas nuptias conuolare: ad cuius sententiæ confirmationem, locum Diui Pauli ad Timoth. detorquebat, *Episcopũ oportet vnius vxoris virum esse.* Tandem consilio alieno penitus repudiato, à se vno duntaxat in posterum pendere voluit, nullóque fundamento nitens, in iis quæ perperam ex Scriptura proferret, omnia sus déque inuertere pro arbitrio aggressus est. Atque vt cuilibet patefiat, quàm validis vtebatur argumentis, ad ea, quæ semel probare instituerat, confirmãda: è Scripturę pluribus, à me vna duntaxat in medium proferetur sententia. Id igitur quod ex ipsius ore audiui aliquando, cùm quendam è suis ad hunc modum erudiret.

1. Tim. 3. 2.

Nunquámne legisti in Euangelio historiam illius leprosi, qui Christo dixit, Domine, si velis, potes me purgare: cui simul ac Iesus respondit, volo, purgator, statim purgatus est? ita etiam (aiebat insignis ille Scripturæ interpres) cùm Christus de

Locus Scripturæ à Villagagnone adaptatus.

pane dixit, Hoc est corpus meum, nulla adhibita interpretatione alia, credendum est illud in ipso pane inclusum esse: neque est quod moremur Geneuenses illos. Præclara scilicet vnius Scripturæ loci ex alio interpretatio. Tam sanè acuta atque illius qui in Concilio quodam, ex illo Geneseos, vbi docemur Deum creasse hominem ad imaginem suam, neruosissimè concludebat, habendas igitur esse imagines. Itaque sententia feratur ex isto Villagagnonis (qui tantum posteà de se sermonem excitauit) festiuæ Theologiæ præclaro specimine, an nõ præstantissimus ille Theologus (quod de se, repudiata Religione vera thrasonicè prædicare non erubuit) Caluino silentium imponere, quíque illius partes tueri vellent, vincere differendo facilè potuisset. Alia insuper ex illo quamplurima de Sacramentis audiui non minùs ridicula, quibus tamen com memorandis supersedeo: propterea quòd, post reditum eius in Galliam, non modò Petrus Richerius suis eum coloribus depinxit: sed & alij deinceps ita detersum, depexúmque dedêre, vt palmam, idipsum in posterum præstare cupientibus, præripuisse videantur.

Duo ista depectẽdi & detergendi verba libellos duos aduersus Villagagnonem designant.

Eodem tempore ad eruditionis venditationem publicè prælegere Cointas cœpit: ac Euangelium secundum Ioannem exorsus, (cuius quàm difficilis & ardua sit explicatio, iis est cognitum, qui Theologiam profitentur) tãto cũ iudicio enarrabat, vt tertio quoque verbo extra oleas (vt aiũt) vagaretur, nihílque

hísque fermè nisi alienum afferret: quo tamen vno administro tunc vtebatur Villagagno ad veram Euangelij doctrinam oppugnandam. Quid ergo? obiiciet aliquis, Franciscanus ille Andreas Theuetus, qui grauissimè conqueritur in sua Cosmographia, *cùm Ministri à Caluino in Brasiliam missi, summa erga se inuidia flagrarent, munerique suo se interponerent, impedimento sibi fuisse, quominùs miserorum Barbarorum errantes animas Christo lucrifaceret:* (hæc enim sunt illius verba) obmutescebátne tunc temporis? An saluti Barbarorum animosiùs incumbebat, quàm Ecclesię Romanæ defensioni, cuius se veluti fulcrum, & columnam iactitat? Hanc Theueti vanitatem refellere procliue est. Superiùs enim demonstrauimus, eum in Galliam ante nostrum in eas terras appulsum rediisse. Itaque monitos iterum lectores velim, vt quemadmodum in explicandis nostris cum Villagagnone, Cointáque disputationibus, ad castellum Coligniũ in Brasilia habitis, nulla Theueti mentio facta est, neque posteà fiet: ita Theuetum à Ministris, de quibus tamen loquitur, conspectũ fuisse neque Ministros ab illo. Quamobrem veluti præfatione in hunc librum, à me demonstratum est, cùm egregius iste Catholicus Romanus à nobis abesset eo tempore, maríque quadragies centenis millibus passuum interiecto vallaretur: quò tutior esset à Barbaris, quos in suam necẽ à nobis excitatos fuisse, non erubuit falsò prodere: nugis o-

Tom.2.lib. 21.cap.4.

Theueti vanitas.

Cosmograp. tom.2.lib.2. cap.2.

mnibus valere iussis, zeli, quo se erga Barbaros flagrasse profitetur, cùm interpellatus est à Ministris, exemplum afferat multò certius denuò enim affirmare libet, tam illud esse falsum, quàm quod maximè.

Villagagno Caluinum vituperat, quem antea laudauerat.

Verùm, vt vnde sum digressus, eò redeam: statim post Cœnam Pentecostes die celebratam, Villagagno se opinionem, quam antea de Caluino conceperat, prorsus exuisse demonstrat: eum teterrimum hæreticum à fide aberrantem pronuntiat, nec responsum sibi expectandũ arbitratur, quod ab eo per Charterium Pastorẽ postularat. Exinde nos torue intueri, animúmque à nobis abalienare, cõcionibus interesse raro, quas etiã sub Maij mensis exitum vltra dimidiam horam prorogari vetabat. Ita Villagagnonis simulatio & hypocrisis quæ diu in pectore latuerat, tandem foras erupit, vt eum planè (vt aiunt) intus, & in cute nosceremus. Ac si quæratur quænam horrenda istius defectionis causa fuerit: non ita planè constat. Quidam enim nostrûm sibi omnino persuadebant, inde id accidisse quod à Cardinali Lotharingo, aliísque qui ad eum è Gallia scripserant per quẽdam nauarchum qui circa id tempus ad Friense promontorium sexaginta millibus citra insulam, in qua morabamur, appulerat, grauiter fuisset reprehensus, quòd à Catholica Romanensi Ecclesia desciuisset: hísque literis eũ ita perterritum fuisse, vt sententiam repentè mutauerit. Post meum tamen reditum accepi,

Defectio Villagagnonis à Religione reformata, illiúsque defectionis occasiones.

pi, Villagagnonem cum Cardinali Lotharingo consilium iam iniuisse, antequàm è Gallia excederet, de vera Religione simulanda, vt faciliùs authoritate Colignij maris præfefecti abuteretur, Ecclesiæque Geneuensi, & Caluino præsertim imponeret: quemadmodum initiò diximus, ad manum colligēdam, vtrisque scripsisse. Vtcunque res se habeat, id verè affirmo, eum post defectionē, conscientia, veluti à carnifice quodam excruciata, ita tetricum, & morosum euasisse, nemo vt ad eum vellet accedere. Ac identidem per corpus Diui Iacobi (hanc siquidem deierandi formulam crebrò vsurpabat) deierans se caput ei brachiáque, & crura comminuturum esse minabatur, qui vel tantillum sibi stomachum moueret. Verùm enim verò cùm se hic locus offerat, vt de eius crudelitate aliquid commemorem, insigne eius exemplum demonstrabo, quod præsente me tunc edidit in quen[illegible]m Gallum Rochæum nomine, quem catena vinctum tenebat. Huic resupino, atque humi abiecto prælongis fustibus ventrem adeò per satellitem cecidit, vt miser ille spiritum ægrè duceret. Quibus minimè contentus, altera corporis parte contusa ictibus, ita truculentus ille miserum compellabat per corpus D. Iacobi, scelesle, alterum porrige latus: præterea infelici hominem sorte, abiectum humi, confectum plagis, mortíque proximum coëgit arti operam nihilò dare seciùs, quàm antè consueuisset: faber autem

Villagagnonis conscientia excruciata, eiúsque ordinaria deierandi formula.

Villagagnonis crudelitas.

erat lignarius operis intestini. Eadem animi lenitate, ac mansuetudine erga plerosque vtebatur, qui etiam erant in vinculis, quòd eandem cum infelici Rochæo illo causam sustinerent. Causa porrò erat, quòd cùm eos indignis modis antequàm appulissemus, Villagagno tractaret, communi consilio decreuerant eũ in mare præcipitem dare; vt qui grauiùs multò premerentur, quàm si ad triremes amandandi fuissent. Ex quibus fabri quidam lignarij ob eius crudelitatem, se cum Barbaris in continentem recipere maluerunt (à quibus etiam benigniùs habebantur) quàm cum eo versari diutiùs. Eum etiam crudeliorem triginta, quadragintáve, tum viri, tum mulieres Barbari sunt experti, lingua ipsorum Margaiates appellati. Ii à confœderatis Tououpinambaulsiis bello capti erant, ac Villagagnoni pro mancipiis traditi. Cuius in Barbaros feritatis exemplum proferre visum est. *Mingantius* quidam ex iis vnus erat: hunc præsente me, tormentum vlnis complecti cùm adegisset, lardo igne liquefacto, ac in clunes guttatim distillante cruciauit, cùm ne culpam quidem obiurgatione dignã admisisset. Tot, ac tantis calamitatibus Barbari conflictati, ad hunc sæpe modum querebantur. Si tot ærumnis nos ab isto *Paycola* (hoc enim nomine Villagagnonem compellabant) expositum iri duxissemus, longè ab hostibus dilaniari, deuorariq; maluissemus, quàm ad istum abduci. En obiter humanitas eius

Barbari Villagagnonis mancipia malè ab ipso tractati.

eius particulam paucis attigi. Hæc verò satis esset attigisse, nisi, vt supra commemoraui, primo aduentu nostro, velle se diffluentem in vestibus coërcere luxum disertè denuntiasset.

Itaque necessariò dicendum videtur, quàm egregio cæteris exemplo hac in re præluxerit: nempe vt, cùm non solùm è bombyce, lanáque pannis, verùm etiam vndulatis complurium colorum abundaret: in arculis tamẽ à teredinibus, ac tineis corrũpi mallet, quàm vestiendæ familiæ distribuere, cuius plerique nudi ferè incedebant. Sibi verò diebus hebdomadæ singulis, mutanda comparauit sena vestimenta: suo singulis colore attributo, rubro, luteo, ceruino, albo, cæruleo, viridi, congruentibus inter se perpetuò tunica, & femoralibus: quæ quàm bene tum ipsius ætati, tum dignitati quadrarent, cuiuis existimandum relinquo. Inde tamen id commodi capiebat, quòd ex colore illius vestimenti, quo indutus erat, facilè conijciebamus, qualis eo die futurus esset: adeò vt viridis & luteus color mali perpetuò quiddam portẽderent. Inprimis verò cùm talari vndulata veste, nigro è bombyce lymbo circundata, indutus esset, mirum dictu quàntam de se ridendi materiam præberet: ita vt non illepidè à suis histrionis effigiem præferre diceretur. Proinde, si de hac veste quicquam audiuissent, qui ad summum maximè illius ruentis ollæ labrum Barbari cuiusdam instar, nu-

Villagagnonis habitus.

dum delinearunt: minimè dubium eſt, quin pro inſigni ornamento veſtem illam ei impoſuiſſet, vt & ſuam ei crucẽ, fiſtulámque collo appenſam reliquerunt.

Ac ſi quis reprehendat nimis me curioſè iſthæc rimari (prout etiam fateor, quæ attigi poſtremò, eſſe indigna quæ memoriæ prodantur) facilis eſt reſponſio. Etenim cùm Villagagno furẽtis Herculis, maximè poſtquàm in Galliam reuerſus eſt, perſonam induerit, aduerſus eos, qui Religionem ex verbo Dei reformatam profitentur: demonſtrandũ exiſtimaui, in ſingulis quas ille amplexus eſt religionibus, quàm inculpatè ſe geſſerit: maximè cum ob eas, de quibus in prǽfatione dixi, rationes, pauca elegerim è multis.

Cauſa noſtri à Villagagno ne diſceſſus

Internuntio tandem Philippo ei denuntiauimus, quòd Euangelicam profeſſionem exuiſſet, neque vlla conditione alia eius imperio eſſemus obnoxij: nos in poſterum operam, in muniendo præſertim Caſtel'i denegaturos eſſe. Qua audita re, interdixit, ne bina illa farinæ ex radicibus confectæ acetabula, quæ (vt à me commemoratum eſt) diebus ſingulis dabantur, nobis ampliùs præberentur: ſperans hac ratione futurum vt in ſummum diſcrimen adduceremur, aut fame etiã necaremur: tantum verò abfuit, vt noſtrûm quiſquam id ægrè tulerit, vt contrà lætaremur: multò enim plus farinæ à Barbaris falce vna, vel duobus, tribúſue cultellis mercabamur, quàm ſex ille menſibus diſtribueret. (Ii ſiqui-

ſiquidem noſtram ſæpe inſulam lintribus adibant: vt & nos ipſi mutuò Barbarorum pagos ad commeatum expediendum, petebamus.) Itaque quòd cibaria non eſſent attributa, nos ab eius ſacramento penitus eſſe liberos duximus. Ac certiſſimum eſt rem vi aggreſſurum fuiſſe, niſi vehementer ſuis diffiſus eſſet, quorum primarij nobis apertè fauebant. Tamen rem tentare voluit: cùm enim ego, Ioannéſque Gardienus è continente reuerteremur: (vbi tũc circiter quindecim dies inter Barbaros egeramus) is veniæ ignorationem ſimulauit, quam impetraueramus à Barreo ipſius Legato, antequam ex inſula egrederemur. Itaque acceſſit legi, quam ipſe tulerat, violatæ: hac cauebatur, ne abſque venia Caſtello quis excederet. Quare nõ modò eam ob rem nobis manus inijci volebat, verùm etiam eò crudelitatis procedebat, vt pedibus, tanquam mancipiis catenam aptari iuberet. Cui pœnæ eò magis fuimus affines, quòd qui nos deduxerat Philippus, quíque, vt nõnulli aſſerebant, demiſſius Villagagnoni, quàm eius ferret dignitas obtemperabat, non modò non opitularetur: verùm etiam oraret, vt ſupplicium illud vnum, alterúmue diem ſuſtineremus, à vinculíſque nos liberatum iri polliceretur, vbi primum ira Villagagnonis paululùm deferbuiſſet. Attamen nos id nunquam eſſe paſſuros disertè reſpondimus: tum quòd lege non teneremur, tum verò præcipuè quòd, (vt diximus) cùm fidem

Villagagno nititur nos in ſeruitutẽ redigere.

fregiſſet, qua receperat, ſe inter nos religionis verę diſciplinam conſeruaturum eſſe, addicti eius eſſe imperio in poſterum recuſaremus. Accedebant eorum exempla, qui catena vincti, indigniſſimè, crudeliſſiméque palàm accipiebantur. Quo ille reſpõſo ceſſit: animaduertebat enim quindecim eſſe, aut ſexdecim è noſtris tanto amicitiæ vinculo inter ſe cõiunctos, alter vt alteri iniuriam fieri ægrè pateretur: adeò vt difficillimè, ſi vlteriùs progrederetur, in ſuam nos poteſtatem redigeret. Præcipui etiã inter ipſius milites (quemadmodum ſuperiùs attigi) quòd religionem veram profitebantur, iniquo animo illius defectionem ferebant. Ita vt niſi eſſent veriti, ne Colignius, qui authoritate regia fretus eũ miſiſſet, neque qualis poſteà extitit cognouiſſet, offenderetur, quidam ex noſtris hac occaſione oblata hominem in mare præcipitem dediſſent. Eius carnem, & latos humeros piſcibus nutriendis aptos eſſe iocabãtur. Maxima tamen pars benigniùs cum eo agendum ſatiùs eſſe duxit. Conciones etſi publicè ſemper haberentur, (quas vel non audebat, vel non poterat interturbare:) attamen ne ampliùs nobis offendiculo eſſet Cœnam celebrãtibus, ab eo tempore noctu eo inſcio celebrabamus.

Queſtio vtrũ Cœna ſine vino poſſet celebrari.

Et quoniã in poſtrema in illis terris Cœnæ celebratione, nobis ex vino illo quod ex Gallia aduectum fuerat, cyathus tantùm ſuperfuit, cúmque aliũde habere minimè poſſemus,

ſemus, exorta fuit quæſtio inter nos, vtrùm ſcilicet, vino deficiente, poſſet alio potus genere celebrari. Quidam præter cæteros Scripturæ locos, hunc etiam afferentes, quo Chriſtus in Cœna inſtituenda, poſt gratiarum actionem, Apoſtolis expreſſè teſtatus eſt, ſe *non amplius ex vineæ fructu bibiturum eſſe*: cenſebant deficiente vino, ſatiùs fore abſtinere à ſigno, quàm illud ipſum mutare. Alij contrà aſſerebãt, cùm Chriſtus in Iudæa verſaretur, eum mentionem vſitati potus feciſſe: credi verò par eſſe, ſi inter Barbaros verſatus fuiſſet, non modò Americanam ceruiſiam: verùm etiam farinam ex radicibus, qua illi pro pane vtuntur, Cœnæ Sacramento adhibiturum fuiſſe. Ac proinde concludebant, vt, quemadmodum ſigna panis, ac vini mutare nollent, quandiu ea præſtò eſſe poſſent: ita minimè dubitaturos, pane, ac vino deficiẽtibus, Cœnam celebrare iis rebus adhibitis, quæ ad vitam hominum fulciendam, panis, ac vini locum vſúmque obtinerent. Et quamuis plerique in poſtremam ſententiam inclinabant, quia tanta rerum penuria non fuit, quæſtio illa remanſit ſub iudice. Verùm enimuerò hæc placida diſputatio nullius inter nos diſſidij cauſa fuit, qui per Dei gratiam perpetuò fuimus animis coniunctiſſimi, vt libentiſſimè optarem, inter eos omnes, qui religionẽ verè Chriſtianam profitentur, tam bellè cõuenire, quàm eo tempore inter nos conueniebat.

Matt.26.26.
Marc.14.25.

Causa ob quam Villagagno in munitione sua nos diutiùs manere non permiserit.

Vt verò finem imponã iis quæ de Villagagnone dicenda fuerũt, sub exitum Octobris, iuxta tritum illud prouerbium, quo fertur, In amicitia dissuenda, debere homines fucum facere: magis ac magis nos, Euangelicámque doctrinam execratus, apertéque significans sibi ampliùs in animo non esse, vt in sua Insula, Castellóque moraremur, statim egredi iussit. At si collibuisset, quemadmodum suprà demonstrauimus, à nobis Villagagno pelli insula facilè poterat. Verumtamen, tum vt de nobis omnem conquerendi materiam præcideremus: tum ne nota Euangelio inureretur, ad cuius præscriptum nos vitã instituere velle, eáque de causa in Americam venisse, iam antè Gallia, cæteræque nationes audierant, sine vlla contentione ei loco cessimus. Itaque cùm octo circiter menses apud Insulam, Castellúmque Colignium mansissemus: cui etiam muniendo vehementer nostræ desudauerant operæ: in continẽtem ex[illegible]i progredimur, ibíque expectauimus mẽses duos, dum è portu Salutari appulsa nauis, (cuius cũ magistro conuenimus, in Galliã nos vt transportaret) onustáque Brasilio vela faceret. Interim Ganabaram *sinum* ingredientes sinistro in litore, locóque à Gallis Laterana dicto consedimus, mille passibus à Castello Colignio. Quemadmodum verò frequẽter, & familiariter inde apud Barbaros commeabamus, inita cum Barbaris consuetudine, vnà cominari, agere, ambulare: illi se humanissi-

Locũs quem in continẽte Americæ incoluimus.

mos

mos præbere,(vt eũ benignitate facilè superarent, qui ne dicto quidem violatus à se nos expulisset) hospites inuisere, cibariis etiam, rebúsque necessariis adiuuare cœperũt. Hactenus quæ Villagagnonis fuit in religione inconstantia, quàm crudeliter sub religionis specie nos accepit, quæ eius disputationes, ad Euangeliúmque repudiandũ extitêre causæ, qui sermones quotidiani, quæ sæuitia in domesticos, qui cultus corporis, breuiter dictũ sit: quem autẽ dedit nobis cõmeatum, quámque proditoriè nos dimiserit in tempus illud reijcio, quo ad reditum in Galliam naues ascendemus. Interea Villagagnonem suos in Castello miserè afflictãtem paululùm relinquens, primò eius propugnaculum describã, sinúmque cui imminet.

CAP. VII.

Descriptio sinus Ganabaræ, qui & Geneurensis appellatur: Insulæ, Castellique Coligny, atque insularum adiacentium.

CVM sinus iste à Barbaris Ganabara dictus, eo tempore, quo illic agebamus, inter cæteros eius regionis portus, nauibus Gallicis notissimus fuerit: abs re non existimaui alienum, si peculiarem eius descriptionem hoc

loco proponerem. Ille à Lusitanis Geneurensis appellatur, quòd Calend. Ianuar. primò eum intrasse credatur: trib úsque viginti gradibus iacentem vltra Æquinoctialem lineã, sub Capricorni tropico: Cuius rei meminisse Lectorem cupio, vt Theueti agnoscat impudentiam. Is in libro vir. Illustr. *Quoniambecum* laudans, ait, me, aut alium impostorem, hunc sinum ad tres & viginti gradus, prope polum Antarcticum collocasse, quum tamen nunquam aliter, quàm hîc scripserim. Quæ alij de sinu isto scripserunt, prętermitto, eúmque quatuor & viginti passuum millibus patêre affirmo. In quibusdam verò locis in latitudinem crescere, donec 14. aut 16. conficiat. Et quamuis ij montes, quibus iüngitur, non adeò sint excelsi, atque ij sunt, quos Geneuensis lacus alluit, rectè tamen cum eo comparari potest propter vicinitatem vndique terrarum.

Comparatio lacus Geneuensis cum fluuio Genabara in Brasilia.

Ostium eius periculosum est, quia relicto mari trium Insularum incultarum oræ legendæ sunt: vnde magnum nauibus periculum imminet, ne scopulis allisæ penitus frangantur. Deinde præternauigandum est fretum, quod cùm trecentos in latitudinem passus non habeat, enascitur sinistrorsum è monte, ac rupe pyramidis formam imitante: quæ nõ modò est immensę magnitudinis: verùm etiam eminùs artificio quodam elaborata videtur. Propter eius autem rotunditatem, & quòd ingenti turri persimilis esset, hyperbolicè

licè à Gallis *le Pot de beurre*, appellata fuerat. Paulò vlteriùs intra ſinum ipſum rupes extat ſatis plana, quæ in circuitu patet circiter centum & viginti paſſus. Hæc à nobis *Le Ratier* dicebatur, quam Villagagno cùm primùm appuliſſet, impoſita primùm ſupellectile, ac impedimentis, muniri poſſe ſperabat: vi tamen vndarum inde pulſus eſt. Ea porrò, quam incolebamus inſula, duobus eſt paſſuum millibus vlterior: hęc (vt cõmemoraui) erat inculta ante Villagagnonis aduentum. In circuitu circiter paſſus mille complectitur, latitudinẽ ſexies ſuperante longitudine: ſcopulíſque ad libellam ſummæ aquę extantibus cingitur, qua de cauſa naues citra tormẽti iactum accedere nõ poſſunt: éſtque ideò naturâ munitiſsima, vt adiri ne nauigiolis quidem poſsit, niſi è portus latere ex aduerſo ingredientis Oceani. Hæc ſi diligenter cuſtodita fuiſſet, nec expugnari, nec intercipi potuiſſet, quemadmodũ à reditu noſtro fuit à Luſitanis occupata, eorũ qui relicti eſſent culpa: ab vtraque parte eminebat colliculus, cuius in faſtigio tuguriolum Villagagno extrúxerat: rupi verò quinquaginta, aut ſexaginta pedes in altitudinẽ porrectæ, & ad inſulæ cẽtrum ſitæ, ſuũ impoſuit prætorium. Reliqua in planiciem redacta, domiciliis continebantur, quæ, annumerata omni Villagagnonis familia, octoginta circiter homines incolebant. Illa omnia ſi prætorium excipias aliquot fabrilibus lignis ædificatum & propugnacula qualicunque cæmento ſuperin-

Rupes vocata vas butyraceum.

Muſcipula.

Deſcriptio Inſulæ & propugnaculi in quo Villagagno habitabat.

ducta, parua erant tuguriola, prout Americani solent, lignis extructa rotundis, herbáque contecta, dum paucis artificium munitionis illius, quam Villagagno nuncupauit Coligniū in Gallia erectum Antarctica. Id autem ab eo factū est, vt Gaspari Collignio Galliæ Thalassiarchę gratularetur: néque immeritò. Nunquam enim sine illius fauore, ac ope (vt anteà commemoraui) cùm iter illud agere, tum vllam in Brasilia munitionē exædificare potuisset. At cùm illius viri longè nobilissimi memoriam immortalitati commēdare velle, præ se ferret, (Nam, vt eius defectionem taceam, violatámque fidem qua receperat, antequam è Gallia excederet, se verum Dei cultum in Brasiliensi ora instauraturum esse:) quantam quæso ansam Lusitanis arcem à se desertam, nunc obtinentibus præbuisse putatis erigendi trophæa de nomine Collignio, Gallięque Antarcticæ, quod illi tractui fuerat impositum?

In quibus commemorandis satis mirari nequeo, Theuetum Anno 1558. biennio post suum in Galliam reditum, vt Henrico secundo adularetur, qui regnum tunc temporis administrabat, in describendo sinu isto, & propugnaculo Colignij, ad dextrum latus in continente vrbem depinxisse, quam Henricopolin nominat. Et quamuis tempus ei satis superfuerat ad illius erroris emendationē, nihilominus in sua eum Cosmographia extare voluit. At ego vehementer affirmo, cùm

è

è Brasilia migraremus, id quod contigit plus octodecim post Theueti profectionem mẽsibus, pagum nullum, vrbem verò multò minus, eo vnquam in loco fuisse, vbi suam falsò Henricopolin collocat. Atque etiam fluctuans vrbis sæpe nomen inuertit, quam primò vernaculo sermone Ville-Henry, secũdò Henry uille nominat, idẽ etiã tertiò facturus, si ea de re loquatur in posterum. Inde apertè liquet, hominem somnia tantùm afferre, ac vanam quandam picturam. Cæterùm quis non animaduertit, multò magis Theuetum nomine Regis Henrici abusum esse, quàm Villagagnonem Colignij, quod imposuit propugnaculo suo? Errore autem denuò repetito, videtur Principis memoriã prorsus conspurcare voluisse. Rectè, Plutarchus, Augustum Cæsarem excandescere, ait, solitum, si quid de se nisi grauiter, & à viris præstãtibus memoriæ proderetur: eum quóque magistratibus in mandatis dedisse, ne paterentur nomen suum à morionibus, histrionibúsque haberi ludibrio. Alexander publico edicto cauit, ne ab alio, quàm Apelle pingeretur: regium quippe nomen in pretio esse debet. Vt autem obuiam respondenti Theueto eam, locum cuius meminit, eum esse nego quem nos Laterariam vocabamus, in quo operarij nostri tuguriola quædã ædificauerãt. Attamen fateor, vbi primùm Galli consedere, montem extare, quem de Regis nomine, Henricum appellarunt: vt alterum

Vrbs imaginaria in operibus Theueti.

etiam posteà Corquillercum diximus, de cognomine Philippi Corquillerci, cuius ductu illuc appuleramus. Sed si tanta est inter mõtem, & vrbem discrepantia, quãta inter templum, & vaccam, Theuetum in describenda Vrbeurica, aut Henricurbe delirasse quis du bitet, aut imponere Lectori⁹ voluisse? Ego autem, ne de his præter veritatem loqui videar, eorum appello testimonium, qui iter illud confecerunt: sedeãt etiam inter iudices, qui Villagagnonem simul comitati, quorum adhuc nonnulli supersunt, an in eo loco extiterit quoddam vrbis vestigium: & non potius totum illud figmentum poetarum somniis valde sit affine. Quoniam autem (vt in præfatione dixi) Theuetus, me, sociósque sine causa est adortus, molestè ferre nõ debet, si vnius facere iacturam vrbis hac mea defen sione cogatur. Cæterùm multos in eo præterea errores notaui, quos singillatim exponam, nisi se his contentum esse demonstret. Malè me certè habet quòd interrupta sermonis serie, huc delapsus sum, sed cùm id veritatis tuendæ gratia fecerim, liberum facti mei iudicium Lectoribus relinquo.

Vt igitur quæ restãt de Ganabarasim persequamur, sciendum est vltra propugnaculum, decem ferè millibus pulcherrimam, fertilissimámque insulam iacêre: ea cùm in circuitu duodecim passuum millibus pateret, Magnæ insulæ nomen à nobis sortita est. Quinetiam quòd à Tououpinambaulsiis fœderatis

Magna insula.

deratis

deratis incoleretur, eam frequenter petebamus, ad exportandam farinam, aliáque necessaria.

Sunt præterea in illo sinu maris multæ insulæ incultæ, in quibus præstantissima ostrea reperiuntur. Barbari quidem in litoribus se submergentes, manibus adferunt lapides ingentes exiguis ostreis (illi *Leripes* vocant) circumdatos, quæ sic petris adhærent, vt vix sint auellenda. Horum plenos lebetes coquebamus, & in quibusdam exiguas gemmas reperiebamus.

Leripes ostrea.

Hic fluuius multorum piscium genere abundat, in primis mulis quàm optimis, suibus marinis, & mediocribus aliis, quorum nonnullos, in capite de Piscibus, describam. Hic verò ingentes, ac monstrosas Balenas silentio præterire nolo, quæ pinnis aquam superantibus, nobis ita fiebant obuiæ, vt tormentulis facilè peterētur. Veruntamē istiusmodi, nobis eas valde lædi non existimo, tātum abest, vt interfici possint: eáque de causa recedebant à nobis innoxiæ, quòd pelle sint durissima, crassáque pinguedine. Harum vna, quatuor, & viginti à Castello miliaribus Friē se promontorium versus in vadis adhærescens, Oceanum repetere, quòd eā aqua profundior defecerat, non potuit: ad quam tamē accedere ausus est nemo, antequàm expiraret, quippe cùm suis conatibus vicinam terrā concuteret, & à quatuor millibus passuū exaudiretur. Postquam verò vitam exhalauit,

Balenæ.

Balena in vadis.

multi ex Barbaris, & nostris frusta quædam carnium decisarum abstulerunt: reliquum autem eo in loco remansit. Eas verò carnes parui faciebamus, propter insipidum gustũ: pinguedinem verò colliquabamus, vt oleo expresso ad lucernas vteremur. Lingua verò, quæ pars existimatur præstantissima, sale condita fuit, Thalassiarchæ in Galliam transmissa.

Fluuij dulces.

Duo sunt etiam flumina, quæ ad extremitatem sinus terra vndique circundata, cum eo coniunguntur. In iis ego aliquoties cum Gallis nauigaui, & multos Barbarorum vicos in vtroque littore sitos inuisi. Hæc sunt quæ in hoc sinu præcipua cognoui, atque etiam arcis possessionem Gallis ereptam esse, tantò magis doleo: quantò hæc rectè custodita, vt erat facillimum, tutum nobis perfugium, & Gallis commodissimam nauigandi occasionem præbere potuissent. Vltra quadraginta, aut sexaginta passuum millia Platam versus, & fretum Magellanicum, alter est ingẽs maris sinus, à Gallis Vasarum dictus, ad quem appellunt, illuc qui nauigant, sicut & ad Friẽse Promontoriũ, quod & primùm tenuimus cùm Brasiliam peteremus.

CAP.

CAP. VIII.

De ingenio, robore, statura, nuditate, ornamentis corporis virorum, & fœminarum Brasiliensium, apud quos annum ferè sum commoratus.

HACTENVS ea quę in mari vidim⁹, dũ Brasiliẽsiũ regiones petijmus, descripsi: quis fuerit in Insula, & Colignio Castello rerum status, tantisper dum illic viximus: qualis denique sit Ganabara sinus demonstraui: Nunc antequàm naui conscensa reditum in Galliã parẽ, vitæ genus, & alia hîc à nostris incognita, paucis describere volo.

Vt autem ordine cuncta exequar, Barbari Americanì, qui terram Brasilij incolũt, *Toucupinambaulsy* nominantur, quibuscum ego circiter annum familiariter sum versatus. Ii corpus nec prodigiosum, nec monstrosum habent, sed nostro, qui in Europa viuimus, persimile, quod ad staturam spectat. Sunt quidem fortiores, robustiores, saniores, & minùs obnoxij morbis. Pauci apud eos sunt claudi: pauci altero priuati oculo: deformes ferè nulli: licet etiam centesimum, ac vigesimum ætatis annum sæpe attingant, (per lunas enim annos numerare norunt) pauci tamen canescunt. Id verò regionis illius temperiem indicat, quæ quum nullis frigoribus,

Statura, ac dispositio Barbarorum

AEtas Barbarorum.

aut pruinis torreatur, virides herbas, agros, & arbores semper habet: ipsi quoque molestiis, ac curis omnino vacui, iuuentutis in fonte labra rigasse videntur. Et quoniã fontes lutosos, & scaturigines pestilentes non adeũt, è quibus mala omnis generis oriuntur, quæ nos ante tempus attenuant, macerant corpus, animum excruciant, denique perimunt: vtrumque nihil eorum ad illos pertinet: diffidentia, auaricia, litibus, inuidia, ambitione denique non laborant. Colore prorsus nigro non sunt, sed tamen ad nigredinẽ accedente, propter solis vehementiã, quemadmoũ Hispanis, ac Prouincialibus vsuuenire videmus.

Barbari rerũ mundanarũ neglectores.

Nuditas Barbarorum in genere.

Cæterùm viri, fœminæ, infantes nudi prorsus incedunt, nec vllas corporis partes vnquam tegunt, nullo eius nuditatis pudore. Attamen villosi non sunt, vt quibusdam visum est, imò simul atque pili in corpore apparent, aut vnguibus, aut forcipibus paruulis, quas à Christianis accipiunt, euellunt: barbam ipsam, palpebras, supercilia eradicant, vnde lusci, toruóque aspectu fiũt. Idem legimus in insula Cumana vsurpari à Peruensibus. Caput quidem illi capillis vestitum habent, qui maribus ab ineunte ætate à vertice ad sinciput raduntur, vt monachorum coronam dicas: ad occiput verò comam nutriunt nostrorum more maiorum, quam, vbi ad collum vsque fluctuat, resecant. Hîc, ne (si fieri possit) aliquid à me prætermittatur, quod ad hanc tractationem pertineat: illud

In eos qui Barbaros villosos esse putant.

Hist. gẽ. Ind. lib. 2. cap. 79.

lud addam, eſſe nimirum in illis terris herbas quaſdam duorum digitorum latitudine: hæ paululum incuruæ, in orbem & longitudinem excreſcunt, veluti calamus, qui contegit ſpicam milij illius prægrandis, quod apud Gallos triticum Sarracenum nuncupatur. Vidi aliquando ſenes (non tamen omnes, nunquam adoleſcētes, multò minùs pueros) qui duobus illius herbæ foliis acceptis, filóque xylino virilia contegerent, atque etiam faſciis, ac linteolis, quæ à nobis habebāt, obuoluerent. Qua in re primo aſpectu elucere videretur ſcintilla quædam naturalis verecundiæ, ſi modò id ea de cauſa facerent. Etſi enim id penitiùs nunquam ſum ſcrutatus: nihilominùs tamen arbitror id ab illis fieri tegendi alicuius morbi gratia, quo in ſenectute partes illæ confliĉtantur.

Quare ſenes Americani interdū virilia tegant.

Hoc inſuper de more habent, vt ab infantia puerulis omnibus labium inferius pertūdāt, eóque in foramine os quoddam perpolitum, ac inſtar eboris candidum inſeratur, minimarum figura pyramidum, quæ ſupra menſam in quincuncem ordinatæ, verticillo petuntur. Pars faſtigiata pollice vno, duobúſque digitis extrinſecus porreĉta, inter gingiuas, & labium retinaculo adhæret: ídque pro arbitrio auferunt, reponúntque. Os verò illud faſtigiatum, ac candidum, in adoleſcentia tantùm geſtant. Cùm verò ad grandiorem ætatem peruenêre, cúmque lingua ſua *Cono*-

Labium perforatum & eius perforationis ratio.

mi ouaſſou vocari incipiunt, (quod grandem, aut craſſum adoleſcentem ſonat) foramini labiorum inſerunt lapillum viridem, ex genere pſeudoſmaragdi, qui ſimiliter obice quodam intrinſecus retentus extrinſecus apparet, capitati argentei rotunditate, ac latitudine, craſſitudine autem duplici. Atque etiã nonnulli reperiuntur, qui digiti longitudine geſtent, eúmque teretem. Cuius poſtremi generis vnus à me in Galliam allatus eſt. His lapidibus interdum ſublatis, Tououpinambaultij, linguam foras per rimam illã labiorum, animi gratia egerunt, ita vt gemini oris effigiem ſpectantibus præbeant. Vtrùm verò ſpectaculum iſtiuſmodi placeat, an deformes admodum hac ratione fiant, facilè eſt iudicatu. Alios inſuper vidi, qui lapillos eiuſmodi virides in labiis geſtare non contenti, vtriſque malis eundem ad vſum perforatis, includebant.

Lapilli virides labiis inſerti.

Malæ perforatæ ad lapillos inſerendos.

Quod ad illorum naſos attinet, cùm apud nos obſtetrices ſoleant ab ipſo puerorũ ortu, vt formoſiores, ac productiores efficiant, digitis extendere: contrarium prorſus inſtitutum apud Americanos noſtros obtinuit. Puerorum enim pulchritudinem naſi depreſſione metiuntur. Itaque ſimulac ex vtero matris prodiêre, pollice naſus eis deprimitur, perinde atque catellis in Gallia quibuſdam fieri ſolet. A quibus longè illi diſſident qui quodam in Paruani regni tractu, feruntur tã-

Hiſt. vniu. Ind. lib. 4. cap. 108.

to

to esse naso præditi, vt ex eo smaragdi, cyanij, aliíque lapilluli, cùm candidi, tum rubri, filo aureo suspendantur.

Nostri præterea Brasilienses cõpluribus, pigmẽtis & ac coloribus sibi corpus variegãt: inprimis verò crura, ac tibias adeò inficiunt atro colore, ex succo fructus cuiusdã, ab illis *Genipat* dicti, vt eminùs animaduersa, femoralib⁹ sacerdotalitiis induti esse videãtur. Ea porrò nigredo expressa ex illo *Genipat* fructu, ita illorum cuti adhęrescit, vt decem aut quindecim diebus elui nequeat, quamuis se frequenter abluant.

Barbari nigro colore infecti, & varijs colorib. picti.

Adhæc meniscos etiam habent octo digitis longiores, ex ossibus apprimè læuatis, ac instar alabastri candidis (quæ *Yaci* appellãt) mutuato à Luna nomine, quam ita vocant: hos funiculo xylino ad pectus è collo appensos demittunt.

Menisci ex ossibus candidis.

Similiter frustula complura testę pręgrandis lapide quodam diu multúmque attrita perpoliunt. Rotunda deinde, ac instar denarij tenuia efficiunt, vt vmbilico pertusa, filóque xylino traiecta, pro torquibus collo inserunt: (hæc *Boũ-re* ipsorum lingua vocantur) vt apud nos catenulæ solent aureæ. Id porrò, quod à multis buccinum appellatur esse crediderem, ex quo plerasque mulieres, zonas apud nos gestare videmus: cuius & quidem præstantissimi, plusquàm tres vlnas habebam, cùm in Galliam appulissem. Bar-

Boũ re torques.

bari præterea torques (quos ab illis *Boũ re* dici, anteà commemorauimus) conficiunt ex quodam genere ligni nigri, ac solidi, cuiusmodi sycomorum esse Matheolus testatur, quod ad eam rem valde accommodatum est: quoniam ad grauitatem, ac splendorem gagatis accedit. Maximã præterea vulgatarum gallinarum copiam habẽt Americani: quarũ progeniem à Lusitanis acceperunt. Albis sæpenumero plumas detrahunt, ac ferramentis quæ nunc habent: anteà vero cùm illis carerent, lapidibus peracutis molliores plumulas minutatim concidebant. Illis aquæ feruidæ, ac bullienti impositis, ac rubro coloris brasilico tinctis: postquam se gummi quodã ad id accommodato, illeuerunt, contegunt, atque ornant corpus, brachia, tibias, variísque depingunt coloribus: ita vt instar pipionis, aliarúmue auium recèns exclusarum, lanuginem quandam habere videantur. Vnde verisimile est, vt, cùm quidam nostrates in eas terras peruenissent, eósque ita initio ornatos prospexissent, nihil penitius de eis perscrutati, hunc rumorem sparserint, Barbaros scilicet prorsus esse villosos. Res tamen longè secus sese habet, vt qui tales naturâ non existãt. Proinde rumor ille ex rei ignoratione manauit, cui deinde nimiùm leuiter fides adhibita est. Quidam etiam memoriæ prodidit Cumanos sese vngere solitos gummi quodã, vnguẽtóue glutinoso, ac deinde se plumis vario-

Barbari plumis ornati crediti sunt villosi.

Histor. gen. Ind. lib. 2. cap. 79.

variorum colorum conueſtire.

Ornatus verò capitis *Tououpinamkiorum* noſtrorũ hęc eſt ratio: præter ſincipitis abraſionem in coronæ monaſticæ formã, crinéſque occipitis quos ad collum ſummitti diximus, ſolent inſuper auiũ plumas, roſei, rubei, cuiuſuis denique coloris aptiſſimè cõpoſitas colligare, eáſque ad frontalium vſum adhibere. Hæc non malè galericula referunt non ita pridem à nobilioribus fœminis noſtratibus vſurpata: Quę proinde à Barbaris noſtris accepiſſe non immeritò dicantur. Frontale autem iſtud vernacula lingua eſt *Yempenambi.*

Frontalia ex plumis contexta.

Inaurium quoque ex oſſibus albiſſimis apud eos magnus eſt vſus, oſſibus illis nõ abſimilium quæ perforatis ſuis labiis adoleſcẽtes imponere diximus. Apud eos auis eſt *Toucan* nomine, atra, toto corpore ceu coruus, circa ingluuiẽ plumis tenuiſſimis fuluo colore, torque miniato ab imo circundatis. Partis iſtius pellem detrahunt, detractam ſiccãt, (auis nomẽ retinet) ſiccatam vtrique genæ applicant cera agglutinatam, quam *Trayetic* nuncupant. Quibus ita aptatis, dicas vmbones lupatarios ex ære, inauratos ab illis geſtari.

Inaures.

Præterea ſi ad bellum ſeſe accingant, aut pro more, de quo alibi, & ſolenni pompa captiuum deuorandum ſunt mactaturi, vt ad ornatum & elegantiam nihil deſit, veſtes in-

duunt, pileos aptāt, armillas brachiis imponunt ex plumis viridis, rubei, cærulei, & cuiuſcunque alius coloris compactas, eximiæ pulchritudinis. Quibus artificioſiſſimè aptatis & interſertis atque adeò calamo tenui arūdineo filóque xylino admodum cōcinnè cōpactis & connexis, vt vix vllū credā in Gallia eſſe phrigionem qui maiori induſtria plumas illas tractare & aptare poſſit. Dicas veſtes hac ratione contextas è villoſo ſerico confectas eſſe. Eundem ornatum ligneis ſuis clauis adhibent quibus ad hunc modum ornatis elegantius dici nihil poteſt.

Ornamentorum poſtremum genus eſt, quod Struthicamelorum pennis leucophæi coloris, quas ab accolis accipiunt (ex quo licet coll gere grandiſſimas illas aues in regionibus illis verſari, quas tamen illic me non vidiſſe ingenuè fateor) hoc modo conficiunt: caules ordine ab vna parte diſponunt, plumę ab altera eminent, atque in orbē circumflectuntur in modum conopæi vel roſæ. Itaque fit pennarum faſciculus quem ſua lingua *Araroye* appellant. Hunc tergo imponunt, filóque xylino alligant, caulibus cutem eorum contingentibus. Quo cùm ſunt ornati caueam pullis includendis tergo impoſitam geſtare videntur. Fuſiùs alibi à nobis dicetur, eos qui bellicoſiſſimi volunt haberi, quo fortitudinem ſuam palam faciant, multóſque à ſe interfectos hoſtes eſſe demōſtrent, captiuos denique vorādos multos mactaſ-

Pennarū faſciculus.

ctasse iactent, pectus, lacertos & femora incidere, incisuras verò illas atro quodam puluere inficere, quo, ad mortem vsque earum vestigia conseruantur, itaque aspicientibus thoraces & femoralia Heluetico more incisa repręsentant.

Barbarorum incisuræ.

Compotationibus autem seu *Caouinationibus* & saltationibus illis si sit indulgendum, in quibus certè vt plurimùm occupãtur, quo magis animum excitent, præter horrendos clamores & eiulatus quos emittere cõsueuere, fructus colligunt, corticis duri satis, echinum forma & magnitudine referentes, cuius exsiccati nucleum auellunt, atque in eius locum lapillos immittunt: huius generis multos filo attexunt, tibiísque apponunt: non minorem concitati, strepitum ederẽt, ac testę limacum, si eo aptarẽtur modo, quin à saltatoriis crepitaculis non longè absunt. Quæ quidem cupidissimè exoptant Barbari cùm ad eos comportantur.

Crepitacula è fructibus.

Fert insuper ea regio arborem, cuius fructus Struthiocameli ouum crassitie adæquat, formáque refert. Hunc perforatum (eo quo à puerulis nuces apud nos perforãtur modo) lapillísque aut milij crassioris (de quo suo loco) granis immissis, baculóque sesquipedali traiecto, instrumentum *Maraca* nomine fabricant. Strepitum edit ingentem, adeò vt suillas vesicas pisis plenas superet: quò fit vt à Barbaris nusquam non manu geste-

Maraca instrumẽtum.

tur. Quæ ſit Barbarorum de iſto *Maraca* atque eius ſtrepitu opinio, præſertim cum plumis egregiè ornatum, certóque deſtinatum vſui fuerit, tum à nobis dicetur cùm de eorũ religione agemus. Hactenus de natura, veſtitu, & ornatu quo *Tououpinambaulſy* noſtri vti conſueuere, paucis dictum eſto. Veruntamen appendicis vice addam, criſpatum pannum, rubri, viridis, flauíque coloris à nobis magnâ copiâ aduectum fuiſſe, ex eo veſtes omnis generis cõficiebamus: quas deinde permutatione facta cum cibariis, cercopitheris, pſittacis, braſilio, goſſypio, pipere indico, aliíſque id genus quę à mercatoribus aſportari ſolent, Barbaris dabamus. At plerique nuda corporis parte reliqua, laxa & vndãtia femoralia ſolùm induebant: Alij contra, femoralibus contemptis, tunicam nates pertingẽtem induebant. Mox autem emenſis aliquot pasſibus, & in ſeipſos oculis identidem conuerſis, non ſine noſtrorum riſu & cachin[illegible]s, exutas illas veſtes domi reponebant, quoad rurſus eas induere in animum inducerent. De induſiis quoque & pileis idem iudicium.

Barbari ex parte nudi, ex parte verò induti.

Quæ de externo corporis habitu cùm virorum tum puerorum dicenda fuerunt, ſatis fuſè perſecuti nobis videmur. Itaque ſi ex hac noſtra deſcriptione Barbarum animo ſibi repręſentare quis cupiat: in primis nudũ virum imaginetur, cuius membra aptè & cõcinnè fuerint compoſita, pili euulſi, capilli ad ſin-

Epilogus I.

ſinciput abraſi,labia,genæq; perforatæ, qui-
bus oſſa præacuta aut virides lapilli fuerint
inſerti,auriculę inauribus traiectæ , corpus
variis fucatum coloribus,femora & tibię atro
illo fuco è *Genipat* infectæ,collum torque ex
minutis cochleæ *vignol* fruſtulis ornatum:ta
lem certè habebis qualem in ea regione cō-
ſpeximus,atque in hac tabella depictū, con-
ſpiciendum exhibemus , torque tantùm oſ-
ſeo ornatū lapillóque labio inſerto in cuius
altera manu arcum remiſſum,in altera ſagit-
tas impoſuimus.

Præterea ad hanc tabellam implendam, huic *Tououpinambaultio* vnam ex vxoribus suis apposuimus, puerulum suum pro more mitellæ xylinæ impositum in vlnis gerentem, qui vicissim vtraque tibia matris latus amplexatur. Lectum etiam è gossipio retis ad formam in aere suspensum adiunximus: fructúmque eorum optimũ *Ananas*, de quo postea, depinximus.

Iam verò si alia forma Barbarum animo informare placet, ridiculo illo amictu detracto gummi viscosa vniuersum corpus erit perliniendum, deinde plumæ minutim concisæ superiniiciendæ. Hac verò artificiali lanugine indutus vbi fuerit, quàm lepidus sit futurus non necesse est dicere.

Epilog. 2.

Deinde siue naturalem retineat colorem, seu variis coloribus aut plumis fucatus fuerit, vestes illas, pileos, armillas plumaceas quas descripsimus adhibeto. Tum maximè ornatum esse constabit.

Descriptio 3.

At si vestes illas crispati panni admouere visum fuerit eísque (quemadmodum facere eos demonstrauimus) alia ex parte nudis tunicam imposueris, cuius altera manica sit luteo altera viridi colore, ad certissimas morionis notas perparum deerit. Denique instrumentum *Maraca* his adiungere si lubet, pennarúmque fasciculum *Araroye* tergo aptatum, crepitacula quoque ex fructibus tibiis alligata, eam referet formam quã saltaturus aut compotaturus obtinet.

Descriptio 4.

Barbarorum inter saltandum & potãdũ ornatus.

Reliquam Barbarorum in ornandis corporibus industriã, iuxta integram quam ante edidimus descriptionem, vix multi exprimerent typi, qui etiam nisi adhibitis coloribus rem totam commodè haud repræsentarent: veruntamen præter ea quæ iam ante cõmemorauimus, cùm ad arma & prælia eorum ventum fuerit, toto corpore incisos, clauis ligneis instructos truculento aspectu homines dabo. Attamen hos in præsentia omittamus, ornatúque suo & voluptatibus (quibus non imperitè indulgent) frui sinamus. Cultus verò fœminarum quas illi *Quoniam*, & quibusdam in locis ex quo commercium cum Lusitanis habent *Maria* nominant, quantò sit præstantior dispiciamus.

Americanæ fœminæ nudæ incedũt.

Nuditas in primis, sicut initio huius capitis monuimus, cum viris illis est communis, pilos quoque consimiliter omnes euellunt, ne palpebris quidem & superciliis exceptis. Ad comam quod attinet, ab illis differunt: viri enim, vti dictum est, ad sinciput abradunt, ad occiput verò demittunt: fœminæ contra non modò alunt: sed etiam more nostratium frequenter pectere & abluere solent. Quinetiam xylina vitta rubro colore infecta constringere & cõplicare illis est familiare. Passis tamen & oberrantibus capillis vt plurimùm incedunt, quippe iis circa humeros circumfluentibus & volitantibus delectantur.

Inaures mõstrosæ.

Alterum quoque discrimen in eo positum est, quòd perinde vt viri, labia non perforãt: ac

ac proinde gemmis siue lapillis faciem non exornant. Auriculas tamen adeò traiiciunt, vt detractis inauribus digitum capiant: inaures istæ ex prægrandi illa cochlea *vignol* candore & longitudine candelam mediocrem adęquant: quo fit vt humeros, atque adeò pectus ipsum pertingentes si eminus conspiciantur, vestigatoris canis pendulas aures referant.

Facici verò hunc adhibent cultum. Accersita ad hoc ministerium socia vel vicina circulum penicillo in media gena delineat, in cochleæ verò formam fucum feruleum, flauum, rubrum tantisper circunducit dum vniuersam faciem coloribus illis distinxerit ac variarit: Quinetiam palpebrarum ac superciliorum locum (quod fœminas parum pudicas in Gallia factitare audio) penicillo oblinit.

Mira Americ. fœminar. fucandarum ratio.

Armillas etiam ex compluribus candidissimis ossium frustulis in squamæ modū incisis contexunt. ea tamen adeò aptè & concinnè cera gummi permixta iungunt, vt nihil suprà. Hæ longitudinem palmi obtinent: ac non malè brachiale illud referunt quo folliculo pellendo vtuntur apud nos. Torques quoque candidissimos quos *Boü-re* nuncupant gestare illis est familiare: collo tamen non appendunt, qui mos est virorum, sed iis in armillarum modum brachia inuoluunt. Hūc in vsū vitreos globulos flaui cærulei, viridísque coloris quos filo traiectos habeba-

Armillę pręgrandes ex compluribus ossium frustulis cōpositæ.

mus summè exoptabant, *Maurobi* appellāt. Hos, siue ad earum pagos accederemus, siue ipsæ Castellum nostrum adirent, vt à nobis extorquerent oblatis fructibus aut aliis quibusdam, crebrò blandissimis his verbis vrgebant, *Mair, deagatorem, amabé Mauroubi.* hoc est, Galle, bonus es, da mihi armillas ex vitreis globulis. Eadem prorsus ratione pectines quos *Guap* aut *Kuap* vocāt, specula quoque *Aroüa* reliquásque merces quibus delectantur flagitabant.

Certum fœminar. Am. de vestibus reiiciendis consilium.

Mirum verò mihi præ cæteris hoc videbatur, quòd licet corpus, brachia, femora, tibiásque variis coloribus non ita frequenter distinguant, nec plumarum ornamentis vtantur, vestes tamen ex crispato panno, à nobis sæpiùs vnà cum indusiis oblatas, vt induerēt nunquam impetrauimus. Etenim in ea pertinacia permanebant, à qua nondum demotas esse existimo. Excusationem ex recepta ab omnibus accolis consuetudine captabant; Solere omnes ad obuia quæuis flumina & fontes subsidere, vt hausta manibus aqua, caput aspergant: contingere nonnunquam vt (anatum more) vno die decies immergantur: vestes si toties sint exuendæ, molestissimum fore. Præclarā certè & speciosam caussam. Atqui, quā necesse erat admittere, quippe cum illis disceptando nihil promouebamus. Adeò autem nuditas est illis cordi, vt non modò *Tououpinambaultiorum* fœminæ liberæ quæ in continente versabātur,

Barbararum fœm. de crebra ablutione consuetudo.

vestes

vestes omnes pertinaciter reiicerent, sed etiam captiuæ pretio à nobis emptæ, quibus pro mãcipiis ad Castellum nostrum muniẽdum vtebamur, cohiberi non poterant quin animi gratia, noctu, indusiis reliquísque panniculamẽtis depositis ante somnum per insulã nudæ oberrarent. Denique si penes eas accipiendarum aut reiiciendarum vestium fuisset potestas, à nobis verò ad eas induendas flagris adactæ non fuissent, æstum solis perferre, lacertósque & humeros lapidibus & humo comportandis lædere maluissent.

Captiua fœmina mirum in modum nuditate delectatur.

Hæc de ornamentis, armillis, reliquóque Americanarum fœminarum mundo paucis fuere dicenda. Itaque nullo addito epilogo prout cuique visum fuerit, animo concipiendas relinquo.

Quis sit infantium ab vtero matris ornatus tum à me dicetur cùm de Barbarorũ coniugiis agemus. Hic locus postulat vt aliquid de m[illegible]sculis, hoc est, tertium aut quartum annum excedentibus, quos vulgò *Canomi-miri* nuncupant dicamus. His certè non parum delectabamur: siquidem, præ nostratibus puerulis, corpore præpingui, osse candido labio inserto, circumtonsis capillis, corpore nonnunquam depicto, nobis ad pagum accedentibus, gregatim choreas agitantes obuiam veniebant. Vt autem aliquid pręmij à nobis referrent, sæpius blanda ista verba repetebant *Coutouassat, amabé pinda.* hoc est, Socie da mihi hamos. hos si quando à nobis im-

Canomi-miri pueruli.

petrabant (quod non rarò contingebat) ha-
mósque decem vel duodecim minores are-
næ aut pulueri imponebamus, tum illi con-
festim exultare, & humi fusi terram instar cu
niculorum radebant. Quæ res non minimæ
erat voluptatis.

Denique quanuis Barbaros cuiusuis ętatis
per annũ integrũ quo apud eos vixi sollicitè
admodum sim contemplatus, adeò vt idea
quædam etiamnum animo meo inhæreat:
fateor tamen ob varios gestus à nostris pror-
sus alienos, literis eos picturáve exactè refer-
re difficillimũ esse. Si quis igitur plenã volu
ptatem ex illis capere cupit, vt ipsam Ameri-
cam adeat autor fuerim. At verò, dices, non
vnius esse iter diei. Id quidem ego confirmo:
ac proinde nonnisi cautè suscipiendum esse
suadeo. De illorum casis, supellectile, cu-
bandi ratione, aliísque non paucis, prout res
tulerit, posthac dicturi sumus. Priusquam
autem huic capiti finis imponatur, in eos ali-
quid dicendum videtur qui aut opinantur ta
citè, aut etiam scriptis mandarunt commer-
cium illud adeò frequens cum Barbaris nu-
dis ac præsertim cum fœminis, ad lasciuiam
& libidinem prouocare: dico igitur, quamuis
in speciem nuditas illa concupiscentiæ esca
non immeritò censeatur, tamen, vt res ipsa
comprobauit, inculta illa nuditate certũ est,
multò minùs opinione viros ad libidinem
pellici. Itaque ausim asseuerare splendidum
illum cultum, fucos, suppositi tias comas, ca-
pillos

Barbari cur exactè exprimi non possint.

Americanarum nuditas cultu nostrarum fœminarum minùs noxia.

pillos calamistratos, ampla illa & tanto artificio complicata, amictoria pretiosa, mammillaria, laciniatas & vndantes vestes, cæteráque eiusmodi, quibus fœminæ nostrates tam sedulò formam mentiuntur, plura incõmoda & mala parere, quàm faciat Barbararũ nuditas, tametsi forma ab illis non vincãtur. Ita vt si pluribus seruato decoro hæc persequi liceret, efficacissimas huic sententiæ meę subiicerẽ rationes, refutatis omnibus argumentis quæ in contrariam partem afferri possint. Ac ne diutiùs immorer, eorum testimonium hîc appello qui mecum in Brasiliam nauigarunt, quíque vtrasque conspexerunt. Hæc tamen ita accipi nolim, acsi nuditas illa mihi vllo modo contra Scripturæ autoritatẽ probaretur. Testatur enim Adam & Euam, post peccatum, agnita nuditate, pudore suffusos fuisse. Eorum etiam detestor hæresim qui violata naturæ lege, non satis hac in parte à miseris nostris Americanis seruata, morem illũ turpissimum inuehere moliti sunt.

De Barbarorum nuditate quid sentiat autor.

Sed quæ de Barbaris istis à me dicta sunt eò certè tendũt vt constet, nos nihilo minùs culpandos esse, qui istis damnatis quòd abiecto pudore nudi incedant, in aliud externè peccamus, cultu nimirum nostro nimio. Atque vtinam nostrûm quisque modesto cultu habita necessitatis & honesti ratione potiùs quàm fastus, & vanitatis, vtatur.

CAP. IX.

De crassis radicibus, & crasso milio, ex quibus Barbari farinam conficiunt, qua in panis vtuntur locum: déque eorum potione quam Caou-in *appellant.*

Sine pane & vino lautè viuunt Barbari.

QVANDOQVIDEM externum ornatum habitúmque Barbarorum superiori capite accepimus, à recto ordine alienum non videtur, si de eorũ cibariis hoc loco disseramus. Hoc autem in primis est notandum, licet frumentum nec habeant nec serant, vitésque minimè colant, nihilominus tamen, (quod experientia non semel sum edoctus), lautè admodum eos viuere quantumuis pane & vino carentes.

Aypi & *Maniot* radices.

Duorum generum radices habent, quibus *Aypi* & *Maniot*, nomina indidere: Hæc intra tres quatuórue menses adeò crescunt, vt sint longitudine sesquipedales, femoris crassitudine. Erutas fœminæ (neque enim circa isthæc occupantur viri) igne exsiccatas; *Boucano* nimirùm impositas, nonnunquam etiam recentes, acutis silicibus posti infixis atterunt, prout caseum & odoratas nuces corradere solemus, farinámque candidissimam ex ea conficiunt. Tum verò cruda illa farina, atque adeò succus albus, de quo mox, qui ab ea expri-

primitur, recentis & liquidi amyli triticei, aquâ diu madefacti, saporem prorsus refert. Adeo vt cùm post meum in Galliã reditum alicubi me pręsente fieret, odor ille memoriam refricauit eius quo Barbarorum casæ, tantisperdum ex radicibus farina conficitur, perfundi solent.

Ad farinæ istius apparatum fœminæ Brasilienses, vasa fictilia prægrandia, vt pote quę singula capiant modia, satis commodè effingunt. Quibus ad ignem positis farinam immittunt, continuóque dum coquitur, dissectę cucurbitæ altera parte, qua pultarij loco vtũtur, permouent. Cocta tragematis minoris formam habet.

Duplex istius farinę genus ab illis conficitur: Alia enim percocta est & dura, *Ouy-entan* appellant, quam in militiam profecturi secũ ferunt quod diutiùs conseruetur: Alia verò minùs est cocta & mollior, *Ouy-pou* nominant: hæc priore est eò præstantior, quòd dũ recèns ori admouetur ac manditur, panis cãdidi medullæ saporem refert. Prior verò ille sapor, de quo egi, inter coquendum, in gratiorem & suauiorem mutatur.

Ouy-entan durior farina.

Ouy-pou mollior farina.

Quamuis autem hæ farinæ, præsertim recentes saporis sint optimi, summam alendi habeant facultatem, ac facilis earum sit concoctio, nihilominùs tamen pani conficiendo (vt ipse sum expertus) nullo modo sunt aptę. Massa quidem conficitur, quæ non dissimili à triticea modo intumescit, specieque est op-

Farina ex radicibus ad panem conficiendũ minùs apta.

tima, ac inſtar ſimilaceæ candida: inter coquendum tamen adeò exſiccatur & aduritur cruſta, vt pane ſciſſo fractóue interior pars ſicca & ad priſtinam farinæ formam redacta reperiatur. Quibus adducor vt credam eum qui primus retulit, (cùm non ſatis diligenter quod à me dictum eſt perpendiſſet) eos qui viginti duobus, aut tribus gradibus vltra Æquatorē porrecti ſunt (quos *Tououpinambaultios* eſſe planè cōſtat) pane ex lignis attritis confecto veſci ſolitos, quod de radicibus iſtis de quibus agimus eſt intelligendū, hallucinatum fuiſſe.

Hiſt.gē. Ind. lib.2.cap 92.

Vtraque verò farina pulmento conficiendo, quod à Barbaris *Mingant* nuncupatur, præſertim ſi pingui quodā iure diluatur: tunc enim orizam refert, atque eo condita modo optimi eſt ſaporis.

Mingant pulmentum & radicum farina.

Cæterùm *Tououpinambaultij* noſtri cùm viri tum mulieres, nec non ipſi pueruli ab ineunte ætate huiuſmodi farinam ſiccā panis vice edere conſueuerunt. Cui rei adeo apti frequenti vſu ſunt facti, vt ſummis digitis è figulinis vaſis deſumptam certa manu, ne minima quidem excepta mica, eminùs in os coniiciant. Hunc morem imitari aliquoties tentauimus, at farina illa vultum inſpergebamus, in hoc nimirum negotio minùs exercitati, ac proinde, niſi mimicos moriones referre volebamus, cochlearibus vti neceſſe erat.

Barbari peritiſſimè farinā in os coniiciunt.

Galli ad farinam in os iniiciendam inepti.

Porrò radices illæ *Aypi* & *Maniot* interdum recentes fruſtatim conciduntur, ex quarum

rum farina,humida quidem illa, pilæ amplæ à mulieribus compinguntur, è quibus intra manus compressis succum, lactis instar, cādidum ac liquidum exprimunt. Eum vasis figulinis exceptum soli exponūt, cuius calore ad modum lactis coagulatur. Edendus verò in patellis testaceis infunditur, ac deinde, prout solemus oua frigere, excoquitur.

Succus ex humida radice expressus esculentus.

Præterea radix *Aypi* non modò ex farinæ vsu probatur, sed etiam sub cinere cocta vtiliter comeditur: quippe & tenerascit, & diffinditur, castaneæque in prunis coctæ, cuius saporem refert, est persimilis: ac proinde ita parata edulis est maximè. At radicis quæ *Manıot* dicitur longè alia est ratio, nisi enim in farinam redacta erit atque percocta, periculosissimè editur.

Radix sub cinere coctus.

Vtriusque caulis, quæ forma inter se sunt persimiles, Iuniperi humilis magnitudinem æquat: foliisque Pæoniæ similitudine. Quod verò in hisce Brasilicis radicibus, *Aypi & Maniot* maximè est admirandum, totum in copia positum est, earum rami qui calamos cannabinos fragilitate adæquant, quantacopia perfringi ac in terram quàm altissimè defigi possunt, nulla adhibita alia cultura bimestri aut trimestri spatio radicum copiam gignunt.

Quæ sit radicum istarum caulis & foliorum forma.

Mira ratio radices illas propagandi

Mulieres quoque amplum illud milium, de quo dictum est, quódque vulgò à nobis triticum Saracenum, à Barbaris *Auati* dicitur, præacuto baculo in terram defixo se-

Auati, miliū amplum.

runt: ex eo item farina ab illis conficitur, quam eodẽ prorſus modo coquunt & comedunt quo ſuperiorem diximus. At veró crediderim (contra quàm à me dictum fuerat prima huiuſce hiſtoriç editione. duo enim diſtinguebam quæ vbi penitius perſpexi, vnũ idémque eſſe iam comperio) hoc *Auati* noſtrorum Braſilienſium idem eſſe cũ eo quod Indorum Hiſtoriographus *Mais* nominat, quod, vti ipſe teſtatur, Indis frumenti vſum præbet. Illud his verbis deſcribit.

Mais Peruanum triticũ.

Harundo *Mais*, inquit, in hominis altitudinem, ac nonnunquam ampliùs adoleſcit, ſatis craſſa eſt, foliis paluſtrium arundinum perſimilis, ſpica nuci pinaſtrio ſimili, grano amplo, nec rotundo, nec quadrato, nec longitudine cum noſtro tritico comparanda, à ſemente menſibus tribus metitur: imò irriguis locis XLV. diebus. Ex vno grano 100. 200. 300. 400. 500, nonnunquam etiam 600. gignuntur. His abundè docetur quæ ſit illius regionis fertilitas, quam nunc Hiſpani occupant. Quidam ſcriptis mandauit adeò fertile eſſe in Occidentali India ſolum, vt frumentum, hordeum, miliũ denique ad cubitos quindecim adoleſcat. Hęc ſunt quæ panis vicem apud Americos ſupplere animaduerti.

Hiſt. Gen. Ind. lib. 5. cap. 215.

Calcondilus de bello Turcic. lib. 3. cap. 24.

Hiſpani ac Luſitani qui ſedes in illis terris fixerunt magna frumenti ac vini copia abundant, ex quo apparet Braſilienſium oram horum eſſe maximè feracem. Quòd autem iis rebus Barbari carent, ipſorum inſcitiæ tribuendum eſſe. Nos verò frumẽtum & vinea-

Americanũ ſolum tritico & vino accommodatum.

rum palmites eò comportauimus, expertíque ſumus vtrumque illic optimè prouenire poſſe, ſi modò agri eo labore quo apud nos colerentur. Vites enim à nobis plantatæ rami fluxerunt, maximo feraciſſimi ſoli argumento. Quod ad fructus attinet primo anno racemi nati ſunt acidi, qui non modò non matureſcerẽt, ſed etiã in dies indureſcerent. At verò quantum à peritis vinitoribus, non ita pridem edoctus ſum, conſtat nouelleta primo & ſecũdo anno labruſcas nullius pretij plerumque producere. At veriſimile eſt Gallos ſi vitem illam colere perrexerũt optimas ex ea vuas collegiſſe.

Frumentum verò ſecale à nobis ſata folia quidem emiſerunt, ínque ſtipulam ſunt faſtigiata, ac ſpem fecerũt, in ſpicis nulla grana extiterũt. Hordeum grana permulta produxit, & ad iuſtam maturitatem peruenit: vnde credibile eſt illud ſolum nimiùm celeriter extruſiſſe frumentum, & ſecale, quæ diutius in terra foueri expetunt, quàm hordeum, ita vt nec florere, nec grana proferre potuerint. Eam ob cauſam, quemadmodum in Gallia agros, vt ſint fertiliores, ſtercoramus, contrà illam terram aſſiduo cultu, ac verſatione defatigandam eſſe arbitror, vt eo modo ferẽdis frugibus ſit aptior.

Americanũ ſolũ ob pinguedinem frumento noſtro ferendo ineptum.

Quis verò dubitat eadem commoda ex illis terris quæ Luſitani iam percipiũt, Gallos ſi diutius manſiſſent, percipere potuiſſe? Quòd certè feciſſent, ac frequenter, niſi Vil-

Apoſtaſia Villagagnonis in cauſa quòd Galli non ſint in America.

lagagno puriorem Religionem deseruisset, eò commeassent. Ac sanè cùm tellus lõgè plures quàm facit, incolas alere possit: vt ego verè affirmauerim millena me tum præstantissimi totius Galliæ agri iugera possidere potuisse. Atque hoc obiter dictum sit, vt iis satisfiat, qui curiosiùs inquirunt, an apud Brasilienses frumentum, ac vinum prouenire possint, si modò excolantur.

Vt autem eò redeam vnde digressus sum, priusquam de carnibus, fructibus, piscibus, & aliis Barbarorum cibis, nostris prorsus absimilibus, loquar, vt meliùs quæ dicenda proposui distinguam, quę sit ipsorum potio, quáque conficiatur ratione, edisseram.

Brasil. fœminæ potum cõficiunt.

Hîc primò notandum est, viros, vt in paranda farina operam non ponunt, sed curam illam mulieribus relinquunt, illud idem hoc in negotio illis vsuuenire. Quin à conficienda potione multò religiosiùs cauent, præterquã quòd radices *Aypi*, & *Maniot* eo modo quo diximus, paratæ, præcipuum ipsis cibum subministrent, potionem quoque ex illis hac ratione conficiunt. Eas in primis postquam minutatim consciderunt quomodo hîc rapas ollæ inijciendas, solent, inque vasis luteis susferuefaciunt, quoad mollescant, emollitas ab igne remouent, ac deferuescere sinunt. His ita expeditis, earum pleræque circa ingentia illa vasa sedentes frusta illa mollita mãdendo comminuũt, deinde singula manu ab ore excipientes in aliud vas igni impositum deijciunt,

ciunt, vt ibi rursus ferueãt: baculo autem continuò agitant donec satis ferbuisse iudicent: tum secundò à flammis ablatum in alia vasa è cannis, quorum singula cadum minorem Burgundium æquant, minimè colatum reponunt: vbi verò rursus ferbuerit, despumatúmque fuerit, cannas illas operiunt quoad, eo quo dicemus modo, ebibant. Vasa porrò illa de quibus vltimo loco dixi, figurã earum cuparum imitantur, quibus ad lixiuiũ passim vtuntur Borbonij, & Auerni, ore tamẽ aliquantò angustiore.

Eędem quoque Brasilienses fœminæ feruefacientes, ac ore mandentes milium illud quod *Auati* nominãt, potum eadem prorsus ratione conficiunt cum superiori. Nominatim verò fœminas eã artem exercere repeto. Nam quamuis distinctionem inter virgines & mulieres, quæ propterea non abstinent à virorum consortio (vt malè Theuetus scripsit) [illegible] in re nõ viderim: nihilominus hoc sibi firmiter persuadent Barbari, potionẽ nullius saporis futurã, si radices aut milium ipsi mandant. Deinde tam hoc indignum arbitrãtur, quàm ineptum est quod à rusticis Segusianis factitatur, qui & nent, & colum gestant. Hanc potionem Barbari vocant *Caou-in* quæ subturbida & spissa est, ac ferè lactis saporẽ imitatur: rubeam etiam habent, & albam, vt & nos vinum.

Potus ex milio.

Sing. Amer. cap. 24.

Quoniam autem radices istæ, ac milium quolibet tempore in eorum regione prouc-

niunt, ideo quotiescunque visum est potum eiusmodi conficiunt tanta copia', vt semel plusquam triginta cados sexagenum sextariorum Parisiensium in ipsorum ædibus dispositos viderim: vbi pleni, opertíque remanent donec illi ad compotandum conueniāt. Priusquam verò quæ sit compotandi ratio referam, exclamando præfari liceat. Procul estote Germani, Flandri, Heluetij, omnésque adeò qui strenuè potando palmā petitis. Vos enim audito Barbarorū potandi modo sponte illis cessuros esse video.

Americani potatores eximij.

Ergo cùm potationem aggrediuntur, pręsertim cùm captiuum mactare adhibitis solemnibus ceremoniis, de quibus postea fœminæ lentum ignem circa vasa accēdunt, vt potus ille tepescat. tepido enim delectantur, contrario prorsus à nostro more, qui vinum frigidissimum expetimus. Id vbi factum est, primùm aperiunt cadum, & poculorum loco cucurbitæ amplę altera parte, quæ tres Parisienses sextarios capiat, hauriunt. Tum viri saltando ad illas accedunt, plenósque cyathos ab ipsarum manibus accipiunt, illæque identidem bibunt, & vno haustu plena pocula absorbent. Haustus verò tantisper repetunt, dum in cadis omnibus vel vna *Caou-in* gutta restat. Ego quidem ipsos tres dies & noctes continuè bibentes conspexi: quin etiam cùm vsqueadeo essēt expleti, potúque oppressi, vt oneri ferendo impares essent, operi sese denuò applicabant, quia incepti certami-

Caou-in antequam bibant calefaciunt.

taminis defectio ignauiam argueret.

Illud quoque est obseruādū, Tououpinābaultios inter bibendum, nihil edere atque inter comedendum omnino non bibere: quo fiebat vt nostrum viuendi morem valde mirarentur, cùm nos alternatim bibere, ac edere conspicerent. Ac siquis eos hac in re cum equis comparet, faceti cuiusdam responsum afferam, qui dicere solebat discrimen in eo esse, quòd Barbari aquatum minimè essent deducendi, quódque periculum non esset ne postilenas abrumpere cogerentur. Et quamuis ad cibum sumendum horam statutā non habeant, sed ad libitum vrgente fame, vel de media nocte comedant, neque vllum in bibendo modum seruent, in cibo tamen maximè sunt sobrij. nonnulli os manúsque ante, ac post pastum abluunt: quod ad os spectat, id fieri puto, quòd alioqui viscoso humore impeditum illis esset futurum, propter eas farinas quibus panis loco, vti diximus, vtūtur. Mirum illi silentium tempore cibi obseruant, ita vt in aliud tempus referāt ea de quibus colloquuturi sunt. Nos autem cum violato ipsorum instituto, vt in Gallia vsuuenit, inter prandendum sermones misceremus, ab illis irridebamur.

Tououpinābaultij inter edendum nō bibunt.

Barbari quoties esuriunt edunt.

Itaque tantisper dum hæc celebratur compotatio, Americani hilares canunt, saltant, choreas agitant: quin etiam se mutuò hortantur vt in bello sint strenui, & quamplurimos hostes capiant: deinde instar gruum ordine

dispositi saltant per domum in quam conuenerant, cursitant, donec cados penitus exhauserint.

Ebrietatis Barbarorum argumẽtum.

At certè quòd ebrietatis palmam referant non infirmum hoc est argumentũ, quòd nõnulli in istis symposiis 4. Caouini sextarios exhauriant: sed tum maximè sunt, quum plumis instructi (vti antea diximus) captiuũ aliquem mactant, & deuorant: tunc enim Ethnicorum more Bacchanalia sua celebrãt. Parcius quidem vicini inter se in pendulis illis lectis è gossypio contextis sedentes compotant: sed cùm singuli alicuius pagi incolæ conueniant sæpius ad compotationes immodicas, nunquam ad cibos, hoc fit vt rarò mediocres illæ & modestæ compotationes locum habeant.

Nusquam verò, ad compotationes seu mediocres, seu immensas accedunt, quin (vt antea diximus) ad expellendas solicitudines ad choreas conueniant. Sed præterea peculiare hoc est iunioribus nondum coniugatis vt pennarum fasciculis tergo annexis, & *Maraca* manibus admoto, nec nõ aridis illis fructibus traiectis filo, tibiisque aptatis strepitũ edentibus, (vt antea dictum est) totã noctem huc & illuc circumcursent ostiatim saltãtes: ita vt iis visis & auditis sæpius in mẽtem veniret eorum insania, qui in quibusdã Galliæ locis vernaculè Famuli dicuntur. Solent isti tempore cõstituto sanctis & patronis vniuscuiusque parœciæ summa cum pompa decernendis

nendis stultorũ amictu incedere, tibiis multis tintinnabulis resonãtibus, atque adeo per ædes & plateas choreas agitantes, ac maximè Pyrricham illam saltationem, huc & illuc diuagari.

Hîc verò quiddam notatu dignum succurrit, in omnibus Barbarorum choreis, siue alij alios consectentur, siue in circulum disponãtur, vt pluribus alibi dicturi sumus, nusquam tamẽ mulieres aut puellas viris interseri: quin potiùs seorsim saltare solitas.

Mulieres filięque à Barbarorum choreis seiunctæ.

Priusquam verò narrationem institutã de compotationibus nostrorum Americ. cõcludamus, facetam admodum historiam, tragicam tamen recitare placet, vt à nemine ignoretur quàm largè essent vinum hausturi si copia illis suppeteret. Quidam *Moussacat*, id est paterfamiliâs mihi narrauit.

Contigit nobis non ita pridem (inquit vernacula lingua) vt dromadẽ *Peros* (sic illi Lusitanos cum quibus inimicitias gerunt, nuncupant) oppprimeremus, mactatis & deuoratis quos in ea nacti sumus hominibus, cùm merces eorum à nobis expilarentur, prægrandes offendimus *Caramemos* ligneos (quo nomine dolia, & reliqua vasa significant) potione quadam oppletos: Quibus ab altera parte apertis ecquid rei inesset periculum facere placuit. Ego verò (inquiebat vetulus ille) quodnam esset genus illud ignoro, nec satis scio an etiam apud vos tale exstet. Hoc tamẽ scio nos vbi ad satietatem potauimus, totos tres

Faceta Brasiliẽsis *Moussacat* de vino narratio.

dies adeò sopitos fuisse, vt ægrè excitati tertio die fuerimus. Plena nimirum fuisse vasa illa conijcio generoso Hispanico vino, quo imprudentes Barbari Bacchi festum celebrarint. Mirum proinde non est vini illius vaporibus correptos, cõfestim sopitos fuisse prout ab illo vetulo referebatur.

Nos verò commanducatum illum fœminarum in suo *Caou-in* conficiendo initiò abhorrebamus: quem vt vitaremus, radices aliquot *Aypi* & *Maniot* cum quadam milij copia contusas feruefecimus gratiorem potum confecturos nos esse opinantes: sed experientia edocti sumus rationẽ hanc nõ succedere. Quo factũ est vt paulatim Barbarico *Caou in* assueuerimus: Attamen illius vsus nobis non fuit perpetuus. Nam saccari cannis, quarum copia nobis suppetebat in aquam refrigeratã ob perpetuum regionum illarum æstum, per aliquot dies madefactis, potum parabamus gratissimi saporis. Frigidam quoque nõ nũquam bibebamus. Illic enim fontes sunt limpidissimi, flumina quoque aquæ dulcis, ob aeris temperiem ita probatæ & salubris, vt nemini quantumuis largè pota periculum crearet. Hîc mihi succurrit, aquam dulcem à Barbaris *vhete*, salsam verò *vheen* appellari. In qua dictione efferenda præ cæteris laborabamus: ab illis enim imo gutture pronuntiatur, quo modo suas gutturales Hebræi solent efferre. Denique quia non dubito quin ea quæ radicibus & milio fœminarum dentibus attritis

Aquæ Brasiliensium optimæ.

tritis ad *Caou-in* parandum diximus stomachum multis ad nauseam vsque mouerit, quò fastidium illud abstergant, peto ab illis vt rationem qua mustum apud nos exprimitur animo repetāt. Enimuerò si vinitores, vindemiarū tēpore, in iis præsertim locis quæ vina generosissima gignūt, nudis pedibus, nōnunquam, calceis indutis labra vinaria ingredi vuásque calcare, ínque ipsis torcularibus immundissimè tractare meminerint, multa cōperient non mundiora illo radicum commādu catu. Si verò quis instet feruendo ac despumando vinum purgari, respōdeo *Caou-in* quoque eadem penitus ratione sordes omnes abijcere, ac proinde parem vtriusque esse hac in parte rationem.

Caou-in cum vino collatio.

CAP. X.

De feris, prægrandibus lacertis, serpentibus aliísque Americæ monstruosis animantibus.

PRIVSQVAM vlteriùs progrediar, statim ab initio huiusce capitis lectorem breuiter admonere visum est, nullas è quadrupedum genere animantes, figura nostratibus omnino similes in toto Brasiliensi orbe reperiri, neque solere *Tououpinambaultios* ex istis aliquas nisi

Animalia in America nascuntur à nostris prorsus dissimilia.

perquam rarò cicuratas domi educare. Vt autem generatim describam animantes feras, quæ à Barbaris *Soo* appellantur, ab iis quæ vsui humano accommodatæ sunt facere initium decreui. Primo illa videtur loco esse ponenda, quæ & vulgaris est maximè: hanc *Tapiroussou* appellant, pilo subrubescenti atque promisso, vaccam magnitudine ac forma valde referentem. Attamen quum cornibus careat, sitque contractiore collo, auriculis longioribus & pendulis, sicciori búsque tibiis atque gracilioribus, vngula continua & asini vngulæ persimili, meritò quis eam vaccæ asiníque naturæ participem esse diceret. differt nihilominus ab vtroque plurimùm, quòd & breuissimam gerat caudam, (obitérque hîc monendus est Lector, permulta in America gigni animantia, quæ omninò sine cauda sint) & dentes habeat multò acutiores. nec hominibus propterea quidquam periculi ab ea potest creari, cum suum in fuga potiùs, quàm in viribus salutem ponere consueuerit. Eam Barbari sagittis confixam, vt & alias plerasque interficiunt, aut fossa excauata, decipulísue alius modi ingeniosè fabrefactis, venari solent.

Tapiroussou fera quæ asinũ & vaccam refert.

Cæterùm fera illa, magno est in pretio apud Barbaros, pellis gratia quam simulátque illi detraxerint, dorsi corium in orbẽ circumcidentes, ad solem exsiccant, in parmásque fundi mediocris cadi magnitudine conformant, quibus in bello tela hostium excepta repel-

Parmæ ex corio *Tapiroussou*

repellunt. Tantam verò duritiem pellis ad solem siccata cõtrahit, vt nullius ictu teli quãtumuis magno impetu vibrati, transigi posse, facilè credam. In Galliam duas eiusmodi parmas studiosè efferebam : redeuntibus verò fames ita molesta fuit, vt omni commeatu assumpto, ne Cercopithecis quidem & psittacis, eiusdémque generis animantibus exceptis, quæ ex regione illa nobiscum aduehebamus, parmæ illæ duæ, carbonibus impositæ, fuerint etiam ad depellendã famẽ comedendæ: quibus reliquæ pelles, quæ, vt suo dicam loco, in naui erant, additæ sunt.

Porrò *Tapiroussou* caro ad bubulæ gustũ ferè accedit. Hanc suo Barbari more coquunt, *Boucanare* patria lingua appellant. At quoniam vocabulum illud iam vsurpaui, & posteà sæpius repetendum erit ne diutiùs lector hæreat, oblata occasione, quid hoc rei sit exponam.

Tapiroussou carnium sapor.

Am[illegible]ricani defixis in terra ligneis quatuor furcis crassitudine brachij, trium pedum interuallo, quadrati figura, æquali verò trium ferè pedum altitudine, baculos in transuersum duobus à se inuicem distantes digitis superimponunt, itaque ligneam cratem comparant: hanc sua lingua *Boucan* nominant. In ædibus permultas huiusmodi crates habent, quibus carnes in frusta concisas imponunt & lento igne siccis è lignis excitato, vt ferè nullus existat fumus, quandiu fert voluntas coqui hunc in modum patiũtur bis horano-

Boucan & Barbarorum culina.

Conseruandorum ciborum apud Amer. ratio.

ſpatio inuerſas. Et quoniam ſale cibos minimè condiunt, quemadmodum hîc mos eſt, vno tantùm coquendi remedio vtuntur ad eorum cõſeruationem. itaque etiamſi 30. vno die feras quales hoc capite deſcribem⁹ eſſent venati, omnes fruſtatim conciſas illis cratibus ingererent, quàm citiſſimè fieri poſſet, ne corrumperentur: ibi ſæpiùs circumactæ aliquando plus quatuor & viginti horis torrẽtur, donec pars interior carnium æquè cocta ſit atque exterior, eáque ratione omnes ſint à corruptione tutæ. Nec in piſcibus apparãdis & conſeruandis alia eſt ratio, quos quũ nacti ſunt, magna copia ad farinam conficiendam exſiccant, eos præſertim quos patria ipſi lingua *Piraparati* vocant, qui germaniſſimi ſunt muli, de quibus dabitur aliàs dicendi locus. Iſtæ autem crates apud Barbaros carnaria & promptuaria meritò habenda ſunt: ideóque vix eorum pagos adire licet, quin ferarũ piſciúmque carnibus onuſta conſpiciantur: ſæpiùs etiã vſuuenire ſolet, vt poſtea dicemus, ſi adeas Barbaros, vt iſtiuſmodi crates humana carne refertas, quam ſcilicet, de victis hoſtibus interficiendis & comedendis, vt opima ſpolia reportant, intueare. Hactenus de Americana *Boucanatione* dictum ſit, cui cùm Barbaris placet elixæ carnes ſuccedunt, quod cum bona Theueti venia ſcribã, qui hoc negare auſus eſt.

Farina è piſcibus.

Humanæ carnes Boucan impoſitæ.

Vt autem inceptã ferarum deſcriptionem perſequar, ſecundæ magnitudinis partes deferen-

ferendæ videntur cuidam ceruorum generi, quod illi *Seouassous* nominant, sed cùm hoc differunt à nostris, quòd multò sint humiliores, quódque minora gestent cornua, tum etiam illo, quòd æquè pilos demittant, atque nostrates capræ. Aper autem Americanus, quem illi *Taiassou* vocant, corporis mole, auriculis, capite, pedibus, atque iis quæ apud nos gignuntur forma valde similis est, dentibus etiam & prolixis & acutis, vehementer damnosus: tamen cùm & macilentior existat & gracilior, frendeátque terribiliter, illa quoque deformitate insignis est. Habet à natura foramen in dorso, quemadmodum in capite suem marinum habere dixi, quo spiritum emittit adimítq;. Ne quis verò istud prodigiosum existimet, Autor Gener. Indic. Hist. memoriæ prodidit apud Nicaraguenses qui non multùm à noua Hispania distãt, sues nasci quibus vmbilicus in dorso est: qui procul dubio, ad idem genus cum iis de quibus hîc trado, reuocandi sunt. Cæterùm *Tapiroussou* & *Seouassou* & *Taiassou* reliquas Brasiliensis oræ feras magnitudine superant.

Seoussou genus ceruorum.

Taiassou aper.

Sues quibus foramen est in dorso.

Lib.5.cap. 204.

Maxima Amer. animãtia.

Est quoque apud Americanos fera quædã rufa quam *Agouti* nominant nefrendis triginta altitudine, pede bifido, breuissima cauda, rostro & auriculis ferè leporinis, palato gratissima. Sunt & aliæ duorum aut trium generum quas *Tapitis* appellant, nostratibus non absimiles leporibus, subrubescenti autem pilo.

Agouti nefrẽdis ceruus.

Tapitis leporis genus.

Mures subrufi.

In syluis quoque magnas venantur sorices sciurorum pilo & magnitudine, quæ ad cuniculorum delicias accedunt.

Pag animal maculis distinctum.

Pag aut *pague*(quonã enim modo id pronuntient, vix ac ne vix quidem intelligas) fera est altitudine mediocri venatici canis, capite deformi, carne ad vitulinæ gustũ accedente, pelle pulcherrima, & maculis albis, leucopæis, nigrísque distincta, vt maximi apud nos pretij futura esset, si modò nancíscerentur.

Sarigoy foetidum animal

Alia etiam inuenitur, quam *Sarigoy* appellant, quæ ob fœtorem à Barbaris non comeditur: Nos autem quibusdam excoriatis, & detracta renum pinguedine, vnde fœtor ille manabat, sine fastidio edimus: carne enim cùm tenera, tum optima est.

Tatou armata squamis

Est etiam illa quam *Tatou* vocant. Hæc non adeò cursu valet, veruntamen (vt apud nos hermalei) per dumeta reptans, durissimis est armata squamis, ita vt gladio transuerberari nequeat, pellem etiam illi detractam, ex qua Barbari permultas compingunt cistas. Caramenos ipsos nominatas, si complicaueris, digitalia esse militaria diceres. Carne candida est, optimíque saporis. Quod autem ad figuram attinet, tantæ proceritatis nullam videre licuit, quantam expresßit Belouius suarum obseruationum extremo libro tertio, vbi tamen Brasiliensem *Tatou* nominatum designat.

His etiam animalibus, quæ apud Americanos

nos frequentissima sunt, adduntur Crocodili *Iacare* dicti, instar humanæ coxæ, longitudine iusta. At tantùm abest vt noceât, vt plenæ istis Iacaris Barbarorum sint domus, puerique sine vllo periculo cum iis lusitent. Nihilominus audiebam senes commemorâtes, dum peregrinarentur, se à nescio quo Iacararum genere peti, à quo se magna difficultate sagittis tuerentur. Illud cùm appropinquare homines persentisceret ex arũdinibus erumpere dicebant, & impetum in obuium quemque facere.

Iacare Crocodili.

Cæterùm vt illa omittam quæ Plinius & alij de Crocodilis, qui in Nilo degunt, memoriæ prodidere, vniuersalis Indiar. Hist. scriptor illis in regionibus infestos fuisse Crocodilos, ad vrbem Pamana refert, qui plus cẽtum pedes in longitudinem patebant: quod mihi quidem mirabile & portentosum videtur, tantùm abest vt affirmem, quemadmodum falsò Theuetus obiecit, eo in libro quẽ de viris Illustrib' edidit, de suo fabulari Quoniãbeco verba faciens: à qua calumnia quem margini adscripsi, author me vindicabit. Eis autem Crocodilis quos mihi videre cõtigit, os erat valde patulum, alta crura, cauda verò nec rotunda, nec acuta, sed ad extremum tenuissima. Vtrùm autem, vt quidam scripsêre, superiorem mandibulam moueant, ingenuè fateor me non obseruasse. Venantur insuper Americani lacertas, *Tonous* illi appellant, vt nostrates rerum leucopeas & pelle variega-

Lib. 5. cap. 196. Crododili portentosæ magnitudinis.

Tonous lacertæ.

ta,vt nostrates paruæ lacertæ. Et quãuis longę sint quatuor, aut quinque pedes, iusta crassitudine, ideóque forma terribili, nihilominus in ranarum morem flumina paludésque incolunt, nemini noxiæ. Addam pelle illis detracta exenteratæ si coquãtur summè delicatas esse, nihil vt in America gustauerim suauius. Carne enim sunt, vt apud nos capones alba, delicata, tenera, suaui, vt nihil supra. Initio tamen ab istarum gustu abhorrebam, posteà verò quàm primum attigi, quod ad cibos attinet, ferebãt apud me primas lacertę.

Maximæ in America edules lacertæ.

Bufones quoque permagnos habẽt Tououpinãbaultij, quib⁹ minimè exenteratis, tostis vescuntur. Quũ verò & medici doceãt & vulgo etiam notum sit, & perspectum carnem, atque saniem, & quicquid adeò bufonis est, lethale esse, facile quilibet me tacente propter illius regionis temperiem, aliáue de causa, quæ me lateat, vsu venire vt illic bufones, vt sunt apud nos, minimè sint venenati, atque periculosi.

Edules in America Bufones.

Comedunt etiam serpentes crassitudine brachij, quinque ferè pedum longitudine, quinetiam animaduerti Barbaros, vt de Crocodilis commemoraui, genus quoddã ex nigro & rubeo discolor, domum afferre intérque vxores & liberos proijcere, ita securos vt manibus cõtrectarent. Has immanes anguillas terrestres, frustatim conscindũt apparántque. Insipidæ tamen sunt & per quàm exigui saporis.

Americani permagnos serpentes comedere solent.

Di-

Diuersi etiam generis serpentes apud eos gignuntur, & in fluuiis præsertim, vbi olerum instar virides apparent: longi atque graciles, quorum ictus maximè noxius est. nec non in syluis existunt lacertæ, præter eas de quibus supra mentionem fecimus valde periculosę vt ex narratione quam subijciam patebit. Itaque quum aliquando duobus Gallis comitantibus iter facerem visendæ regionis gratia, neque vt mos erat, vię duces Barbaros haberemus, ideóque oberraremus in syluis, valléinque profundam pedibus metiremur, audito strepitu venientis animalis ad nos cuiusdam, imbellem esse feram opinati, non secus iter incœptum persequentes securo eramus animo. Statim verò ad dextram triginta ferè passuum interuallo, in colle lacertum conspicimus: corpore humano crassiorem quinum aut senum pedum. Ille in modum Ostrei squamis albicãtibus & asperis totus, alter pede anteriori erecto, capite sublimi, collucẽtibus oculis nos intueri cœpit. Quare attoniti (nemo enim fortè nostrûm sclopettam tum ferebat, gladiis tantùm eramus accincti, arcúsque nobis suppetebãt & sagittæ. quæ tela illi monstro tam duris armato squamis nocere non admodum poterat, nihilominus veriti, ne si fuga nobis consulere vellemus celeritate superius nos vnà conficeret) alter alterum trepidè quũ intueretur, eodem in loco stetimus. At postquam ille prodigiosus & formidabilis lacertus, ore aper

Autoris de prodigiosa lacerta commemoratio.

to,& quòd æstus magnus esset (sudum enim erat meridiano ferè tempore) altè anhelans, vt facilè exaudiremus, per quadrãtem horæ nos esset intuitus, derepentè mõtis verticem petiuit, tanto fragore virgultorum, atque ramorum, quantùm ceruus syluam cursu perrans vix ederet. Itaque nos, qui tum valdè timueramus de illo insequendo non admodum solliciti, Deo liberatori gratias egimus, & institutum iter denuo sumus aggressi. Mihi autem eorum opinionem recolenti, qui affirmant lacertum aspectu hominis delectari, visum est illi monstro tantùm placuisse intuitum nostrum, quantùm eius angebamur præsentia. Nec non apud eos fera gignitur è præda victum quærens, quam appellãt, *Ianouare*. Ea ferè tibiarum altitudine & velocitate canem æquat venaticum, circa mentum verò pilo est promisso, pelle variegata, pulcraque instar lyncis, ac in reliquis vehemẽter illi similis. Barbari non immeritò feram illã valdè reformidant. Nam cùm prædæ sit assueta, quemadmodum & leo, si quem eorum assequitur in frusta concisum deuorat. Illi verò vt sunt vindictæ appetentes, nec quid eorum quæ molesta sunt inultum esse patiũtur, si quã excauatis ea de caussa foueis alióue decipulorum genere intercipiant, sagittis confixam pluribus, quo diutius langueat, lẽtè interficiunt: vtque faciliùs pateat, quàm malè fera illa cum Barbaris agat, cùm aliquando quinque aut sex Gallorũ de comitatu, hâc trã

Ian-ouare fera hominibus infesta.

sirent

ſirent, monebant Americani vt nobis à *Ian-ouare* crueremus, quòd illa ipſa hebdomade tres crudeliter mortales in quodam eorum pago abſumpſiſſet.

Addendum verò huic editioni Latinę exiſtimaui, Americanos ante Villagagnonis expeditionem canes nunquam vidiſſe: ideóque cùm permagnum ex venaticorum genere canem intuerentur, quem cum aliquot paruulis eò aduexeramus, nobíſque ille applauderet, propterea quòd vt anteà commemoraui, ad *Ian-ouare* formam accedit, obſtupeſcebãt, ab illóque refugiebant. Ea de cauſa etiam Gomara in generali ſua Indiarum hiſtoria teſtatur, anno 1509. cùm Chriſtophorus Columbus primùm ad Inſulam Beringuam appulit, quæ & S. Ioannis nomine inſignitur, huiuſce regionis Indos, qui cum Hiſpanis bellũ gerebant, vehementer canem ſubrubidum timuiſſe, quietiã duorum ferè ſclopetariorum erat l[illegible]o: propterea quòd non modò in Barbaros ferociter impetum faciebat, verùm etiam ſocios ab hoſtibus diſcernens quãtumuis prouocatus minimè illis erat moleſtus, quin etiam Caribas recognoſcens (peſſima & maximè deteſtanda illarum omnium regionum natio) fugientes perſequebatur in mediam vſque hoſtium aciem, qui etiam tantùm excitatus, nulla quiete fruebatur, quouſque arreptum hoſtem dilaniaſſet: pro Hiſpanis tam dextrè præliabatur, vt illo comitati tam alacriter aduerſus Indos pugnaret quàm ſi

Canes primum ab Americanis conſpecti.

Cap. 44.

tres in suo numero habuissent equites. hic tamen canis dum nescio quem Caribam nãdo persequitur, venenata sagitta ictus oppetijt, dominúmque tristem admodum reddidit, lætantésque Indos. Sic & Vallouas Hispanorum centurio fortissimus cùm primũ Australẽ patefecit Oceanum, emissis quos habebat canibus in Indos, qui aditu illum arcebant, Barbari tanto timore sunt perculsi, vt fuga sibi cõsulere cogerentur, Vallouęque canes tam profuerint quàm milites omnium præstantissimi. Insuper multi reperiuntur in Brasiliensium ora Cercopiteci, paruuli atque nigri, quos illi *Cay* vocant, quibus describendis supersedebo, propterea quòd nobis sunt notissimi. Vnum hoc tantùm dicam, quum in arborum cacuminibus, quòd fructu quodam silicis vestito, instar fabarum nostratiũ viuant, procelloso præsertim tempore aceruatim garriant atque clamitant, iucundissimos esse tum aspectu tũ auditu. Cæterùm, cùm vno tãtùm partu, vnicum edat fœtum, Cercopithecus simul atq; editus est in lucẽ, ea naturali præditus est industria, vt à collo patris matrísue firmissimè pendeat: itaque si venatores ingruãt, parentibus per ramos desilientibus via etiam fuga abripitur: Quod certè incredibile videri non debet cùm Mathæolus Commẽtariis in Dioscoridẽ editis, Plinio atque Aristotele authoribus affirmet, tam amãtes prolis esse mustelas, vt teneram adhuc ore comprehensam, huc & illuc circũge-

Cap.62.

Cay cercopitheci.

Cercopithecorum in paruulis è periculo eripiendis, industria.

gestent. Quin etiam animantibus est omnibus illud à natura tributum, vt non modò conseruandæ prolis studio teneantur, sed etiam ad id efficiendum sagacitate mira sint præditæ. Qua de causa non facilè Barbari Cercopithecos quacūque sunt ætate venari possunt: sagittis tamen vulneratos deiiciunt de arboribus, ac deinde sanatos, & aliquātisper domi cicuratos cum mercibus commutant. Verùm initio adeò sunt feri vt attrectantium digitos dentibus conuulnerēt, adeò vt morsi dolore cogantur illos sępissimè ictibus conficere.

Modus capiendorum Cercopithecorum.

Est quoque apud Americanos alterius generis Cercopithecus, quem ipsi *Sagouin* nominant, crassitudine Sciuri, eodémque pilo rufo: Quod verò ad formam attinet rostro, pectore, collo, reliquísque ferè partibus leoni persimilis, audax etiam, nulli paruulorum animalium pulchritudine cedit, quos quidem illic viderim. Et si tam facilè mare trāsmitteretur quàm cætera, multò maioris esset pretij. Sed cùm tam infirmo sit corpusculo, vt vacillantem nauem ferre non possit, ea etiam est superbia, vt vel minimùm offensus, tædio vitam cum morte commutet. Hîc tamē quidam reperiuntur, mihíque fit verisimile eam esse bestiolam, de qua Marotus suum induxit loquentem seruulum, cuidam zoilo cui nomē erat Sago: alludēs enim Cercopitheci nomen esse dicit Sagonem. Vt autem fatear ingenuè quòd res est quamuis fuerim curiosus

Sagouin pulchrum animalculum.

me, omnibus animantibus Americanis obseruandis, non ita fuisse diligentem, quàm optarem, nihilominus vt semel finem faciam, duo adhuc describã genera, quæ figura sunt prodigiosa vtquæ maximè.

Hay deforme animal.

Vnum quod Barbari *Hay* vocant, magnitudine canis est, facie Cercopitheci, vẽtre pẽdulo, quemadmodum Scrofæ parturientis, pilo leucopeato valde diluto, longissima cauda, pedibus in morem Vrsi villosis, prolixis vnguibus: vt autem dum in syluis agit valde sit ferum, captum nihilominus cicuratur facillimè. Nudi autẽ Tououpinambaultij non libenter cum illo colludunt, propterea quòd tum longos habeat vngues, tum acutos. Cæterùm (quæ res fortasse videbitur incredibilis) audiui & à Barbaris, & à quibusdam interpretibus qui diu in America sunt commorati, neminem vnquam vidisse tum in syluis tum domi animal illud cibo frui, vt quidam aura illud viuere opinentur.

Coaty rostro prodigioso, largo.

Alterum, de quo etiam mihi dicẽdum est, à Barbaris *Coaty* appellatum, altitudine leporis est, breui pilo & maculoso, auriculis paruulis & acutis, capite cùm paruo, tum ab oculis eminente rostro, plus pede vno longo. scipionis instar tereti, subitò ad extremum decrescente, ita vt æquè sit omnino crassus, ore ita angusto, vt vix auricularem digitum recipiat. nullũ prodigiosius inueniri potest: deinde cùm hæc est capta fera collectis quatuor pedibus, aut in alterum vergit latus, aut con-

concidit, neque vnquã erigi, neque cogi potest vt vescatur nisi præbeãtur formicæ, vnde etiam in syluis sibi victum parat. Octauo ferè die, quo ad Villagagnonem venimus, Barbari eius generis ferã ad nos attulerunt, quæ ob nouitatem omnes magna impleuit admiratione. Nam, vt commemoraui, cùm si cum nostratibus conferatur sit valde prodigiosa, sæpe à quodam ex nostris familiaribus excellenti pictore summopere contendi, vt tum illam, tum plerasque cęteras, non tantùm admirabiles verùm etiam nobis incognitas, penicillo repręsentare vellet, quod maximo dolore meo nunquam ab illo impetraui.

CAP. XI.

De varietate Americanarum auium. De vespertilionibus, apibus, muscis, aliisque regionis illius insectis.

HOc etiam caput, quo de auibus agam, ab iis ordiri placuit, quæ victui humano sunt accommodatæ, generalíque vocabulo à Tououpinambaultiis *Oura* nominantur: maximam illi habent earum copiam gallinarũ, quibus ab India cognomen addimus eásque

Oura aues.

Arignau-ousou Gallinę Indicæ.

Arignau-ousou appellant: me non ab eo tempore quo Lusitani apud Barbaros agũt, gallinas etiam nostrates alere solent, ipsis

Arignau-miri Gallinæ nostrates.

Arignau-miri dictas. Quamuis autem vt aliàs commemoraui, candidas plurimi faciãt, vt plumis auulsis, rubróque infectis exornẽt se atque vestiant, ab vtroque tamen genere plerumque abstinent, quod ad vescendum attinet. At hæc quum sibi persuadeant oua quę

Arignau-ropia ouum.

Arignau-ropia nominant, esse instar veneni, non modò stupescebãt, si oua coram illis sorberemus, verùm etiam nos increpantes addebant, non ferendũ esse dum pullationẽ anteuerteremus nos gallinam in ouo comedere. Itaque de suis gallinis æquè ferè sunt solliciti, atque de auibus quę vitam in syluis agunt. Illas vbicunque fert impetus ponere patiuntur. At gallinæ vicissim, pullos & dumis & vepribus domum deducũt, ita vt ea molestia careant Americanæ mulieres, qua nostrates,

Gallinarum magna copia in America.

in pullis Indicis educandis, quibus etiã ouorum præbent vitellos, fatigantur. Ac tanta fit apud eos pullatio, vt iis in pagis, qui minùs sæpe ab extraneis inuisuntur, gallina Indica gladiolo veneat, qui quidem apud nos vix sestertio nummo æstimaretur: altero autem duorum obolûm quinque aut sex gallinę nostrates constent.

Vpec Anates Indiæ.

Vnà cum Gallinis Barbari alunt etiam domi anates Iudicas *Vpec* ipsi nominãt. Quoniam verò ea imbuti sunt superstitione Tou

oupi-

oupinambaultij, fore vt si Animali-tã tardo vescerentur, eandem tarditatem contraherent, ita vt si hostes imminerent, fuga sibi salutem quærere non possent, vt vel tãtillum de iis degustent non facile quisquam persuaserit, eáq; de causa sibi tẽperant ab omnibus eis animãtib⁹, quę tardè incedũt, piscib⁹ etiã vt raiis alijsque, qui nõ celeriter nare possũt. Quod ad illas aues attinet, quæ degunt in syluis magnæ caponum instar, capiuntur, illæque trium generum, quod Barbari *Iacoutin*, *Iacoupen* & *Iacou-ouassou* appellãt. Pluma est omnibus nigra & leucopeata, gustu ad phasianos accedunt, veréque possũ affirmare, nihil *Iacous* illis edi vnquam suauius.

Iacous phasianorum genus.

Præterea duo sunt genera exquisitissimarum auium, qnibus nomen est *Mouton* Pauonum magnitudine, ijsdem plumis quibus superiores, raróque admodum inueniuntur.

Mouton auis rara.

Macacoua & *Ynambou-ouassou*, duo sunt gene[illegible] perdicũ, anserum nostratium magnitudine non absimili, quo *Mouton* gustu. Idẽ est, ferè trium sequentium sapor *Ynambourmiri* perdicum altitudine: *Pegassou*, palumbi, *Paicacu* turturis.

Magnarum perdicum genus.

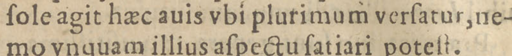
Vt autem breuiter de auibus, quæ magna copia reperiuntur, tum in syluis, fluminibus, tum etiam in littoribus finiam, ad eas veniam quæ non ita sunt ad victum accommodatæ. Inter cæteras duo sunt genera eadem magnitudine, ad corui crassitudinẽ ac-

cedentia: quæ vt reliquæ aues Americanæ ro ſtro ſunt atque vnguibus incuruis, quemadmodum & pſittaci quorum in numero cenſeri poſſent. Quod verò ad plumam attinet, vt facile eſt iudicatu, vix crediderim in toto terrarum orbe aues inueniri tam excellenti pulchritudine, in quibus contemplādis abundè non naturam vt profani, ſed creatorem laudandi ſuppetit materia: vtque res pateat, prima, cui nomen apud Barbaros eſt *Arat* plumis caudæ, atque alarum ſeſquipede porrectis, partim purpuræ inſtar rubeis, partim cęruleo colore, vehementer ſplendenti, cui & reliquæ partes corporis reſpondent. cùm in ſole agit hæc auis vbi plurimum verſatur, nemo vnquam illius aſpectu ſatiari poteſt.

Arat auis excellenti pluma.

Altera *Canide* dicta plumis inferioribus, quęque collũ circumagũt auri colore micantibus, quæ verò dorſum, alas, caudámque veſtiunt excellenti cæruleo cum textili aureo infernè induta eſſe videntur, supernè autem holoſerico pallio eos qui intuentur ſumma perfundit admiratione. In ſuis verſibus Barbari huius perſæpe meminerunt ad numerum cantillantes.

Canide pluma cærulea.

hoc eſt, auis flaua, auis flaua, &c. nam *Iouue* aut *Ioup* apud eos flauum ſonat. Quamuis autem domeſticæ non ſint hæ aues, frequentiùs tamen in arborum quæ in mediis Vicis

ſunt

ſunt cacuminibus nidificant, quàm in ſyluis: quò fit vt ter quatérue in anno à Barbaris deplumentur, è quibus plumis pileos, veſtes, armillas compingunt, clauarum ſuarũ capulos exornant, corpúſque ſuum cohoneſtant. Huiuſmodi ego pennas non paucas mecum in Galliam afferebam, earum præſertim quas flauo & cęruleo colore eſſe dixi, ſed vbi Lutetiam veni, aulicus quidam cui videndas exhibui, priùs importunus mihi eſſe non deſtitit quàm eas à me extorſit.

Plumæ è quibus pilei, veſtes &c. componuntur.

De pſittacis, trium aut quatuor generum illic capiuntur, maximos, & pulcherrimos *Aiourous* Barbari nominãt. His rubeo, luteo, ac violaceo colore caput eſt diſtinctum, extremis alis eſt coccineus, cauda, quæ eſt prælonga, lutea: reliquo corpore viridis. Huiuſmodi perpauci ad nos adferũtur. Præter plumarum elegantiam eo commendantur nomine quòd edocti, optimè humanum imitantur ſermonem. Vnum ab interprete quodam accepi, ab ipſo iam per tres annos educatum, qui Gallicas, & Americanas voces tã genuinè pronuntiabat, vt ſi non eſſet in conſpectu, eius vocem ab humana diſcernere vix quiſquam potuiſſet.

Aiourous pſittaci maximi & pulcherrimi.

Longè admirabiliùs erat, Mulierem in vico quodam qui ab Inſula noſtra IV. paſſuum millia diſtabat, huius generis vnum educaſſe, qui non ſecus ac ſi ratione præditus eſſet ea quæ iubebatur, caperet. Illac quoties nobis iter erat, ſtatim ab auis illius hera audieba-

Psittaci mira historia.

mus, vultísne mihi dare pectinem aut speculum, ego veò iamiam coram vobis psittacum meum iubebo canere & saltare? Si forte postulatis illius annuebamus, psittacus confestim auditis quibusdam heræ verbis, non modò saltabat in pertica cui insidebat, sed & garriebat, & sibilabat, Barbaros denique in bellum euntes mirabiliter referebat. In summa si heræ visum erat imperare vt caneret canebat, saltaret, saltabat: Contrà, si indonata paulò acerbiori sermone illi suum *Auge* hoc est consiste, imperasset, tum ille obmutescebat, nec vllis verbis efficere poteramus vt vel linguam vel pedem motitaret. Quare reputandū Lectoribus relinquo annon Romani qui, Plinio autore, coruo à quo omnibus matutinis nominatim ad Rostra salutabātur, funus innumeris exequiis olim celebrarunt, cúmque à quo esset interfectus morte multarunt, Si huiusmodi psittacum habuissent per quàm maximi fecissent. Illum barbara mulier *Cherimbaué* hoc est dilectissimum appellabat. Ei sanè adeò charus erat, vt quærētibus nobis, quo pretio mercari possemus, illa *Mocaouassou* hoc est tormentum æneum maius, per irrisionem respondebat, itaque nullo pretio ab ea extorqueri à nobis potuit.

Lib. 10. cap. 43.

Psittacorum alterum genus est eorum qui in Galliam aduehi solent, quos *Marganas* Barbari appellant, & minimi faciunt. At verò tam sunt illic frequentes quàm apud nos columbi quo fiebat, vt licet carnibus essent paulò durioribus, quòd ad perdicis saporē acce-

Marganas psittaci apud nos frequentes.

derent illis non raro vesceremur.

Tertium genus psittacorum *Touis* Barbari, nautæ verò Neustrij *Moissons* vocăt: sturnorum magnitudine, caudam prælongă, croceis pěnis distinguentibus, cætera viridis est. Priusquàm autem sermoni de psittacis instituto finem imponam, succurrit nonnihil à Cosmographo quodam relatum, Psittacos nimirum in arborum ramis pendulos nidos construere, ne à serpentibus oua absorbeantur, quod quidem meras esse fabulas existimo, siquidem in arborum cauatarum antris nidos construere eos deprehendi.

Touis psittacorũ genus minimum.

Inter reliquas aues Americanorum; primus locus cuidam *Toucan* nomine dabitur, cuius antè meminimus: Is columbi est magnitudine, colore atro seu coruus, excepto pectore, quod crocei est coloris, torque miniato ab inferiori parte circumducto, detracto Barbari ad genarum aliarúmque corporis partium ornatum vtuntur. Tum verò maximè apud illos est in pretio quòd saltaturi eo vtuntur. Nomen inde est sortitum *Toucan-tabouracé* hoc est pluma ad saltandum. Nihilominus tamẽ, tăta illis carũ suppetit copia, vt cũ mercibus nostratibus permutare eas non grauẽtur. Auis istius rostrum reliquum corpus longitudine superat, cum quo gruis rostrum minimè est comparandum, itaque pro monstrosissimo totius orbis rostro est habendum, ergo non immeritò Bellonius, vnum cum nactus esset, sub finem tertij libri descriptionis

Toucan auis columbi magnitudine.

Rostrum auis mõstrosum.

auium depingendum curauit: nomen quidem non edit, at ea omnia quæ ab illo narrantur de isto rostro necessariò sunt intelligenda.

Panou cui pectus rubrū.

Alia est merulæ magnitudine, & colore, excepto pectore quod bubuli sãguinis rubo rem adæquat, à Barbaris eodem quo superius detrahitur modo, Auem verò *Panou* nominant.

Quampiana uis coccinea.

Est & alia turdi magnitudine, plumis omnibus coccineis, hanc illi *Quampian* vocãt.

Gonambuch auis minima.

Minimè verò est prætermittenda auicula nõ minoris admirationis quàm subtilitatis, quam Barbari *Gonambuch* appellant, plumis albicantibus, & fulgentibus, fucum, aut scarabeum magnitudine non superat, miros tamen cantando edit concentus. Milio illi crasso quem Americani *Auati* nominãt, aut aliis altioribus herbis insidens, tam editum edit cantum, vt, nisi cõspiciatur, vix credas ab illo corpusculo tantum, támque suauem edi posse. Lusciniæ nostrę minimè cedit.

Americ. auium varietas.

Cæterùm, quia sigillatim Americanas aues omnes, quæ à nostris nõ modò genere, sed & coloris varietate, putà rubei, rosei, violacei, albi, leucopæi, purpurei, &c. à nostris non parũ differunt, describere non possum, vnam tandem descripturus sum quàm adeò obseruant Barbari, vt eam non modò afficere damno nolint, sed afficientes inultos abire non patiantur. Columbi est magnitudiue, colore cinericio, lugubri voce eam *Tououpinambaulty* noctu frequentiùs quàm interdiu exau di-

audiunt, atque ab amicis & cognatis mortuis ad se mitti credunt, tum vt bonũ omen renuntiet, tũ præcipuè vt animos addat, moneátque vt se aduersus hostes fortiter in bello gerant. Existimant prætera si rectè istęc auguria obseruent futurũ vt hostes, hac quidem in vita superent, sed & post mortem ad maiores suos animas post montes conuolaturas, vt illic perpetuas agitent choreas.

Contigit mihi semel vt in pago à Gallis *Vpec* denominato diuerterem, ibi de nocte aues illas non quidem canentes sed gementes audio. Barbaros attentissimos video. Rei totius gnarus, stultitiam illã increpo. Sed vbi Gallo mihi adstanti arrisi paululùm, vetulus quidam seuerè satis me compescuit his verbis: Tace, ne nos audiendis faustis nuntiis auorum nostrorum intẽtos auertas. Quoties enim hasce aues audimus, toties & exhilaramur, & vires nostræ augmentum capiũt. Cui ego [illegible] gry quidem, frustra enim cum illo contendissem. In mentem tamen mihi tum veniebat eorum opinio qui asserunt animas è purgatorio igne ad suos officij monendos deuolare, Barbarorúmque nostrorum figmentum ea tolerabilius esse iudicabam: Etenim, vt suo dicetur loco, quamuis animas credant immortales, eò tamen dementię nõ veniunt, vt è corporibus semel egressas ad patrios lares redire dicant, aues istas earum esse nuntias tantummodo fingunt. Hæc sunt quæ de auibus Americanis dicenda mihi fuere.

Barbarorũ deliratio, qui auis cãtum obseruant.

Habent tamen præterea terræ illæ vespertiliones cornicularũ nostrarum magnitudine: hi noctu non rarò in casas veniunt, si verò quem apertis pedibus dormientem offendant, summum eius articulum adoriuntur, sanguinémque exugunt tanta copia, vt duos sextarios nostrates plerumque antequàm perspiciantur ebibant. Experrecti, manè cubile xylniũm cruentatum admirantur. Barbari, siue suis siue nostris id contingebat in ludibria vertebant. Mihi semel istud accidit, prçterquam verò quod sannis sum exceptus, accessit & illud quòd extremo illo (licet nõ infestissimus erat dolor) summi articuli lęso, triduum in tibialibus induẽdis non parũ laboraui. Cumanenses quoque qui cis Æquatorem decẽ gradibus iacent, grandibus istis & infestis vespertilionibus infestantur. Gener. Indic. histor. Scriptor de his rem & facetam & notatu dignam memoriæ prodidit. Monachi cuiusdam puer pleuretide laborabat, ad Sanfidem Ciribici, cuius cùm vena aperienda reperiri non potuisset, mortuus verò ipse haberetur, accedit ad eum noctu vespertilio, talúmque momordit, tãtámque copiam sanguinis hausit, apertáque vena sponte emisit æger, quanta ad valetudinem sufficiebat. Ego verò cum historiæ illius Scriptore dico, opportunissimũ & faustissimũ ægro illi fuisse istum Chirurgum. Itaque præter eam quam vespertiliones istos afferre dixi molestiam, satis docet exemplum istud postremum, non

Lib. 2. ca. 80.

De vespertilione faceta historia.

adeo

adeo noxios esse, ac fuerunt olim græcorum striges, quæ vt inquit Ouid. fast. 6.

Nocte volant puerósque petunt nutricis egẽtes,
Et vitiant cunis corpora rapta suis.
Carpere dicuntur lactentia viscera rostris,
Et plenum poto sanguine guttur habent.

quam ob causam nomen illud veneficis est attributum.

Apes Americanę à nostris sunt absimiles, ad minores muscas atras quibus æstatis tempore infestamur accedunt, fauósque suos in exæsæ arboris antro condunt. Barbari mel cerámque colligere norunt. Mixtim collecta, *Yra-ietic* vocant, *yra* enim mel sonat, *yetic* verò ceram. Seorsim positum mel, nostro more comedunt, ceram verò picis nigredinem imitantem, asseruant, massis brachij magnitudine compositis. Non tamen quòd faces vel candelas ea conficiant, lucernæ enim alius apud eos vsus non est præterquam ligni cuiusdam flammam lucidissimam emittentis. Præcipuè verò ea cera vtuntur ad obturãdas ingentes illas cannas quibus plumas suas imponunt, ne à papilionibus exedantur, quos etiam hoc loco describemus.

Americanæ apes.

Yra mel *yetic* cera nigra.

A Barbaris *Arauers* appellantur, gryllorũ magnitudine, gregatim quoque ad focum vt & grylli accedunt, si quid autem offendant, exedũt, præsertim verò thoraces coriaceos & calceos ita corradunt vt superficiem penitus absumant. Si vero gallinas aut alia id genus cibaria, negligentiùs recondebamus, manè à

Arauers papiliones.

nobis ossa carnibus nudata reperiebantur.

Ton insecti genus infestissimum.

Barbaros præterea infestat exiguum insecti genus, quod *Ton* nuncupāt. In puluere nascitur, pulicis magnitudine, At vbi sub pedū & manuum vngulis sese insinuauit prurigo statim oritur, acyri modo, nisi verò confestim euellatur breui spatio, ad pisi magnitudinem accrescit, extrahíque nisi magno cruciatu non potest. Non solùm autem Barbari qui nudi toto corpore incedunt, sed & nos quoque, quantumuis bene induti hoc insecto infestabamur. Ego pro mea parte, licet diligentissimè mihi ab illis cauebam, ita fui infestatus vt vno die vltra viginti è variis mei corporis partibus sint euulsi.

Lib. I. ca. 30.

Nonnullos etiam vidi minùs sibi prospicientes, quibus non modò manus & pedes ab illis infestabantur, sed & axillæ reliquęque molliores corporis partes pustulis istorum insectorum erant refertæ. Hoc illud esse animalculum credo quod Ind. Occid. hist. Scriptor *Nigua* appellat, quod etiam apud Insulam Hispaniolam extat: Ab eo his describitur verbis. *Nigua* pulicis salientis speciem refert, puluere delectatur, nonnisi pedes infestat, quorum cuti sese insinuat, móxque lēdes maiori copia gignit, quàm sit credibile, habita subtilitatis ratione, hæ alias quoque generant, Ac nisi maturè obuiam eatur, nonnisi igne & ferro eijciūtur: si verò tempestiuè extrahas, minimo dolore curantur. Quīn & addit, Hispanos quosdam adeo illis fuisse infestatos

ſtatos vt multi articulorum, nõnulli verò pedum miniſterio caruerint.

Aduerſus ea incõmoda hoc remedio Barbari vtuntur: Eas partes, quæ huic lui ſunt obnoxia, oleo quodam inungunt, ſpiſſo, rubri coloris, ex fructibus quos illi *Couroq* nominant expreſſo. hoc etiã remedio nos Galli vtebamur. Addo oleum illud curandis vulneribus aliiſque corporis humani incommodis, adeò eſſe accommodatum, vt apud Barbaros non minoris ſit pretij atque eſt apud nos, confectio illa quam Sanctum oleum nuñcupant. Chirurgus noſter, in Galliam remigraturus 12. ingentia vaſa iſtius olei aſportauit, totidémque ſeui humani, quod dũ ſuos captiuos torrebant Americani collegerat.

Gignit præterea Americanus aer ſubtiliſſimum culicum genus, quod Barbari *Yetin* nominãt, adeò lancinat etiam leuiùs indutos vt mucrones acuum referant. Ex quo facile eſt colligere quàm ridiculè Barbari noſtri conſpiciantur vbi his culicibus infeſtantur, manibus enim ſua crura, nates, humeros, brachia ita plaudunt vt aurigam flagellum quatientem referant.

Yetin culices

In puluere quoque & ſub lapidibus latent in America Scorpiones, iis qui in Prouincia conſpiciuntur longè minores, non tamen, vt experientia edoctus ſum, ictu minùs venenato & mortifero. Hoc inſectum munditie delectatur. Cubile meum mundari curabam,

Americani Scorpiones.

mundatum denuo appenderam, more solito, Scorpio in ruga quadam delituerat, qui mihi quidem incauto dum cubile ingredior sinistræ manus pollicem perculit: Manus mirum in modum è vestigio intumuit, ita vt venenũ fuerit corpus totum inuasurũ nisi mihi præstò fuisset pharmacopola, ad quem confestim me recepi: Is mortuos Scorpiones cum oleo in phiala asseruabat, quorum vnum vulneri applicuit. Illud remedium etsi præsentissimum ab omnibus habetur, tanta fuit tamen vis veneni vt per 24. horarum spatium summo dolore laborauerim. Barbari quoque eodem vtuntur remedio, scorpiones nimirum, si eos assequi possint, vulneri attritos applicant. Præterea, prout alicubi à nobis dictum est, eos esse vindictæ cupidissimos, immo penè dixerim in noxia quæque furentes, ita vt si imprudentes in lapidem impingunt, rabidorum canum more eos mordeant, in animantia quæuis sibi noxia sedulò inquirunt, eaque quantum possunt penitus extirpant.

Remedium aduersus Scorpionum ictus.

Barbari vindictæ cupidissimi.

Habet quoque Americana regio Cancros terrestres, eos *Oussa* nominant *Toupinambaultij*, turmatim locustarum more ad maris littus, & palustria loca conueniunt, si quis ad ea loca accedat hac illac fugientes videat: In truncos arborum radicésque sese recipiũt, è quibus extrahi tutò nõ possunt, digitos quippe & manus capientium forcipibus comprimunt: Marinis longè sunt macriores, quoniã autem

Terrestres Cancri.

autem iuniperinas redolent radices palato minimè ſunt grati.

CAP. XII.

De nonnullis piſcibus apud Americanos maximè vulgaribus, déque eorum piſcatu.

NE idem ſæpius repetere cogar, à quo abſtinere quoad eius fieri poteſt cupio: Lectorem tum ad capita 3.4.5. & 7. hiſtoriæ huius tum ad loca alia in quibus de Balænis, marinis monſtris, piſcibus volantibus, aliáque complurium generum egimus, remitto. Eos verò hoc capite deſcribam qui maximè apud Braſilienſes noſtros ſunt vulgares, de quibus nulla eſt hactenus facta mentio.

Ac primùm quidem piſces in genere Barbari *Pira* vocant. Mullorum genera duo habent: *Kurema*, & *Parati* appellant: optimi ſaporis tum elixa, tum toſta. Quoniam verò mulli gregatim oberrant, (quod non ita pridem in Ligeri aliíſque fluminibus eſt obſeruatum) Barbari eos vbi vident telis petunt, ac nonnunquam tam certa manu, vt duos treſue vno iactu figant, transfixos natantes quæſitum eunt Barbari, vt qui mergi nequeāt.

Pira piſces.

Kurema & Parati muli.

Sagittis mullos petunt Americ.

Horum piscium caro est admodum friabilis, quo fit vt si magno capiantur numero, *Boucan* impositi exsiccentur, deinde friati in optimam farinam redigantur.

Camourou-pouy-ouassou piscis prægrandis.

Camouroupouy-ouassou piscis est prægrandis (*Ouassou* enim Americana lingua grandem autoassum sonat, prout accentu discriminatur) Huius *Tououpinambaultij* in suis choreis & cantibus frequentem faciunt mentionem: hæc enim verba hoc modulatur modo:

edulisque est maximè.

Ouara & *Acaraouassou* pisces optimi.

Duo insuper sunt illis piscium genera, quę *Ouara* & *Acara-ouasson* nominat à superiore non absimiles, bonitate tamen vincunt: Immo affirmare ausim *Ouara* salari nostro nullo cedere modo.

Acarapep planus piscis.

Acarapep piscis est planus, inter coquendũ pinguedinem subflauam emittit quæ eis est pro condimento, estque carne optimi.

Acarabouten piscis subruber.

Acarabouten viscosus est, colore ceruino, aut subrubro, superioribus bonitate cedit, minúsque palato sapit.

Pira-ypochi piscis oblongus.

Pira-ypochi longus est instar anguillæ, estque minimè edulis, quod etiam Americana lingua *ypochi* sonat.

Raiæ à nostratibus dissimiles.

Raiæ quæ in Ganabaræ sinu maríque vicino capiuntur, nõ modò à Neustriis & Britannicis aliísque nostratibus magnitudine differunt, sed etiã eo quòd cornua duo oblonga gerant, præterea quinque aut sex fissuras in

ventre

ventre habeant, quas minimè natura sed arte factas credas, cauda oblonga est & tenui, atque adeo venenata, cuius rei experimento sum certior factus: vnam enim cepimus, inque scapham eduximus, quæ mox cuiusdam è nostris tibiam punxit, quæ statim intumuit & inflãmata est. Hæc sunt quę paucis de piscibus marinis Americanis, quorum tamen numerus est infinitus, habui dicenda.

Raiarũ caudæ venenatæ

Ad hæc flumina aquę dulcis, piscibus mediocribus & minimis abundãt quos sua lingua Barbari, *Para-miri* & *Acaramiri* nuncupant. *Miri* enim eorum lingua, paruulum sonat. Huius generis duos monstrosissimos paucis perstringam.

Para-miri & *Acaramiri*, pisces minores.

Vnum Barbari *Tamouata* appellant, palmi longitudiue, capite amplissimo atque monstroso, habita reliqui corporis ratione, pinnulas sub brãchis habet duas, dentibus lucio nostrate est acutioribus, aristis quoque acutissimis, squamis quoque durissimis, adeo vt (quot de *Tatou* iam antè dixi,) gladio trãsuerberari nequeat. carne est probatissima, & saporis gratissimi.

Tamouata piscis monstrosus.

Alterum *Pana-pana* vocant, mediocris longitudinis, cuius hæc est forma, pelle est instar Requieuis aspera, corpore & cauda illius non absimili, capite plano, atque admodum deformi, quod ab aqua elatum, in duas diuidit partes, ita vt caput piscis deformius & monstrosius conspici minimè possit.

Pana-pana piscis capite deformi.

De Barbarorum piscatu quod attinet, in

Viri, mulieres, puerique peritissimè natant.

primis ad ea quæ dixi de mullis quos sagittis transfigunt (quod etiam de reliquis quoque piscibus est intelligendum quos petere in aquis possunt) notandum est, non modò viros & mulieres, sed etiam puerulos natandi peritissimos esse. illi prædam natãdo more barbatulorum canum in medias petunt aquas. hi simulac ambulare didicerunt, in flumina marísque littus se coniiciunt, atque anatum more huc illuc oberrant. Cuius rei ad fidem faciendam exemplum paucis commemorabo. Die quadam Dominica manè, in quodam Castelli nostri propugnaculo expatiabamur, lintrémque corticeam (quæ etiã suo loco à nobis describetur) qua, vltrà triginta tũ virorum & mulierũ cum puerorum capita ad nos inuisendos vehebantur, in medio mari euersum. Confestim nauigium conscendẽtes opem laturi ad eos properamus, omnes ad vnum natantes & ridentes comperimus. Quidam verò eorũ [illegible] nos compellauit verbis, Quónam ita festinantes tenditis vos *Mair*? (quo nomine Gallos appellant) Ad vos, (dicebamus) opem laturi. Magnam, inquit, habemus gratiam: Atqui existimatísne nos quamuis in mare delapsos, in discrimen vitæ adductos fuisse? Octo dies potiùs hoc modo in aquis versaremur, quàm vt mergeremur. magis verò metuimus ne magni quidam pisces in fundum nos pertrahãt: Cæteri verò qui instar piscium placidissimè natabant, audita ob quã ad eos accessissemus

causa

causa, sannis nos exceperunt, præque risu nimio eos suum marinorum more flantes videbamus. Ac sanè, licet 500 passibus à Castello nostro aberamus perpauci eorum (ídque potiùs garriendi caussa, quam vllius periculi metu) nauigium conscenderunt. Ego obseruabam eos nonnunquam nobis pręire, ad libitum modò tardè, modò celeriùs natantes, quotiésque visum esset ad aquæ summum quiescere. Lintrem verò cum quibusdam xylinis lectis, cibariis, nonnullísque aliis quæ ad nos aduehebant submersum tantundem curabant quantum solicitudinis afferret nobis pomi vnius iactura. Dicebant enim, An non sunt alia in terra?

Priusquàm verò ab hoc de piscatu sermone digrediar, historiam à Barbaro acceptam prætermittere nolo Cùm inquit die quadã vna cum nonnullis aliis in summa maris malacia lintre quadam veherer ingens quidam piscis manu nauigij oram apprehendit, meóque iudicio aut euertere aut conscendere volebat: Id ego conspicatus falce quam pręmanibus habebam, manum illam abscidi quę in lintrem decidit, digitos verò nostris persimiles quinque habebat, præterea præ dolore quo piscis ille fuit affectus exerto supra aquã capite, ad humanum accedente, aliquãtulum concrepuit. Ego lectori dispiciendum relinquo vtrùm (iuxta vulgi opinionem, qua fertur mare in se singula animalium genera habere quæ in terra conspiciuntur, præsertim

Barbari narratio de pisce manibus & vultu humanam formam referentibus.

verò habita eorum ratione quæ de Tritonibus & Sirenibus à nonnullis sunt scripta) Sireni an verò potiùs simiæ marinæ manus illa fuerit amputata: Tamen (non quod præiudicium iis quæ in hanc rem afferri possunt allatum velim) ingenuè fateor me, qui menses nouem in alto mari versatus sum, quíque non rarò circa littora nauigans oberraui, piscem vllum, in tanta tot generum copia quæ à nobis sunt capta, non conspexisse qui adeò ad humanam accederet formam.

Spinæ quibus pro hamis vtuntur Barbari.

Atque vt tandem sermoni de Americanorum piscatu finem imponam, præter eum, de quo diximus, modum quo pisces sagittis trãsfigunt, prisco etiam suo more, spinas in hamorum modum componunt, luicámque herba quadam quam illi *Toucon* vocant conficiunt, quibus non modò in littore piscantur: sed etiam in medium mare, fluminá que progrediuntur, ratibus vecti, quas illi *Piperis* vocant quásque hoc modo componunt, tigurios quinque aut sex rotundos brachij crassitudine, vinculis ligneis colligant, quibus, exporrectis cruribus, ac tibiis incidentes, fuste plano pro remo vtentes, quocunque fert animus errant: Attamen rates istæ vlnæ longitudinem nõ superant, latitudine pedes duos, quo fit vt neque procellarum fluctus ferant, neque plures vno homine capiant. Noctu itaque Barbari tranquillo mari singuli illis insidẽtes ac solis radiis oppositi, simias optimè referunt, seu potiùs ranas eminùs conspe-

Toucon herba.

Piperis rates earúmque vsus.

ſpecti. Attamē, quia hæ rates celeriter admodum componuntur, & mergi nunquam poſſunt, ſi apud nos in vſu eſſent, cōmodiſsimas fore autumo tranandis tum fluminibus leniter fluentibus, tum ſtagnis & paludibus, quibus tranandis cùm vrget neceſsitas frequenter non parùm laboratur.

Ad hæc, Barbari noſtri non modò mirè delectabantur retiū noſtrorū quibus piſcabamur conſpectu, ſed & ipſi nos adiuuabāt, atque adeo ſi per nos licebat peritè ipſi piſcabantur. Hæc illi ſua lingua *Puiſſa-ouaſſou* nuncupant. Præterea Gallos eò præcipuè laudant nomine, præter alia non pauca commoda quæ ex mercibus eorum percipiunt, quod cùm anteà ſpinas ad piſcandum lineis aptare neceſſe eſſet, eorum beneficio iam copia illis ſit vnculorum illorum ferreorū quos adeo ad piſcandum accommodatos eſſe prædicant. Ac ſanè pueruli, (vt ante dictum eſt,) ab adu[...]is hamos flagitare probè ſunt edocti his verbis: *De agatorem, amabè pinda.* hoc eſt, tu bonus es, da mihi hamos. *Agatorem* enim eorum lingua bonum ſonat, *Amabè* da mihi, *pinda* verò hamum. Si verò repulſam patiantur, capite conuerſo in hæc verba ſtatim erumpunt *De engaipa-aiouca*, hoc eſt, tu es nequam, es occidendus.

Puiſſa-ouaſſou retia.

Hamos maximè probant Barbari.

Itaque ſi quis gratiā inire à parētibus & à liberis cupit, nihil illis eſt denegandū. Grati quidem ſunt, præcipuè verò ſenes tū cùm minùs de eo cogitaueris, muneris accepti me-

Barbari liberalibus hominibus delectantur, moroſos verò deteſtantur.

mores, aliquid dare solent. Hoc ergo obseruatum est à me, homines hilares, alacres, & liberales, summo apud illos esse loco: Contrà verò tristes, morosos, taciturnos, auaros, eósque qui sibi solis viuunt, vsque adeo detestãtur, vt author sim istius farinæ hominibus ne Barbaros nostros adeant.

CAP. XIII.

De Arboribus, herbis, radicibus, exquisitissimísque fructibus qui in Americano proueniunt solo.

QVANDOQVIDEM in superioribus, de quadrupedibus, de auibus, piscibus, reptilibus, denique de omnibus Americanis animantibus, à nobis actum est, consentaneum videtur vt priusquam ad religionem, bellum, politeian, alióſque Barbarorum mores accedamus, nõnihil de soli illius arboribus, herbis, plantis, fructibus, radicibus, omnibus denique iis quæ vegetante anima sunt prædita agamus,

Primò autem, quia Brasilia arbor est totius soli illius celebratissima, (à qua etiam nomen est sortita regio illa) præcipuè ob fucum quẽ ex ea conficiunt infectores nostri, eam hoc loco describam. Hæc itaque arbor Barbaris *Araboutan* nuncupatur, quercum nostram proceritate & ramorum copia adæquat. Quędam reperiũtur quarum crassitudo trium

Araboutan Brasilia arbor eiúsque forma.

trium hominum vlnas complectentium implet. Scriptor Hist. Occid. Ind. prodidit duas in illis regionibus visas esse arbores, quarum altera vltra octo vlnas, altera sexdecim in ambitu haberet: ita vt ad culmen prioris, quæ tanta erat altitudine, vt lapidis iactũ superaret, *Cacicus* quidam casulam cùm construxisset, Ciconiæ modo, Hispanis risum cõmouebat. Alterã admiratione dignissimam asserit. Idẽ quoque narrat in *Nicaragua* Prouincia arborem prouenire nomine *Cerba* cuius crassitudo quindecim hominum complectentium vlnas impleat. Sed vt ad Brasiliam nostram reuertamur, foliis est buxeis persimilibus. Fructum verò non fert.

cap. 61. 85, & 204.

Arbores miræ crassitudinis.

Qua verò ratione materia illa in naues importari soleat hoc loco describere visũ est. In primis verò sciẽdũ est, nisi ab incolis iuuarentur mercatores, intra annum vix nauem eã materia onerare posse, tum ob duritiem, ac proinde in secando difficultatem, tum verò præcipue, quòd iumentis omnibus careat illa regio, ac proinde humeris humanis sit comportanda. Barbari igitur, vestibus, indusiis, pileis, cultellis, aliísque mercibus conducti, non modò materiam illam securibus & cuneis secant & findunt & rotundãt, sed etiam humeris nudis impositam in naues comportant, nonnũquam verò locis impeditissimis, tribus aut quatuor passuum millibus à sylua ad littus intercedentibus. Nominatim verò dico Barbaros, ex quo Galli & Lusitani ad

Iumentis caret Americana regio.

Barbari materiã secant, & in naues important.

eos accessere, suas Brasilias arbores secare, earum enim exscindendarũ (quantum à senioribus accepi) ante illud tempus, ratio alia nõ erat, nisi quòd igne admoto eas deturbabant. Præterea quoniam nonnullos scio existimare materiam illam quæ ad nos aduehitur arborum crassitudinem obtinere, de industria addidi Barbaros eam rotundare quo faciliùs comportari ab ipsis possit.

Priscus arbores excidẽdi modus apud Barbaros.

Ad hæc obseruatum est à me, tãtisper dum in America vixi, caminóque luculento ligni istius beneficio vsus sum, minimè humidum hoc ligni genus esse quod plerisque aliis lignorum generibus vsuuenit: immo quasi natura siccum esse, accensum verò perparum fumi parere. Sycomorus verò contrà (vt ait Matthiolus,) præ cæteris lignorũ generibus hoc habet peculiare, vt etiamsi excisa sit, humiditatem retineat, ac nisi in aquam demersa, non exsiccetur. Aliud insuper commemorabo, Quidam è nostris indusia nostra candidare cupiebat, cineres brasilij ligni imprudens in lixiuium imposuerat, adeo tenaciter rubeo infecta sunt colore, vt quantumuis abluta illum nunquam mutarint, atque eo colore infecta fuerunt nobis induenda. Si verò delicati illi qui suas rugas dealbandas in Belgium mittunt minùs fidem his adhibeant, per me licet illis non modò periculum facere, sed etiam si volẽt, ingentes illas suas rugas viridi inficere colore.

Brasilicum lignum ferè ἄκαπνον.

Brasilici ligni cineres indusia rubro colore inficiunt.

Cæterùm quia non mediocriter mirãtur

Touou-

Tououpinambaultij noſtri quum vident Gallos,alióſque aduenas è procul remotis terris venientes,tantum laboris ſumere vt Arabo utano ſuo(id eſt Braſilio ſeu coccineo ligno) naues onuſtas reuehant. Itaque magno natu quidam ex Barbaris hunc in modum me ſuper ea re aliquando interrogauit:Quid ſibi vult, inquit, quod vos *Mair* & *Peros* (id eſt Galli & Luſitani) tam procul petitum ligna veniatis?Nulláne vobis ligna ad focum tellus veſtra ſuppeditat?Tum ego, Suppeditat verò,inquam,& quidem magna copia:ſed non ex eo genere arborũ quales veſtræ ſunt: Braſilium in primis,quod hinc noſtri non ad vrendum,vt tu exiſtimas,ſed ad tingẽdum exportant: ſicuti & vos & funiculos veſtros bõbycinos, pennas aliáque rerum inficitis. Hîc ille protinus excipiens: Verùm tantáne eius ligni copia vobis opus eſt?Enimuero inquã, quum enim (vt hominis animum admiratione ſuſpenderem)apud nos vel vnus mercator plures coccineos pannos,plures cultellos,& forfices (nota ipſi & familiaria exempla ſubijciens) plura ſpecula poſſidet,quàm quanta huc ad vos vnquam allata ſunt:ſolus ille omne Braſilium coëmet, quo plures hinc naues onuſtæ redeunt. Ah!(inquit Barbarus)mira mihi narras. Mox eorum quę audiuerat memor,percontari vltra perrexit:At, inquit,vir ille adeo locuples,quem tu refers, non moritur,Moritur, (inquam) vt & alij homines. Ibi tum ille(vt iſti Barbari commẽtari amãt,

Barbari cuiuſdam cum authore colloquium.

& cœptum ſermonem nullis interruptum diuerticulis ad finem vſque haud abſurdè pertexunt) querere ex me. Ergo, inquit, eorum quę iſte moriens bona reliquit, quis hęres eſt? Liberi eius, inquam, ſi habet: ſi nõ habet fratres, ſorores, aut proximi eius agnati.

Quum hæc dixiſſem, Equidẽ (inquit meus ille haud ſanè ineptus ſenex) facilè hinc animaduerto vos *Mair*, (id eſt Gallos) eſſe inſigniter fatuos. Nam quid traijciendo mari tãtopere vos fatigari neceſſe eſt, in quo ſuperando (ſicuti nobis quidẽ huc appulſi dicitis) tantũ malorũ exhauritis? Nẽpe vt liberis veſtris aut ſuperſtitibus cognatis opes quęratis? Tellus quæ nos aluit, nõ illis quoque alendis ſufficiet? Nos quidẽ, & liberos, & ꝓpinquos habemus, eóſque, vt tu vides, ſumma caritate amplectimur: ſed quum confidamus fore vt poſt mortem noſtram terra quæ nos aluit, eadem & illos quoque enutriat, in eo acquieſcimus.

Sententia eximia à Barbaro prolata.

Et certè in hanc ſententiam, præclarè Socrates olim cuidam vehementi ſtudio ſuadenti vt ſe liberis etiamnum paruulis ſeruaret incolumem, Liberi, inquit, Deo qui mihi eos dedit curæ erunt: Ageſilaus verò Lacedæmoniorum rex amicos admonebat ne tam pecuniis quàm fortitudine, ac virtute ſtuderent diteſcere: quòd fruſtra parat opes, qui veris animi bonis vacat. Quæ ſententię ab Ethnicis profectæ admirationem non paruam merentur. Prior enim conuenit cum eo quod ſcriptum eſt, Ero Deus tuus & ſeminis *tui*

post te. Altera verò respondet dicto illi Christi, Operemini non cibo qui perit, sed cibo illi qui permanet in vitam æternam, quam Filius hominis dabit vobis.

Ioan. 6. 27.

Hactenus paucis, sed fideliter narrationẽ ab Americani Barbari ore acceptam recitaui. Quamobrem, gens illa quæ adeò Barbara à nobis habetur, non modò lepidè eos irridet qui magno suo periculo Brasilio ligno quærendo ex quo quæstum faciant mare traijciunt: sed etiam quãtumuis obcęcata (quandoquidem naturę & soli fertilitati plus quàm nos Dei potentiæ & prouidẽtię tribuit) aliquando cum raptoribus in iudicio surget qui Christianum nomen præ se ferunt, quorum tam est Europa ferax quàm Brasilia immunis, quoad incolas attinet. Quare, prout à me dictum est, immortale odium aduersus auaros à *Tououpinambaultys* geri, vtinam auari omnes qui cùm satiari nusquam possint cõtin[illegible]ò pauperum medullam & sanguinem exugũt, in illis terris essent relegati, vt ab iis iã furiis aut Dæmonibus exagitarentur. Necesse mihi fuit magno nostro pudore in Barbarorũ gratiã qui adeo res mũdanas cõtẽnũt, digredi. Addere autẽ non incommodè meo quidẽ iudicio possum rem ab Ind. Occid. histor. scriptore memorię proditã, de quadam Barbara gente Peruana, quæ cùm primùm Hispanos versantes in suis locis sunt cõspicati, tum quòd barbari essent, tum verò præcipuè quòd luxui indulgerẽt, verebantur ne ab

Libr 4. cap. 108.

In errores Barbarorum accusatio.

illis ipsi corrũperentur aut auiti mores immutarentur, eos abeuntes increpabant, his nominibus, Spuma maris, sine patribus homines, inquieti, quíque nullibi consistere possunt ad laborandum, quo victum sibi parent.

Palmarũ in America 4. aut 5. genera.

Sed vt arborum Americanarũ descriptionẽ persequar, Palmarũ quatuor aut quinque genera illic reperiuntur: inter quæ frequẽtissima numeratur ea, quam illi *Gerau*, alia quoq; quam *Yri* nominãt: Attamẽ quemadmodum fructus nulli à me sunt conspecti, credo etiã nullos edi. *Yri* quidem fructum rotũdũ producit instar spineorũ prunorum ad effigiem racemi amplioris tãti ponderis vt ægrè vna manu subleuetur, sed nucleus tantùm cerasei crassitudine, est edulis. Præterea in culmine harum palmarum est turio quidam albus, qui à nobis vescendi gratia abscindebatur: Philippus verò qui hæmorrhoidibus laborabat asseuerabat illi morbo remedium esse, cuius rei fides penes medicos esto.

Turio in capite palmarum edulis.

Ayri hebeni species spinosa.

Alia quoque est arbor, à Barbaris *Ayri* appellata, quæ licet foliis palmæ sit persimilis caudice spinis circumquaque armata acuum mucronum specie & aculeo. Fructus mediocri crassitudine, cuius in medio nucleus est niuali albedine, qui tamẽ edulis non est, quam hebeni genus esse credo: præterquam enim quod colore est nigro tantáque duritie, vt Barbaris clauis suis & sagittis partim conficiendis, (quas fusiùs cùm de bellis eorum agetur describam) sit in vsu, læuigatum est

quo-

quoque ac lucidissimum, adeo denique graue vt in aquam deiectū ad imum statim feratur.

Compluria quoque lignorum multiplicis coloris in America reperiūtur genera, quorum nomina sigillatim edere non possum. Nonnulla vidi, buxi colorem imitantia, alia violacea, è quibus frustula quædam in Galliā aduexeram, alba vt charta, rubra, diuersi à Brasilio generis, è quibus etiam clauas suas Barbari conficiunt: vnum quoque quod illi *Copau* nominant, cuius arbor nuci Iuglandi est persimilis, nucibus tamen caret, materia quoque affabrefacta easdē cū nuce maculas habet. Denique nonnulla reperiuntur, quorum folia sunt capitati numi crassitudine: alia, quorum etiam folia sunt latitudine sesquipedali, atque adeo complurium generum quæ omnia sigillatim recensere longū esset.

Ligna varij coloris.

Copau arbor nuci persimilis.

Arborūfolia crassissima, alia quoque amplissima.

Ad hæc arbor in illis nascitur terris pulchritudinis eximiæ, atque etiam, (quod est maximum) adeo suauis odoris, vt dum à fabris vel scinderetur, vel expolliretur frustula à nobis collecta vel fragrantissimam rosam referrent. Contra alia illic adolescit quam Barbari *Aou-ai* nominant allij teterrimo odore, quem dum secatur, aut vritur nemo est qui ferat: foliis est à pomis nostris nō absimilibus: fructus verò eius (qui proximè ad echinū formâ accedit) præsertimverò nucle⁹ adeo est venenatus vt comedēti veneni præsentissimi effectū referat. Nihilominus tamēBarbari nostri, quòd ex eo crepitacula sua

Lignum rosei odoris.

Aou-ai lignum teterrimi odoris.

componunt, fructum illum plurimi faciunt. Hîc quoque animaduertendum est, Brasiliã (vt mox dicemus) poma complurium generum optima ferentem, abundare etiam arboribus, quæ pulcherrimos quidem fructus edunt, ad vescendum tamen inutiles. In litore præsertim multæ sunt arbusculæ, quarum poma mespilis nostratibus valde similia, periculosè comeduntur. Idcirco Barbari cùm Gallos, cæterósque aduenas ad poma illa colligenda accedentes conspicantur, suo idiomate *Ypochi* crebrò vsurpantes, vt ab eis abstineant, admonent.

Complures Americanæ arbores fructus ferunt venenatos.

Hiuourae, cui cortex est semidigitati crassitudine, sapore gratus, præsertim recẽns ab arbore extractus, genus est Guaiaci, quantum accepi à duobus Pharmacopolis, qui mare nobiscum transmiserant: eáque Barbari vtuntur ad morbum, quem *Pians* appellant, qui, vt postea dicam, æquè apud eos perniciosus est, atque apud nos lues Venerea.

Hiuouraé guaiaci species.

Arbor *Choyne* Barbatis appellata, mediocri altitudine, foliis, forma & viriditate lauri, pomis, magnitudine capitis infantis, ad figuram ouorum Struthiocameli accedentibus, quæ quidem non sunt edulia. Ex his *Tououpinambaultij* ob duritiem corticis integra quædam in longitudinem, latitudinémque perforantes, quibus *Maraca* conficiunt (de quo iam ante mentio facta est, fiétque in sequentibus:) illa etiam ad calices, aliáque vascula excauant, dimidiántque.

Choyne arbor ex cuius fructu Barbari suũ *Maraca* conficiunt.

Inter

Inter arbores quoque Brasilienses numeratur *Sabaucaie*, pugnis ambobus pomo ampliore, formámque calicis imitante: in cuius imo exigui quidam nuclei amygdalinis similes comperiuntur, eundem quoque ferè cum amygdalis saporem referunt. Cæterùm cùm pomi istius putamen vasis conficiendis sit aptissimum, arbitror illud esse quod vulgò nucum Indicarum nomine appellamus, aut certè ex illarum genere. Matthiolus enim suis in Dioscoridem commentariis aliarum nucum Indicarum meminit, quæ formâ sunt rotundæ, ac magnorum melonum instar ab arbore dependent: quarum ego in illis regionibus, prout sunt ab illo depictæ, ac descriptæ, putamina vidi, quæ torno expolita hîc solent à nostris hominibus argento includi. Præterea cùm in illis terris versaremur, quidam Petrus Bordonius nomine artis tornandi peritissimus, varia eáque pulcherrima vascula fabricauit, cùm ex istis *Sabaucaie* fructibus, tum ex aliis versicoloribus lignis, quorum partem Villagagnoni dedit, à quo plurimi fiebant. Verùmtamen aliquãto post indignissimam reportauit mercedem: ex eorum enim fuit numero (vt à me suo loco dicetur) quos Villagagno propter Euangelij professionem in mare demersos suffocauit.

Sabaucaie arbor cuius fructus vasis conficiendis est accõmodatus.

Petrus Bordonius tornator peritus, quam mercedem à Villagaguone retulit.

Est præterea in illis terris arbor proceritate sorbi nostræ, cuius pomũ Barbari *Acaiou* nominant, amplitudine, & figura oui gal-

Aca-iou fructus edulis.

linacei,quod vbi maturuit,colore ad aurum inclinato instar cotonei mali, non modò vtiliter comeditur,sed etiam subacidum, nec minùs palato gratum succum emittit,qui calore æstuantes iucundissimè refrigerat. Attamen cùm difficulter è proceris illis arboribus decutiatur pomum illud, nonnisi à Cercopithecis qui illis vescuntur excussa habebamus.

Paco-aire frutex tenera.

Paco-aire frutex est decem aut duodecim pedum altitudine, caudice femorali nõnunquam crassitudine, qui tamen adeo est tener vt gladio vno ictu secetur: pomum *Paco* vocant Barbari palmi longitudine,formâ cucumeri non absimile,eiusdem etiam coloris cùm ad maturitatem peruenit. Hæc autem poma nascuntur vt plurimum viginti aut vigintiquinque simul & confertim in singulis ramis,quæ Americani legentes in casas suas important tanto pondere quantũ altera manu ferre possint. Ad pomi verò istius bonitatem quod attinet, vbi maturuit, calyce ad modum recentis ficus auulso,grumosum apparet: quo fit vt mandentibus ficum referat,vnde à nobis ficus nominabatur: sapore verò vel delicatissimas Massilienses ficus superat:itaque non immeritò inter optimos totius oræ illius fructus recenseatur. Memoriæ quidem est proditũ,Catonem cùm Carthagine Romam rediisset,miræ magnitudinis ficus attulisse: verùm quoniam antiqui de his nostris nullam mentionem fecerunt, credibile

Paco poma oblonga

Paco ficus sapore.

bile est alîus fuisse generis, ab istis de quibus fit sermo. Foliorum verò *Paco-aire* forma foliis lapathi aquatici non est absimilis: tanta tamen sunt magnitudine, vt vulgò lõgitudo ad sex pedes, latitudo vltra duos protendatur: quo fit vt nulla ratione adduci possim vt credam in Europa, Asia, & Africa tantæ longitudinis & latitudinis folia extare. Nam etsi Pharmacopolam quẽdam audiui asseuerantem se vidisse folium Petasitis latitudine vlnæ cum quadrante, hoc est (siquidem rotunda est hæc planta) cuius circunferẽtia tres vlnas cum quadrantibus tribus suo ambitu caperet: nusquam tamen accedebat hæc amplitudo ad nostri *Paco-aire* magnitudinem. Verum quidem est foliorum illorum crassitudinem longitudini non respondere, imò exilia maximè esse, assiduè tamè erecta, adeo vt venti paulò vehementioris, (quo regio illa frequentissimè vexatur) mediana tantùm costa impetum ferat: reliquum verò ita dissecatur vt eminùs conspicienti hi frutices plumis struthiocamelinis ornati esse credantur.

Paco-aire folia immensæ magnitudinis.

Mattheolus commentariis in Dioscoridẽ de palma & dactylis agens, scribit quandam esse plantam in Aegypto, Cypróque nascentem, quam Veneti inde redeuntes Musam appellant, & Musas similiter fructus: quámque optimè eo loco depinxit: cuius descriptionem, quia non parum ad nostrum *Paco-aire* accedit, hoc loco adscribere placet. Musa igitur, inquit ille, adolescit ad quinûm, se-

Musa arbor eiúsque descriptio.

nûmúe cubitorum proceritatem è stolonibus alterius sata: folio est arundineo, quod tamen perquàm longo, latóque ambitu se diffundit, adeò vt in longum trium cubitorum mensuram quandoque excedat, in latum verò sesquicubitum spatietur, lata, crassáque per medium excurrente costa. Torrescunt folia æstate sui naturâ, vel etiam fortasse solis ardore, adeo vt mense Septembri eorum costæ prorsus nudæ cernantur, decidente foliorum materia, quòd admodum sit tenuis. Caulis squaroso foliorum cortice vestitur, palmæ, vel arundinis modo. Ramos habet nullos; sed caudice tantùm consistit. E vertice germen emergit materie molli, longitudine ferè cubitali, à quo alia ab origine, ad summum prodeunt germina ternûm, quaternûmue digitorum inuicem distantia: è quibus circumueniunt fructus, parui cucumeris magnitudine, qui per maturitatem quadantenus flauescunt, cortice fici, qui eodem modo digitis detrahitur. Substantia pulpæ consistit melopeponum modo, nullo intus osse, neque semine. Primum gustantibus fructibus insipiditatem quandam præ se ferre videntur, adeò vt primo statim gustu non placeant, verùm qui esui assuescunt, iis indies magis delectãtur: quippe qui quadam occulta saporis suauitate allecti, quæ nisi tractu temporis cum palato init gratiam, nunquam saturi videantur. Ita Musam (inquit Matthiolus) mihi descripsere qui ex Aegypto, & Cypro ad nos re-
uer-

uertuntur. Sed quænam antiquis Musa fuerit planta, quid referam non habeo. Fusiùs hoc ille persequitur allato Theophrasti, & Serapionis testimonio, vt videre cuiuis licet. Alibi quidem de ficu Indica (puta Oriētali) agit, cuius pictura quam eo loco exhibet, indicat arborem esse monstrosissimæ formæ: ac veritus ne Lectori tædium afferam, (præsertim cùm minùs ad *Paco-aire* nostri formam accedat) intermissam repetam historiæ meæ seriem: siqui verò plura nosse cupiant, eos ad 145. commentariorum illorum libri 1. caput remitto.

Quod igitur attinet ad Xyla frutices, quæ in mediocrem proceritatem assurgunt, in Brasilia magno reperiuntur numero: flores instar campanularum lutearum citrullinarū emittunt: vbi verò efformatum est pomum, non modò ad fageam glandem proximè accedit, sed etiam maturum in quatuor diuiditur partes, quæ per floccos pilæ magnitudine xylum emittunt, quod Barbari *Ameni-iou* nuncupant. In floccorum illorum medio reperiuntur grana quædam nigra compacta, atque admodum compressa ad renis humani formam, cuius compacturæ magnitudo fabam non superat. Porrò Barbaræ fœminæ xyli illius colligēdi, & nendi ignaræ nō sunt, eo siquidem cubilia sua conficiunt ad eū qui à nobis dicetur, modum.

Xyla arbores.

Ameni-iou Xylon.

Præterea quamuis olim (quantum accepi) in America nullæ crescerent aurei ac citrei

Aurea & citrea mala

mali, hodie tamen cùm Lusitani multas maritimis oris quas accolunt conseuerint, non modò indies propagantur, sed etiam poma ferunt aurea (quæ à Barbaris *Margou-ia* appellãtur, prædulcia, & amborum pugnorum crassitudine, citrea quoque & ampliora, & maiora numero.

magna in America copia crescũt.

Saccari quoque cannæ optimè in illis terris crescunt, & maxima copia: Attamen cùm nos Galli, & hominibus, & machinis ad eliciendum saccarum idoneis nondum essemus instructi (vt sunt Lusitani in iis quæ occupãt apud Barbaros locis) in aqua cannas illas vt saccari saporem induerent, madefaciebamus: prout ante est à nobis dictum cap. 9. vbi de Barbarorum potu egimus: alij succum & medullam earum exsugebant. Hoc porrò loco rem multis fortasse admirandam narrabo, cannas huiusmodi nonnunquam mucescere sinebamus, & in aqua madefaciebamus, quæ contra saccari qualitatem, quam dulcissimam esse nemo ignorat, adeò acida fiebat, vt aceti nobis esset loco.

Saccari cãnę in America nascuntur.

Acetum è cannis saccari.

Similiter in syluis non rarò arundines nascuntur crassitudine cruris humani: sed quemadmodum supra dixi de *Paco-aire*, adeo sunt teneræ vt singulæ earum vno ictu gladio secentur adhuc stantes, aridæ verò tanta duritie vt fissis illis, & in modum chirurgicorum scalprorũ efformatis sagittas suas ita arment Barbari vt vno iactu feras humi fundant. Sed quando de cannis & arundinibus incidit sermo,

Arundines quibus Barbari sagittas suas armant.

mo, Calcondilus hiſt. de bello Turc. ſcribit in India Orientali arundines reperiri tantæ magnitudinis ac craſſitudinis vt nauigij vicem prꝗſtent, non modò tranandis fluminibus, ſed etiam ſingulꝗ quadraginta tritici medimnos capiant, medimno ſex modios Græcos continente.

Libr.3.cap. 14.

Ad hæc Matthiolus ſuis in Dioſcoridem commentariis ait, arundinem quæ magna copia in Italia naſcitur palis vitium apta, ad decem cubitorum altitudinem exſurgere, lãceæ craſſitudine, & pari firmitudine.

Maſtiche etiam in hac noſtra America in dumetis naſcitur, quæ vnà cũ aliis propè infinitis herbis & floribus odoratis, terram ſuauiſſimo odore perfundit.

Maſtiche.

Quamuis autem ea quam incolebamus regio, quꝗ nimirum Capricorni tropico ſubeſt, à tonitruis horridis (quæ Barbari *Toupan* vocant) imbribus vehementioribus, ventiſque rapidiſſimis non ſit immunis, tamen quia nuſquam in ea gelu, nix, nec grando conſpicitur, ac proinde ſuis nunquam ſpoliantur arbores frondibus, vtpote quꝗ frigore non infeſtentur, per totum annum eo vigent modo, quo menſe Maio ſolent apud nos ſyluæ. Præterea quando huc vſque ſum progreſſus, iuuat commemorare, cùm mẽſe Decembri non modò breuiſſimi ſint dies apud nos, ſed etiam frigore rigentes manus perflemus, glaciéſque naſo dependeat, tum temporis A-

Americanà regio à niue gelu & grandine immunis.

Arbores aſſiduè virentes in America.

mericanos diebus longiſſimis vti, tantóque ęſtu torreri, vt ego ſocijíque ad 25. Decembris fluuijs illũ ardorẽ ſolari cogeremur. Verũtamẽ, quod ſphęrę nõ ignaris facile eſt intelligere, cũ dies ſub tropicis nuſquã tã longi, neque rurſum tam breues atque in noſtro climate exoriantur, multò ſunt æquabiliores multò clementiore cœlo vtuntur incolæ. Hæc mihi dicenda fuere de arboribus Americanis.

Cœlum ſub tropicis clementiſſimũ.

Plantarum, herbarúmque facturus mentionem, ab iis exordiar, quas tum fructibus, tum effectis aliis antecellere exiſtimo: ac primùm quidem planta quæ fructum *Ananas* edit, forma iri ſimilis, foliis incuruatis, in ambitu diuiſis, ad aloë accedentibus, eiuſdem cum carduo maiore formæ, pomũ verò melonis mediocris eſt craſſitudine, nucíſque pineæ forma, in nullam reclinatum partem ad cinaræ noſtræ modum creſcit.

Planta foliáque *Ananas*.

Cæterùm *Ananas* illa cùm ad iuſtam peruenerunt maturitatem, colore ſunt au[illegible] cœruleum imitante, odorem Idei rubi fructus edit, adeo vt à nobis in ſyluis aliíſque locis, vbi naſcuntur, errantibus ex odore facilè deprehenderentur: ſapore adeo dulci vt à nullis ſa'gamis noſtris ſuperẽtur. Itaque optimum eſſe totius Americæ fructum exiſtimo. Ipſe vnum aliquando compreſſi, ex quo cyathum ſucci elicui qui maluatico vino nihilo cedere mihi videbatur: fœminæ verò Americanæ caniſtros iis plenos, quos *Panacons* nuncupant, vnà cum *Pacos* illis, de quibus paulò antè

Ananas optimus totius Americæ fructus.

antè mentionem feci, aliísque fructibus ad nos afferebant, quos singulos singulis pectinibus, aut speculis mercabamur.

Inter ea quæ in America nascuntur simplicia, vnum est quod *Tououpinambaúltij* nostri *Petum* nominant: eodem cum lapatho maiori nostro modo crescit, altitudine nonnihil superat, foliis ab eo non absimilibus, quæ tamen propius ad Consolidam maiorem accedunt. Hæc herba ob insignem, qua est prædita, vim, magno apud Barbaros est in pretio. Hoc autem modo ea vtuntur, Collectam manipulatim in casis appendunt, & exsiccãt, dein quatuor aut quinque folia alio ampliori folio inuoluta accendunt, oríque accensa admouent, fumúmque attrahunt quo, licet naribus, labiísque perforatis exeat, adeo sustentantur, vt si ad bellum proficiscantur, aut alia vrgeat necessitas, eo per triduũ, aut quatriduum alantur. Benzo quoque Noui Orb. hist. ait Indos Perũanos peregrè profecturos, herbam (quam Coca ipsi appellant) ore clausam, veluti panchrestrum quoddam pharmacum circumferre: quippe eius præsidio freti integrum diem nullius nec cibi, nec potus egentes iter faciunt. Matthiolus quoque post Theophrastum scribit Scythas glycirissa cõtentos absque alio alimẽtorum præsidio decem, duodecímque dies degere: Quæ *Petum* Barbarorum nostrorum non malè respondent. Ea quoque in alium vtuntur vsum: nam quod è cerebro humores superfluos eliciat,

Petum admirandæ vires.

Fumus *Petũ* quomodo à Barbaris absorbeatur.

Lib 3.c.20.

Fumus *Petũ* cerebrum purgat.

vix vllum ex Barbaris offendas, è cuius collo fasciculus istius herbæ non pendeat, cuius fumum cõtinuò absorbent, etiam cum familiaribus colloquentes: fumus verò (vt ante dictum est) per nares, labiáque pertusa exhalat, velut à turibulo: odor verò ille minimè est grauis. Benzonis itaque interpres magno errore credidit, hanc eam esse herbam, quam Mexicani *Tabacco*, Hispaniolę verò insulę incolæ *Cozobba* nominant, cuius odorem acutum, & tetrum, atque adeò Diabolicum esse Benzo affirmat. Mulieres hac herba vtentes nunquam animaduerti: cuius quidem rei causam ignoro: assero autem fumũ illum (quem expertus sum) famem non mediocriter depellere.

Lib.1.c.26.

Cæterùm Nicotiana, seu Reginæ herba, licet apud nos *Petum* nominetur, tamen ea nõ est de qua iam ago: quin imo duæ istæ plãtæ, neque in forma, neque in viribus vllo conuenire modo Villæ Rusticæ scriptor G[illegible]icus lib.2.cap.79. asserit Nicotianam, quæ à Nicoto, qui primus eam è Lusitania in Galliam trãstulit, è Florida allatam esse, quę 200000, passuum millibus ab America distat. tota enim torrida Zona inter vtramque est interiecta. Præterea diligenter in plerisque hortis, quorum domini vera *petum* gloriabãtur, perquisiui, nec tamen hactenus in Gallia nostra reperi. Ne autem Theuetus (qui non ita pridem Angolismensem suam herbam adeo celebrauit, vt veram esse *Petum* affirmet) credat,

Nicotiana verum non est *Petum*.

à me

à me quod scripsit ignorari, de ea idem quod de Nicotiana iudico: siquidem effigies quam in sua Cosmographia depingendam curauit, plantam referat. Itaque à me illi non conceditur quod sibi assumit, se primum omnium veræ *Petum* semen in Galliam attulisse. Quin credo ob cœli inclementiam ægrè apud nos adolescere posse.

Brassicarum quoque illic vidi genus à Barbaris *Caiou-a* nominatum, quibus nõnunquã ius condiunt, foliis est latitudine & forma ad Nenufar accedentibus.

Caiou-a brassicæ.

Quantum verò ad radices attinet, præter *Maniot* & *Aypi*, ex quibus, vt dixi cap. 9. Barbaræ mulieres farinam suã cõficiũt alias etiã habẽt, quas *Hetich* appellant: quarũ non modò æquè ferax est Brasiliẽse solum, atque Lemouicẽse, & Sabaudicum est raparum, sed etiam radices ipsæ sunt crassitudine amborũ pugnorum, longitudine sesquipedales plus min⁹. Licet autẽ primo aspectu à terra auulsæ vnius generis esse videantur, quia tamen inter coquendum aliæ violaceum ceu pastinacæ, aliæ aureum ceu cotonea mala, aliæ denique album colorem induũt, trium esse generum autumo. Vt vt sit, verè possum affirmare has radices præsertim quæ aureo sunt colore in cineribus coctas piris nostris vel optimis bonitate non cedere. Earum folia quæ hederæ terrestris more humi serpunt, foliis cucumerum, aut latissimorum spinaciorum simillima, colore tamen differunt, pro-

Hetich radices optimæ & magna copia.

Mira multiplicandarum Hetich radicum ratio.

piùs ad vitem albam accedente. Cæterùm quia semine carent, Barbaræ mulieres quibus est curæ radicum istarum propagatio, minimo negotio (rem in agricultura inauditam) eas serunt minutatim: siquidem concisas instar pastinacarum, quibus in acetariis vtimur, serunt: quæ frustula non multò post totidem gignunt crassas radices *Hetich*, quot in terrã fuerunt iniecta. Tametsi quia cibarium est terræ illius præcipuum, passimque peregrinantibus occurrunt, eas etiam spõte nasci existimo.

Manobi auellanarum nucum genus sub terra nascentium.

Barbaris quoque fructuum genus est quod illi *Manobi* vocant, qui sub terra nascuntur more tuberum, tenuibúsque filamentis inter se deuinciuntur, nucleum auellanę amplitudine & sapore habent: colore tamen leucopæo, putamine pisi siliqua non firmiore. An verò folia, seménque proferat hic fructus, quamuis sæpius eo vesci mihi contigerit, non tamen adeo est à me obseruatum, vt à [illegible]moria repetere possim.

Matthiolus quarundam auellanarũ Indicarum meminit, quæ à Serapione, inquit, Faufel nominantur, nuci myristicæ persimilium, in quodam inuolucro crescunt Bombycis non absimili, quæ frequenter inter alia aromata, ex India aduehuntur.

Piper Indicũ cornutũm.

Præterea illic quoque magna est copia Indici piperis, non oblõgi (sicut magno errore meo à Neustriis nautis accepto, superioribus editionibus scripseram) sed cornuti à quibusdam,

dam,(inquit Matthiolus, à quo etiam est optimè depictum.)Siliquastrũ appellat, quòd sit gustui acerrimum:foliis,vt idẽ ait hortensi Solano similibus,paulò tamen amplioribus, caule cubiti magnitudine,viridi colore,albicante & geniculato: floribus albicantibus, fructu longo corniculorum instar,qui primo exortu virescat, maturus verò adeo rufescat, ac leuore quodam ita pelluceat vt corallum referat: & in quo concludatur pumilum semen lentium modo compressum,vsque adeo acre, præsertim antequam sit exsiccatum, vt siquis manu attrectet,eámq; postea ori,aliíve corporis parti admoueat, pustulæ statim exsurgant,quod & ipse experimẽto didici. Quo fit vt mercatores nostrates ad tincturam tantùm eo vtantur. Barbari verò nostri cũ sale, quem conficere optimè norunt,àqua in fossis ad id reseruata,piper illud conterũt:compositionem illam *Ionquet* appellant, qua eo modo,quo nos sale in cibis vtuntur,non tamen quòd *Ionquet* buccellæ antequam in os ingerant applicẽt,buccellam enim ante, post verò *Ionquet* summis digitis apprehensum,vt cibo saporem addat,ori imponunt.

Ionquet sal Barbarorũ.

Denique crescit quoque in illis terris fabę genus pollicis crassitudine, à Barbaris *Commenda-ouassou* appellatæ:pisa quoque alba, & leucopæa, quæ *Commanda-Miri* nuncupant: citrullæ quoque rotundæ nomine *Maurongaus* suauissimi cibi.

Commenda-ouassou fabæ amplæ. *Commanda-miri* pisa minora, *Maurongaus* citrulli.

Hæc sunt nõ quidem quæ in vniuersum de

arboribus, herbis, & fructibus Americanis dici possunt, sed quæ à me sunt obseruata per annum quo illic vixi.

Arbores, herbæ fructúsque omnes Americani à nostris exceptis tribus differunt.

Denique sicut est à nobis dictum apud Americanos, quadrupedes, nullas aues, pisces, nulla denique animantia per omnia Europæis nostris respondere: ita nunc assero, quãtum per syluas, & agros errando experiri mihi datum est, nullas esse arbores, aut herbas, nullos denique fructus, qui à nostris nõ sint dissimiles, his tribus exceptis plantis, portulaca, ocymo, & filice, quæ in quibusdam locis nascuntur. Quapropter quotiescunque noui illius Orbis imago ob oculos obuersatur, aërísque temperiem, animantium multitudinem, auium varietatem, arborum & plantarũ elegantiam, fructuum denique bonitatem animo recolo, toties Prophetæ ista Psal. 104. exclamatio mihi in mentem venit,

O quæ vis fuit illa, quæ potestas,
Quæ prudentia multiplex, creandis
Tot rebus, simul, & simul regendis!
Nam quacunque patet globosa tellus,
Vis quoque imperij tui patescit.

Ergo beatos terræ illius incolas prædico, si verum istorum omnium Conditorem agnoscerent. Atqui ad res describendas me accingo, quæ plus æquo, quàm sint ab eo alieni, demonstrant.

CAP.

CAP. XIIII.

De bello, prælijs, fortitudine, & armis Barbarorum.

QVANQVAM *Tououpinambaultij Toupinenquin* nostri bellum immortale gerunt aduersus varias finitimas gentes pro more reliquorum omnium Barbarorum, quartam illā Orbis partem incolentium, quæ à Magellanico freto (quod ad 50. grad. vltra Antarct cū Polum iacet, vsque ad terras Nouas, quarum situs est ad 60. grad. citra eundem Polum) latitudine citra quadragies centena passuum millia] occupat: proximi tamen & infensissimi eorum hostes ij sunt qui *Margaiates* appellant[illegible] quíque eorū sunt socij Lusitani, quos *Peros* appellant. Sicut etiam *Margaiates*, nō modò *Tououpinambaultijs*, sed etiam Gallis eorum sociis sunt capitales hostes. Non tamen quòd Barbari isti de finibus propagandis bello certent (plures enim agros quàm opus sit occupant) aut de diuitiis ex spoliis, redemptionibus, armísque deuictorum parandis, cogitēt. Hæc, inquam, eos minimè mouent. Prout enim fatentur omnes, non alio permouentur affectu, quàm vt parentum, amicorúmque iam olim captorum, & ab ho-

Americæ amplitudo.

Americanis quæ causa belli.

ſtibus eo qui à nobis dicetur modo, deuoratorum, mortem quàm ſeueriſsimè vlciſcantur. Cui ſtudio tam pertinaciter adhærent, vt quiſquis eorum in hoſtium manus inciderit, eandem pœnam neceſſariò expectet, nimirum fore vt mactetur, deinde deuoretur. Præterea, vbi primum inter quoſdam ex iſtis populis bellum eſt indictum, in eo conſentientibus omnibus hoſtem cui illata ſit iniuria in perpetuum de ea vlciſcenda cogitaturum, ac proinde ignauiæ tribuēdum eſſe, ſi in ſuam redactum poteſtatem impunè dimittant: eorum inimicitiæ adeo ſunt inueteratæ, vt in gratiam inter ſe reduci nunquam poſſint. Meritò itaque dicemus Machiauelem, eiúſque diſcipulos (quibus hodie magno ſuo malo ſcatet Gallia) Barbaras iſtorum actiones imitari. Cùm enim ἄθεοι iſti cõtra doctrinam Chriſtianam & docent, & ad praxim reuocant, recenti gratia veteres iniurias non eſſe abolendas: hoc eſt, hòmines Dæmonum ſimiles alios aliis parcere nunquam debere, annon ſatis declarant animos ſuos tygribus eſſe ferociores?

Barbari in gratiam cum inimicis reduci non poſſunt.

Ratio autem qua *Tououpinambaultij* noſtri ad bellum profecturi conueniunt, hæc eſt, quantùm obſeruare mihi licuit. Etſi Reges aut principes inter ſe nullos habent, ſed pares ſunt fermè dignitate, tamen hoc illis à natura inditúm eſt (quod etiam à Lacedęmoniis exactiſsimè olim eſt obſeruatum) vt ſeniores, quos *Peoreru pickeh* nominant, propter

pter rerum experientiam suspiciant & obseruent: in singulis itaque pagis non aspernandum illis præstatur obsequium. Oblata hi occasione, vel inambulantes, aut lectis suis pensilibus xylinis insidentes, cæteros his aut similibus hortantur verbis.

Brasilienses senioribus obsequium præstant.

Ergóne (inquiunt alternatim loquentes, sermone minimè interrupto) maiores nostri, qui tot hostes non modò debellarũt, sed etiã deuicerunt, & mactarunt, & deuorarũt, exemplo nobis fuere vt perpetuò domi delitescamus? Gentémne nostram, quæ tanto olim cęteris omnibus fuit terrori, vt eius cõspectum ferre minimè potuerint, magno nostro cum dedecore, tanto affici probro patiemur, vt in laribus ipsis nostris ab hostibus bello petamur? Nostráne ignauia committemus, vt *Margaiates* & *Peros-engaipa* (hoc est illę gẽtes nequam,) primi in nos impetum faciant? Tum orator ille, manibus humeros, & nates plaudens, cum exclamatione hæc addit verba, *Erima, Erima, Tououpinambaults*, *Conomiouassou Tan, Tan*, &c. hoc est, Nequaquam, populares mei, adolescẽtes fortissimi, ita nobis est agendum: quin potiùs ad certamẽ nos instruamus, mortíque & mactationi nos deuoueamus, aut nostros vlciscamur.

Seniorum Americ. oratio.

His ergo seniorum orationibus, quæ aliquando in sex horas producuntur, auditores, qui attentissimè audiunt, adeo vt ne syllaba quidem illis excidat, & animo & viribus aucti, in singulis pagis se inuicem compellãtes,

ad præfixum locum quàm celerrimè possunt magno numero conueniant. Verùm antequã *Tououpinambaultios* nostros ad prælium deducamus, quibus sint armis instructi dicendum est.

Tacapé genus clauę ligneę.

Ac primùm quidem *Tacapes* hoc est clauas, autenses rubro, aliâs nigro ligno fabricatos habent: longitudine vulgò sunt quinque aut sex pedum, extrema parte orbiculatę, aut ouali figura, latitudine pedali, crassitudine digiti pollicis in media sui parte, oræ verò commodissimè exacuatę, siquidem ex grauissimo ligno, quale est buxum, sunt confectæ: securis acutissimæ aciei perparum cedunt. Adeo vt facilè credam vnicum *Tououpinambaultium* istiusmodi claua armatum, ac furore percitum, multum negotij duobus gladiatoribus nostratibus exhibere posse.

Orapat arcus.

Arcus insuper habent, quos *Orapats* nominant, ex eodem ligni genere rubro nimirum & atro fabricatos: ij longitudine & crassitudine nostros adeo superant, vt eos nec lentare, nec adducere vllus nostrûm possit: quin potiùs imò totis viribus puerorum decem annorum arcubus curuandis opus esse. Pro neruis ea est illis herba quam *Tocon* vocant, quæ licet admodum sit exilis, tanta tamen est firmitudine vt equi vires ferat. Sagittæ sunt vlnali longitudine: tribus iuncturis perficiuntur: media pars ex arũdine, reliquæ verò duæ è ligno sunt nigro: segmina porrò illa adeo concinnè quibusdã arborum corticibus colligan-

Tocon herba arcubus neruorum loco.

Sagittarum longitudo.

ligantur, vt firmiùs agglutinari nequeant. Plumulas duas illis applicant pedali longitudine, quas filo xylino: quòd gluten apud eos non sit in vsu, cōstringunt: ossa præacuta mucronibus aptant: aliquando arundinis siccæ frustulum palmi longitudine in modum scalpri dolatum: nonnunquam raiæ piscis caudę extremum, quæ vt alibi dixi maximè est venenata. Ex quo verò Galli & Lusitani in eas regiones commeant, recepto eorum more Barbari sagittas ferreis spiculis, aut saltem clauis acutioribus firmare assueuerunt.

Iam dictum est quæ sit illorum in versandis clauis illis suis dexteritas: ad arcus verò quod attinet, confido fore vt ij omnes à quibus sunt conspecti Barbari, confirment eos nudis brachiis tanta celeritate, támque certo ictu iaculari, vt (quod bona Anglorum pace, qui tamen peritissimi sagittarii habentur, dictum sit) sagittis suis manui qua arcum tenent impositis, duodecim ab illis citiùs quàm ab Anglis sex fuerint emissæ.

Americani sagittarij peritissimi.

Postremò parmas habent ex tergo *Tapiroussou*, cuius iam ante memini, latas, planas, & rotūdas ad modum fundi tympani germanici. His inter præliandum non obteguntur ad eum quo solent milites nostri modum, sed iis dimicando sagittas hostium excipiūt. Hæc verò sunt vniuersa Americanorum arma: neque enim aliis armaturis corpus suum obtegunt: quin contra (exceptis plumaceis pileis, armillis, breuibúsque aliis indumentis

Parmæ coriaceæ.

quibus corpus suum, vt ante dictum est, exornant) si vel indusio essent induti ad præliũ profecturi, confestim illud exuerent, veriti ne illo intricarentur.

Ferreos enses Barbari parui faciũt.

Vt autem sermoni de armis Barbarorum finem imponam, illi siquando à nobis enses ferreos accipiebant sicut *Moussacat* cuidam ex meis vnum dono dedi, statim vaginas procul abijciebant: (idem quoque acceptis cultris factitabant, eorum fulgore delectabãtur, aut ad abscindendos arborum ramos vtiliores, quàm ad pugnam censebãt: ac sanè, vt à me dictum est, optimè suis versandis eos esse exercitatos, commodiùs illis vtuntur.

Cæterùm tormenta aliquot minimi pretij eò deuexeramus: hæc Barbari terni singula displodebant, vnus manibus impositum ad destinatum intentabat, alter collimabat, tertius ignem admouebat. Tamen quia cannam ad os vsque complebant, nisi carbo contusus pulueri tormentario à nobis fuisset admixtus, magno eorum periculo tormentum fuisset disruptum. Ad hæc nolo prætermittere Barbaros, cùm primùm tormentorum maiorum, & minorum strepitum audirẽt, quodammodo territos fuisse, præsertim cùm nõnullos ex nostris auem ab arbore deijcientes videbant, ferámue humi sternentes plumbea glande, quam ipsi non cernebant, tamen arte cognita, hæc reformidare desierunt: dicebant enim se celeriùs sagittas sex iaculari posse, quàm quis tormentum semel aptaret. Si quis autem

autem obijciat tormentum longè altiùs penetrare: Respondeo nec thoraces bubalinos, nec hamis consertos sagittæ à Barbaris emissæ impetum ferre, quin eâ æquè ac glande tormentularia traijciantur. Veruntamen quia commodiori loco hæc à nobis dici poterũt, cùm ad Barbarorum prælia ventum erit, ne confusè agam, iam Barbarorum copias ad præliandum educo.

Ea qua dictum est ratione coacti ad octo, aut decem capitum millia, mulieribus non paucis, non ad præliandum quidem, sed ad impedimenta, & commeatus comportãdos, in castra cõuenientibus, ex senioribus ij qui hostes maximo numero interfecerunt, & deuorarunt, copiis præficiũtur: quibus ducibus itineri se accingunt. Quamuis autem incedãt nullo ordine, tamen cùm iter faciunt conglobati, fortissimis primam aciem occupãtibus, mirum est quàm commodè vniuersa illa multitudo sine tribuno & mensore se recipiat, ita vt signo dato celerrimè in aciem conueniãt.

Seniores Barbari agminis duces.

Barbari sine ordine, incõfusè tamen incedunt.

Cæterùm nonnulli sunt qui cornibus quæ ipsi *Inubia* vocant, sesquiulnæ longitudine, & crassitudine hastæ nostratis ab inferiori parte palmi latitudine, instar buccinæ milites cient, tum patriâ excedentes, tum etiam castra mouentes. Nonnulli etiam fistulas ex ossibus hostium olim mactatorum & deuoratorum, gerunt, quibus assiduè in itinere canunt, vt sociorum animos excitent, studiúmque hostes consimiliter mactandi, augeant.

Inubia cornua ingẽtia.

Fistulæ ex ossibus humanis.

Si verò, quod frequenter contingit, nauigio expeditionem in hostes facere placeat, litora legunt, nec alto mari se committunt. In suis verò se lintribus disponunt, eos *Ygat* nominant, singuli constāt ex singularum arborum cortice detracto in hunc vsum destinato, tantæ tamen amplitudinis vt singuli quinquagena capiant hominum capita. Itaque stantes pro more suo nauigium agūt remo vtrinque plano, quem medium comprehendunt. Hi porrò lintres cùm plani sint, minimo negotio aguntur. Eorum tamen in alto mari, vel oborta tempestate vsus est nullus. Sed in summa malacia Barbaris nostris ad militiam proficiscentibus, classem sexaginta huiusmodi lintribus constantem conspicias. Hi tam celeri æquor percurrunt motu, vt mox oculos fugiant. Atque hi sunt exercitus *Toupinēquin* terrâ, maríque.

Ygat linter corticeus.

Hoc instructi modo quinquaginta nonnunquā passuum millia in hostium fines progrediuntur. Primóque hoc vtuntur stratagemate, fortissimi quique cæteros cum mulieribus, & impedimentis post se relinquūt itinere vnius, aut duorum dierum: summo cum silentio accedunt, syluásque occupant insidias hostibus struētes, quibus adeo sunt intenti vt non rarò per 24. horas illic delitescant. Hostes verò si ex improuiso fuerint adorti, quot quot viri, fœminæ, ac pueri occurrunt, non modò deducuntur, sed etiam mactantur ab hostibus in patriam reducibus, frustatímque

Primum Barbarorum stratagema.

Bou-

Boucan imponuntur, ac tandem deuorantur. Atque eò faciliùs incautos opprimunt, quòd pagi (nam vrbes nullæ sunt illis) mœnibus non cinguntur, casarúmque, (quæ tamen 80. aut 100 passus in longitudinem protenduntur) fores nullę sunt, earum verò loco palmarum ramos, aut herbæ *Pindo* caulē ad ianuas suas apponunt. Quosdam tamen pagos, qui hostibus sunt contermini, iam palis ex palmis longitudine 6. pedum munire & circunuallare didicerunt, præterea stipitibus ligneis præacutis muricum loco aditus muniunt: itaque si hostes noctu aggredi pagos illos voluerint, quod illis est familiare, pagani tum in eos tuta via irrumpunt, quo fit vt siue pugnam, siue fugam capessant, nusquam euadant, quin aliqui pedum vulneratorum dolore prosternantur, qui confestim ab paganis torrentur, & eduntur.

Si verò aperto Marte pugnare contendunt copiis vtrinque eductis, vix credibile est quàm atrox, quámque horrendū sit prælium: cuius ipse spectator fui, ac proinde meritò de eo referre possum. Ego cum Gallo altero, paulò curiosiùs (magno nostro periculo, si enim à *Margaiatibus* capti aut læsi fuissemus, deuorationi fuissemus deuoti) Barbaros nostros in militiam euntes comitari volui. Hi numero 4000. capita cum hostibus ad littus decertarūt, tanta ferocitate vt vel rabidos & furiosos quosque superarent.

Tououpinambaultij, cùm primùm hostes conspexêre, in tātos, támque editos vlulatus perruperunt, vt qui lupos hîc venantur, cum illis vlulatibus comparandos minimè edant: clamor verò aërem adeo feriebat, vt tonitru vix exaudiri tum potuisset. Accedentes verò propiùs clamores ingeminabant, cornibúsque concrepabant, fistulis denique canebant, minas alij in alios intentabant, ossáque mortuorum hostium ostentabant: dentes item quorum nonnulli filo traiectos vltra vlnas duas collo appensos gerebant: denique gestibus horrorem spectantibus incutiebant. Ad manus autem vbi ventum est, longè in peius res ruere: tanta enim sagittarum nubes est vtrinque emissa, vt muscas volantes multitudine imitarentur. Saucij verò non pauci strenuè tela à corpore auellebant, quæ rabidorum more canum mordebant, nec tamen propterea prælio abstinebant. Hæc enim gens adeo fera est, & trucu-lenta, vt tantisper dum virium vel tantillum restat, continuò dimicent, fugámque nunquam capessant. Quod à natura illis inditum esse reor. Etenim à Nobili quodam accepi viro Gallo, qui militiam colit, bellorum ciuilium nostrorum tempore, in legionibus Gallicis Americanos milites duos fuisse, qui strenuè & fortiter se gerebant: quapropter à Centurionibus plurimi fiebant. Quod tamen in eam accipi partem nolim,

Ad prelium venientium Barbarorum vlulatus.

Ossium mactatorum ostentatio.

Barbari ferocissimi.

Tououpinambaultiorum cum Margaiatibus certamen.

lim quasi affirmarem nullos in illis reperiri posse, qui ignauiam Asianorum, mollitiem Europæorum aut Afrorum imitarentur: assidua enim exercitatio militē strenuum facit. Vtut sit, vbi manus cum hostibus *Tououpinambaultij* conferre ceperunt, clauis illis suis vtrinque acerrimè ferierunt, adeo vt obuium quemque non modò humi sternerent (non secus ac lanij boues) sed etiam penitus mactarent.

Vtrùm generosis insideant equis annon, à me non quæritur: Lectorem enim memorem esse credo eorum quæ superiùs à me dicta sunt, equis aliísque iumentis Barbaros penitus carere, ac proinde pedites omnes incedere. Ego verò qui aliâs sæpe equū mihi optarem quem Barbaris conspiciendum præberem, tum sanè optimum cui insiderē, præsentíque me periculo liberarem, votis omnibus exoptabam: Quippe mihi fit verisimile, B[illegible]baros si cataphractarum militem nostratem equo generoso insidentem, ignémque hinc è tormentulo erumpentem, illinc verò equum resiliētem cōspicerent, *Aignan*, hoc est cacodæmonem adesse credituros. Tametsi à quodam memoriæ est proditum, magnum illum Attabalipam Peruensium Regem, quamuis equum ante conspexisset nullum, tanta fuisse animi magnitudine, vt Pisarro (qui cùm vt sese ostentaret, tum vt Indos Attabalipam stipantes perterreface-

Barbari equos si viderent quid de illis sentirent.

Hist. Gen. Ind. lib. 4. cap. 113.

ret, continuò equum suum glomerato gressu solo insultantem agitabat,)propiùs ad Regem accedente, spumáque ab equi ore in regis vultum desiliente, minimè tamẽ commotum fuisse, quin morte plecti eos imperasse qui equi horrore stupefacti terga vertissent. Quæ res (inquit historiographus) Barbaris fuit terrori, nostris verò admirationi.

Iam verò, vt narrationis seriem repetam, si quis quærat quid tu, comésque tuus tantisper dum prælium committebatur, annon vnà cum Barbaris dimicabatis? Ingenuè fateor nos, qui adeò imprudenter Barbaros essemus comitati, imprudentiam illam altera cumulare noluisse: sed paullum à conflictu remotos, spectaculo illo contentos fuisse. Testor intereà me, qui non semel tum equitum tum peditum copias ingẽtes in aciem instructas, hîc conspexi, tanta nunquam voluptate videndis peditum legionibus armis fulgẽtibus, quanta tum pugnantibus istis *Toüoupinambaultijs* perfusum fuisse. Præterquàm enim quod sibilantes, saltantes, & celeriter admodum & dextrè sese in orbem glomerantes, iucundissimè spectabantur, accedebat insuper telorum nubes densissima, quorum pẽnæ rubræ, cœruleæ, virides, roseæ, aliorúmq; id genus colorum, soli obiectę radiabant, vestes itẽ, pilei, armillæ, cæteráque ex plumis compacta ornamenta, quæ mirum in modũ spectantium oculos fulgore feriebant.

Corpora teláque Barbarorum plumis ornata.

Hoc prælio trium horarum spatio confecto

cto, multis vtrinque cæsis & sauciis, *Tououpinambaulty* nostri victoriam reportarunt, captiuósque, cùm viros tum fœminas plus minùs triginta ad suos deduxerunt. Nos verò qui officium aliud præstiteramus nullum, nisi quòd strictis gladiis, tormentulísque vt Barbaris animos adderemus, nonnunquam displosis prælïantes spectaueramus, (quòd maximè gratum sit illis si cum ipsis ad bellum proficiscantur hospites)tantam de nobis cõcitauimus opinionem, vt ab eo tempore seniores peculiari nos beneuolentia & amore sint complexi.

Captiuis itaque in medio agmine collocatis, nonnullisque ex robustioribus funibus vinctis, ad Ganabaræ sinum tendimus, à quo passus circiter XXIV.M.aberamus. Vndique verò ex fœderatis permulti saltantes, tripudiantes, & plaudentes nobis gratulatum obuiam veniebant. Denique cùm ad locum insulæ nostræ oppositum peruenimus, ego comésque meus scapham conscendimus, ad castellúmque nostrum reuertimur. Barbari verò in continente pagos suos singuli repetiere. Paucis pòst diebus Barbari quidã ex iis qui captiuos apud se habebant, ad castellum nostrum accessere, quos per interpretes rogamus, vt mancipia aliquot Villagagnoni vendant. Sic captiuorum pars magna ex Barbarorum faucibus est erepta: ægrè tamen, & inuitis Barbaris. Quod mihi non multò post est apertissimè indicatum. Mulierem quãdam

Captiui vincti.

Barbarorum ob victoriã reportatam plausus.

Captiui à Gallis empti.

cum puerulo suo vix dum bimulo emebam, pretium erant merces quædam, quarum ęstimatio ad tres libellas Francicas accedebat, venditor autem meus ita cõquerebatur, Quid in posterum futurum sit nescio, ex quo autem *Paycolas* (sic Villagagnonem nominabant) huc appulit, vix dimidiam captiuorum nostrorum partem comedimus. Puerulum illum mihi reseruare vehementer cupiebam, sed Villagagno, restitutis mercibus meis & matrem & filium vendicauit. Matri nonnunquam dicebam fore vt cùm mare transmitterem, puerulum huc transportarem. Illa verò (adeo vindictæ reposcendæ animis gentis illius hæret cupido) respondebat malle se vt à *Tououpinambaultijs* voraretur, quàm vt in tam remotas terras deportaretur: sperare se vt grandior factus ad populares suos quoquo modo elapsus se reciperet, ac cognatorum suorum mortem vlcisceretur. Nihilominus tamen (vt ante est à me dictum) è quadraginta aut quinquaginta mancipiis quibus ad Castelli nostri munitionem vtebamur, decem pueros selegimus quos nauibus impositos ad Henricum secundum tum Galliarum regem misimus.

CAP.

CAP. XV.

Captiuos suos quo tractent modo Barbari, quibúsque cæremonijs in ijsdem mactandis & edendis vtantur: quibus per occasionem immanissimæ crudelitatis alia exempla adiecta sunt.

NVNC superest vt dicamus quonam modo captiui à victoribus excipiantur. Vbi primùm in victorum fines sunt deducti, non modò exquisitissimis alũtur cibis, sed etiam vxores viris dantur, (non autem viri fœminis) Immò non dubitabit is qui captiuũ apud se habet, filiam suam aut sororem in vxorem illi dare, quæ viro diligentissimè ministrabit. Cæterùm cùm mactationis tempus non sit præfixum, sed modò citiùs, modò tardiùs expediantur prout fuerint vtiles, viri quidẽ aucupio, venationi, & piscatui: fœminæ verò hortis colendis, aut ostreis colligendis: omnes tandem suûm more saginatos mactant, vorántque his ritibus.

Captiui quo modo excipiantur ab hostibus.

Primùm finitimis omnibus res denuntiatur, tum virorum, fœminarum, puerorum fit concursus ad locum vbi est futura mactatio. Ibi matutinum tempus potando transigunt. Inter quos captiuus ille, quem non latet eam in se cudi fabam, plumis ornatus, non modò

Ad captiui mactationẽ conuentus.

mortem non horret:quin immò ſaltando,bibendo,ridendo reliquos ſuperat. At poſtquã per ſex aut ſeptem horas vnà cum cęteris perbacchatus fuerit,duo tréſue ex robuſtiſſimis eum arreptum funibus xylinis, aut ex arboris illius cortice(quam *Yuire* vocant, quaque tiliæ eſt perſimilis),medium, minimè tenuentem quamuis vtróque ſit brachio ſoluto,cõſtringũt:pérque pagum quaſi in triumphum deducunt. At verò,num putas propterea eum caput dimittere vt ſolent hîc ſontes? Minimè verò id quidem. Quin contrà incredibili audacia res ſuas geſtas apud eos à quibus conſtrictus detinetur enumerat,his verbis. Ego, ego ipſe fortiſſimus,ſic veſtros olim cognatos vinxi, tum ſe laudibus magis ac magis euehens,modo in hanc, modò in illam conuerſus partem, alium quidem ita compellat. Heus tu,patrem tuum ego voraui,alium verò ô bone , fratres tuos mactaui & *Boucanaui*. Tot denique viros, fœminas, puerulóſque, ex vobis *Tououpinambaultijs* bello à me captos deuoraui vt numerum aſſequi non poſſim. Cæterùm ne ignorate populares meos *Margaiates* tot in poſterum mactaturos eſſe quot è vobis intercipere poterunt: atque ita mortem vlciſcantur meam.

Captiuus vinctus per vicũ circumducitur.

Tandem, poſtquam omnium oculis ſatis ſuperque fuit expoſitus , duo illi lictores à quibus conſtrictus tenetur,circiter tres vlnas ab eo recedunt, funẽ tamen pari longitudine firmiſſimè vterque contrahit: adeo vt captiuus

tiuus gradũ præcisè sistere cogatur, progredi autem aut regredi minimè possit. Vincto lapides aut testæ confractæ adferuntur. Tum lictores parmis ex tergo *Tapiroussou* (cuius antè memini,) sese obtegũt, captiuúmq; his compellant verbis. Mortem tuam ante obitum vlciscere: Ille confestim lapides in eos summo impetu cõtorquet qui se circumstãt quorum numerus plerumque ad quatuor mil lia accedit. Ex his minimè est quærendum quàm multi vulnerentur. Equidem in vico quodã quem *Sarigoy* appellãt vidi captiuum eiusmodi tanto impetu lapide mulieris crus pertigisse, vt cõfractum illud esse crederem. Porrò lapidibus, accespitibus, quos potuit colligere absumptis, prodit is qui mactationi se accingit, quíque per totum diem latuerat, clauam ligneam plumis decoram manibus gerens, pileo quoque ac cæteris ornamẽtis plumeis ornatus: atque ad captiuum accedit, eúmque his compellat verbis. Annon ex *Margaiatiũ* es gente nobis infensissima? Annon tu ipse ex nostris amicis & cognatis cõplures mactasti, ac deuorasti? Cui captiuus, animo quàm antea longè præsentiore, sua sic respondet lingua, (*Margaiates* enim à *Toupinambaultijs* sermone non sunt dissoni,) *Pà, che tan tan aiouca atoupauè*. hoc est, vtique sum fortissimus, atque ex vestris quàm plurimos mactaui & deuoraui.

Captiuus præcisè reuinctus mortem imminẽtẽ vlciscitur.

Mactatoris cũ captiuo colloquium.

Deinde,quo magis hostes suos vrat,vtraque manu capiti imposita, in hæc erumpit verba: O quàm strenuè in eo me gessi! O quàm gnauiter vestros bello lacessiui, cepíque, quos penè innumeros voraui. aliáque id genus multa subiungit. Mactator verò addit, Idcircò tu qui in nostra es potestate, mox à me mactaberis, *Boucanóque* afflatus à nobis voraberis. Quid tum? (inquit ille, ne fractiori quidẽ animo pro sua gẽte mactationẽ subire paratus, ac Regulus ille quondã pro Rep. Romana mortem oppetijt) mei quoque cognati mortem vlciscentur meam. Ad hæc, vt pateat istos mortem (quam tamen mirum in modũ reformidant) prorsus cõtemnere, quòd beari se credant publico illo & solenni supplicio: exemplo rẽ cõfirmabo. Fortè in pago quodam Insulæ maioris quam *Pirani-iou* nuncupant diuerti, mulierémque offendi mox isto supplicij genere interituram, ad hanc accedo propiùs, moneo vt se *Toupan* cõmendet (nam ad illius captum sermo erat accommodãdus. *Toupan* verò non Deum, sed tonitru sonat,) atque ad eum prout à me docebatur preces conciperet. Illa verò nutato capite me deridens respondit, Quid verò mihi es daturus si id quod vis exequar? Tum ego, Miserrima muliercula, mox rerum omnium istarũ vsus tibi nullus erit: Itaque de anima tua quã immortalem esse credis (quod faciũt Barbari omnes vt mox sequenti capite dicemus) seriò cogitato. Illa verò rursum me irridens, est

Mira captiui confidentia mortem cõtemnentis.

Barbara mulier mortem contemnit.

mactata.

Sed vt ad rem redeam, variis disceptationibus vltrò citróque habitis, nonnunquam inter colloquendum, mactator qui præsto adest, claua lignea vtraque manu in altum sublata, orbiculo extremo, captiui caput totis ferit viribus, adeo vt paucissimo sanguine effuso, altero ictu non sit opus. Hinc prouerbium illorum, quod iam apud Gallos nostros erat in vsu, Confringam tibi caput, pro eo quod solent altercantes milites aduersario minitari his verbis, Ego te confodiam.

Captiuus vno ictu mactatur.

Barbarorum prouerbium à Gallis vsurpatum.

Captiuo in hunc modum mactato, si coniugatus erat, (vxores enim nonnunquam illis dari diximus) vxor illius cadaueri adhærens, aliquantulum luget, aliquantulum inquam, nam Crocodilum imitatur, quem ferunt, antequam hominis à se necati cadauer deuoret, lachrymas emittere solitum. Non absimili modo illa postquam lachrymis extortis luctum simulauit, viri sui carnibus omnium prima nisi quis anteuertat vescitur. His ita gestis reliquæ mulieres, præsertim vero anus, quæ cùm sint humanarum carnium appetentiores, iuniores continuò eos à quibus captiui detinentur hortari solent vt confestim morti addicant) aquam feruentem admouentes ad cadauer accedunt, quod adeo fricant, lauant & calida perfundunt, vt cute sublata pari sit cum nefrendibus assandis candore.

Luctũ simulat vxor captiui mactati.

Captiui cadauer nõ secus ac nefrens calida perfunditur.

Deinde captiui dominus assumptis secũ quanto

quanto numero visum fuerit sociis, cadauer diuidit, ac tanta celeritate frustatim discerpit, vt lanius apud nos vix reperiatur vllus qui veruecem celeriùs in frusta secare possit. His accedit quod prout venatores, hîc cerui capti viscera canibus venaticis porrigunt, Barbari consimiliter hostium suorum mactatorum sanguine liberos illinunt suos vt ad ferociam crudelitatémque animos illis addant.

Cadauer captiui incredibili celeritate in frusta secatur.

Hæc porrò immanis crudelitas, apud Barbaros frequentissima, per se est quidem abominanda. Atqui portentosius id esse videtur quod patratum à Iudęis fuisse legimus, (quos tamen humanitate cæteras gentes antecellere par erat, prohibito à Deo sanguinis esu) Illi enim tumultibus concitandis, vt tradunt historiæ, deditissimi, Traiani tẽporibus adeo horrendas seditiones excitarunt, eóque crudelitatis & immanitatis processerunt, vt cæsis quadraginta hominum millibus in Ægypto, Cirene, & Cypro, eorum carnibus vesci, sanguinéque vultũ oblinire suum sustinuerint. Quin multos à vertice transfixere medios, eorúmque pellibus induti immanissimam præ se ferentes rabiem obambulauere. Quæ historia si nõ absoluat, saltem extenuet Americanorum crudelitatem. Cæterùm ex quo Christiani ad eos accessere cum mactatorum corpora, tum animantia omnia, reliquósque cibos cultris secãt. Antea verò, quãtum à senioribus accepi, lapidibus præacutis ad eum vsum accommodatis vtebantur.

Barbarorum pueri cur hostium sanguine illinantur.

Iudæorum immanis crudelitas.

Lapides cultrorũ vsum Americanis olim præbebant.

Captiui carnes *Boucano* impositę.

Singula porrò cadaueris frusta, atque adeò ipsa viscera abluta, & expurgata, *Boucano* imponuntur. Hæc tantisper dum coquuntur, anus continuò *Boucano* adhærent, mirum enim in modum carnes humanas appetunt; adipémque à *Boucani* baculis diffluentem excipiunt. Adeo eorum sapit palato vt continuò adolescentes ad capiendos hostes hortentur, qui cibum eiusmodi suppeditent. Digitos quoque suos adipe illo conspersos lingentes, conclamant suum *Yguatou* quod sonat, bonus est. Habes, Lector, quantum obseruando assequi potui, qua ratione Barbari Americani captiuos suos assant, more nimirum penitus nobis ignoto, nimirum *Boucanando*.

Barbaræ anus adipem diffluentem lingunt.

At verò quoniam cap. 10. de *Tapiroussou* agens, *Boucani* formam fuse descripsi, ne tautologia laborare videar, ad locum illum Lectores remitto. Intereà verò eorũ error à me refutabitur qui suis chartis Barbaros nostros carnem humanam verubus perinde ac nos armos veruecinos assantes depinxerunt, duos etiam prægrãdibus cultris ferreis carnes dissectas ad speciem suspensas exponere sunt commenti, prout hîc bubula venalis exponitur. Sed ista tam vera, quàm ea quę fabulosè de Panurgo Rabelesius refert, quòd lardo transfixus & semiassatus tandem euaserit, arguunt chartarum illarũ authores crassissimæ ignorantiæ. Hæc vt confirmem addo. Brasilienses nõ modò à nobis differre assandi modo

Chartarum Cosmographicarum error.

do, ſed etiam noſtrum morẽ illis planè fuiſſe incognitũ tum etiam cùm apud illos degebamus. Etenim ego & ſodalis quidã meus in vico quodam Indicam Gallinã cum nonnullis aliis volatilibus veru ligneo impoſitis noſtro more ad ignem verſantes aſſabamus. Quod factum Barbari in ludibria vertebant, nec priùs adducti ſunt vt crederent carnes quæ continuò agitarentur percoqui poſſe, quàm ipſi periculum fecere. Ergo (vt vnde digreſſus ſum eò redeam) vnius aut plurium captiuorum carnibus (duos ſiquidem aut tres nonnunquam vno die mactant) in eum modum aſſatis, turba illa vniuerſa quæ mactationi interfuit *Boucano* circumit exultans, membráque hoſtiũ torrentia toruis intuetur oculis, deinde quantũuis multi particulã ſinguli arripiunt: non tamen cibi cauſa, (quod ſuſpicari non immeritò quis poſſet) iſthæc perpetrant: quamuis enim ſine controuerſia carnes humanas ſapore cõmendent, vltionis tamen potiùs iis edendis quàm victus rationem habent: anus excipio carnium illarum, vt dixi, auidiſsimas. Huc verò tendũt, vt mortuos ad oſſa vſque corrodentes ſuperſtitibus metum incutiant. Quippe, quò animos ſuos truculentiſsimos & ſæuiſsimos expleant, nulla eſt cadauerum illorum particula, ab extremis articulis ad naſum vſque aures & verticem (quæ excepto cerebro) ab illis non exedatur. Ptolemęi itaque Lathuri Regis Ægypti barbaries eò fuit immanior, quòd licet

Barbari noſtrum aſſãdi morẽ ludibrio habent.

Barbari ſinguli captiui carnium fruſtum arripiunt.

humaniore est disciplina excultus, ad tātam sit delapsus crudelitatem, vt cæsis xxx. Iudęorum millibus captiuos cęsorū carnibus vesci adegerit. Cæterùm *Tououpinambaultij* nostri in singulis pagis aceruatim mactatorum caluarias diligenter asseruant, (prout apud nos in cœmiteriis solēt) Gallis verò ad eos commeantibus fusissimè rerum suarum gestarum præconium persequuntur, aceruósque illos quasi trophæa quædam, fortitudinísque suæ monumenta ostentant. Præterea grandiora crurum & brachiorum ossa non negligenter recondunt, fistulis (vti dictum est) conficiendis: dentes quoque auulsos filo traijciunt, & circa collum obuolutos gestant. Gen. Ind. Hist. scriptor de Insulæ *Zamban* malis agens, refert eos hostiū ab se mactatorum capita ædiū sacrarū valuis affigere solitos: dentésq; collo appēsos ad ostentationē gestare.

Caluarū aceruiā Barbaris cur asseruentur.

Lib.2.cap.71.

Mactatores verò isti summo illud tribuūt decori, patrato enim egregio illo facinore, secedunt, pectúsque, brachia, crura, suras & reliquas corporis partes incidunt, incisurásque vt perpetuo cuti inhæreāt vnguento nescio quo illinunt, atróque puluere inspergunt, quem nulla temporis diuturnitas delere potest. Creduntur autem eo plures mactasse hostes quo pluribus scatent incisuris, ac proinde fortissimi censentur. Quæ vt faciliùs à quibusuis percipiantur sequenti pictura expressimus, Alterum quoque Barbarum sagittam arcu iaculantem adiunximus.

Hæc pictura superiori pag. 186 collocanda erat, quæ verò ea pag. habetur in istius loco hîc debuit poni.

Denique vt tandem horrendæ isti tragœdię finem imponamus, si fortè contingat vt mulieres quæ captiuis nupserant grauidæ ex illis sint factæ, Barbari (dictu horrendum, visu verò maximè stupendum) liberos nonnunquā recens natos, rarò paulò adultiores vorant, hanc autem causantur rationem, pueros illos ex hostium semine progenitos esse. Barbari verò hostes suos quibuscum continenter bellum gerunt funditus aboleri non modò percupiunt (eandem enim crudelitatem *Margaiates* in *Tonoupinambaultios* exercent) sed etiam mira perfundũtur voluptate si videant hospites suos eodem esse animo. Etenim carnes humanas nobis ab illis appositas quoties reiiciebamus, (quod à me & plerísque ex nostris semper est factum, neque enim per Dei gratiam adeò immanes vnquam fuimus vt eas vel attingere religio nobis non esset) nos non satis fideles sibi censebant. At meo maximo dolore referre cogor, Neustrios quosdam interpretes, qui apud Barbaros nouennium exegerant, sese vt ad illorum mores accommodarent vitam atheorum more transigentes, non modò crebris scortationibus sese cum Barbaris fœminis inquinabant, adeo vt vnus ex illis trimulum puerulum ex vago illo concubitu sustulerat: sed etiam exuto omni humanitatis sensu, Barbarósque immanitate superantes, à se permultos *Margaiates* & mactatos & deuoratos fuisse gloriabãtur. Porrò vt quæ sit *Tonoupinambaultiorum* in ho-

Horrenda crudelitas.

Neustrij interpretes vitam atheorũ more transigunt.

hostes suos crudelitas pergã describere, contigit eo tempore quo apud illos degebamus, vt de vico quodam in maiori insula sito cogitarint. Pagus hic à quibusdam *Margaiatibus* incolebatur qui tamen *Tououpinambaultiorũ* ingruente cum *Margaiatibus* bello *Tououpinambaultijs* in deditionem venerant, perque totos viginti annos pacificè apud illos egerant. At tandem inter *caouinandum* sese mutuò incitantes & animos addentes, pagi illius incolas vniuersos internecioni deuouẽt. Decretum exequi non cunctantur, noctu inopinantes intercipiunt & semisopitos opprimunt, adeò vt non sine commiseratione clamores & eiulatus audirentur. Galli re audita circa mediam noctem eò properant armati, pagus enim à castello nostro non longius X passuũ millibus aberat. verùm antequàm eò aduenissent, Barbari rabie & præda incitati obuios quosque trucidarant, casásque vt latentes extruderent incenderant, adeò vt perpaucos superstites nostri inuenerint. Quinimmò ex nostris nonnulli asseuerabant se non modò adultos frustatim concisos, sed etiam infantulos lactantes integros *Boucano* impositos vidisse. Ex adultioribus tamen aliquot mari sese commisere, & noctis tenebris obsecundantibus natantes euasere, inque nostrum Castellum se recepere. Quod vbi resciuerunt Barbari non æquo tulerunt animo immò suos hostes à nobis detineri mussitantes conquerebantur. Tandem verò mer-

Pagus à Barbaris vastatus.

Barbaries horrenda.

cibus quibuſdam à nobis placati fuere, clientes verò noſtros, Villagagnoni mancipia reliquere.

Interiectis aliquot diebus, ego cum quibuſdam aliis Gallis in pago ab indigenis *Pirani iou* nominato, in inſula illa maiore animi gratia exſpatiabamur, inopinantes captiuum iuuenē, forma & ſtatura non mediocri, in cōpedibus ferreis quas Barbari à Chriſtianis acceperant, detentum offendimus. Is lingua Luſitana nos compellat, (duo ex noſtris ob Hiſpanici ſermonis peritiā eius verba capiebant) ſignificat ſe in Luſitania fuiſſe, Chriſtianum eſſe, Baptiſmo initiatum, Antonio ſibi nomen. Prætereà, quamuis natione *Margaias* eſſet, quòd frequenti cum Luſitanis commercio ferinum ingenium ex parte exuerat, innuit ſe vehementer optare, ſi qua id ratione fieri poſſet, ab hoſtium manibus euadere. Tū nos, præterquàm quòd no[illegible] rarū erat partium quotquot dabatur è Barbarorū faucibus eripere, auditis vocibus Chriſtiani & Antonij longè vehementiùs commoti ſumus, & miſeratione ducti. Atque ita è nobis vnus, qui linguam Hiſpanicam callebat, quíque fabrilem exercebat artem, recepit ſe poſtridiè eius diei limam ad compedes diſſecandas allaturum: monuítque vt ſimulac ſolutus eſſet, (nam à nemine obſeruabatur) in dumetis ad maris littus ſeſe abderet, tantiſper dum

Margaias in Luſitania baptiſatus captiuus.

Barba-

Barbaros colloquio occuparemus: nos ſcapha exceptum, in Caſtellum noſtrum transducturos: quò ſi perduceretur, minimo negotio cum Barbaris de ſua redemptione tranſigi poſſe.

His non parùm recreatus gratias egit, ſéque ſingula exactè exequuturum ſpondet. At Barbari licet ſermones vltrò citróque habitos non cepiſſent, nonnihil tamen ſuſpicâtes, ſimulac è pago egreſsi ſumus vicinitate demum, ídque tumultuariè coacta, miſerum Antonium mactant. Nos poſtridie limam afferentes, per ſpeciem farinæ aliorúmque cibariorum quærendorum pagum illum repetimus: atque à Barbaris quærimus vbínam captiuus ille, quem pridie videramus. Illi nos in caſam proximam deducunt, carniúmque Antonij fruſta *Boucano* impoſita oſtendunt. Deinde nos abs ſe eluſos fuiſſe ſuſpicâtes per ludibrium caput oſtẽtabant, nóſque cachinnis excipiebant.

Lusitani duo à Barbaris capti, & deuorati.

Non multò pòſt duos quoque Luſitanos Barbari noſtri cepere: quos ex improuiſo in Tuguriolo luteo, in mediis ſyluis conſtructo, non procul ab Caſtello ſuo quod *Morpion* vocant, adorti fuerant. Luſitani quidem totius diei ſpatio Barbarorum impetum ſuſtinuerant, at tandem cùm eos tela cæteræque munitiones deficerent ſtrictis maioribus gladiis, quos nos ambarum manuum dicimus, in Bar-

in Barbaros irruunt, ac complures cædunt, multos quoque vulnerant. Barbari contrà pertinaciter obſiſtũt, ſingulis potiùs occumbendum ducunt, quàm victoria non parta pedem referre. Itaque tãdem Luſitanos captos abducunt è quorum ſpoliis ipſe veſtes bubalinas à Barbaro emi. Vnus quoque ex interpretibus argenteam lancem emit, quam Barbari cum multa alia ſupellectile in illo tuguriolo erant deprædati, quámque, pretij ignari, cum duobus cultellis permutarunt. Porrò Barbari in ſuos pagos reuerſi Luſitanis per ludibrium barbam conuellunt, doloríſque impatientes derident, híſque verbis increpãt. Quid? vóſne qui nuper impetum noſtrum tã fortiter ſuſtinuiſtis, nunc cum mors erat fortiter obeunda muliebri eſſe animo? Ac tandem more ſolito eos immaniter mactant deuorántque.

Exempla quidem permulta de Barbarorũ crudelitate præter iſta à me poſſent afferri, niſi quæ attulimus ad horrorem cuilibet incutiendum ſufficere exiſtimarem. Verumenimuerò vt ij qui hæc tam horrenda paſſim apud Barbaros vſurpata legent, norint permulta quoque non minùs deteſtanda alibi geri, præter eam quam commemorauimus Iudæorum crudelitatem qui Traiani temporibus quadraginta hominum millibus cæſis non modò eorum carnes deuorarunt, ſed etiam ſanguine vultum oblinerunt, pelléſque induerunt: Præter etiam horrendum Ptolomæi

męi Lathuri Regis Ægypti facinus qui triginta Iudęorum millibus cæsis, captiuos occisorum carnibus vesci vi adegit, alia quoque exempla in medium afferam. Chalcondilus historia de Imperij Græci lapsu & Turcici incremento, (quod verè tragicum dixeris) scribit Turacanum vnum ex Amurati II. Legatis, Albanorum copiis instructa acie deuictis fusisque captiuos 80. immaniter trucidasse, quorum capita trũcata, in pyramidis formam coäceruari iussit, quasi partę victoriæ insigne trophæum. Amuratus verò vltra istmi angustias transducto exercitu, trecentos milites qui noctis tenebris obsecundãtibus in proximum montem confugerãt, intercludit. Illi cõmeatus inopia in deditionem venerũt honestas expectantes conditiones, At Amuratus omnes in vnum locum conuenire mandat, ac coram se iugulandos curat. Idem Amuratus, cuius nondum erat sæuitia expleta, ex omni captiuorum copia sexcentos adolescentes forma præstantes, sua emit pecunia: quos deinde patris Manibus immolat quasi peccatorum expiatio in tanta sanguinis humani profusione esset posita. Sed isthæc ludi iocique dicantur præ sceleratissimi Mechmeti XII. Turcarum Imperatoris crudelitate, qui non modò Imperij administrationis Amurato successor fuit, sed maximè in omni immanitatis genere, immo quem in hac parte magno superauit interuallo. Vt enim omittam florentissimæ simul ac celeberrimę vr-

Lib. 5. c. 5.

Trophæum ex capitibus humanis.

Lib. 7. c. 4.

Imanitatem Amuratus immanitate cumulat.

Lib. 8. c. 6.

Cõstantinopol expugnatio, regnante Mechmeto 12. Tur. imp. ad 56. Cal. Iu.

bis Constantinopoleos expugnationem quę ipso regnante Anno salutis 1453. Ad V. Cal. Iunias contigit, qua sanguine omnia, horrore, morte, fugientibus & persequentibus, victoribus & victis repleta erant: Adeo vt cæsorum & eorum qui præ ingenti irruentium multitudine suffocati erant cumulus portarum fornices superaret: Peculiaria quædam de monstri illius crudelitate posteris mādata recēsebo. Viginti Albanos milites, qui Thrasia, quam ipse expugnarat, relicta, in oppidulum quoddam Phiasiæ, Rupellam nomine, sese receperant, rotario supplicio brachiis cruribúsque conquassatis semiuiuos in summo cruciatu languentes desperabundos reliquit. Insuper immanissimo illi monstro non satis erat quoscumque in oppidis aut castellis offendebat ferro cædere, prout Leontarij contigit, vbi ne vnus quidem superstes est relictus, adeo vt sex mille hominum cadauera, præter ingentem equorum & pecorum copiam, illic fuerint numerata: Sed inaudito hoc supplicij genere complures insuper affecit. Acinace peracuto singulos homines in duas partes vno ictu circa transuersum septū diuidi iubebat, artificio barbariem omnem superante: bis enim singuli mortis persentiebant dolores. Vtraque pars per aliquod tempus præ summo quo opprimebatur cruciatu huc & illuc non sine gestibus horrendis sese volutabat. Trecenti milites in oppido Mitylene anno 1459. quo capta est vrbs illa, hoc imma-

Lib. 9. cap. 1.

Mechmeti in ipsa bruta animātia crudelitas.

Monstrosa crudelitas. Lib 9. cap 7. & Lib. 10. cap. 12.

immanissimo supplicij genere sunt affecti. Quingenti quoque alij ab Omare Bassiano Constantinopolim missi, quos in oppidulo à se expugnato ceperat eadem occubuerunt morte. Horum Cadauera postquã aliquandiu in area in qua laniati fuerant neglecta iacuerũt, bos horrẽdè mugiẽs ad ea accedit, vnámque cadaueris partẽ cornu attollit, alióq; loci cõportat, tum alterã petit priórique adiũgit. Quæ res cùm à multis perspecta fuisset breui ad Mechmetum perfertur: Ille mirum in modum anxius, cadauer illud disiungi, partésque seorsim ad pristinum locum comportari iubet. Bos insequitur repetitis mugitibus, cadauer verò illud, inter cætera agnoscit, denuóque cornibus sublatum aliò asportat. Mechmetus hoc portento vehementer commotus (ac meritò quidem) è vestigio, cadauera sepeliri iubet, bouẽ verò ad sua pecuaria deducendum, ac per reliquũ vitæ tẽpus alendũ curat. Tradunt nonnulli cadauer illud à boue canibus Turcis clementiore asportatum Veneti cuiusdam corpus fuisse: alij Illyrico tribuunt. Atqui vt vt sit (inquit Chalcondylus) hoc ostento multum fœlicitatis genti à qua ille oriundus erat, portendebatur.

De boue qui herum mortuum agnoscit mira historia.

Vladi verò sæuitia humanis auribus tinnitum longè grauiorem ciebit, idcircò de ea referre vltimo loco visum est. Vlando attributa Moldauia Mechmeti liberalitate in gratiam fratris cuiusdam Vlandi quo sceleratus

Vladi imma nitas horren da & cætero rum omniũ atrocitatem superans.

Mechmetus ad nefarias libidines abutebatur, hoc primo veluti auspicio prouinciam illã administrare cœpit. Potentissimos quosque Moldauienses, ac primariæ autoritatis viros, à quibus propter authoritatem & gratiam, ne defectionem molirentur sibi metuebat, corripit, eósque non contentus est vulgari aliquo supplicio è medio tollere, sed viuos omnes palis transfixos summo cum cruciatu extinxit. Immo eorum familias ne vxoribus quidem & infantibus exceptis, eodem furore sustulit. Adeo vt breui temporis spatio triginta & eo ampliùs hominum millia ab eo trucidata fuisse à multis confirmetur. Mortuorum porrò bona & honores satellitibus suis est largitus. Mechmetus certior factus Vladũ de defectione & rebellione in se cogitare, quendam suum à secretis Catabolmum nominẽ, natione Græcum per speciem amicitiæ ad eum mittit, eo cõsilio vt Vladum ad se blãdis verbis pertraheret. Eodem(que) ocioque tempore Mechmetus ad Chamum quendam cui Valaquiam prouinciam clàm demãdarat, literas dat, mandátque vt quacumque ratione vi, dolóue Vladum corriperet: eo nihil gratius sibi accidere posse significat. Hi duo communicatis consiliis Vladum intercipere conantur, Vladus verò nullo modo perturbatus confirmatis militum suorum animis, reliquis omnibus in fugam versis Chamum & Catabolmum cum quibusdam aliis viuos cap t. Quos cruribus & brachiis abscissis

Libro 9. cap. 12. 13, & 16.

ſis palis viuos affixit. Chamo verò, prout eius poſtulabat dignitas eminẽtiorem tribuit locum. Quod ab eo hoc conſilio factum eſt, vt ſubditis ſuis terrorem incuteret, ac ne tale quid in poſterum auderent niſi idem ſupplicium ſubire vellent, anſam præriperet. Prętereà exercitum ingentem ſumma celeritate conſcripſit, Danubiúmque flumen tranſiit, atque in Mechmeti ditionem quam flumen illud alluit, magno irruit impetu, eámque eſt populatus, pagos incendit, fœminas ipſas, immò infantes, in cunis vagientes ferro cecidit. Quacũque verò iter faceret immaniſſimè ſæuiebat, & vaſtitatis vbique notas inurebat. Quibus ad Mechmetum perlatis, maximè vero nuntio de Legatorum morte crudeliſſima, ac in primis de Chamo tam atroci ſupplicio affecto, qui præcipua in aula miniſteria olim geſſerat, Mechmetum non parum commouerunt. At longè moleſtius illi fuiſſet tantam iniuriam ab infimæ ſortis homine ſibi illatam inultam relinquere. Itaque cum inſtructiſſimo exercitu valaquiam ingreſſus, & Legatorum ſuorum cadauera palis adhuc affixa conſpicatus, nouo quaſi dolore, & nouo furore fuit percitus. Cadaueribus autem illis auulſis & ſepultis, tria paſſuum millia eſt progreſſus, ac in lanienam illam incidit ab Vlado in ſubditos patratã, quæ res horrorẽ conſpicantibus mouebat. Erat enim locus aliquantulum editus, & in omnes partes apertus, duo paſſuum millia in longitudinem ob-

horrendum viſu ſpectaculum.

tinebat,latitudo mille occupabat:Innumeris rotis,palis,crucibus,furcis,cadaueribus onustus ceu sylua quædam consitus erat. Ex cadauerum facie perhorrida, cruciatus quos ante obitum pertulissent cõijcere facile erat. Laniatorum numerus ad millia viginti facinoris atrocitatem augebat.In his erant infantuli maternis adhærentes vberibus,lactantes enim suffocati fuerant.Inauspicatæ præterea aues,aerem seu nubes atra condensabãt,ac in corporum humanorum concauo vnde iam antè viscera extraxerant, nidos struebant. Quibus conspectis Mechmetus,ingenio alioqui barbaro & crudelissimo, apud se cogitans vnius homunculi,& quidem abiectissimæ conditionis, atrocitatem ac immanitatẽ crudelissima queque facinora ab se patrata longo interuallo superasse, modò obmutescebat, modò misericordia quadam ducebatur, atque apud se mussitabat, mirum nõ esse quod sceleratus ille subditis suis adeq; formidolosus esset, quandoquidem tale facinus patrare sustinuisset: Ideóque difficillimum esse statuebat hominem ab sua ditione depellere,qui & imperio suo & subditorum obsequio tam insigniter vteretur. Mox verò collecto animo, neminem esse qui carnificem illum non contemneret arbitratur.Quinimmo Turcæ ipsi tam horrendo καιμητηρίῳ conspecto,Vladum adeò atrocis facinoris authorem diris deuouebant. At Vladus omnibus istis neglectis, Mechmeti exercitui continuò insta-

instabat, eúmque modò in alis, modo in nouissimo agmine lacessebat, atque ita non paucos singulis diebus perimebat, damnúmque non minus equitibus ac Arapibus afferebat. Tamen (ne vlteriùs in his recensendis progrediar) ille suo tandem periculo est edoctus sæuitiam illam qua in subditos vsus erat, dum res suas egregiè stabilire volebat, multò plus detrimenti quàm commodi sibi attulisse. Nã paulatim suis à se deficientibus Mechmeto prouinciã cedere, atque in Hungariam profugere coactus est. Eò vbi appulit, ob scelera quæ mille suppliciis expiari non potuissent in vincula coniectus fuit. Quatuor hęc monstra coniuganda & quasi concathenãda duxi, vtpote quæ infernali remigio sint aptissima, Turacanum videlicet, cuius (quantumuis flagitiosissimi) nequitia penè nulla videatur si cum Amurato conferatur: Quem rursus crudelitate & sæuitia superauit Mechmetus: Omnes verò sceleratissimus & immanissimus Vladus magno post reliquit interuallo. At verò (inquies) Turcæ isti fuerunt, inhumanissimi, quos merito Brasiliensibus ἀνθρωποφάγοις immaniores dixeris.

Quare vt paulò attentiùs ad ea quæ apud nos geruntur animum aduertamus, quæro in primis quid à fœneratoribus & rapacibus auaris præstetur? qui sanguinẽ & medullas tot viduis, tot orphanis exugunt, ac proinde viuos deuorant, quos semel iugulasse satiùs esset quàm languentes diutiùs detinere? Annó

Fœneratores barbaris Americanis immaniores

feritate & crudelitate Barbaros Americanos superãt? Atque hinc fit vt exclamet Propheta. Quod comedunt, caro est populi mei, & cutem eorum ab eis nudant, ac ossa eorum diffringunt: diuidúntque vt quod est in olla, & velut carnem quæ est in lebete. Iam verò si de carnium humanarum esu ferino prorsus & tygrino, quot quęso, hîc apud nos reperti sũt, cum in Italia, tum in aliis regionibus, ex iis qui Christianum præ se ferunt nomen, qui eò immanitatis delapsi sunt, vt sæuitiam suã explere cupientes, cor iecúrque inimicorũ suorum deuorarint? Penes historias innumeras de rebus istis scriptas fides esto, singula enim persequi si cupiam tempus me deficiat. At ne in aliena inquiram, Quæ lingua, quis calamus immania facinora referat quæ in Gallia nostra sunt patrata? Tædet me certè, tam horrenda commemorare, Gallus enim sum. Funestissimis bellorum ciuilium temporibus, quibus ab hinc annis xx. iuxta eorum calculum qui diligentiùs isthæc sunt persecuti, decies quater centena hominum millia interierunt, inter quos quadraginta reperiuntur nobilissimorum virorum millia, qui vniuerso terrarum orbi, deuincendo, vel saltem Gręciæ Turcarum Tyrannide tam diu oppressæ in libertatem asserendæ suffecissent. Atque vt aliquid afferam è tot in vulgus emissis ingentibus voluminibus, quibus prouinciarũ, locorum, vrbium, homicidarum, atque adeo trucidatorum ipsorum nomina eduntur, quę

Mich. 3. 3.

con-

consultò à me omittuntur, ne ea quæ iam consenuisse videntur recrudescant: Nobilis cuiusdam viri reformatam religionem profitentis viscera auulsa fuere, ac primò per totam vrbem circumducta deinde in vrbis fossas ad sterquilinium coniecta sunt. Cor autem, & iecur, baculis affixa, instar trophęi verè Diabolici circumgestata fuere. Quin eo vsque perrupit scelesti cuiusdam rabies, vt iecinoris illius particulam cani obiecerit, canis verò homine longè humanior attingere recusauit: tum immanis herus canem nō sine blasphemis vocibus hoc sermone insequebatur, Nunquid tu quoque es Lutheranus? Alibi vir quidam insignis & de literis optimè meritus, ventre, vultúque humo pertingente, in publicam vrbis plateam pertractus, primò semiustulatus in mare deijcitur, tum extractus canibus lacerādus obijcitur. Mechmeti immanitatem superiùs meritò sumus detestati, qui vno Acinacis ictu medios homines dissecabat, duabúsque veluti mortibus mulctabat: At si istum de quo agimus dispiciamus quater eum necatum fuisse comperiemus, nam vultu ventréque terram euerrēte pertractus, quodammodo mactatus fuit, deinde vstulatus, tertiò submersus, quartò à canibus dilaniatus. Non multò clementiùs cum alio actum est cuius cerebrum lapidibus comminutum fuit, deinde in flammas coniectus est, indéque extractus, muro est appositus vt quibusuis tormentulorum displo-

Consule historiam ecclesiasticam Gallicam. Anno 1580. excusā lib. 3. pag. 374.

Canis hominibus ipsis longè humanior.

Lib. 3. pag. 383.

Tomo 2. lib. 7. pag 356.

dentibus scopus esset. Puerpera quædam die à partu quarto de lecto deturbata & in infimos gradus deiecta fuit. Infantulum verò cui diligentissimè in vlnis posito cauerat, lanij illi crudelissimè ei auellũt muróque allidũt, vocibúsque blasphemis Lutheranorum progeniem esse extirpandam prædicabant. Cor ex cadauere iacente ab militibus seu potiùs furiis eductum mordebatur: illi verò mutuo sibi illud porrigentes se præsagijsse iam antè dicebãt, Hugonottum à se comestum iri. Mulieri honestissimæ, vestibus penitus nudatæ, vbera in orbem excisa fuere, tum patratis in eam nefandis sceleribus, in proximum flumẽ deiecta est duabus eius filiabus tam horrendum facinus spectantibus. Itali quidam in religionis odium puerulum viuum in duas dissecant partes, eiúsque iecur deuorãt. Adolescenti cuidam oculi pugione effosi sunt, tũ vlmo est ex pedibus suspensus tormentulorúmque glandibus est confossus. Viri quatuor veram religionem profitentes carceribus noctu educti in pontem deducti sunt, vbi primùm vestibus omnibus exuti sunt, tum miserè excarnificati sunt, sicarij enim eos minutim concidentes per ludibrium sese inuicem compellant, nescio an brachium possem amputare, tum crebris ictibus alius brachiũ, alius collum, alius caput contundebat, donec semiuiuos in subiectum flumen coniecerunt, at humus eorum sanguine infecta horrorem prætereuntibus incutiebat. Carnifices verò

397. 400. 454. 517. 531.

ad

ad eluendam crudelitatis suæ notam humum multa aqua perfundunt. Sed efficere non possunt quin sanguis ille continuò apud Dominum personet, qui cùm sanguinem humanum à brutis effusum reposcere non cunctetur, quid de hominibus est statuendum à quibus adeò iniustè effusus fuerit, quique hac ratione Dei imaginem violare nõ dubitarint? Quidam Euangelij minister multis acceptis vulneribus, ambobus oculis effossis, tũ fune pedibus alligato, huc & illuc est pertractus ac tandem palo alligatus, in struem lignorum coniectus est, atque ita viuus exustus.

Gen. 9. 5. 6.

585.

Vt autem appareat nullius conditionis homines à tanta barbarie fuisse immunes, Quidam ex summi senatus præsidibus, senex, & venerandus, qui quidem iam pridem Religionis reformatę opinionẽ habebat, quam tamen (quæ erat illius timiditas) palàm professus nunquam erat, baculis primùm immaniter verberatus, ac penè mactatus est. At sicarij cum satis amplos loculos pro libidine non inuenissent, eũ pecunias suas deglutiisse prætexentes capite ad pectus vsque in aquam demerso, ex pedibus suspenso, adhúcque viuo, ventrem dissecant, visceráque in flumen proiiciunt. Cor verò hastæ affigunt, perque vrbem circungestant, in hæc erumpentes verba. En vobis cor nefarij illius Hugonottorũ Præsidis. Quid plura? Nunquid ex humanis auriculis frictura est confecta? Nobilis quidam adolescens glandibus scopetariis ictus,

595.
596.

pag. 608.

nudúſque in dumum ſpinis conſitum coniectus eſt, atque ibi ardentiſsimis ad Deum precibus animã agit. Prouecta ætate vir pugionibus confoſſus & lapidibus obrutus, canibus obiectus eſt. Ex permultis cadaueribus viſcera extracta ſunt, ſicariis exclamantibus annon quis eſſet qui Hugonotti viſcera emere vellet. Sed, ô rem nefandam & inauditam! annon pueruli aſſati fuere? viríque viui terræ mandati? Quinetiam inuentum eſt cadauer multis confectum vulneribus ſale aſperſis. Quo nimirum ſupplicij verè diabolici genere miſer ille crudeliſsimè fuit excruciatus. Præterea ducenti vigintiquinque homines brachiis adnexo fune colligati fuerunt quaterni, & quini, nudi, oculis ad ſolẽ poſitis, atque hoc modo enſibus, ſecuribus, & pugionibus confoſsi fuere, ſtramine incenſo pudendis eorum ambuſtis. Vir pugione cõfoſſus cum ſtatim animam non ageret crebris ſecuris ictibus confeſtim mactatus fuit. Alius letali vulnere percuſſus in lecto decumbebat, huic malę ad aures vſque diſſectæ ſunt, tum in ipſo cubili iugulatus eſt.

Lib. 8. pap. 728. — 717. Lib. 9 775. 777. 778. & 823. — 260. — 785. — 795. — 815.

Sed ne in iſtis hiſtoriis recenſendis quæ libris quos ad marginem adnotauimus memoriæ proditæ ſunt, æquo ſim prolixior, præſertim quum tabellis iam pridem excuſis depictæ ſint, quæ hæc præ ſe ferunt nomina, Lanienæ Vaſsiacę, Lanienæ Turonenſes, Lanienæ Cadurcorum, aliæque in Gallia noſtra patratæ: Quid quęſo, dicturi ſumus de cruenta

ta illa Tragœdia quæ initium habuit Lutetiæ die 24. Augusti, Anno 1572. qui dies D. Bartholomeo dicitur sacer, atque Gallicis in kalendariis meritissimè rubrica est adnotatus? Cuius quidē culpam in eos non reiicio, quos authores minimè habuit. Quámque Rex noster pacis edicto summo suo dolore actam fuisse iure declarauit. Inter cætera innumera, quæ tum per vniuersum regnum crudelissimè sunt admissa, annon cadauerum humanorū adeps, ex Arari flumine (in quod proiecta fuerant plusquam Americana aut Turcica feritate mutilata,) extractorum Lugduni auctione publica venumdatus fuit? Nonne iecinora, corda, aliæque humanorum corporum partes ab immanissimis sicariis, quósque inferi ipsi abominantur, deuoratæ fuerunt? Nunquid Antissiodori, viri cuiusdam pij, nomine Cor-regis, atrociter excarnificati, cor in frusta concisum venale est à carnificibus expo[illegible]ū, ac deinde ad prunas tostum & deuoratum? Innumera etiamnum sunt in viuis hominum millia, qui de istis ante nostra tempora inauditis cumulatissimè testabuntur. Libris quoque (vt iam dictum est,) hac de re scriptis & excusis, posteris mandabuntur. Ac ne plura persequi cogar, (nam horret animus, deúmq; precor vt tanto vulneri remedium adhibeat) sæuitia cum sæuitia, immanitásque cum immanitate comparetur: trésque aptentur tabulæ contiguæ, in quarum

Vide Comment. Gallica: & historiā nostri temporis.

Gallica immanitas cum Americana, & Turcica comparatur.

prima Barbari Americani depingantur, Clauis ſuis ligneis captiuos mactantes, fœminæ quoque cadauera, calidâ perfundentes, tum corpora fruſtatim conciſa, brachia etiam, crura, fœmora, capita *Boucano* impoſita, inter coquendum horridè contrahantur & deturpentur, ipſi denique Barbari geſtu quàm fieri poterit immaniſsimo carnes illas vorantes apponantur.

In ſecunda Turacanus tiara amictus, pyramidem ex humanis capitibus crudeliter obtruncatis conſtruens. Amuratus quoque & Mechmetus Turcarum imperatores adhibeantur: quorum prior, innumeris necatis hominibus eorum ſanguine Patris Manibus litet: Poſterior rotario afficiat ſupplicio complures milites, alióſque in duas partes vno acinacis ictu diſſecet, atque ita bis mori cogat. Addatur Vladus, qui ſubditos palis transfigat, & quidẽ magno numero, effingantur quoque rotæ & patibula, tantâ copia vt ſyluam efficiant, humanis cadaueribus onuſta, infantuli ab matrum vberibus pendeant, vultu quos dolores moriendo perſenſerint, deformitate indicante: Coruis aliíſque inauſpicatis auibus circumuolantibus, atque in mediis quorum antè oculos, & viſcera deuorarint nidos conſtruentibus: Cæteráque ad rem exaggerandam adiiciantur, quæ ex deſcriptione ſuperiùs allata pictor excogitare poterit.

In tertia, furentes & rabidi Galli, naturæ

turæ leges & Principum suorum edicta violantes, qui veluti Tortores & carnifices immanissimi, homines ex pedibus suspendant, facie ad humum inuersa, ventrem ferro dissecent, viscera eximant, per vicos circumducant, & in fœdissima quælibet sterquilinia conijciãt: Qui humana corda & iecinora verubus & longuriis transfixa circumgestent, eáque modò cruda, modò in prunis tosta vorent, immò cani deuoranda porrigant, qui horrore percitus aufugiat, taliáque monstra humanitate superet: Qui semiusta corpora humana, in mare proijciant, rursúmque extrahant, muróque applicent, ac tormenta displodentibus pro scopo proponant: Qui adipem humanum educant, venalémque instar bubuli seui exponant: Qui quorundam capita lapidibus comminuant, corporáque in flãmas conijciant, ac postea canibus dilanianda proijciant: Qui muliebres mammas circumsecent: Qui puerperas è cubili auellant, puerulósque muris allidant, nonnullos instar nefrendis assent: Qui viris quibusdam oculos pugionibus eruant, quos arbore ex pedibus suspensos tormentulorum glandibus conficiant: Qui de media nocte nudos homines ad pontem quendam sicis dissecent, minutímque concidant, inque subiectum flumen dent præcipites: humo cruore adeo infecta, vt tortores ipsos horrore perculsos notam illam eluere oporteat: Qui Eumenidũ furorem longè superantes, auriculas humanas in

ſartagine frigant, omaſorúmque inſtar comedant: Qui viuos homines ſepeliant: qui minutatim corpora concidant, vulneráque ſale aſpergant, vt grauiori cum dolore coniunctam mortem comminiſcantur: Qui complures ſimul vinctos, nudato corpore, ſoli oculis oppoſitis, gladiis, ſecuribus, pugionibus dilanient: quorum pudenda accenſo ſtramine amburant: Qui corpus ſica confoſſum necdum exanimatum, ſecuri mactent: Qui viro, vulnere lethali accepto ac in lecto decumbente, vtramque malam ad aures vſque diffindant, cúmque inſtar ouis iugulent.

His, inquam, ita depictis, quæ minimè exaggero, ita enim geſta ſunt, immo maiori quàm quæ verbis exprimi poſſit, crudelitate: Quænam trium harum tabularum immanior & viſu magis horrenda eſt iudicanda? Nunquid hæc poſtrema? hæc vtique. Itaque non abs re quidam, cuius nomen me ignorare ſanctè affirmo, poſt Gallicam illam laniênam quam reliquas omnes omnium temporum immanitates longo interuallo ſuperare videbat, verſiculos Gallicos ſcripſit, quos ita expreſſimus.

Exulta Pharao, Neróque ſæue,
Herodéſque, & Achabe: nam furore
Gallo ſæuitia eſt ſepulta veſtra.

Immo addere poſſumus ſæuitiæ omnia quæ vnquam extiterunt exempla, ſiue apud Scy-

Scytas, aut Tartaros, siue apud alias nationes, ne excepta quidem immani Triumuiratus Romani laniena. Quapropter ne deinceps Barbarorum ἀνθρωποφάγων crudelitatem adeò abhorreamus, quandoquidem non minor, immo longè immanior apud nos passim locum habet. Illi enim feritatem in hostes suos tantum exercent: Nos verò, vt constat ex iis quæ relata sunt, cognatorum, vicinorum, propinquorum sanguine manus nostras commaculamus. Itaque monstrosissima quæque vt videamus in Americam vsque non est excurrendum. Verùm hîc forsitan Catholicus quispiam Romanus obijciat, quid? tu inuidiam omnem in nostros deriuas, de vobis autem Religiosum nomen profitentibus, ne verbum quidem. An scelerum immunes, & quasi Angeli in armis fuistis? Ego verò respondeo, quantum obseruando assequi potui, primo quidem ciuili bello ex nostris nõ paucos t[illegible]es extitisse, præsertim si cum vestrarum partium hominibus conferantur: Secundo autem non parum à pristina pietate degenerasse, ac proinde humana æquo plura perpetrasse: Tertio verò in peius ruentes, præsertim ex quo vobis admixti fuerunt, non negarim complures deploratæ spei homines in furias degenerasse. Quibus æquiores ab eo tempore minimè nos præbuimus, ac iis, aduersus quos sese bellum gerere profitebãtur, buibus tamen meliores non essent: Quod apparet vel ex ea, quam edidi, historia de fa-

Religiosi bellorum ciuiliũ in peius ruere cœperunt.

me & obſidione Sancerrana, cui ipſe interfui, Anno 1573. nec non ex iis quos in ipſo exercitu conſcripſi commentariis. Eorum itaque peccata minimè diſſimulaui, à quorum partibus ſtabam in optima cauſſa, quantumuis peſſimè acta. Atque vt hoc etiam loco teſter quanto cum dolore Galliam à ſuis alumnis ſanguine fœdatam conſpexerim, facinus narrabo cuius recordatio animũ meum ſine fremitu nunquam ſubit, adeo mẽti meæ, immanitatis illius imago adhæſit.

Noſtri oppidulum quoddam (cuius nomẽ conſultò non edo) obſedêre, oppidani rei militaris imperiti, ſeſe ad defenſionem parant, auxilium præſto ſibi affuturum rati: itaque tormenta crebrò diſplodunt, ac nõ modò milites quoſdam interficiunt, ſed etiam ex ducibus nonnullos vulnerant, Item equos præſtantiſſimos. Quæ res noſtros non parum exacerbauit. Denique cohortes aliquot ex noſtris ſub veſpertinum crepuſculum, Ducum induſtria deductæ, ac ſermone animatæ muris ſuccedunt, ſcalas admouent, conſcendunt, oppido denique quamuis munitiſſimo, fortitérque ab ciuibus propugnato, adeò vt nõ ſemel noſtros mœnia iam occupantes propulſarint, vi potiuntur: obuios quoſque ferro transfigunt, immo ne vnum quidem virum ſuperſtitem fuiſſe credo, niſi ſi qui abditiſſimis latibulis ſeſe commiſerant. Ego tum in vrbe vicina ab noſtris occupata eram. Po-

ſtri-

ſtridie cum quibuſdam aliis ad expugnatum illud oppidulum accedo, vt quid ibi contigiſſet viderem. Tantam nimirum ſtragem nactus ſum vt totus cohorruerim: quippe iugulatis pleriſque, locóque decliui, vndiquáque ſanguinis riuuli defluebant. Ego tã atrox facinus conſpicatus, quod tamen infectum fieri nequibat, Præfectum rogo, liceat cadauera illa terræ mandare, quod lubens conceſſit. Ruſticos duos latentes metu conſternatos magno labore inuenio, eos mortis metu eximo: tres ingentes foſſas ab iis excauari curo: vnam in Sacello, reliquas duas in hortis, pro temporis opportunitate commodis, illa enim die eò vnde migraram redeundum mihi erat. Cadauera vndiquaque ſcalis & aſſeribus impoſita ad foſſas illas cõportari iubeo. Inter mortuos ſeptem mulieres repertę ſunt tréſque pueruli. Eueſtigio Præfectum adeò, rei atrocitatem oſtendo, iuſta Dei iudicia tãtam crudelitatem vltura nobis imminere expono. Ille diligenti facta inquiſitione, refert ea non conſulto ſed per imprudentiam contigiſſe, dum noctu milites oppidum ingreſſi domos intrant, lucerníſque minimè accenſis obuios quoſque trucidant, vel in ipſis cubilibus vbi permulti latitabant: veriti ne oppidani inſtauratis viribus noui quidpiã molirentur. Ego ad inſtitutum opus reuertor. Mortuorum, qui numero erant centum & quinquaginta plùs minùs, aceruo iuſto. Fœminæ viros ſuos & affines ſingulę perquirũt,

Funeſtũ ſpectaculum.

Fœminæ & pueruli ab Religioſis per imprudentiam interfecti.

quarum pleræque lugentes & lachrymantes me quem sedulò de sepeliendis illis curam gerere videbāt, rogant liceat sibi linteis suos inuoluere. Id verò per me omnibus quibus ea res erat cordi licuit. Sed (Proh, facinus indignum! atque irati in te Dei certissimum iudicium, miserrima Gallia, apud quam iustis suppliciis minimè profecit, tu enim magis ac magis induruisti.) mulier quædam suos inter cadauera requirit, virum primò conspicit, vnúmque ex natis: tum alterum mox animaduertit: suos deinde fratres duos conspicatur. Hæc iustissimo mœrore ac dolore (si quę vnquam mulier) perculsa, puerulum septem annos natum quem manu tenebat his compellat verbis: Ah mi filiole, quàm verè orphanũ te homicidæ isti effecerunt! Patrem tuum, duos fratres, duos etiam auũculos tibi hodie abstulerunt. Quanto tum dolore perculsus fuerim quærendum minimè arbitror. Ac ne quid dissimulẽ, immo quas pepererint miserias bella nostra ciuilia commonstrem (hic enim est scopus meus vt agnito malo, nostro saltem cauti fiamus periculo) miles quidam è nostris legionibus (nostrum non dicam) repertus est adeo humanitatis sensus expers, vt audita homicidarum voce quam mœstissima illa mulier emiserat, viris quinque illa cæde amissis quibuscum tam arcto amoris vinculo erat coniuncta, eam confossurus pugioni manum admouerit. Illum ego compesco, quæróque nunquid me agnoscat: probè ex-

Facinus lugendum.

bè excipit. (nos enim cuilibet ſatis eramus noti, vtpote qui miniſterio noſtro in ipſo exercitu fungeremur.) Tum doceo miſerrimam illam mulierculam in tãta animi ægritudine ferẽdam eſſe: Se niſi ferreus ſit, mecũ gemitus illius luctibus adiungere debere, ob tam immane facinus, quod omnium noſtrũ peccatis acceptum erat ferendum: Simúlque miſeri illius populi reliquias conſternatas metu conſolor, ac periculi, quo nondum liberatas ſe eſſe credebant, metu eximo. Miles verò ille ſeu ebrius, ſeu potiùs inſano aut Diabolico furore percitus, gementi illi mulieri denuo minatur. Ego verò qui amicis verbis erga immaniſſimum illum nihil profeceram, denuntio, ſi eam attingat, fore vt noſtrum alter ſepeliendorum augeat numerum. Hoc ego narraui exemplum, vt quanta confuſio noſtros quoque inuaſerit palàm faciam. Noſtrum omnium Deus miſereatur: Enimuero ſi Gallos ob inſignem ſuam comitatem & manſuetudinem olim per vniuerſum terrarum orbem adeò celebratos inſpiciamus: eos ab auitis moribus vſque adeo degeneraſſe comperiemus, vt crudelitate vincant non modò cęteras omnes gentes, vt ſatis demõſtratum eſt à nobis, ſed & feras ipſas, Leones, Tigres, vrſos, lupos, ipſúmque adeo *Ianou-are* Americanum. Deum Opt. Max. rurſus oro vt Gallorum tot ſceleribus condonatis, ſaxit tandem vt ad ſanam mentem redeant.

Miles naturę affectu vacuus ac Diabolico furore percitus inter Religioſos.

CAP. XVI.

Quid nomine religionis apud Barbaros Americanos veniat: De erroribus in quos ab impostoribus, quos Caraibes *vocant inducuntur: Déque crassissima Dei ignoratione quæ apud eos obtinet.*

1.de legib.

Toupin.verũ & falsos Deos ignorant, mundíque creationem.

QVAMVIS Ciceronis illud dictum, nullam esse gẽtem neque tam immãsuetam, neque tam feram quæ non, etiamsi ignoret qualẽ Deum habere deceat, habendum sciat, communi omnium calculo pro axiomate certissimo habeatur, tamen quomodo erga *Tououpinambaultios* nostros constet, non satis scio. Nam verum Deum ignorãt. Nullos quoque Deos falsos siue cœlestes siue terrestres agnoscunt, nec colunt: ac proinde locum vllum publicũ in quem religionis ergò conueniant non habent. Contrà quàm ab Ethnicis olim, ac etiãnum ab Idololatris nostri temporis vsurpatur. Nominatim verò ab Indis Perüanã prouinciam incolentibus, quę cum *Tououpinambaultiorum* regione est continens, ab eáque distat passibus 1000000, qui Soli & Lunę sacrificant. Mundi quoque creationem ignorant, dies nominibus non discriminãt, alium alio non præferunt: hebdomades, menses & annos non obseruant, Tempora Lunis dimetiun-

metiuntur: Scripturę, siue sacra illa sit, siue prophana, non modò penitus sunt ignari, sed etiam Characteribus quibus animi sensa notare possint penitus carentes, Quum primò in eas terras venissem, verba & sentẽtias aliquas vt sermoni eorum assuescerem scribebam, eásque mox coràm ipsis legebam. Illi præstigias id esse rati, inuicem his verbis alij alios alloquebantur: Non mirum! istum qui heri ne vnum quidem verbum idiomatis nostri callebat, nunc vi & ope huius chartæ, quæ illum nostra eloqui docet, ita peritè ea sonare vt à nobis intelligãtur? Barbari Hispaniolam Insulam incolentes idem prorsus de hispanis qui primi ad eos accesserunt, iudicabant: Hæc sunt historiographi verba. Indi animaduertẽtes Hispanos etiam absentes, mutuò inter se colloqui literarum beneficio, credebant vel eos prophetico agi Spiritu, vel literas ipsas loqui. Quo factum est vt Barbari, ve[illegible]i ne peccata innotescerent sua, ita sese in officio cõtinuerint, vt ab eo tẽpore, nec mẽtiri, nec quicquã Hispanis suffurari ausi fuerint.

Quid de scriptura sentiãt Barbari.

Hîc si quis hoc argumentum dilatare cupiat latissimus ei pateat campus tum ad scripturæ artem laudibus prosequendam, tum ad demonstrandum quanto nos Deus affecerit beneficio, nos, inquam, Europæos, Asiaticos, & Afros, præ Barbaris istis quartã orbis partem incolentibus. Illi enim mentis conceptũ nonnisi expressis vocibus exponere possunt, Nos verò scripturæ adminiculo, aliorum arcana cognoscimus, nostra verò consilia cum

Scripturę ars excellentissimum Dei donum.

eis communicamus, qui vel in remotissimis degũt terris. Ac sanè præter bonas artes quas ex libris addiscimus, (quæque Barbaris sunt ignotæ) scripturæ quoque ars inter excellentissima quibus nos Deus cumulauit dona est recensenda.

Minimè autem moror quod Socrates (vt refert Plutarchus) dicebat: Literas quas vulgus putat repertas iuuandæ memoriæ, vehemẽter illi officere. Olim enim homines si quid audissent dignum cognitu, nõ libris sed animo inscribebant: hac exercitatione confirmata memoria facilè tenebant quicquid volebant: & quod quisque sciebat habebat in promptu. Post, reperto literarum vsu, dum libris fidũt, non perinde studuerũt animo infigere quod didicerant. Ita factum est, vt neglecto memoriæ cultu, minùs viuida esset rerum cognitio, & pauciora quisque sciret: quandoquidem tantum scimus, quantum memoria tenemus. Quam ego sententiam, præsertim in Philosopho, ac Græciæ sapiente dignam iudico reprehensione. Nam & Cicero, cæterique docti, post eum, historiam, quæ sine librorum vsu commodè contexi non potest, matrem esse temporum affirmarunt. Illud quidem verum est, Patres qui ante Mosis scriptorum omnium primi, tempora vixerũt permulta, & quidem optima, quæ non commentariis, sed menti & memoriæ mandabãtur posteris per manus tradebant. At longè tutiùs illud est factum ex quo obtinuit scriptura.

Ergo, vt ad *Tououpinambaultios* nostros

redeamus], Quoties cũ illis colloquebamur, ac mentio de Deo incidebat, dicebamus nos credere in vnum Deum creatorem cœli & terræ, qui vt orbem & quæcunque in eo sunt, condidit, ita omnia pro arbitrio gubernat. Illi vbi hæc audierant, alij alios intuentes, & in hanc vocem (quæ admirationis nota ipsis familiaris est) erumpentes, *Teh*! defixi & stupefacti hærebant. Præterea, quoniam, vt suo dicemus loco, Tonitru fragore vehementer terrentur, (id *Toupan* vocant) si eorum consulentes ruditati occasionem inde arriperemus, eos edocendi, diceremúsque Deum illum esse de quo verba illis faciebamus, qui, vt suam indicaret potentiam, cœlum terrámque eo modo concuteret: illi excipiebant Deum illum à quo adeo terrerentur esse nequam. Hæc est hominum illorum miserrima conditio. At, quærat fortasse quispiam: fieríne potest, vt brutorum instar Americani sine religione viuant? Ego verò respondeo, quod iam antè attigi, perparum ab eo abesse, nec credere me gentem vllam in toto terrarum orbe esse quæ ab omni religione sit magis aliena. Attamen vt etiam exponam quantulum lucis inter densissimas tenebras quibus obcæcantur perspexerim, Affirmo eos non modò immortalitatem animarum credere: sed pro certo quoque habere, post mortem eorum animas qui virtutem coluerint (virtutem autem illi definiunt suo more, nẽpe vltionem sumere de hostibus & quam plurimos mandere) pòst altissimos montes euo-

Barbari de Deo vero audientes admirabundi defixi manent.

Toupan tonitru.

Psal. 29,

Americani animarum credunt immortalitatẽ.

lantes, patrum & auorum suorum animis aggregari, ibíque in amœnissimis hortis perpetuis deliciis ac tripudiis lætum æuum agere: (Hæc est longa illa Socratis peregrinatio, hi Poetarum Elysij campi) ignauorum contrà manes, qui sine vlla propugnandæ patriæ cura inglorij vixerunt, abripi ab *Aygnan*, (sic illi cacodæmonem vocant) & cum eo sempiternos inter cruciatus viuere.

Iofeph. de bello Iudai. lib. 2. cap. 7.

Constat etiam Essenios Græcorum sententiæ suffragantes, olim credidisse bonas animas carnalibus vinculis releuatas vltra Oceanum degere, (cui furori si fides esset adhibenda, Brasilia denotaretur) vbi eis sit reposita perfruitio: Illic quippe esse regionē, quæ neque imbribus, neque niuibus, neque æstu aggrauetur, sed quam Oceano oriens Zephyrus, & leniter aspirans amœnet: malis autem animabus affirmant (seu potiùs somniant) procellosa loca & hyberna destinari plena gemitibus exercēdarum sine fine pœnarum. Cæterùm miserrimi nostri Barbari, in hac etiam vita misere ab Cacodæmone torquentur. (quem alio nomine *Kaagerre* vocant) ipse enim eos nonnunquam vidi etiam nobiscum colloquētes protinus instar phreneticorum exclamantes! *Hei, hei*, opem ferte nobis, nos enim verberat *Aygnan*. Immò affirmabāt illi cacodæmonem ab se conspici modò beluæ specie, modò auis, modò etiam portentosa aliqua forma. Quia autem magnopere mirabantur nos ab cacodæmone non infestari.

Aygnan cacodæmon Barbaros vexat.

Itaque dicentibus nobis tormẽtis illis à Deo illo nos eximi, de quo frequenter illis verba faciebamus, qui Aygnano longè superior esset, ac ne nobis molestiam vllam pareret obesset, non semel contigit, vt periculo vrgẽte, se in Deum credituros pollicerentur, malo autem liberati promissionis erant immemores. At verò vt constet tormenta quibus infestantur ludicra non esse, ipse eos nonnunquã vidi, malum illud recordantes adeo horrore perculsos, vt præ angore sudantes manúque femur plaudentes, his verbis apud nos conquererentur. *Mair Atourassap, Acequeiey Aygnan Atoupaué*. Hoc est mi stulte, mi socie, Cacodæmonem præ reliquis omnibus malis reformido. Si verò quis nostrûm contrà his eũ compellabat verbis, *Nacequeiey Aygnan*, hoc est ego verò Cacodæmonẽ non metuo. Tum illi sortem suam deplorantes, Ah, quam nos felices essemus, si eo, sicuti vos estis ab illo, tuti essemus! Tum nos excipiebamus, credẽdum igitur esset in eum qui *Aygnan* est potentior. At illi, vt dictum est, quamuis periculo præsente sese id facturos pollicerentur, mox ad îngenium suum redibant. Antequam progrediar vlteriùs, ad ea quæ de Barbaris animam immortalem esse credẽtibus, addam, id quod ab Occid. Ind. hist. scriptore est relatum, Barbaros Cusco vrbis accolas non modò animarum immortalitatem, sed etiã (Præter Theologorum axioma Philosophos omnes cæteróśque ethnicos ac Barbaros corporum

Peruẽses Barbari, corporũ credunt resurrectionẽ.

rum

rum resurrectionem ignorasse, immò negasse) corporum resurrectionem credere. Quæ res hoc exemplo ab illo confirmatur. Indi, inquit, cùm animaduerterent Hispanos sepulchra, vt auro, cæterísque pretiosis potirētur, aperientes ossa proiicere, ac dispergere rogabant ne ita dispergerentur, ne illud resurrectioni obesset: illi enim (inquit) corporum resurrectionem vt & animæ immortalitatem credunt. Alius quoque author prophanus affirmat gentem Barbaram & ethnicam eò vsque processisse vt resurrectionem crederet. Hæc sunt illius veba. Postea Cæsar Ariouistum & Germanos deuicit, qui corporis erant insolita proceritate, fortitudine non minori, fortiter enim pugnabant, mortémque contemnebant, se resurrecturos opinantes.

Hist. Gen. Ind. lib. 4. c. 124.

Vide Appianum de bello Celtico. co cap. 1.

Hæc ego ideo commemoro vt intelligāt omnes, si Athei, quorum plena hîc sunt omnia, [illegible]d habent cum *Tououpinambaultijs* commune, quód sibi persuadent, & quidem portentosiùs quàm illi, nullum esse Deum, ab illis saltem discant Cacodæmones esse, qui in hac etiam vita eos excruciant, qui Deum, eiúsque potentiam inficiantur. Si verò obiiciant (quod faciunt nonnulli,) Cacodæmones aliud nihil esse quàm prauos hominum affectus, ac proinde stultè Barbaros ea imaginari quæ non sunt: Respondeo: si ea quæ à nobis verissime dicta sunt considerentur,

In Atheos.

nimirùm Americanos viſibiliter, & realiter à Cacodæmone excruciari, ex eo patere ſatis quàm ineptè cruciatus ille humanis tribuatur affectibus. Etenim quînam fieri poteſt, vt quantumuis ſint violẽti, homines vſque adeò afficiant? Ea omitto quæ quotidiana hic edocet experientia, immò etiam, niſi illud eſſet coràm porcis margaritas proiicere, Dæmoniacos, quorum meminit hiſtoria Euãgelica à Chriſto ſanatos huc afferre poſsim.

Deinde quandoquidem Athei iſti indigni ſunt penitus, quibus ea proponãtur, quæ tã diſertè de animæ immortalitate ſacræ teſtantur literæ, Barbaros denuò illis noſtros opponam, à quibus, licèt obcæcatiſsimis, diſcent animâ hominem præditum eſſe, quæ nonmodò nunquàm intereat, ſed etiam à corpore ſeiuncta, vel æternæ deſtinetur beatitati, vel damnationi ſit obnoxia.

Tertiò, ad carnis reſurrectionem quod attinet, quoniam canes iſti ſibi quoque perſuadent, corpus ſemel extinctum nunquam excitatum iri: Indos Peruenſes illis oppono, qui falſa licèt ſint imbuti religione, immò non alio quàm naturæ ducantur inſtinctu, cum nefariis tamen iſtis in iudicio ſunt ſurrecturi. Verumtamen cùm ſint Cacodæmonibus ipſis peiores, (vti iam diximus) qui Apoſtolo teſte Deum vnũ eſſe credunt & horreſcunt, plus æquo illis à me tribuitur,

Iac.2.19.

buitur,

buitur, quando Barbaros Americanos illis pro doctoridus propono. Quapropter perditorum illorum mentionem in posterum non faciam, sed eos iam inde ad Inferos relego vbi portentosorum errorum suorum fructus promeritos percipient.

Ergo vt ad institutum sermonem meum reuertar, nimirum de eo quod religionis nomine apud Barbaros nuncupari potest, si diligenter id quod iã antè attigi perpendatur, eos nimirùm quibus alioqui maximè grata esset ab omnibus perturbationibus immunitas, audito tamen tonitru inuitos contremiscere, potentiæ cuiusdã metu, cui resistere nullo modo posint, inde facile est colligere nõ solùm Ciceronis sententiã à me initio allatã apud eos locum habere, verũ etiam metũ illum potentię Dei, quem agnoscere nolunt, ἀναπολογήτους illos redditurum esse. Ac sanè ex eo quòd Apostolus dicit Deum, qui præteritis temporibus sinit omnes Gentes suis ipsarum viis incedere, non tamen passum esse se expertem testimonij, bona tribuendo, dando cœlitus pluuias, ac tempora fructibus edẽdis apta: patet satis solam hominum malitiam obstare quò minùs ad Creatoris sui notitiam perueniant. Alibi quoque dicitur Dei inuisibilia ex creatione Mundi perspici.

Act. 14, 17.

Rom 1. 20.

Itaque licèt Americani nostri ore Deum non confiteantur, quandoquidem apud sei-

psos conuincũtur aliquam esse diuinitatem: Inde colligo eos nec excusabiles futuros, nec ignorantiæ prætextum meritò captaturos esse. Verùm præter ea, quæ à me dicta sunt de animæ immortalitate, quam ipsi credunt, de tonitru, quem perhorrescunt, & de Cacodæmonibus, à quibus excruciantur: (quæ tria in primis sunt notãda) quartum insuper addam caput, ex quo manifestum erit tenebras densissimas, quibus obruuntur, minimè efficere vt religionis illud semen, (si modo nomen tam augustum rei adeo obscuræ conueniat) in illis non pullulet, aut penitus extinguatur.

Caraibes pseudoprophetæ.

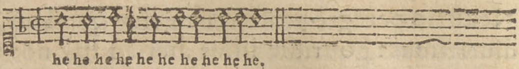
Igitur vt narrationem ipsam ordiar, in primis tenendum est Prophetas, seu sacerdotes quosdam apud eos esse, quos ipsi *Caraibes*, qui vicatim commeantes miseris illis persuadent, se (quod cum Spiritibus commercium habeant) quibuscunque visum fuerit fortitudinem impertiri, qua bello hostes superẽtur, sed etiam sua ope fructus omnes, crassásque illas radices enasci, quas Americanum solum producere diximus. Præterea (quantum à Neustriis interpretibus accepi, qui multos ã annos in illis terris vixerant) *Tououpinambaultijs* id moris est, vt tertio, vel quarto quoque anno frequentissimi conueniant. Cui conuentui ex inopinato vt mox dicam ipse interfui. De quo quæ sequuntur referenda habeo. Ego, cum Gallo quodam nomine Iacobo Ruffo, atque etiam interprete quodam

Neu

Narratio de maxima Barbarorum celebratione.

Neustrio peregrè profecti, in vico quodam diuertimus: postridie illius diei ad iter nos summo manè accingebamus, cùm vndiquaque confluentes accolas conspicimus. Vici verò illius incolæ aduenientibus sese adiunxerunt, ac mox sexcentenos in area quadam aggregatos videmus. Nos conuentus illius causam sciscitamur: consistimus: sciscitantes turbam illam in tres diuidi partes videmus. Viri omnes in casam quandam se recipiunt, fœminæ in alteram, pueri quoque in tertiam confugiunt. Ego, qui *Caraibes* aliquot viris permixtos videram, insolitum quid ab illis factum iri suspicans ab comitibus meis efflagito, vt mecum rem totam obseruaturi illic consistant: quod ab illis impetraui. *Caraibes* antequam fœminas & pueros dimitterent summa cautione prohibuerunt ne è casis suis egrederentur, sed diligenter ad cantum attēderent, nobis quoque indicūt vt in ea in qua erant mulieres casa delitesceremus. Nos qui ientaculo intenti eramus, atque eorum quæ acturi erant ignari, murmur quoddam submissum è casa, in quam viri secesserant erumpens exaudimus (casa porrò illa à nostra triginta fermè passibus distabat) mulieres quæ numero erant 200. stantes, auresque arrigentes in vnum veluti aceruum sese glomerant. Viris verò vocem paulatim attollentibus, adeò vt eorum distinctæ voces à nobis exaudirentur hortantium istam interiectionem identidem repetentium,

Barbarorum modulatio.

mox mulieres tremula voce eandem illam interiectionem recinentes audimus, *He,he, he*,&c. Vocem verò tantâ animi cõtentione sustulerunt,idque toto quadrantis horę spatio, vt nos spectatores in admirationem rapuerint. Ac sanè illæ non modo horrendum vlulabant,sed etiam magno impetu prosiliebant, mammásque suas concutiebant, spumámque ore emittebant, immo nonnullæ (non absimili ab iis modo qui comitiali morbo conflictantur(exanimes procidebant. Quo fit vt credam Cacodęmonem corpus illarum inuasisse, eásque dæmoniacas repentè factas fuisse. Præterea perspectis iis, quæ à Bodino libro cui Dæmonomaniæ nomen fecit de veneficarum exstasi, quam asserit veneficis omnibus quæ cum Cacodęmone expressum fœdus pepigerunt, familiarem esse, quæque nonnunquam spiritu rapiũtur, corpore sensus omnis experte remanẽte, quamuis etiam & corpore & animo nonnunquam rapiantur. Adde(inquit ille)quod nusquam conueniunt quin choreas agant, inter quas quantum ex veneficarum quarundam confessione elicere potuit, conclamant omnes. *Har,har*(quòd optimè cum *He,he*, Americanarum nostrarum conuenit,)*Dæmon, huc salta,illuc salta*: Aliæ verò respondent, *Sabbath, Sabbath*,hoc est festum,seu quietis diem, manus,

Vlulatus gestúsque horrendi fœminarũ Amer.

Lib.3.cap.3.

Lib.2.cap.3. & lib.3.cap.1.

nus, ſcopáſque, quas in manibus habent attollentes, vt certiſſimum lętitię edãt ſignum, ſéque ex animo Dæmoni ſeruire ſignificent. atque adeò vt adorationem Deo debitã imitentur. Nam in Lege diuina Iſraelitis præſcriptum erat, vt ad Dominum manus attollerent, ac coram ipſo ſeſe exhilararent. His inquam perſpectis colligo Satanam vtrarumque Dominum eſſe: eáſque eodem duci ſpiritu, nec locorum interuallum obſtare quominùs pater ille mendaciorum hîc & illic in eos agat, qui ſibi iuſto Dei iudicio traditi ſunt. Pueros conſimiliter conclamantes cùm audiſſem (etiamſi iam per ſemiannum cum Barbaris egeram, ac penè eorum moribus aſſuefactus eram,) tamen, ne quid diſſimulem, nonnihil tum timui, præſertim quum quis rei illius exitus eſſet futurus ignorarem, tandem quum clamoribus illis finis eſt impoſitus, viris aliquantulum ſilentibus, pueris quoque & fœminis penitus tacentibus, mox viri tam ſuauiter, tantáque cum harmonia cantare cœperunt vt miro eos videndi tenerer deſiderio. Sed cùm è caſa illa exire vellẽ, & à mulieribus detinebar, & ab Interprete admonebar, ſe (qui ſeptem iam annos apud Barbaros exegiſſet) ad ſolennia illa accedere nunquam auſum fuiſſe, deníque ſi accederem non ſatis prudenter me facturum. Quibus effecit vt periculi metu pauliſper hæſerim, attamen, quoniam ille probabilem nullam rei illius cauſam afferebat, fœminis & inter-

Deut. 12. 6. 7.

Americanæ mulieres eodem cum veneficis noſtratibus ducuntur ſpiritu.

prete nonnihil reluctantibus, egressus sum: vetulorum quorundam vici illius incolarum amicitia fretus. Accedens igitur ad eum locum in quo concentum illum audiebam, ego vt commodiùs quid intus fieret perspicerem, casæ tectum manu perforaui. Sunt enim oblongæ ac rotundæ in morem pergularum hortensium nostratium, herbísque à summo ad imum contectæ. Inde comites meos digito innuens aduoco, ac tandem in casam illam ingredimur. Barbaros vt vidimus præsentia nostra non commoueri, (quod futurum suspicabatur Interpres) immò ordines optimè seruare, ac versus suos persequi: in angulum quoddam secessimus, ac otiosè eos contemplati sumus. Atque vt id exequar quod pollicitus sum superiùs, descripturum me esse alterũ chorearum genus: Hi sunt eorum inter saltandum gestus. In orbem dispositi erant, sibi mutuò adhærentes: manus tamen sic mutuò non apprehendebant proni, corpore nonnihil inclinato, alteram tãtum è tibiis, nimirum dextram, succutientes, manu dextera clunibus imposita, sinistra verò pendula, atque hoc habitu & cantilabãt, & tripudiabãt. Tres istiusmodi orbes vniuersa illa multitudo constituebat, in quibus mediis terni erant aut quaterni *Caraibes*, pileis, vestibus, atque armillis plumaceis ornati. Eorum singuli vtraque manu *Maraca* gestabant, hoc est crepitaculum illud è fructu struthiocameli ouum

Quæ sit casarum Americ. forma.

Barbarorum in orbem Saltantium gestus.

Caraibes Maraca consecrantes.

quum magnitudine ſuperante, cuius iam antè facta eſt mentio, in eum inquiebant vſum, vt ex illis Spiritus loqueretur: atque vt ea ritè conſecrarent continuò concutiebant. Hos eo habitu commodiſſimè conferre poſſum cum circulatoribus papiſticis, qui ementita diuorum Antonij, & Bernardi fercula, aliáque idololatriæ inſtrumenta circunferentes miſeræ plebeculæ imponunt. Porrò typo, quem ſubiecimus & tripudiatorem, & *Caraibem Maraca* quatientem oculis conſpiciendum præbemus.

Insuper *Caraibes* illi saltantes modò progrediebantur, modò regrediebantur, nec continuò vt cæteri in eodem loco fixi manebant. Prętcrea obseruaui eos frequenter cãnâ prælonga, cui *Petum* herbam accensam imponebant, huc & illuc sese conuertisse, ac herbæ illius fumum in circunstantes ex suflasse cum his verbis. Accipite omnes Spiritum fortitudinis quo hostes vestros superetis. Id verò ab *Caraibibus* istis sæpius est factitatum. Rituum istorum celebratio in duas horas producta est: viris illis continuò saltantibus, & cantillantibus. Concentus verò eorum adeò suauis erat, vt inexpertis vix sit credibile quàm optimè symphonia illa quadret, præsertim cùm Barbari musicę artis penitus sint ignari. Ac sanè cùm initiò aliquo fuisse perculsus metu, vt nuper commemoraui, contrà tunc tanta fui lætitia perfusus, vt non modò extra me raptus fuerim: sed nunc etiam quoties mihi in mentem venit concentus ille & exultat animus, & eo aures continuò personare videntur, præsertim verò rithmi epodiũ gratum auribus sonum exhibebat, quod post singulos versus ad hunc modum modulabantur.

Caraibes Barbaros ex suflantes.

Modulationi illi finem imposituri pede dextero vehementiùs quàm antea humum quatientes singuli quoque sputum emiserunt, at-

que omnes vna voce, eâque rauca, hunc crebrò repetitum modulabantur cantum.

Tum ego qui, quòd eorum linguam nondum planè callerem, non pauca eorum quæ ab illis fuerant dicta non ceperam, Interpretem rogo vt ea mihi explicare velit. Ille mihi significat istos primùm quidem auos vita functos, qui fortissimi fuerant, luxisse, tandē verò consolationem ex eo cepisse quòd sperarent futurum vt illos tandem pòst montes adirent, ac cum illis tripudiarent & hilaria celebrarent: deinde grauissimè *Ouetacatibus* (populi sunt non multùm ab eis remoti, quibuscum inimicitias perpetuas gerunt, quos etiam superare nunquam potuerunt.) interminatos esse, ac prædixisse futurum vt breui caperentur ac deuorarentur, prout ab *Caraibibus* ominatum erat. Insuper nescio quid cantionibus suis interseruisse de diluuio aquas olim adeò exundasse, vt vniuersam terrā operuerint: atque illa inundatione homines omnes fuisse extinctos exceptis demū maioribus suis, qui præaltas arbores cōscenderant. Quod postremum proximè ad sacram accedit historiam & ab illis aliâs non semel audiui. Verisimile est autem illos de Diluuio quod Noachi temporibus contigit aliquid audiuisse, ac posteà (quæ est hominum in veritate obscuranda procliuitas, adde quod vt nuper

Confusa Barbarorum opinio de diluuio.

nuper attigi, omni carent ſcripturæ genere, ac proinde difficile eſt illis rés vetuſtate obſitas ab mendacio ſartas tectas conſeruare) fabulam illam confinxiſſe, Proauos nimirùm ſuos proceris arboribus conſcenſis ſaluti conſuluiſſe.

Sed ad *Caraibes* noſtros redeamus. Illi eo die ab Barbaris lautè excepti fuere, nam & cibis exquiſitiſsimis, & largo potu *Cauoin* liberaliter fuerunt tractati. Ego quoque cum ſociis meis qui inopinato Bacchanalibus illis interfueramus à *Mouſſacat* noſtris, hoc eſt patribusfamiliâs, qui victum hoſpitibus præbent, lautiſsmè fuimus excepti. Præter ea autem quæ à me dicta ſunt diebus illis (quibus hæc ſolennia tertio quoque anno celebrantur apud *Tououpinambaultsos*) exactis, aliquando quoque antequam aduenerint, *Caraibes* illi vicatim circumeunt, plumis præſtantiſsimis in ſingulis familiis iubent ornari [illegible]ria quatuórue illa crepitacula quæ *Maraca* nominãt: quibus ita ornatis, longiorem baculi quo transfiguntur partem humi defigunt, tum cibum potúmque eis apponi iubent. Quo fit vt miſeri illi ex impoſtorum illorum perſuaſione credant fructus illos excauatos atque ad illum modum ornatos, cibos abſumere. Quare ſinguli *Mouſſacat* diligenter eis apponunt non modò farinam cum carnibus & piſcibus: verùm etiã *Caouin*. Quinimmò *Maraca* illis in terrã ita defixis totos dies quindecim ſumma cum diligentia

Maraca Apparatus.

Craſſa ſuperſtitio.

Crassissimus error.

ministrant. Denique miseri illi post fascinationem illam tantam de *Maraca* illis (quæ continuò manu gestāt) opinionem induunt, vt sanctitatem illis tribuentes, affirmēt dum ab se concutiuntur spiritum quendam secum è mediis illis colloqui. Adeò autem erāt præstigiis illis fascinati, vt si nos illac iter facientes conspectis delicatioribus quibusdā cibis quos *Maraca* suis apposuissent, edendos accipiebamus, (quod sæpe factum est à nobis) Barbari magnum aliquod infortunium inde nobis euenturum rati, non minùs offendebantur, ac solent superstitiosi, ac Baalis sacerdotum successores, si libationes idolis suis oblatas abripi videant: Quibus tamen in Dei contumeliam tum ipsi, tum meretrices cum spuriis suis aluntur. Præterea si ex eo arrepta detegendi eorum errores occasione, significaremus se ab *Caraibibus* decipi non modò in eo quod *Maraca* edere ac bibere docerent, sed præsertim in eo quod falsissimè iactarent sua opera, fructus & radices crassas quibus vescerētur, nasci: quod soli Deo in quem crederemus esset acceptum ferendum: hęc inquam tanti erant apud eos momenti, ac si quis hîc in Papam obloquatur, vel Lutetiæ Genouefæ ferculum pluuiam ciere negarit. Quam ob causam impostores illi *Caraibes* non minore nos prosequebantur odio, atque olim Baalis pseudoprophetæ Eliam suas præstigias detegentem. Ac proinde conspectum nostrum fugiebant. Cæterùm licet *Tououpinambaultij* nostri,

1.Reg.18.19.

Veritas mendaciū fugat.

nostri,vt à me initio huius Capitis est dictũ, externo ritu nullo,immò ne adgeniculatione *Caraibes* suos nec *Maraca*, nec rem vllam creatam colant,multò minùs adorant,vel inuocant.Exemplum subiiciam earum quas in illis obseruaui religionis reliquiarum. Cùm forte aliquando cum aliis Gallis aliquot in quodam pago essent (*Ocarentim* ipsi nominãt) & in aperto ac propatulo coenaremus, confluentes Barbari eius vici incolæ, nostri contemplandi non conuiuandi gratiâ (nam hoc de more habent,vt cum iis quos maximè colunt nusquam conuiuentur) maiores natu præsertim, cum multis beneuolentiæ signis nos tanquam stipatores nostri circunstabãt. è naribus piscis cuiusdam os longitudine trium quatuorue pedum,in serræ formam, præ manibus habentes pueros à nobis arcebant his verbis:Procul este,nebulones : estis enim indigni qui ad viros istos accedatis. No[s] verò ne minimo quidem verbo dicentes interfati, attentè & tacitè intuebantur. Donec peracto conuiuio magno natu quidam quum obseruasset nos à precibus cibum auspicatos,precibus cibum auspicatos,precibus quoque cœnam clausisse, accedẽs ita infit. Quid sibi vult hic ritus,quo vos modò vsi estis cùm sublatis pileis omnes præter vnum qui loqueretur silentium tenuistis? ad quem pertinebat ea oratio quam ille habuit? Vestrûmne præsentium ad aliquẽ, an ad ab-

Vetuli Barbari quomodo Gallos excipiant.

Occasio veri Dei annuntiandi Barbaris.

sentium? ibi ego opportunè oblatam eam occasionem arripiens, vt apud eos de vero Dei cultu loquerer: cùm præter eius pagi amplitudinem & frequentiam, Barbaros etiam solito attentiores animaduerterem: rogare Interpretem nostrum vt suis verbis meum illis sermonem quoad capere ipsi possent explicaret. Tum à quæstione senis exorsus, preces nostras ad Deum dirigi respõdi: eúmque, etsi sub ipsius aspectum non caderet, non tantùm liquidè audiuisse nos, sed etiã quidquid pectore occultum haberemus, id perspicuè cognoscere. Inde ad creationem mundi delapsus, in primis laboraui, vt docerem hominẽ nobilissimum inter creaturas à Deo esse conditum, vt eo magis celebrandæ opificis sui gloriæ studeat. Ac nos quidem quòd ipsum coleremus eius manu infinitis periculis longissimæ nauigationis in tam vasto mari eripi, eiusdémque ope fretos ab omni *Aignan* metu tum in hac, tum in ventura vita esse liberos. Quare si *Caraibum* suorum imposturas, & Barbarum deuorandæ humanæ carnis morem abiicere vellent, eadẽ prorsus Dei dona consequuturos, quæ nos habere cernerent. Multa præterea de humani generis labe ac ruina, vt eorũ animos ad Christũ præpararemus subiecimus, quoad eius fieri potuit accommodatis ad eorum captum rationibus & exemplis: (prout legimus à Paulo & Barnaba factum, qui Listrenses ab idololatria ad

Act. 14. 15.

verum

verum Dei cultum reuocaturi docebant, vt à vanis rebus, quibus dediti erant ad Deum viuum conuerterentur qui, fecit cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt) quæ in præsens fusiùs persequi supersedeo. Illi quum nos ingenti cum admiratione duas amplius horas perattentè auscultassent: tum vnus ex iis authoritate & ætate grauis, in hũc modum disseruit: Mira, equidem, optima & nobis non antè audita, hîc dixistis, Ac vestra quidẽ oratio mihi in memoriã redigit, quæ nobis sæpe auos nostros narrantes audiuimus: Nempe iam inde à priscis temporibus, & tã multis ab hinc Lunis quot iam meminisse non possumus (quippe illi Lunarum numero aut vicibus, non mensibus atque annis, temporũ spatia definiunt) venisse in has terras quendam *Mair*, (id est Gallum seu qualibet alia è gente aduenam) vestro more vestitum & barbatum. Atque eum, vt ipsos sub Dei vestri obsequium duceret, eadem oratione apud eos esse vsum qua nos hodie affamini. Sed, vt nobis quoque à Patribus per manus traditum est, eos illius verbis fidem adhibere noluisse. Itaque mox successisse alium, qui Ensem, symbolum maledictionis, illis traderet. Inde sequuta inter nos bella, neque ex eo mutuis cædibus alij in alios sæuire desiitimus. Nunc verò postquam diuturno vsu his assueuimus; si nunc repentè auitum morem exueremus;

Barbari de vero Deo sermonem audientes obstupescunt.

Notatu dignissima Barbari narratio.

apud vicinas gentes ludibrio & derisui essemus.

Hîc nos summa contentione ac vehemētia testari, tantum abesse, vt finitimorum ludibriis moueri oporteret, vt cōtrà, si summum illum & cœli & terræ opificem seriò colerent, de omnibus, qui ob id vltrò molesti essent, victoriam referrent. Postremò eam verbis nostris efficaciam addidit Dominus, vt non multi tantùm Barbarorum, ad eam quā ex nobis didicissent legem, deinceps vitam composituros, nec cæsorum hostium carnes vltrà esturos, se promitterent: sed secundum hoc Colloquium, positis humi genibus, nobiscum Deo gratias agerent. Ea oratio quæ ab vno è nostris clara voce in medio eorum cœtu ad Deum concepta fuerat, mox illis per interpretem exposita est: nos ab illis in pensilia è bombyce cubilia, dormitum deducimur: Sed nondum somnus nos corripuerat, quum ecce istos cantantes, & conclamantes audimus. Sumendam de hostibus vltionem, & plures quàm antea esse mandendos. En inconstantiā miseri huius populi, & humanæ naturæ triste exemplar. Mihi tamen equidem persuadeo, si Villagagno nunquam à vera Religione desciuisset, & nos diutiùs in illis terris morati essemus, fore vt aliqui tandem Christo lucrifierent.

Barbari Dei cultui adhęrere pollicentur precibúsque intersunt.

Id mihi ab illo tempore non semel in mētem venit quod dixerat ille à maioribus sibi

per

per manus traditum fuisse, *Mair* quendam, hoc est nostratem hominem, (neque enim Gallúsne fuerit an Germanus multum laboro) ad se deuectum, verum sibi Deum annuntiasse: Ac quærere apud me cœpi an non ex Apostolis quendam innuant. Ac sanè, quamuis eos libros meo calculo comprobare nolo, qui præter Dei verbum de Apostolorum peregrinationibus mira narrant, Nicephorus de Diuo Matthæo agens, scribit illum apud Cannibalas Euangelium prædicasse, qui & ἀνθρωπόφαγοι sunt, nec multum ab Tououpinambaultiis distant. Sed multò magis mouet me Diui Pauli, quem ex psalmo 19. desumpsit locus, In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum verba eorum, quod à doctis quibusdam interpretibus ad Apostolos refertur. At enim quandoquidem cõstat Apostolos in remotissimas vsque orbis partes penetrasse, quid incommodi ex eo consequetur, si asseramus vnum aut plures Apostolos in Americam commeasse? Faceret illud quoque ad generalissimam expositionem, quam nonnulli afferri volunt dicto illi Christi, fore vt prædicetur Euãgelium regni in vniuersa terra. Quod tamen præcisè de Apostolorum ætate affirmare nolim. Confirmo tamen (quod à me iam initiò est dictum) me nostra memoria Euangelium apud Antipodas annuntiatum vidisse & audisse. Itaque & obiectio soluetur quæ illi loco fieri solebat, & Barbari in extremo die magis

Lib. 2 cap. 41.

Rom. 10 18.

Mat. 24. 14.

Euangelium nostra ætate apud antipodas annuntiatum.

fient ἀναπολόγητοι: Ad reliquum verò Americanorum ſermonem quod attinet, quo affirmant maioribus ſuis recta docenti & monenti obſequentes ſe præbere recuſantibus, gladium datum fuiſſe, quo etiam nunc ſe mutuò trucidant: non alienum ab eo videtur, id quod eſt in Apocalypſi equo rufo inſidenti datum fuiſſe vt tolleret pacem è terra, vt alij alios mactarent, datúmque fuiſſe ei gladium magnum. Hæc ſunt ipſa Ioannis verba, quæ, quo ad literam (vt loquũtur) ad *Tououpinambaultiorum* noſtrorum ſermonem proximè accedunt: Attamen, ne ſententiam detorquere, néue longiùs petita afferre videar, locum hunc aliis applicandum relinquam.

Cap. 6. 4.

Interim alterum ſuccurrit exemplum, ex quo patet Barbaros illos Braſilienſes, ſi modò diligenter docerentur, ſatis dociles eſſe, vt ad veram Dei cognitionem perueniãt. Exemplum illud hoc loco inſeram. Ego cibariorũ parandorum cauſa, in continentem tranſlatus, cum Barbaris duobus *Tououpinambaultys* ac tertiò *Oueanen* (quæ gens eſt *Tououpinambaultys* fœdere iuncta) qui cum vxore amicos inuiſerat, atque tum domum redibat. Cum his tribus iter per ſyluam faciens, noua arborum herbarúmque ſpecie, ſimul canoro auium concentu, ad prædicandas Dei laudes imitatus, totum pſalmum 104. alta voce cecini. Tres illi mei comites adeo cantu (neque enim verba capiebant) ſunt delectati, vt *Oueanen* ille finito pſalmo vultu maximè hilari

Nota ſermonis ſeriem & queſtiones Barbari.

lari

lari his me compellarit verbis. Tu ſanè ſuauiſsimè cecinisti.ac tuus cantus mihi in memoriam reuocauit gentis cuiuſdam, quæ & vicina eſt nobis & ſocia modulationem:Quo nõ mediocri affectus ſum lætitia. At(inquit) illius verba capimus,tua verò minimè:Quęſo igitur vt quidnam id ſibi velit quod cecinisti nobis exponas. Ego, tum quantũ potui copioſè(ſolus enim tum Gallus cum illis eram, duo verò me in proximo vico opperiebantur)expoſui me in genere Deum celebraſſe,ob rerum conditarum pulchritudinẽ, ac earum adminiſtrationem: Speciatim verò id illi à me tributum fuiſſe, quod ſolus homines cæteráque animantia alat, quódque arbores ac plantas, quæ in vniuerſo ſunt terrarum orbe eius vi ac potentia enaſcantur. Cantionem porrò illam iam olim ante decem Lunarum millia(quæ ſola eſt illis temporum diſtinctio)à Dei illius mei Spiritu dictatam fuiſſe, atque ab Propheta ex noſtris ſummo cantatam,& poſteris in eundẽ vſum traditam. At hæc Barbari, (prout ſunt ad ea quæ dicuntur attentiſsimi, & cœptum ſermonem minimè abrumpunt) hunc meum ſermonem, quem in ſemihoram produxeram auidè excipientes ingenti cum admiratione in exclamationem hanc eruperunt. *The*! quàm vos *Mair* (ſic illi Gallos appellant)fœlices eſtis,qui tot arcana ſciatis quæ nobis miſeris occulta ſunt! Inde ex illis quidam vt mihi gratularetur animalculũ *Agoti*,

Barbari ſuã agnoſcunt obcæcatiònem.

quem gerebat,(de quo Ca.10.)ita me cōpellans dono dedit. En tibi quia suauiter acciui sti.hāc ego digressionē haud grauatè adiunxi, vt docerem Barbaros Americanos quantumuis in hostes ferocissimos,non adeo esse agrestes vt ea quæ audiunt cum iudicio non discernant. Immò ausim affirmare illos sermonibus texendis aptiores esse quàm sint rustici nostrates,atque adeo ex illis permulti,qui vel magnificè de se sentiunt.

Iam superest vt quæstionem expediam, quæ hinc oritur, vnde nam Barbari Americani genus duxerint.Ego verò primùm assero quidem eos ex vno filiorum Noachi originem traxisse, sed à quo non ita constare; Quòd neque ex sacra historia,neque ex profana confirmari possit. Constat quidem Mosem,vbi de Iapheti filiis verba facit,eos Insularum incolas fuisse asserere, sed quia omnes in eo consentiunt, quòd eo loco Moses Greciam,Galliam,& Italiam designet, quas regiones,quod interiectum sit mare, insulas appellat,minimè consentaneum est illud ad Americam referre. Neminem quoque credo assensurum si dicantur à Semo oriundi à quo Iudæi & semen benedictum: licèt ipsi quoque vsque adeo fuerint deprauati vt eos tandem meritissimè, reiecerit Deus. Itaque quandoquidem illi earum rerū penitus sunt ignari,quæ ad salutem æternā spectant, (quā in solo Christo sumus adepti,) sintque gens (si quæ alia)à Deo maledicta & derelicta:etsi ad

Vndénam originē traxerint Barbari.

Gen.10.5.

ad hanc vitā quod attinet iam demonſtraui atq; demōſtrabo etiā deinceps, eos de rebus iſtis caducis non admodū ſolicitos eſſe, quo fit vt vitam hilarem ac ferme curis vacuam tranſigant, contra quàm faciunt noſtrates non pauci, terrenis iſtis adeo inhiantes, vt veriùs languere quàm viuere dicātur) probabiliùs eſſe videtur eos à Chamo originem trahere. Quam ſententiam hac coniectura, veriſimillima confirmo. Cùm Ioſue iuxta promiſſiones Patriarchis factas mandatúmque ſibi peculiariter datum, in terram Chanaan ingrederetur, teſtatur Scriptura, tātum terrorem irruiſſe ſuper illius terræ incolas, vt diffluxerint metu Iſraelitarum: vnde etiam fieri potuit (quod aliorum pace dixerim) vt Americanorum noſtrorum Maiores, Iſraelitarum conſpectum fugientes mari ſe commiſerint, ac tandem in terram Americam appulerint. Quinetiam Gomara, hiſtoriæ Indiæ ſcriptor, vir eruditus, exiſtimat Peruenſes, (quorum terra Americæ eſt continens) à Chamo originem ducere, ac maledictionis diuinæ in Chamum hęredes eſſe. Quod mihi in mentem venerat & in commentarios retuleram, annis 16. antequam Gomaræ libros conſpexiſſem. Huic quoque ſententiæ id ſuffragari videtur, quod in Sapientiæ libro ſcriptum extat, cap. 12. ver. 4. 5. Antiquos habitatores terræ ſanctæ, viſcera comediſſe humanarum carnium. Attamen quia multa aduerſus iſthæc afferri poſſunt, prout multos in ob

Americani feliciter hāc tranſigunt vitam.

Ioſ. 2. 9.

Lib. 5. c. 217.

iectionibus afferendis laborasse scio, nihil mihi hac de re statuendum existimo. Ergo fruatur vnusquisque sua sententia, vt vt sit, ego pro mea parte, certissimò scio eos homines esse, ex Adami corrupto semine prognatos, ac tantum abest vt eorum in diuinis rebus ἀναισθησίᾳ perspecta, fides mea, quæ aliũde, per Dei gratiam firmatur, concussa aut labefactata fuerit, multò minùs, vt inde, Atheorum & Epicureorum more, aut nullum esse numẽ, aut si quod sit rerum humanarum curam abiecisse cõcluserim: Cùm potiùs agnito in illis maximo discrimine quod est inter eos qui Spiritu Sancto & Sacrarum literarum lumine sunt illustrati, & alios qui cæcitati suæ ac reprobo sensui sunt traditi, magis ac magis fuerim in amplexanda cœlesti veritate confirmatus.

CAP. XVII.

De coniugio, polygamia, & consanguinitatis gradibus quos Barbari obseruant: déque liberorum apud eosdem educatione.

Consanguinitatis gradus.

IN coniugiis hi tantum obseruantur consanguinitatis gradus: Nemo eorum matrem, sororem, vel filiam in vxorem ducit: reliquorũ ratio nulla habetur: patruus neptem ducit, atque ita deinceps. Tamen, vt infrà dicetur in Collo-

Colloquio Americano, nemo filiam aut sororem sui *Atourassap* matrimonio sibi iungere potest. Is autẽ *Atourassap* dicitur, cuius tanta est cum quodam necessitudo, vt bona inter vtrumque sint communia. Ritibus verò seu ceremoniis nullus est locus. Qui viduã aut virginem cupit, comperta amatæ voluntate parentes, aut si desint, propinquos adit, rogátque num filiam suã sibi nubere velint? Si annuant, eam continuò domum deducit, nullo conscripto dotali instrumento (perscriptoribus enim apud Barbaros nullus est locus) atque pro legitima vxore habet. Si vero repulsam patiatur, absque vlla animi perturbatione, cœpto desistit. Sed notandum est polygamiam apud eos in vsu esse, ac proinde cuilibet viro tot vxores ducere, quot visum fuerit licere. Immo quò plures quis habuerit, eò fortiorem & generosiorem censeri. Inter cæteros quendam vidi qui octo Domi haberet, atque de illis non rarò permulta in sui commendationem prædicaret. Id verò est maximè mirandum quòd in tãta vxorum multitudine, licet vna præ cæteris à viro diligatur, cæteræ nusquam illud ægrè ferãt, aut Zelotypia ducãtur, aut apertè mussitent. Itaque tranquillissimè & maximè concorditer viuunt, sua xylina cubilia texentes, rem familiarem curantes, hortos construentes, radices plantantes. Dispiciant verò omnes, annon (etiamsi polygamia à Deo non esset prohi-

Polygamia.

Cõcordia inter Americ. mulieres admiranda.

bita) inter mulieres nostrates tam bene conuenire posset. Meliùs sanè cum quouis ageretur si ad triremes demādaretur, quàm vt tāto rixarum inuolucro implicaretur. Huius rei testis est Iacobi Sancti Patriarchæ anxietas, ductis Lea & Rachel quantūuis sororib⁹. Qui verò fieri posset vt nostrates mulieres plures vnà simul viuerent? vt vna illa quæ à Deo in adiutorium viro data est non rarò instar mali cuiusdam genij domestici eum vexet? Attamen non eo hæc à me dicuntur animo, quasi eas insimulare velim quæ sese in officio continent, hoc est, obsequium cultúmque viris debitum exhibent: quin immò has quæ sibi hac ratione laudem conciliant, tanto magis laudandas, quam reliquas vituperādas existimo. Atqui, vt ad institutum de Americanorum coniugiis sermonem reuertar, sciēdum est adulteras mulieres adeo Barbaros abominari, vt sola naturæ lege ducti, hęc obseruent, in viri sitam esse potestate adulterā, vel mactare, vel saltem summa cum ignominia & opprobrio dimittere. Hoc quidem verum est eos de innuptarum pudicitia conseruanda non admodum sollicitos esse: immò facilè cuiuis eas prostituere. Ita vt (quod iam à nobis est dictum) permultas in variis pagis ab Neustriis Interpretibus compressas viderim, quibus tamen nulla ob eam rem ignominiæ nota inusta erat. Nuptæ verò diligenter caueāt ne hac in parte peccent, ni mactationis aut ignominiosæ dimissionis pœnam velint

Gē. 29. & 30.

adulteriū abhorrēt Am.

velint incurrere.

A me præterea est obseruatum, (quamuis illi regionem calidam incolant, ac contrà quàm de Orientalem plagam incolentibus vulgò dici solet,) Iuuenes cum mares tũ fœminas libidini non admodum deditos esse. Atque vtinã nostrates æquè sibi hac in parte temperarent. Verùm ne plura quàm par sit illis tribuam, memini eos nonnũquam inter rixandum, conuitium hoc *Tyuire*, hoc est, ἀρσενοκοῖται, mutuò sibi obiicere solitos, ex quo conijcere est (neque enim pro comperto habeo, nec asseuerare velim) flagitiũ illud apud eos locum habere.

Grauidę mulieres Americ. quomodo se gerant.

Grauidæ mulieres, ab grauioribus oneribus tantùm abstinent, reliqua munia consueta exequũtur. Ac sanè mulieres multò labore viros antecedunt, viri enim (nisi quod aliquãdo matutino tempore, nusquam meridiano, arbores quasdam ad hortos construendos co[illegible]cant) tempus insumunt in militia, venatione, piscatu, clauis ligneis fabricandis, arcubus, sagittis, alijsque id genus. Ad mulierum partum quod attinet, non auditione accepta, sed visu percepta referemus. Ego aliúsque Gallus in vico quodam diuerteramus, circa mediam noctem clamorem muliebrem ingentem exaudimus, surgimus, eam ab belua *Jan-ouare* interceptam rati, accurrimus, mulierem parturientem offendimus, cui vir obstetricabatur: is puerulo in vlnas recepto, dẽtibus vmbilicum abscidit, nasum verò de-

viri Amer. vxoribus obstetricantur.

pressit,(illi enim puerorum formam in simitate collocant contrà quàm faciant obstetrices nostrates,quæ infantulorum recens natorum ad elegantiam protrahunt) quod etiam apud cæteros omnes locum habet editus in lucem infantulus statim lauatur,ac coloribus atro & rubro ab patre depingitur:tum,fasciis minimè inuolutus, xylino cubili pensili imponitur. At si masculus fuerit, pater ligneum gladiolum,pusillum arcum,& paruas sagittas iam inde ab natiuitate ei dabit, lectulóque cum puero imponet, ac puerulum osculis, hísque compellabit verbis. Mi fili,vbi adoleueris,ad vltionem de hostibus tuis sumendã fortis esto. Ad nominum impositionẽ quod attinet, memini eum de quo modò egi ab parente *Orapacen* nominatum fuisse. Quæ dictio arcum & neruum sonat: vox enim est composita ex *Orapat* quod est arcus, & *Cen* neruus. Eadem quoque in aliis seruatur ratio. Nam illi sine delectu rerum sibi cognitarum nomina liberis imponunt, vti nos canibus, alijsque nostratibus brutis: verbi gratia, *Sarigoy*,quadrupes animal: *Arignan*,gallina: *Arabouten brasilia arbor*: *Pindo*,herba prægrãdis: & sic de aliis.

Quare Barbar. infantulis deprimatur nasus.

Infantuli crepundia.

Quę sit Americ. nominũ imponendorum ratio.

Alimentum est præter lac maternum,farina mãsa,& tenerrimum quodque cibi genus. Puerpera biduo tãtùm,aut ad summũ triduo discumbit, deinde puerulo mitella xylina imposito vel hortum petit,aut ad cætera expedienda negotia proficiscitur. Quæ tamen non

Infantulorũ alimentum.

non ita ſunt accipienda, quaſi noſtratium mulierum cõſuetudini detractum quicquam velim, quæ ob aeris intemperiem viginti minimùm dies reſupinæ in lecto iacent: Quæque adeo ſunt delicatæ vt nulla vrgente neceſſitate, ſimulac liberos ſunt enixæ, procul ab ſe eos ablegent, atque adeò vel inſciis ipſis extingũtur, vel ſaltem iam grandiuſculi ſint, oportet vt luſibus eas oblectent, antequam domum admittantur. At vero ſi delicatulæ quædam querantur iniuriam ſibi à me fieri, qui eas cum Barbaris mulieribus comparem, quarum, inquient, ruſticitas nihil habet cum ſua teneritudine commune: Equidem ad leniendum acerbum iſtud dictum eas ad Bruta ipſa animantia remittam. Quæ quidem vniuerſa ne exceptis minimis auiculis vna veluti voce eas docebunt generi animantium omni à natura eſſe inditum, vt de prolis educatione ſit ſolicitum. Atque vt tandem obiectiones omnes anteuertam, quæro ab iſtius farinæ mulierculis annon ſint delicatiores regina quadam Gallica? quæ cum comperiſſet puerulum ſuum alienæ mulieris lac exuxiſſe, materno accenſa affectu, adeo excanduiſſe fertur, vt non priùs conquieuerit, quàm Infantulus lac alienum euomuiſſet?

Sed ad rem, apud nos hęc obtinuit opinio, puerulos, niſi diligenter faſciis inuoluerẽtur, ac conſtringerentur, diſtortis futuros cruribus: Atqui aſſero iſthæc minimè à Barbaris curari (vt pote qui infantulos recens natos

nudos ac minimè religatos lectis xylinis imponant) quorum tamen liberi omnium mortalium rectissimè incedunt. Fateor equidem aeris temperiem ad id plurimùm valere, ac proinde concedo, puerulos nostrates hyemis tempore diligenter esse inuoluendos ac fascijs in cunis religandos, quòd alioqui frigori ferendo sint impares. At æstate ac temperatis anni tempestatibus, præsertim cum gelu non riget, (cum bona tamen aliorum venia) censuerim, quantum experientia assequi potui, infantulos vinculis illis esse soluendos atque in libertatem vindicandos, genere quodam cubilis ad id excogitato ex quo decidere minimè possent. Ac sanè in hac sum sentẽtia, non parùm incommodi afferre calorem summum, quo æstatis tempore puerulis apud nos fasciis reuincti quasi percoquuntur.

Infantuli Americ. mundissimi absque linteorum vsu.

Ne tamen plura quàm par sit Satagere me ab nonnullis obijciatur puerulos nostrates parentibus & nutricibus educãdos relinquo. De Americanis verò, addo matres quæ & linteis carent, & foliorum (quorum tamen maxima illis suppetit copia) ad hæc ministeria non vtuntur adminiculo, frustulis ligneis tam diligenter posteriora infantulorum abstergere, vt ab omni sorde continuò sint immunes. Adultiores quoque eandem seruant rationem, quos etiam (in fœdam istam materiam paulisper digrediens) commemorare libet, in casis quidem mingere consueuisse, nec tamen fœtorem vllum inde oriri: licet ignibus

bus crebris ferè iugiter colluceant, atque arena sint stratæ: at quoties aluum sunt exoneraturi, procul ab ædibus secedere solitos. Præterea, cùm Barbari de liberis suis singulis sint soliciti, quorũ in singulis familiis magnus est numerus, (non tantus tamen vt occurrat Pater qui sexcentos filios susceperit, prout Gen. Ind. Scriptor affirmat se regem vidisse cui tot essent liberi, quod meritò quidem inter prodigia est recẽsendum,) tum verò maximè mares diligunt quod soli bello sint apti, ac vindictæ de hostibus sumendæ sint cupidissimi. Iam verò si quis quærat quonam eos imbuant à teneris eruditionis genere? Respondeo: ex iis quæ à me capitibus 8. 14. & 15. de eorum ingenio, bellis, ac hostiũ deuorandi ratione dicta sunt, facile esse colligere, eos, quibus scholę ne auditione quidem notæ sunt, bonas artes minimè edocere. Ac proinde, eos tanquam veros Lamechi, Nimrodi, & Esaui successores, non modò venatores esse, & bellatores: sed etiam hominum mactatores & deuoratores.

Cap. 96.

Gen. 4. 23. & 10. 8. 9. & 27. 23.

Quibus in rebus occupentur Barbari.

Insuper de *Tououpinambaultiorum* coniugio dicere quantum feret pudor, pergens, Assero (contrà quam ab nonnullis est confictum) viros naturalem verecundiam seruãtes, nusquam cum vxoribus coràm congredi. Qua in re, non modò sunt Cynico illi præferendi qui ἐπ' αὐτοφώρῳ deprehensus impudentissimè respondit, se hominem plantare: sed etiã fœtidissimis nostratibus hircis, qui homi-

Naturalis verecundia in Americanorum coniugiis seruatur.

num conſpectum turpia quæque admittentes minimè fugiũt. Præter ea quæ dicta ſunt, notatu eſt imprimis dignum, nos qui in terris illis per annum integrum viximus, fœminam nullam menſtruis laborantem vnquã conſpexiſſe. Ego crediderim fluxum illum ratione nobis ignota eas diuertere. Puellas enim annos duodecim natas vidi, quarum latus ab axilla ad genu vſque animalis cuiuſdam dente acutiſſimo, ab matribus incideretur. Puellæ verò præ ſummo dolore frendentes, magnam cruoris copiam emittebant: Hoc illas remedio menſtrua anteuertere cõijcio. Hîc verò ſi à Medicis, atque aliis harum rerum peritis obijciatur, hæc cum eo quod nuper à me eſt dictum mulieres Barbaras eſſe fœcundiſſimas, non conuenit, quandoquidem menſtruis ceſſantibus mulieres nec cõcipere, nec parere poſſunt: Reſpõndeo, mihi in animo eſſe quæſtionem hanc ſoluere, immo nec plura de his adijcere.

Americ. fœminarum purgatio.

Cap. 8. ſub finem eorum refellimus errorem qui vel ſcripſerunt, vel tacitè crediderũt, fœminarum nuditate viros ad libidinem pellici. Nonnulla etiam de puerorum Barbarorum educatione adiũximus. Itaque ea lector inde requirat moneo, vt fuſiori ſuppleant tractationi.

CAP.

CAP. XVIII.

Quid leges, quidque politia apud Brasilienses nuncupari possit: Quàm humaniter excipiant hospites: Déque lachrymis ac factis sermonibus, quibus hospites in ipsò ingressu ab mulieribus excipiuntur.

AD politiam Barbarorum quod attinet, vix credibile est quàm pulchrè inter eos sola naturæ luce ductos conueniat. Nec referri istud potest nisi summo eorum pudore qui Diuinis & humanis sunt instructi legibus. Quod tamen de tribulibus inter se, aut de fœderatis est intelligendum: etenim erga inimicos quomodo se gerant, iam est à nobis demonstratum. Si quæ tamen contentio inter quosdam apud eos exoriatur, (quod rarissimè accidit, nam toto anni spatio, quo apud eos vixi, bis tantùm rixantes videre mihi cõtigit) spectatores litem componere minimè curant: sed eos pro libidine agere, oculos licet sibi mutuò sint confossuri, sinunt. At si alter alteri vulnus inflixerit, comprehendíque possit, vulnus ei eadem in corporis parte ab vulnerati cognatis infligitur. Imò si fortè vulnus mors consequatur, ab mortui cognatis de medio tollitur homicida. Denique vitam pro vita, oculum pro oculo, dentem

Barbari cõcorditer viuunt.

Homicidarũ apud Barbaros pœna.

Leuit. 24.19. 20.

pro dente rependunt. Sed isthęc, vt dixi, rarissimè apud illos contingunt.

Res soli apud eos sunt casæ, & agri longè ampliores quàm qui incolis alendis desiderentur. Ad casas quod attinet, sciendum est primùm, singulos pagos sexcentena hominum capita capere: quare complures eadem casa habitare necesse est. Attamen singulis familiis suum occupantibus locum (absque vllo interstitio, nam nihil est quod impediat quominùs ab extremo vno ad alterum ædes illæ pateant quæ in passus 60. vt plurimum producuntur) pater quísque familias vxores & liberos seorsim positos habet. Ad hæc obseruandum est (quod est sanè mirandum) Americanos vnum locum vltra quinque aut sex menses non incolere. Sed exportata materia, atque herba *Pindo* quibus casæ eorum constant, vicos suos frequenter transportant, quibus tamen eadem semper seruantur nomina. Nos ipsi pagos nonnullos à pristino loco mille passibus remotos conspeximus. Ex quibus satis constat, non modò apud Americanos nostros ingentia non ędificari palatia (quemadmodum à quodam scriptum est Indos Peruēses domos ligneas tā magnificas habere, vt in illis cœnacula sint longitudine passuū C.L. Latitudine verò LXXX.) sed etiā à nullo casam ædificari, quam & perficere, immo vltra vicies struere ac destruere ante obitum non cogatur, si tamen iustam hominis ætatem attigerit. Iam si quæratur ab ipsis cur

Pagi & familiæ Americ. quo disponātur modo.

Pagorū apud Americ trāsportatio.

Hist. gen. Indic. lib. 2 c. 3.

curuam tam frequenter sedes mutent? In promptu est respõsio. Cœli mutationem ad valetudinẽ multùm conferre: Præterea se si ab maiorum consuetudine recederent confestim interituros. Ad agros quod attinet *Moussacat* quisque aliquot quidem peculiares habet quos pro arbitrio vbicũque visum fuerit ad componendos hortos seligit. Sed anxiam illam curam de fundis diuidendis, & limitibus figendis, & definiendis agris Auaris & leguleiis nostratibus relinquunt.

Quos agros peculiariter possideat Americ.

De eorum supellectile non semel à nobis in superioribus est dictum. Sed ne quid eorum omittamus quæ ad Oeconomiam Barbarorum pertinẽt, hoc loco recensebo Americanarum mulierum in gossipio, (cuius apud eas vsus est multiplex tam in funiculis, quàm in pensilibus suis cubilibus texendis) nendo artificium.

Extractum ex flocculis, pro omni carminatione digitis aliquantulum extendunt, tum humi aceruatim disponunt, (nam colis vti non norunt) pro fuso virgulam habent digiti crassitudine, pedali longitudine, qua orbiculum ligneum transfigunt, gossipium virgulæ summæ alligãt, tum ad femur (vt fusos suos solent nostrates) instrumentum illud torquentes, è manu emittunt. Orbiculus ille per domos vel plateas instar verticuli deuoluitur. Atque eo modo filum nent, non modò crassum ad cubilia xylina texẽda, sed & sub-

Gossipium quo modo nent Amer. mulieres.

tilissimũ. Huiusmodi ego in Galliam attuli, quo thoracem è candida tela ornari curaui: cuius tanta erat tenuitas, vt à quibusuis pro lectissimo Serico haberetur.

Inis cubilia xylina.

Cubilia sua xylina *Inis* nuncupant. Fœminæ, ad quas pertinet istud opificium, textrinas habent ab nostratibus nõnihil absimiles: neque enim in planum sunt constructæ, neque tot machinamentis constant, sed editæ ad earum staturam: suo more ordiuntur, tum ab imò texendi initium faciunt. Quædã ex cubilibus illis ad formam retium, alia dẽsiora instar telæ rarissimæ conficiunt. Quin que aut sex pedum longitudinem obtinent, latitudinem vlnæ: extremo vtrique fibulæ xylinæ adduntur, quibus funes annectunt: ac trabibus ad hunc vsum in casis accommodatis suspendunt. In Castris degentes, aut in syluis ad venationem aut in litoribus ad piscatum ea ex arboribus suspendunt. Hæc cubilia (nequid à nobis pretermittatur) vbi sordes vel ex humano sudore vel ex fumo, ob ignis perennitatem contraxerunt, hoc abluũtur modo. Mulieres fructum quendam in syluis colligunt, forma ab cucurbitæ planæ non absimili, verum longè ampliorem, adeò vt ægrè singula poma alterâ manu gestentur, hos fructus frustatim concidunt, atque in prægrande aliquod fictile vas coniectos aqua madefaciunt. Tum baculo vehementer mouent, atque spumam ex illis excitant,

Cubilia Barbarorũ quomodo sternãtur.

Spuma quæ Saponis vicẽ supplet apud Americ.

tant,

tant, cuius ope (loco ſaponis) cubilia ſua ita mundant, vt niuem vel fullonicos pannos cãdore adæquent. Cæterùm expertis iudicandum relinquo, annon ſuauiùs, æſtiuo præſertim tempore, in Cubilibus illis decumbatur, quàm in lectis noſtris vulgaribus: An etiam temere in Hiſtoria noſtra Sancerrana, affirmarim longè commodiorem eſſe eiuſmodi cubilium vſum in excubiis, quàm & recepto more, milites in στιβαδίοις volutentur, nam & veſtes conſpurcantur, & pediculi comparantur, & quod magis eſt, ſi ad certamen ſit conſurgendum corpus quodammodò armis quæ continuò militibus adhærent conquaſſatur: quod in vrbis Sancerranæ obſidione experti ſeriò ſumus. Hoſtes enim per integrum annum ad portas noſtras permanſit.

Reliquam Americanorum Suppellectilem vt in pauca contrahamus, mulieres (quibus res Domeſtica eſt curæ) Cannas ingentes parant, & prægandia fictilia vaſa conficiunt ad *Caouin* ſuum imponendum. Ollas quoque varia forma effingunt, pelues paruulas & mediocres, paropſides atque id genus alia, vaſa quæ extrinſecus quidem minimè ſunt polita, intrinſecus tamen adeò læuigata & alba neſcio qua infectura quæ continuò indureſcit decorata, adeò vt figulorum noſtrorum induſtriã mulieres illæ facilè adæquent. Prætereà fucũ neſcio quẽ Leucopęũ aqua madefaciũt, deinde varias rerum formas in ſuis vaſis af-

Ingentia, mediocria & exigua fictilia vaſa mulieres Amer. fabricant.

fingunt intrinſecus,atque in iis præſertim,in quibus farinam, aliáque ciborum genera aſſeruanda reponuntur.Eorum itaque vſus eſt gratiſsimus, immò longè præſtant illa vaſa ligneis quibus non pauci hîc vtuntur. Hoc tamen pictrices illæ laborant vitio,quòd vbi penicillo quicquid collibuerit effinxerunt, ſi rogentur eadem denuò pingere, minimè poſſint:quod exemplum nullum præter phantaſiæ ſuæ induſtriam propoſitum habeant. Hinc fit vt picturarum iſtiuſmodi duæ vix vnquam ſimiles reperiantur.

Pocula aliáque vaſa ex fructibus. Corbes & Caniſtri.

Præterea(vt alibi dixi) Barbari cucurbitas aliáque fructuum genera habent, quæ diuidunt atque concauant, illíque pro poculis (quæ *Coni* appellant)aliíſque varij vſus vaſis vtuntur. Corbes quoque habent amplas & mediocres, atque adeò caniſtros, iuncis aut herbis ſubflauis,ab ſtramine triticeo non alienis aptiſsimè contextos.Hos *Panacon* nominant,inque illis farinam,aliáque quæ ſoe-rint viſa imponunt. De armis,veſtibus plumaceis,Inſtrumentóque *Maraca* iam eſt à nobis facta mentio, itaque vt breuitati conſulam plura non addo. Ecce iam Caſas Barbarorum extructas atque ſupellectile inſtructas habemus, iam ipſi in illis ſunt inuiſcendi.

Sed paulò altiùs iſtud eſt repetendum.Etſi *Toüoupinambaultij* hoſpites perquam humaniſsimè excipiunt, tamen Galli,aliíque aduenæ

uenæ,qui eorum linguæ sunt ignari, initiò non parùm sunt ob tam insuetos mores attoniti. Ego quum primùm inter illos versarer (quod vigesimo circiter die post nostrum ad Castellum Collignium appulsum cõtigit) Interpres quidam ad vicos quosdam in continentem me deduxit, is quem primum vidi indigenarum lingua *Ybouraci*, Gallica verò *Pepin* de naucleri cuiusdam nomine qui quondam ad eũ locum nauem onerarat, nuncupatur: quatuor tantùm passuum millibus ab Castello nostro distat. In ipso ingressu me frequentes circumeunt Barbari, hisque compellant verbis. *Marapé-derere, Marapé dereré*? hoc est, quo nomine vocaris? quæ quidem voces verè mihi erant Barbaræ, alius verò eorum galerum meum mihi ablatum capiti suo imponit, alius cingulum & ensem meum lateri nudo suo subligat: alius tunicam induit: méque suis clamoribus hebetant: átque meis induti spoliis huc & illuc discursant. Ego tum meorum omnium iacturam fecisse me arbitrabar, nec satis sciebam quàm tutò apud illos essem. Verùm vt ipse expertus sum, metus ille ex moribus illorum ignoratione oriebatur, illi enim idem omnibus aduenis, præsertim iis quos nondum conspexerũt, factitare solent. sed vbi animi gratia aliquantisper eo habitu obambularunt, singula præcisè restituũt. Tum fui ab interprete admonitus illos vehementer optare quod mihi nomen esset intel-

Barbari comiter hospites excipiũt.

Eorum quæ authori cùm primùm Barbaros adiit, acciderunt, faceta narratio.

ligere: ſed in eo edendo ab nominibus apud nos vſitatis abſtinendum eſſe, vt pote quæ Barbari nec pronuntiare, Ioannis enim loco *Nian* dicebant, nec memoriæ mandare poſſent: ſed aliquid eſſe proponendum quod illis eſſet notum. Res tam feliciter ſucceſsit vt, quantum ſignificauit mihi interpres, qui linguæ Braſilicæ erat peritiſsimus, (neque enim ſubtilius inquirendo hæc confinxi, vt impudenter calumniatur Theuetus, ineptiſsimè de ſuo *Quoniambeco* Viror. Illuſt. libro diſſerens) nomen meum Lerij Oſtreum ſignificaret. Itaque reſpondi me, *Lery-ouſſou* vocari. Illi rem probare, atque interiectione ſua admirante *Teh*! crebrò vſurpata, his me compellare. Præclarum ſanè nomen! nec vnquam *Mair* vllum offendimus cui tale eſſet nomen. Ac ſanè Circe nuſquam hominem in tale oſtreum transformauit, nec qui tam ſedulo cum vlyſſe diſſereret, quàm ego ex illo tempore cum Barbaris diſſerui. Obſeruandū eſt autem eos adeo tenaci eſſe præditos memoria, vt ſi cuiuſquam nomen ſemel audierint, illud nuſquam obliuioni mandent. Reliquos quos in hoſpitibus excipiendis obſeruant ritus poſteà recenſebo: iam quid mihi tum primùm inter Barbaros verſanti contigerit explicabo. Ego cum interprete eo die vlterius ſum progreſſus, atque in pago *Euramiri* Indigenarum lingua, Gallica verò Goſet de interpretis cuiuſdam nomine, qui eum aliquādiu incoluerat, diuertimus: occidente

Autoris nomen Americ. lingua.

ſole

ſole appulimus, Barbaros ſaltantes, & *Caouinantes*, ob captiuum, quem eo die mactarant, offendimus. Carnium illius fruſta Boucano impoſita animaduerto. Quanto ibi horrore fuerim perculſſus, minimè quærendum arbitror. Attamen id minimum fuit ſi cum ſummo metu quo poſtea fui conſternatus conferatur. Caſam ingredimur, cubilibus pẽſilibus inſidemus more recepto, fœminæ eo, qui à nobis dicetur modo, lugent, Paterfamiliâs amicis nos excipit verbis. Interpres qui iſtis erat aſſuefactus, quíque eorum compotationibus apprimè delectabatur, me rerũ omnium ignarũ inſalutatũ relinquit, atque ad ſaltantes ac *caouinantes* abiit. Ego vero qui defeſſus eram, poſtquam me farina, & quibuſdam aliis cibis nobis appoſitis refeci, in cubili decubui. Attamẽ & ſtrepitu Barbarorum ſaltantium & *caouinantium*, & captiuũ deuorantiũ, mox fui expergefactus, & (quod maximum) quodã qui captiui boucanatũ pedem manu geſtabat ad me accedente, atque à me (vt poſtea intellexi, tũ enim verba illius minimè capiebã) annõ vellẽ ex eo edere quęrente, adeò fui metu conſternatus, vt à ſõnolẽtia fuerĩ penitus liberatus. Ac ſanè omnino credebam geſtu illo, quẽ in deteriorẽ partẽ rapiebã, ab Barbaro mihi indicari, fore vt mox carnes meæ eo modo vorarentur. Præterea vti metus ſuſpicionem parit, in mentem mihi extemplò venit Interpretẽ prodidiſſe me,

atque in Barbarorum manus tradidisse. Quare si qua fugiendi patuisset mihi via, ego impigrè fugam capessissem. Sed vndiquaque me Barbari, quorum mentem non satis noueram (nihil enim mali in me moliebantur) circumstabant. Ego in metu confirmatus futurum ominabar vt mox mactarer, quare totam noctem precibus ad Deum fundendis transegi. Cogitent lectores qui de iis quę à me narrātur seriò cogitabunt, num mihi longissima visa meritò fuerit. Prima luce Interpres, (qui totam noctem cum Barbaris genio indulserat,) ad me redit, atque me pallidum atque febri correptum videt, ibi quærit num me malè haberem, annō placidè quieuissem? Ego tum acriter eum increpare, qui me inter barbaros illos solum reliquisset, quorum sermonem minimè capiebam:, quid multa? cum metum deponere non possem obnixè rogo vt sine mora, illinc facesseremus. Ille verò bono me animo esse iubet: ac minimè malè [illegible] nos affectos esse Barbaros denunciat. Rem omnem Barbaris aperit, qui mihi totam noctem, vt aduentum gratularentur, adstiterāt: Illi significant se de eo nonnihil subolfecisse, dolere tamen se quod in tanto eorum metu noctem illam transegissem. Ac tandem in cachinnos prorumpunt, quod fuit metus illius mei solatium. Inde ad quosdam alios vicos ego & Interpres illi perreximus. Sed isthæc de primo meo inter Barbaros errore dicta

cta sint satis. Ad cætera reuertar.

Hi sunt ritus quod excipiendis hospitibus Barbari obseruant. In primis oportet hospitem statim vbi in domum *Moussacat* illius fuerit ingressus, quem sibi hospitem delegerit, (quod in singulis pagis est faciendum, nec ad alium est diuertēdum, nisi illius in malam gratiam velis incurrere) cubili Xylino pensili insideat, ac tacitus ibi aliquātulum remaneat. Mox mulieres adueniunt, cubile cingunt, humíque sedentes manus oculis imponūt suis, atque eo modo faustum hospitis aduentum deflentes, innumera in illius laudem proferunt.

Mulieres Americanæ hospitum aduentum deflent.

Verbi gratià : tu tantum vt ad nos accederes laborem ſuſcepiſti:tu bonus es, fortis es. Si vero hoſpes fuerit Gallus, addunt, merces præclaras permultas nobis attuliſti, quibus hîc caremus. In ſumma, vt dictum eſt, mulieres illæ lachrymis obortis adulatoriis huiuſce modi ſermonibus hoſpites excipiũt. Hoſpes verò qui in cubili xylino ſedet, ſi gratiam vult cũ hoſpite inire, compoſito vultu, niſi ſeriò lachrymari voluerit (prout nonnullos ex noſtris vidi adeo fracto animo, vt fœminarum iſtarum vlulatu lachrymę illis excuterentur) ſaltem quædam reſpondẽdo, & ſuſpiria trahendo fletum ſimulet neceſſe eſt. Peracta hac lepidiſſima à mulieribus ſalutatione, *Mouſſacat* hoc eſt pater familiâs, qui etiã, vt in pictura videre licet, in fabricanda ſagitta vehementer occupatus, ne oculos quidem quaſi non animaduertens in hoſpitem per aliquod tempus coniecerit, (blanditiæ à noſtris amplexibus admodum alienæ) tandem ad hoſpitem accedens, his eum compellat verbis. *Ere* Ioubé? hoc eſt, veniſti ne? tum vt vales? quid quæris? &c. quibus quo ſit reſpõdendum modo inferiùs in Colloquio Americ. dicetur. Quærit poſtea num eſurias? Si annuas, confeſtim cibos varij generis, putà, farinam, quæ illis panis vices præſtat, ferinam, volatilia, piſces, aliáque id genus, in fictilibus tibi apponi iubet: verũ, quod mẽſis ſcãníſque vſus non ſit apud eos, humi omnia illa appo-

Hoſpitis apud Americ. geſtus.

Mouſſacat quo modo hoſpitem excipiat.

nũtur. Ad potum quod attinet, si *Caouin* volueris, domíque fuerit, statim tibi dabitur. Denique postquam mulieres fletibus hospitum aduentum strenuè celebrarunt, ad eos accedunt fructus aut alia munuscula ferentes, atque ita tacitè pectines, specula, vitreos globulos, quibus brachia inuoluunt, exigunt.

Porro si in eo vico pernoctare voles, *Moussacat* cubile mundissimum tibi suspendi iubet, quod circum igniculos accendi curabit, atque noctu crebro suscitari folliculis quæ ipsi *Tatapecoua* vocant ab orbiculis non absimilibus, quibus ignis inuasionem ab vultu arcent apud nos delicatiores fœminæ. Non quod frigori obnoxia sit illa regio, sed propter noctis humiditatem, maximè verò quia moribus est ab illis receptum. Sed quando in ignis mentionem incidimus, quem illi *Tata*, fumũ verò *Tatatin*, nũcupant, operæpretium puto pręclarã illius excitandi rationem vt exponam. Ea non minorem meretur admirationem quàm scoticus lapis, qui (vt refert singularitatum regni illius inuestigator) stuppa aut stramine obuolutus ignem per se excitat. Ergo Barbari, quod eo admodum delectentur, igne vbicunque sint, ægrè carent, siue domi, siue in syluis venantes, siue ad littus piscãtes, præsertim noctu, vehementer enim metuũt, me incauti excipiãtur ab *Aygnania* à quo (vt iam diximus) crebrò cæduntur, & affligũtur, Itaque pro eo quod nos lapide atque chalybe ad

Scoticus lapis admiranda ratione ignem concipit.

Cur barbari igne delectẽtur: atque de egregia illius apud eos excitandi ratione.

be ad ignem excitandum vtimur, cuius vsus illis est incognitus. Illi lignorum genera duo habent, quarum alterum est mollissimum, alterum verò durissimum, quibus ad ignem excitandum hoc vtuntur modo: virgam ex prędurì illius ligni pedali longitudine ab altera parte exacuunt ad fusi modum, huius cuspidem in frusto aliquo mollis illius ligni defigunt, tum siue humi, siue stipiti impositum, virgam illam, manuum volis maxima celeritate voluunt quasi suppositum ligni frustum perforaturi. Illa tam celeri támque violenta agitatione non modò fumus excitatur, sed etiam ignis, itaque admoto gossipio, vel foliis quibusdam siccis (fomitis nostratis loco) commodissimè ignis concipitur. Cuius rei ego ipse feci periculum. Nec tamen mihi est animus ea confirmare, quę Theuetus scripsit, Barbaros Americanos, ante ignis vsum cibos fumo exsiccare consueuisse, prout enim philosophicum hoc ἀξίωμα quod in prouerbium abiit vt verissimũ habeo, ignem absque fumo non esse, sic eum indoctum physicum iudico, qui nobis persuadere nititur fumum absque igne existere. Fumum hîc intelligo, cibis percoquendis aptũ, cuiusmodi ab Thetueto innuitur. Nã si hac solutione nodo illo se expedire vellet, se id de exhalationibus intellexisse, etiamsi concedatur calidas esse, nõ tamen datur eas cibos exsiccare & percoquere posse: quinimo & carnibus, & piscibus potius humiditatem sint aucturæ. Quapro-

Sing. Ameri. cap. 53.

pter, quid quæso est lectoribus imponere si hoc non est? Quando igitur adeò grauiter tum in Cosmographia, tum alibi de iis conqueritur Theuetus, quos, quia res ab se commemoratas pro sua libidine non exponant, eo accusat nomine, quòd nó satis diligenter in suis scriptis sint versati: Lectorem rogo, vt locum istum diligenter obseruent de nouo isto calido, ac imaginario fumo, quem ego ad ipsius ventosum remitto cerebrum.

Aduenæ quid hospitibus rependant.

Iã igitur ad *Tououpinambaultiorum* in hospitibus excipiendis curam redeamus. Postquàm eo quo diximus modo, hospites cibum sumpserunt, atque decubuerunt, si liberales sint, viris cultros, forfices, atque volsellas, ad barbam euellendam aptas: Fœminis pectines, & specula: pueris hamos dare solent. Si verò cibariis hospes indigeat, vbi de pretio est conuentum, ea asportare licet. Porrò quia illi iumentis omnibus carẽt, omnes pedibus iter facere necesse est, si aduenæ fuerint defessi, atque cultrum cuidam ex Barbaris obtulerint, ille confestim (nam ad gratificãdum sunt promptissimi) operam suam offeret ad defessum gerendum. Ego ipse cùm in terris illis versarer non semel baiulis illis vectus fui, & quidem bis mille passuum itinere. Quos si vt paulisper requiescerent monebamus, illi nos his verbis irridebãt, Quid? Nósne tã effœminatos aut fracto animo esse censetis, vt oneri succumbamus? te potiùs totum diem absque vlla intermissione gestarem. Nos verò in cachin-

Barbari aduenas humeris gerunt.

Gradarij bipedes.

chinnos erumpentes gradarios illos bipedes mirabamur, atque illis animum addentes, dicebamus: Pergamus igitur.

Barbari natura duce charitatem colunt.

Naturalem charitatem abũdè inter se mutuò exercent, nam & pisces, & ferinam, & fructus, aliáque quotidie alij aliis donant, immò vehementer dolerent si vicinos iis rebus quas ipsi habent indigere cernerent. Atque etiam eadem liberalitate erga aduenas vtuntur. Cuius rei exemplum vnum afferre satis erit. De periculo quodã quod euasimus, ego Gallíque alij duo, quod scilicet, mors nobis imminebat, ingenti lacerto nobis obuiam facto, capite huius libri decimo memini: nos tum à via in mediis syluis per biduum aberrauimus, ac famem non mediocrem sumus perpessi, tandem ad vicum quendam *Pano* nomine, ad quem iam ante diuerteramus, peruenimus. Ibi nos liberalissimè ab Barbaris fuimus excepti. Illi enim auditis incommodis quæ perpessi eramus, ac præsertim summum in quo versati eramus periculum, vt ab feris deuoraremur, maximè vero vt ab *Margaiatibus*, communibus nostris hostibus mactaremur, ad quorum fines per imprudentiã proximè accesseramus: Conspectis quoque spinarum incommodis quorum miserè cutis nostra erat lacerata, adeò nostra mala grauiter tulerunt, vt verè affirmare hoc loco possim blanditias fictas quibus nostrates miseros consolari solent, longè ab sincera gentis illius, quam nos Barbaram appellamus hu-

manitate abesse. Illi enim limpida aqua pedes nostros (quod antiquorum morem mihi in memoriam reuocauit) abluerũt, singulis nostrûm seorsim in pensili lectulo sedentibus. Tum patresfamiliâs, qui iam cibos nobis apparari prouiderant, recentémque farinã, quæ (vt aliâs dixi) candidi panis medullę bonitate non cedit, corradi iusserant, confestim nobis nonnihil refocillatis præstantissimos quosque cibos, putà ferinam, volatilia, pisces, fructúsque exquisitissimos, quibus continuò abundant, nobis apponi iubent.

Barbarorum humanitatis insigne exẽplum.

Præterea nocte adueniente *Moussacat* hospes noster, pueros omnes à nobis, vt placidiùs quiesceremus, remouet. Postera autem die summo manè ad nos accedit, quærítque agite *Atourassap*, (hoc est fœderati intimi) placidéne hac nocte quieuistis? Placidissimè, excipimus. Tum ille: adhuc quiescite, filioli mei, heri enim vos admodum defatigatos esse animaduerti. In summa verbis exprimere non queo quàm humaniter & blandè à Barbaris illis excepti fuerimus, qui nos non minori prosequuti benignitate, ac Melitenses Barbari Paulum cæterósque naufragos: de quibus Lucas in Actis Apostolicis. Cęterùm nos nũquã absque pera mercibus plena peregrè proficiscebamur, quæ nobis pecuniæ instar essent apud Barbaros illos. Itaque illinc abeuntes quæ visa sunt hospitibus donauimus: nimirũ cultros, forfices, volsellas viris: pectines, specula, armillas, & vitreos globu-

Act. 28. 1. 2.

los

los fœminis: pueris verò piscatorios hamos.

Hîc quid mihi aliquando apud eos contigerit narrare libet, vt quanti faciant merces illiusmodi commonstrem. Ego in quodam pago diuerteram, à *Moussacat* verò meo rogatus sum, vt quid in pera mea haberem, sibi indicarem, vásque ingens fictile mercibus meis imponendis afferri iubet: vniuersas depromo, ordinéque dispono: Tum ille vehementer admiratus Barbaros reliquos aduocat, atque infit. Videte quæso, ô boni, qualem virum apud me exceperim! an non liquidissimè apparet illum prædiuitem esse, quādoquidem tantas opes apud se habet? Illę tamē merces (vt comiti meo Gallo subridens significaui) quas tanti Barbarus ille faciebat, nimirum cultelli sex vario capulo, totidem pectines, tria specula, aliáque minimi pretij pauca, vix Lutetiæ duobus argenteis capitatis væniissent. Ego tum, quia homines libera[illegible] (vt est à nobis dictum, amāt, vt mihi authoritatem & gratiam apud illos conciliarē, *Moussacat* meo cultrorum meorum præstantissimum coram omnibus donaui, quem non minoris ille fecit atque apud nos quilibet torquem aureum maximi pretii donatum faceret.

Quāti à Barbaris æstimentur cultri, aliæque merces.

Iam si quæratur an tuta nobis esset apud illos habitatio? respondeo eos pro vt inimicos tam insano prosequuntur odio, vt captos mactent voréntque: sic vice versa tanto, támque arcto amicos (in quorum eramus nume-

Barbari amicis fidissimi.

ro)amore complecti, vt potiùs quiduis subeant ad eos tuendos, quàm vt vllo eos affici incommodo patiantur. Itaque eorum expertus fidem illis iam tum maximè fidebam, ac nunc facilius fiderem, quàm plerisque Gallis infidissimis atque à proauorum fide degeneribus. Nominatim degeneres addo:nam bonis,quibus per Dei gratiam nondum penitus est destituta Gallia,vllo modo detractum nolim.

Historia de periculo in speciem imminente.

Veruntamen vt nihil quoad eorum mores attinet dissimulem, rem hîc narrabo maximè mihi in speciem periculosam. Accidit vt sex Galli casu in vicũ illum *Ocarantin*(de quo sæpe facta est mentio)conueniremus:ibi pernoctare statuimus, terníque arcu cõtendimus,ea cõditione vt victi Indicis gallinis,aliísque cibis in cœnã mulctarẽtur. Ego qui cum sociis inferior in ludo fuerã, gallinas venales conquiro. Puer quidam ex eorum numero, quos suprà Rosea naui aduectos fuisse ad lingua Americanam ediscendam demonstraui,mihi occurrit, dicítque: En tibi præpinguem Indicam anatem : Eam occide, pretiũ postea numerabis. Pareo, eóque faciliùs, quòd non semel in pagis aliis itidem Gallinas occideramus,quas cum bona Barbarorũ gratia cultris quibusdam redemeramus: mortuam manu apprehendo,domúmque in quã ad *caouinandum* frequentes Barbari conuenerant ingredior: cuiusnam sit anas preciũ numeraturus quæro : prodit vetulus quidam caperata fronte, ac suam esse significat. Pro

ea sibi numerari quod velit pretium peto. Cultrum, inquit ille. Ego haud mora prębeo: Elegantiorem velle se ait. Denuo elegantiorem offero. Nec istum placere ait: Quid ergo à me exigis? inquam. Falcem, excipit. Ego qui pretium inauditum exigi à me videbam, quíque apud me falcem tum non habebam, cultro contentus sit moneo, méque aliud nihil daturum esse. Interpres cui mores Barbarorum innotuerant (quamuis hac in parte, vt mox dicam deceptus fuit) vehementer Barbarum iratum esse significat: falcem quouis tandem pretio inuestigandam esse, atque illi pendendam. Falcem ab puero de quo nuper dixi mutuò accipio, ac Barbaro trado. Renuit. Ego nonnihil iratus, tertiò ab eo quæro quid igitur petat? Ille audacissimè, te interficere volo, ait, pro vt anatem meam occidisti. Ea enim fratris cuiusdam mei olim fuerat, atque idcirco præ omnibus meis in pretio habebam. His dictis bardus ille domū abit, clauáque ingenti lignea sex pedum longitudine instructus ad me redit: denuóque mortem mihi minatur. Ego tum valde fui attonitus, metum tamen meum dissimulabam diligēter. Tum interpres cubili pensili quod inter me & aduersarium meum erat interiectū quid facto opus esset opportunè monuit. Gladium tuum & arcum ac sagittas ostentādo, inquit his illū cōpella. Quo cū sibi negotium esse putet? te fortem ac strenuum esse,

nec impunè eum mortem tibi intentaturum: denique quod in animo erat dissimulans, varijs sermonibus vltro citróque habitis nullo de dissidio sedando laborante, Barbarus ille meus ebrius, quippe totum diem *Caouinando* transegerat, dormitum abiit. Ego cum interprete ad socios nostros contentionis meæ ignaros coenatum me cõfero. Nihilominus tamen totum illud à Barbaro meo ioco factũ fuerat. Norunt enim illi se qui immortales cum Lusitanis inimicitias gerunt, si vel Gallũ vnum occidant, mercibus penitus prohibitos iri. Ac sanè ille paulò pòst experrectus, per Barbarum quendam mihi significat, me suum esse filium, quæque abs se acta fuerant, eo tantùm animo gesta fuisse, vt quàm strenuè in Lusitanos & *Margaiates* bellaturus essem, periculum faceret. Ego verò vt occasionem omnem ei idem vel in me, vel in alium quemuis tentandi tollerem, adde quod istiusmodi lusibus delectari nemo solet: respondeo me facilè tali parente, qui exserto gladio filiorum periculum faceret carere, immo etiam postridie eius diei domum quandam in qua erat, ingressus, vt quàm ægrè illud ferrem, seriò cognosceret, eo præsente, astantibus cultellos, aque hamos dono, illum verò indonatum relinquo: Ex hoc igitur exemplo, eóque cuius antè memini, de periculo quod sum imaginatus tum, cum primùm apud illos versatus sum, satis apparet ea, quæ dixi, constare, nempe amicis eos fidis-

fidissimos esse. Istud quoque obiter est notandum quòd Senes qui securibus, falcibus, ac cultris olim caruerunt, quibus tamen ad ligna secanda, ad arcus fabricandos, sagittásque parandas tam cõmodè iam vtuntur non modò Gallos humanissimè excipiunt, sed & iuniores vt idem in posterum præstent crebrò hortantur.

CAP. XIX.

Quam curam morbis suis adhibeant Barbari: de eorum sepultura & exequijs: déque insano eorum circa mortuos luctu.

TANDEM vt huic de Barbaris Americanis sermoni finem imponamus: hoc quoque loco aliquid de eorum in morbis suis cura, ac obitu dicendum est. Ergo si fortè contingat, vt eorum aliquis in morbum incidat, partem dolore affectã vbi indicauit ægroti intimus, quidam ore exsugit, nonnunquam etiam ab impostoribus quibusdã, quos illi *Pagés*, hoc est medicos aut chirurgos, appellant. (Sunt autẽ à *Caraibibus*, de quibus antea, diuersum genus) ministerium illud præstatur. Dolorem quoque se extrahere dicunt, ac vitã producere. Febribus, aliísque vulgaribus morbis aliquando laborant: at non ita frequenter atque nos solemus. Præterea cum insanabili quodam morbo conflictantur, quem illi

Pagés Barbarorũ medici.

Pians Vocant. Is plerumque à libidine prouenit: puerulos tamen eo infectos vidi non absimili ab variolis nostratibus modo. Contagio hæc in pustulas tãdem abit digito pollice ampliores, quæ corpus vniuersum, atque adeò faciem ipsam inuadunt. Itaque iis qui hoc morbo affecti fuerint tã insignes suæ impuritatis notæ inuruntur, atque apud nos venerea lue laborantibus. Cuius rei exemplo fuit Neustrius quidam interpres, qui crebris sese scortationibus cum mulieribus ac puellis Barbaris contaminarat. Is meritis dignissimam reportauit mercedem: nam eius corpus vniuersum, atque adeò vultus ipse, tam erat deturpatus, vt elephantiaco morbo laborantem deformitate referret: támque insignes inustæ sunt notæ, vt deleri nusquam potuerint: hinc fit vt morbus ille omnium perniciosissimus ab illis habeatur. Sed ad rẽ. Ægrotanti cibum nusquam præbent, nisi ab eo petatur, inedia licèt sit periturus. Prætereà morbus quantumuis sit grauissimus, valentes non desistunt saltando, cantando, bibendo, more recepto, miserum ægrum strepitu obtundere: nec conqueritur æger, quòd se nihil profecturum esse norit. At si diẽ suum obeat, cantus ille (si præsertim pater quidam familiâs fuerit) in lachrymas repentè conuertitur, tantíque eduntur gemitus, vt si fortè in pago quodam diuertebamus luctus illius tempore, nobis vel aliò erat commigrandum, vel insomnis nox erat ducenda. In primis autem

Barbari ægrotos quo modo tractent.

tem non ſine admiratione mulieres exaudiũ-
tur, quæ ſic vociferantur atque exclamant, vt
luporum aut canum vlulatus, non humanas
voces edi dicas. Has autem effundũt querelas
voce tremula. Obiit fortiſsimus ille, qui no
bis tot captiuos deuorandos olim præbebat!
Tum cæteræ, ô egregium venatorem, ô præ-
ſtantiſsimum piſcatorem, ô ſtrenuum Luſi-
tanorum & *Margaiatium* mactatorem! In
ſumma mulieres illæ ſeſe mutuò ad luctum
incitantes, brachiáque inuicem amplexantes,
vt in ſubiecta pictura videre eſt, ab his lucti-
bus ac præconiis non priùs deſiſtunt, quàm
cadauer elatum fuerit.

Denique Barbaræ istæ mulieres Bearnensium ritum in viris suis mortuis lugēdis imitantur, quos quantum accepi, his prosequuntur querelis. *La mi amou, la mi amou: Cara rident, œil desplendou: Cama leugé, bet dansadou: Lo mé balen, lo m'esburbat: mati depes: fort tard cougat.* hoc est, mi amice, mi amice vultu hilari, oculis splendētibus, cruribus pernicibus, egregie saltator, fortis ac strenue, qui summo manè surgebas, atque ad multam noctem vigil decumbebas. Vascones quoque mulieres, quæ superioribus isthæc addunt, *Yere, yere, O le bet renegadou, ô le bet iougadou qu'here*: hoc est heu, heu, quā strenu⁹ erat deierator, quàm insignis lusor! Porrò iis quas diximus querelis Barbarę mulieres crebrò epodiū hoc adijciunt. Obijt, obijt is quē iam lugemus! Tum viri, heu! mortuus est, nec eum amplius videbimus, donec post montes cum ipso pro vt docent nos Caraibes nostri choreas agamus. Alij insuper eiusdem generis multa addunt. Eiulatus verò illi ad sex horas producuntur, neque enim mortuos suos insepultos diutiùs seruare solent. Tum excauata fossa non oblōga, vt solemus, sed in orbem, dolij maioris instar, cadauer erectum sepelitur. Patres verò familiâs defunctos cubili suo xylino obuolutos in mediis ædibus sepeliunt, plumis, alijsque quibus dum vita manebat delectabātur, in sepulchro reconditis. Permulta in hanc sententiam antiquorum exempla huc afferri possent, à quibus idem olim erat factitatum:

Sepulchra, asque in Sepeliēdo ritu Americanorum.

Antiquit. lib.7.c.12.

Mũdus cum cadauere sepelitur.

Consule Bẽzonem lib. 3.c.22.

Error verè Diabolicus.

cuiusmodi est illud quod Iosephus commemorat de pecuniis in Dauidis sepulchro cõditis: Id etiam quod profanæ testantur historiæ de viris illustribus, qui post obitum pretiosissimo quoque mũdo ornati sepulti sunt. Ac ne longiùs ab Americanis nostris recedamus, Indi Peruenses Reges suos ac *Cacicos* sepelientes, magnam auri, argenti, atque gẽmarum vim in eorum conijciunt sepulchra: quę cùm Hispani scrutarentur, ingentes inde diuitias contraxerunt. Quibus rapacissimis hominibus apprimè id conuenit quod Plutarchus de Semiramide commemorat. Semiramis Regina, quę Babilonem condidisse dicitur, monumento quod sibi pararat inscripsit, Quisquis rex pecuniis eguerit, aperto monumento quantùm voluerit capiat. Darius potitus ea ciuitate, titulo credens, saxum ingens, quo claudebatur monumentum, vix amolitus, nihil quidem inuenit pecuniarum, sed ex altero saxi latere hoc inscriptum reperit. Ni vir malus esses, & pecunia inexplebilis, haudquaquam mortuorum loculos moueres. Sed ad *Tououpinambaultios* nostros redeamus. Ex quo Galli ad eos commeare cœperunt, ab pretiosorum in sepulchris repositione abstinuerunt. Sed inauditam ac verè Diabolicam superstitionem retinuerũt. Prima à funere nocte, Barbari, quibus hoc persuasum est, fore vt *Aygnan*, ni alios cibos offenderet paratos, cadauer effoderet, ac deuoraret, vasa nõ pauca farinę, piscium, carnium,

alio-

aliorúmque ciborum diligenter paratorum, nec non potionis *Caouin* plena circa sepulchrum apponunt. Quam libationem tandiu faciunt quoad cadauer penitus consumptum esse credant. A quo errore eò difficiliùs dimouebātur, quòd interpretes quidam Neustrij, sacrificorum Belis exemplo, non semel ante nostrum aduectum cibos illos clam subripuerāt. Quo facto Barbaros in errore adeò confirmarant, vt quamuis cibos illos vespere appositos manè superesse demonstraremus, magno tamen labore perpaucos ab errore dimouimus. Hoc autem Barbarorum somniũ ab Rabbinorum commento non est alienũ: nec ab eo quod Pausanias cõmemorat. Rabbini enim scribũt cadauer hominis tradi in potestatem Cacodæmonis cuiusdam, quem Zazel, aut Azazel nominant: quémque principem deserti in Leuitici libro dici affirmãt. In cuius erroris confirmationem Scripturæ lo[illegible]s detorquent, quibus dicitur serpenti, puluerem comedes omnibus diebus vitæ tuæ: atque ita ratiocinantur. Quandoquidem corpus nostrum è limo terrę desumptum est, qui serpentis est cibus, ei subijciatur necesse est, quoad in spiritualem naturã transformetur. Pausanias etiam author est interpretes Delphicos tradidisse Cacodæmonem quendam, quem Eurinomum appellant, mortuorum carnes deuorare solitum, atque ossa carnibus nudata relinquere. Qui errores ad Americanorum somnia proximè accedunt.

Consule viret. Physic. Papal. Dialo. 3. pag. 210.

Leuit. 16. 8.

Gen. 3. 14. Isa. 65. 24.

Denique quoties Barbari, eo quo diximus modo, vicos suos aliò comportãt, sepulchris mortuorum tegmina quædã ex herba *Pindo* imponunt. Quò fit vt viatores cœmeterij formam quandã agnoscant. Ad quę loca si quando in syluis errantes virorum defunctorum recordentur, tantos edunt eiulatus, vt procul exaudiantur. Tandem eas quò quantùm ad satietatem fuerit, lugeant relinquo. Quando igitur Barbaros ad sepulchrũ vsque sum prosequutus, de eorum moribus dicendi hic finẽ faciã. Lector tamẽ præter ea quæ attigimus, nonnulla poterit obseruare in eo quod subijcimus colloquio: quod scriptum fuit eo tempore quo in America viuebam ope cuiusdam interpretis, qui & linguę Americanę erat peritissimus, (quippe septem annos iam in illis terris vixerat) & linguam Græcam à qua non paucas voces mutuantur Barbari, optimè callebat.

CAP. XX.

Colloquium in ipso aditu Brasiliensis oræ inter indigenas Tououpinambaultios Tououpinenkin *Brasilicè ac Latinè conscriptum.*

Tououpinambaultius.

Ere-ioubé? Venisti ne?

Gallus.

Pa-aiout, Sic est, veni.

T.

Teh! auge, ny-po, Benè dixisti.

Mara-pê-dérèré? Quomodo vocaris?

G.

Lery-oussou, Ostrea magna.

Cognomen authoris lingua Americana.

T.

Eré-iacassopienc? Patriam ergo reliquisti vt hîc deinceps habitares?

G.

Pa. Ita est.

T.

Eori-decretani ouani repiac. Adesdum igitur, & locum habitationis tuæ circumspice.

G.

Auge-bé, Bene est.

T.

I-endê rêpiac? aout I-endérêpiac aout é ebéraire Teh! Oouéreté Teuoy Lery-oussou ymé en!
Ecce igitur, fili mi, venit in has regiones nostri memor, papæ?

Caramémo arcæ, aliáque vasa.

Ererou dé caramémo? Attulistine capsas? Eo verò nomine comprehendimus quidquid includendis omnis generis vestimentis aptum est.

G.

Pà arout. Etiam, attuli.

T.

Mobouy? Quot?

Quotquot habueris vsque ad numerum quinque, verbis notare poteris, hoc modo. *Augépé*, 1. *mocouein*, 2. *mossaput*, 3. *oioicoudic*, 4. *ecoinbo*, 5. Si duas tātùm habes, quatuor numerare nō oportet. Satis enim erit si dixeris tria *mocouein*. Si quatuor habueris sic dices *oioicoudic*. Et sic de reliquis. At verò si quinarium numerum excedant, numerum quem voles totidem digitis tuis, aut si non sufficiunt, sociorum qui tibi adstant iudicare poteris: Non enim habent aliam numerandi rationem.

T.

Máé pérérout, de caramémo poupé? Quid in capsis attulisti?

G.

Vestimenta.

A-aub. Vestimenta.

T.

Maravaé? Cuius coloris?

G.

Colores.

Sóbouy-été. Cærulei.
Pirenk. Rubei.
Ioup. Lutei.
Son. Nigri.
Sobouy, massou. Viridis.
Pirienlz. Variorum colorum.
Pegassou-aué. Coloris columbini.
Tin. Albi. Et de indusiis intelligitur.

T.

T.

Maépámo? Quid præterea?

G.

Acang aubé-roupé, Galeros.

T.

Seta-pe? Multos?

G.

Icatoupaué. Innumeros. Galeri.

T.

Aipogno? Id ne totum est?

G.

Erimen. Minimè.

T.

Essenon bat. Omnia nomina.

G.

Coromo. Expecta paululum.

T.

Neîn. Age igitur.

C.

Mocap, seu, *Mororocap*. Ignea tormenta, Catapultas vtriusque generis: Nam *Mocap* omne genus tormēti significat: maiora etiam quæ nauibus imponuntur ad repellendos piratarum insultus. Pronunciant autem aliquando per B. & In scribendo, si fieri posset, intermiscendę essent M. & B. Tormenta bellica.

Mocap-coui. Attuli etiam puluerem igneum. puluis pyroides.

Mocap-couiourou. Cornua & alia instrumenta ad puluerem includendum. Instrumenta ad puluerem continendū.

T.

Mara vaé? Cuiusmodi sunt?

G.

Tapiroussou-ak, E cornu bonis conflata.

T.

Augé-gatou-tégué. Optime dictum.

Maepé sepouyt rem? Quid tibi numerabitur pro

ea res?

G.

Arouri. Ea instrumenta tantùm attuli, quasi dicas, nolo tam citò vendere.

T.

Iuteriectio.

Hé! Interiectio est, qua vtuntur dum quis eos alloquitur, quasi respondere velint, Libenter? Et tamen quiescunt, ne importuni videantur.

G.

Arrou-ita ygapem. Cultros ferreos attuli.

T.

N aoepiac-icho pén é? Nunquid eos videbo?

G.

Bégoé irem. Quando erit otium.

T.

Falces.

N éréroúpe guya-pat? Nunquid falces attulisti?

G.

Arrout. Attuli.

T.

Igatou-pé? Sunt ne pulchræ?

G.

Guiapar été. Eximiæ sunt.

T.

Aua-pomoguen? Quis eas fabricauit?

G.

Pagé-ouassou remymognén. Ille qui tibi notus est, cuiúsque nomen tale est, eas fabricauit.

T.

Augé-terah. Id bene se habet.

T.

Acêpiati-mo-mên. Papæ? Libenter eas viderem.

G.

Karamoussee, Alio tempore id fiet.

T.

T âcépiah taugé. Iam iam videam.

G.

G.

Eémbereingué. Expecta adhuc.

T.

Eréroupé itaxé amo? Attulisti ne cultros?

G.

Arroureta. Plerosque attuli.

T.

Secouarantin vaé? Sunt me cultri capulo diuiso?

G.

En-en. non. *Ivetin.* Albo capulo,
Taxe miri paruos cultros.

Pinda, hamos. *Moutemouton*, Subulas, *Arrouā*. Specula. *Kuap*, pectines. *Moúrobouyé te*, Armillas cæruleas. *Cepiah yponeum*. Cuiusmodi hîc non extant. Eæque pulcherrimæ sunt inter eas quas hîc vidimus ab eo tempore quo adferri cœperunt.

hami, subulæ, specula, pectines, armillas.

T.

Easo ia voh de caramemo t'acepiah de maé. Aperi arcam vt tua bona intuear.

G.

Aimossaénen. Occupatus sum.
Acépiag-oucairen desue? Alio die aperiam ad te veniens.

T.

N ârour ichop' Irémmaé desue? Nonne aliquando ad te bona adferam?

G.

M ae!pererou potat? Quidnam vis adferre?

T.

Sceh dé, Nescio. Quid tu?
Maé peréipotat? Quid vis?

T.

Soô. feras. *Oura.* Aues. *Pira.* pisces. *Ouy.* farinam. *Yetic.* rapas. *Cōmenda-ouassou.* Magnas fabas. *Commendamiri.* fabas paruas. *Morgouia ouassou.* aurea

bestiæ, aues, pisces, farina, rapæ, fabę, Mala aurea & citra,

& citrea mala. *Mae tirouén.* Omnes denique aut plerasque res.

T.

Mara-vaé sóo éréiusceh? Cuius generis animal comedere aues?

G.

N acépiah quevon-gouaaíre. Nolo ea comedere quæ hîc proueniunt.

T.

Aassenon desuoe Ea tibi nominabo.

G.

N ein. Age vero.

T.

Tapiroussou quale animal.

Tapiroussou. Fera quam sic vocant, quam semi asinum aut semi vaccam dicere possis?

genus cernorum ac Damarum.

Sé-ouassou. Genus cerui ac Damæ.

Aper.

Taiasou. Aper.

Agouti.

Agouti. Rufum animalculum nefrendis magnitudine.

Pague.

Pague. Fera est magnitudine nefrendis, nigro & albo colore distincta.

Tapiti.

Tapiti. Genus leporis.

G.

Esse non ooca ychesue. Nomina mihi aues.

T.

Magnę aues trium generum.

Iacou. est auis caponis magnitudine. Eius autē tres sunt species, Nempe *Iacoutin*, *Iacoupem*, & *Iacou-ouassou:* boni gust⁹ omēs inter cęteras aues.

Moûton. Syluēster pauo. Sunt autem nigri & Leucopæi, & corpus adeo magnum habent ac nostri, auis rara.

Genus magnarum perdicum.

Mocacoua. est genus perdicis quæ corpus magnitudine caponis habet.

Ynambou- ouassou. est etiam perdix fera alterius magnitudinem æquans.

Ynambou. Perdix est non multum ab iis distans,

quas, in Gallia videmus. *Pegassou*. Turtur. *Paicauc*, Aliud genus turturis minoris.

Turtures.

G.

Seta-pé-pira senaé? Est ne magnus bonorum piscium numerus?

T.

Nan. Tot sunt.
Kurema. Mulus.
Parati. Mulus altero melior.

Aaara-pep. Piscis planus delicatior aliis.

Atrara bouten. Alius lutei coloris, qui minoris est pretij.

Atrara-meri. Maximè parui qui in dulci aqua viuunt, boníque gustus sunt.

Ouara. Magnus piscis boni saporis.

Kamouroupouy-ouassou. Magnus piscis.

G.

M*amo-pe-dérétam*? Vbinam degis?

T.

Kariauh, ora-ouassou-onêe. Iaueu-ur assic? piracam, opem, Eiraia itanem, taracouir-apã, Sarapo-u. Sunt nomina propria virorum qui Ganabarã sinũ ingredientibus ad sinistrum latus apparent, nec mihi commodè explicari posse videntur.

Vici circa ripas Ganabaræ.

Keri-u Ahara-u K*ouroumouré, Ita-auh, Ioirarouem*. Vici in ripa eiusdem fluuij ad latus dextrum.

Maiores vici in continenti ex vtroque latere hi sunt.

Sacouarr-oussou-tuue, *Ocarentin*, *Sa popem*, *Nouroucuue, Arasa tuue, Vsu-potúue*. Ac multi alij qui ab iis qui cum indigenis commercium habuerunt, cognosci poterunt & à patribus familiàs, quos falsò reges vocant, qui in illis vicis habitant,

G.

Môbouy-pé toupicha gatou heuou? Quot magni ſunt in his regionibus, hoc eſt, fortes?

T.

Séta-gué. Multi ſunt.

G.

Eſſenon auge pequoube ychesue, Nomina mihi aliquem.

T.

Nân. Vocabulum ad reddendum eum attentum cui vis aliquid dicere.

Eapira-ui ioup. Nomen proprium hominis quod nomẽ ſic exponas, caput ſemi caluum, & pilo admodum raro.

G.

Mamo pé ſe tam? Vbi habitat?

T.

Kariauh-bè. nomen compoſitum.

Kariauh-bè, In vico quem ita appellant eſt autem nomen fluminis cuiuſdam à quo nomẽ vicus ſortitur, quia ad eum ſitus eſt. Significat autem *Karios* domum. Componitur autem ex voce *Karios*, & *auh* quæ domum ſignificat extrahendo *os* & addendo *auh* erit. *Kariauh. Be*, autem eſt articulus ablatiui & ſignificat locum quem petis aut in quem proficiſceris.

T.

Cuſtos medicinæ aut fœmina Cacodęmone obſeſſa.

Moſſen ygérre. Quod ſignificat cuſtodem medicinarum, aut ad quem medicinæ pertinent. Eo vero vocabulo vtuntur quum mulierã veneficam deſignare aut à Cacodæmone agitatam. Nam *Moſſen*, eſt medicina, *gerre* proprietas.

T.

Ourauh-ouſſou auh arentin. Vici illius maxima penna.

T.

T.

Tau-couar-oussou-tuue-gouare. In quo cannæ instar magnarum arundinum leguntur.

T.

Ou-acan. Pręcipuus locus eius vici, quod significat caput ipsorum.

T.

Soouar-oussou. Folium ab arbore collapsum.

Diuersarum rerum nomina.

T.

Morgouia-ouassou. Ingens malum citreum aut aureum, Sic vocatur.

T.

M*aé du.* Est flamma ignis.

T.

M*araca-ouassou.* Magnum tintinabulum.

Tintinabulum.

T.

M*ae-uocep.* Res quæ partim emersit è terra, aut ex aliquo loco.

T.

Kariau piarre. Via quæ ducit ad carios. Sunt vero ipsi præcipui inter eos qui fluuium Ganabarum incolunt.

T.

Che-rorup-gatou, derour-ari. Maxime gaudeo te venisse.

Nein téréico, pai Nicolas iron. Mane vero cum domino Nicolaò, sic nominabant Villagagnonem.

pai Nicolas Villagegnō.

Neréroupé déré miceco? Adduxisti ne vxorem?

Miceco vxor.

G.

Arrout-iran-chereco augernie. Adducam quum expedita erunt negotia mea.

T.

M*arape derecouran?* Quid tibi est negotij?

G.

Cher auc-ouam. Domus ad habitãdum parãda est.

Domus.

T.

Mara-vae-auh? Quod genus domus?

G.

Seth, Daé-ehereco rem-eouap-reng ié. Nondum ſcio quid ſim facturus.

T.

Mein tereicouap derecorem. Cogita ergo quid ſit faciendum.

G.

Peretam-repiah-iréé. Poſtquã veſtram regionem videro & aliquandiu commoratus fuero.

T.

N'éréico-icho pe deauem a irom? Nónne cum tuïs, hoc eſt cum popularibus tuis habitabis?

G.

Maraui-amo-pé? Cur illud petis?

T.

Aipo-que. Non ſine cauſa dico:

Che poutoupa-gue déri. Id me male habet, quaſi dicas, id ſcire cupio.

G.

Princeps aut ſenex.

N'énpé amotareum-pe oreroubicheh: Nũquid primarium noſtrum ſiue ſenem odio habetis?

T.

Erymen. Minimè verò.

Sérécogatou pouyr eím été mo? Niſi res eſſet maxima cura digna, dicendum eſſet.

G.

Sé couaé apoau-e eugat engatoureſme, yporere cogatou. Eſt mos boni parentis, vt quod amat diligenter conſeruet.

T.

Bellum.

N'ereſco-icho pirem ouariui? Nõne in bellum poſthac

hac es profecturus?

G.

Assoirénué. Aliquando proficiscar.

Mara-pé pérouagérré-réré? Quod est nomē vestris hostibus?

T.

Touaiat siue *Margaiat.* gēs est quæ eadē est cum illis lingua: apud quam Lusitani habitant.

Ouetaca, Verè sunt barbari & degunt ad fluuium *Mach-he,* & *parai.*

Oueaném. hi Barbari cæteros antecedūt, in syluis & montibus habitant.

Caraia. hi nobiliores sunt, atque etiam cibis, tum aliis rebus ad vitam necessariis præ cæteris omnibus abundant.

Karios. Est populus qui degit vltrà *Touaiare.* ad fluuium Platam cuius lingua eadem est cum Tououpinambaultiis & Tououpinenkin. Differentia idiomatis est inter eos quos supra nominauimus. Ac primùm quidem *Toupinambaultys toupinenlzin: Touuaiarre, Tenreminon. & Kario.* [illegible]mè eandem habent linguam.

Karaia. Diuersam à reliquis habent & viuēdi & loquendi rationem.

Ouetaça. Differunt ab vtrisque & viuēdi & loquendi ratione.

Oueanem. hi etiam diuersum & victus & sermonis ab aliis modum habent.

Nomina hostium Toupinam.

Ouetaca vbi habitent.

Cararia. Inter alios excelientes.

Affinitas ac differentia lingu. inter Bras.

T.

Teh-oioab pœireca à paauué, iendéue. Alius alium quærit, atque id magno nostro bono. Nā vox hęc *iende-ue,* est dualis quo Græci vtūtur cum de duobus fit sermo: hic tamen resoluitur voce nobis.

Modus loquendi.

Ty ierob ah apôau ari. Exultemus quòd nos homines inuisunt.

Apôau ae mae gerre, iendesue. Gens est nostri cō modi studiosa, quæ nobis bona sua largitur.

Tyréco-gatou iendesue. Diligenter eā conseruemus, hoc est, eā ita excipiam⁹ vt ipsi satisfaciamus.

Iporenc été-am reco iendesue. Præclara se nobis res offert.

Tymaran-gatou apoau-apé. huic populo nos dedamus.

Tymomourrou, mé mae gerre iendesue. Ne iniuriam faciamus Genti quæ sua bona nobis affert.

Typoich apoaue iendesue. Suppeditemus eis cibos ad viuendum.

Typoeraca apoaué. Laboremus vt prędam pro ipsis venemur. Vox *yporraca*, præcipuè de piscium venatione intelligitur, sed eam ad alia etiam genera extendunt.

Tyrrout mae-tyronam ani apé, adferamus illis quidquid inuenire poterimus.

Tyre comremoich-meiende-mae recou ssa-ue. Ne illos male excipiamus qui nobis adferunt bona sua.

Pé-peroinh auu-mecharaire oueh. Ne mali sitis pueri mei.

Tapéré coih mae. Vt bona consequamini.

Tœrecoih peraire amo. Et vestri etiam liberi.

Nyrecoih ienderamouyn maé pouaire. Nulla bona habemus ab auis nostris.

Opap cheramouyn mae-pouaire aitih. Quæcūque mihi auus reliquerat proieci.

Apoau maé ry oi ierobiah. Magni æstimans ea bona quæ nobis afferuntur.

Ienderamouyn-remié piae potategue aou-aire. Quæ cùm nostri videre optassent nec tamē viderunt.

Teh!

Teh!oip otarhété ienderamouyn recohiare ete,iẽdesue. Id bene est,quanta potior nostra conditio patrum nostrorum conditione?

Iendé porrau-oussou vocare. Id nobis tristitiam omnem eximit.

Iende-co-ouassou-gerre. Id efficit vt magnos hortos habeamus.

En sassipiram,iendere mẽmynon apé. Non amplius dolent pueruli nostri quum tondentur.

Tyre coih apouau,ienderoua-gerre ari. Hos nobiscum contra hostes deducamus.

Toere coih mocap, ó maé-aé. Habeant catapultas,quod genus armorum sibi vendicant.

Mara-mo sentén gatou-euin-amo. Cur non essent strenui?

M*emé-taé morerobiarem.* Est gens impauida.

Ty senenc apouau,maram-iende-iron. Experiamur ipsorum vires dum nobiscum erunt.

M*énré-taé moreroar roupiare.* Illi sunt qui debellant alios,Id est,Lusitanos.

Agne-he oueh. Quasi diceret, quidquid dixi verum est.

T.

Nein-tya-moueta iéndérécassariri. Colloquamur de iis qui nos inuisunt.Quod in bonam partem est accipiendum.

G.

Nein-che atour-assauep age igitur mi socie:hic verò notandum est voces *Atour-assap* & *Cotouassap*, differre. Nam prior significat perfectum fœdus inter eos ac nos pactũ esse,quo fit vt bona sint communia. cuius Filiã aut sororem ducere in vxorem non possumus: Non ita vero de Coutouassap:ea.n.appellatione nominis alicuiusv tũtur, vt tibiæ,oculi,auriculæ & alia pleraque eius gene

Differentia inter *Atour-assap*,& *Coto-uassap.*

neris nomina.

T.

Maé-resse,iende moueta! De quibus loquemur?

Colloq. de variis rebus.

G.

Sceh macrouem-resse. De multis ac variis rebus.

T.

Cœlum, sol, Luna, stellæ, terra, mare, aqua dulcis & salsa.

Mara-pieng vvah-rere? Quomodo vocatur cœlum?

G.

Cœlum.

T.

Cyh-rengne-tasseuouh maetirouem desue.

G.

Augebe, Rectè.

T.

Mah. Cœlum *Couarassi.* Sol. *Iasce,* Luna, *Iassi tata ouassou.* Stella matutina & vespertina quæ Lucifer vocatur. *Iassi-tata-miri.* Aliæ omnes stellæ paruæ. Y*bouy,* terra. *Poirauem.* Mare. *Vh-ete.* aqua dulcis. *Vh-êen.* aqua salsa. *Vh-een buh*k. aquæ quas nautæ vocant Sommaque.

T.

Ita, petra, metallum & domus fund.

Ita. proprie lapis est, accipitur etiam pro quolibet metallo & ædificii fundamento vt *ach ita,* domus columna.

Y*apurr-ita.* fastigium domus.

Omne genus lignorum.

Iura-ita. trabes domus.

Igourah seu *ybouirah.* omne genus lignorum.

Ourapat arcus.

Ourapat. arcus, & quamuis nomen sit compositũ ex ybouyrah, quod est lignum & apat, vncũ: Tamen pronunciant *orapat* per syncopem.

Arre, aer. *arr aip.* Malus aër.

Amen. pluuia.

pluuia.

Amen poytou. tempestas pluuia ingruente.

Tonitru.

Toup-en. tonitru: toupen *Verap* est coruscatio.

Yory-

Yory-hu. Nubes aut brumæ. — Nubes.

Ybneture Montes. — Montes.

Quum. campeſtria loca vbi nulli montes. — Planities.

T.

Taue viri auh. Domus. *Vh-écouap* Fluuius decurrens. — Vici & fluuij.

Vh paou. Inſula. — Inſula.

Kaa, omne genus ſyluarum & nemorum. — Syluæ.

Kàa-paou. Eſt ſylua in media planitie.

Kaa-ouan. Qui in ſyluis educatus eſt.

Kaa-gerre. Cacodęmon eſt qui ipſos vehementer vexat. — *Kaa-gerre* Cacodæmon.

Ygat. Linter ex cortice arborum, triginta aut quadraginta homines ad bellum euntes capiens: accipitur etiam pro naui quam vocãt *yguerrouſſou*. — *Ygal* Cymba.

Puiſſa-ouaſſou. Eſt rete piſcatorium. — Rete piſcatorium.

Inguea. Eſt magna Cymba ad piſcandum.

Inguéi. Diminutiuum, Cymba quæ vſui eſt cum fluuij exundãt.

T.

Nomoquot, mae taſſe nomi déſue. Quæſo ne quid amplius nomines.

Emourbéou deretam icheſue. Iam de tua patria & habitatione diſſere.

G.

Augêbé derengué eporen doup. Bene eſt, primùm ergo interroga. — Colloq. de Gallia.

T.

Ia eh marape deretam-rere. hoc faciam. Quod eſt patriæ ac regioni tuæ nomen?

G.

Rothomagum. Vrbs quędam nominis.

T.

Tan ouſcou-pe-oum. Eſtne magnus vicus? Nullam ponunt differentiam inter vrbem & vicum: quia ipſi nullas habent vrbes.

G.

Pa. Sic eſt.

T.

Moboÿ-pe-perouhichah gatou? Quot habetis Dominos?

G.

Augé-pé. Vnicum.

T.

Mara-pe-ſere? Quod illi eſt nomen?

G.

Henricus.2. *Henry.* Tempore henrici ſecundi hæc nauigatio fuit ſuſcepta.

T.

Tére-porren c. Præclarum nomen eſt.

Mara-pé-peroubichan eta-euin? Cur non habetis plures Dominos?

G.

De principe ac ſubditis. *Moroéré-chih-gue.* Non plures habemus.

Ore ramouim-aue. A tẽporibus maiorũ noſtrorũ.

T.

Marapienh-pee? Vos vero quid?

G.

Oroicôgué. Nos eo contenti ſumus.

Orée-mae-gerre. Et bene nobiſcum agitur.

T.

Epé noéré, coih-péroupichah-maé? Veſter autem princeps bona ne habet?

G.

Oerecouh. Infinita habet.

Oré-maé-gerre a hépé. Quidquid habemus in ipſius arbitrio poſitum eſt.

T.

Oriuÿpe ogépé? In bellumne proficiſcitur?

G.

Pa. Ita.

T.

Colloq. de vrb. ac vicis. *Mobouy-taue-pe-iouca ny mae?* Quot vrbes aut vicos

cos habentis?

G.

Setà-gatou. Plures quàm poſſim dicere.

T.

Nireſce nouih-ichopene? Nunquid mihi recenſebis?

G.

Ypo icopouy. Id nimis longum foret

T.

Yporrenc pe-peretani? Locus veſtræ originis eſtne pulcher?

G.

Yporren-gatou. Pulcherrimus.

T.

Eugaya-pe-per-auce. Veſtræ domus ſunt ne ſimiles noſtris?

G.

Oicoe-gatou. Multùm abeſt.

T.

Mera-vaé? Cuiuſmodi ſunt ergo?

G.

Ita-gepe. Sunt prorſus lapideæ.

T.

Touroussou-pe. Sunt ne magnę?

G.

Touroussou-gatou. Maximæ.

T.

Vate-gatou-pé. Súntne multùm excelſæ?

G.

Mahmo. Multùm. Id verò vocabulum admirantis eſt.

T.

Engaya-pe-pet-ancynim? Interior pars accedítne ad ſimilitudinem noſtrarum?

G.

Erymen. Non.

T.

De rebus ad corpus spectantibus,

Esce-non de-rete renomdau eta-ichesué. Recita mihi ea quæ ad tuum corpus pertinent.

G.

Escendoup. Audi.

T.

I-eh. Paratus sum.

Ché-acan. Caput meum. *De acan.* Caput tuũ. *Ycan*, Caput suum. *Oreacan.* Nostrum caput. *Pé-acan*, Vestrum caput. *An atcan.* Eorum caput Vt autem hæc pronomina melius intelligantur, personas singularis & pluralis numeri tantùm declarabo.

Primùm.

Ché. Est prima persona singularis numeri, quæ in omni sermonis genere, siue primitiuo siue deriuatiuo, possessiuo, aut alio denique inseruit.
Ché-aué Caput meum aut capilli.
Ché-voua. Mea facies.
Che-nembi. Meæ aures.
Chesshua. Mea frons.
Ché-ressa. Mei oculi.
Ché-tin. Meus nasus.
Chè-iourou. Meum os.
Che-retoupaué. Meæ genæ.
Ché-redmua. Meum mentum.
Ché-redmua-aué. Mea barba.
Ché-ape-cou. Mea lingua.
Ché-ram. Mei dentes.
Ché-aioeué. Meum collum, aut mea gula.

Ché-asseoc.

Ché-asseoc. Meum guttur.
Ché-poca. Meum pectus.
Ché-rocapé. Mea pars anterior.
Ché-atoucoupé. Mea pars posterior.
Ché-pouy-as'oo. Mea spina.
Ché-rousbony. Mei renes.
Ché-reuiré. Meæ nates.
Ché-innanpony. Mei humeri.
Ché-inua. Mea brachia.
Ché-papouy. Meus pugnus.
Ché-po. Mea manus.
Ché-poneu. Mei digiti.
Ché-puyac. Stomachus meus aut iecur.
Ché-reguie. Venter meus.
Ché-pourou-asseu. Vmbilicus meus.
Ché-cam. Mammæ meæ.
Ché-oup. Coxæ meæ.
Ché-roduponam. Genua mea.
Ché-porace. Cubiti mei.
Ché-retemeu. Tibiæ meæ.
Ché-pouy. Pedes mei.
Ché-pussempé. Vngues pedum meorum.
Ché-ponampe. Vngues mearum manuum.
Che-guy-encg. Cor meum & pulmo.
Ché encg. Anima mea aut mens.
Ché enc-gouere. Anima mea postquam è corpore exijt.

Nomina partium corporis pudendarum.
Ché-rencouem.
Ché-rementien.
Ché-rapoupit.

Quæ quidem breuitatis causa non fusiùs persequar. Notandũ verò est, nomina rerum accõmodari non posse nisi pronomina primæ, secundæ, ac tertiæ personæ vtriusque numeri attribuãtur.

Vt autem meliùs capiantur,ỹoc sit exemplum.

Primo.

Che,Ego,*De*,tu.*Ahe*,Ille.

Plurales.

Oree,Nos.*Peè*,Vos.*Au-ae*,Illi.

Quòd ad tertiam personā *ahe*.est masculinum. Et pro fœminino & neutro *aè* sine aspiratione.Et in plurali *Au-ae*, est masculini ac fœminini generis,& proinde communis.

De rebus ad domum & culinam pertinentibus.

De rebus ad familiā spectantibus.

Emiredu-tata.Accende ignem.

Emo-goep-tata.Extingue ignem.

Erout-che-rata-rem,adfer fomites ad ignem suscitandum.

Emogi-pira,pisces coque.

Essessit.Torre.

Emoui.Elixa.

Fa vecu-óuy-amo.Fac farinam.

Emogip caouin-amo.Compone potum.

Coein vpé.Vade ad fontem.

Erout-v-ichesue.adfer mihi aquam.

Ché-renni augepe.Da mihi potum.

Quere me che-remyou-recoap. Veni vt mihi cibũ præbeas.

Taie poeh.Manus meas lauem.

Tae-iourou-eh.Abluam os meum.

Ché-embouassi.Esurio.

Nam che iourou-eh.Non esurio.

Ehe vsseh.Sitio.

Ché-reaic.Caleo,Sudo.

Ché-rou.Frigeo.

Ché racoup.Febricito.

Ché-carouc-assi.Tristis sum.

Carouc tamen vesperam significat.

Aicoteue.Me res quædam excruciat.

Che-

Che poura-oussoup. Pessimè agitur mecum.
Cheroemp. Lætus sum.
Aico memouoch. Ludibrio expositus sum.
Aico-gatou. Res mihi cedunt ex sententia.
Che-remiac-oussou. Meum mancipium.
Chere miboye. Meus seruus.
Che-roiac. Qui sunt minores me & ad mihi ministrandum nati.
Che-porracassare. Piscatores mei.
Ché-mae. Bona mea, merces, suppellex. Denique quidquid meum est.
Chê-rémigmognem. Est industriæ meæ.
Ché-rere-couarré Meus custos.
Ché roubichac. Qui est maior me, quem nos Regem nostrum, ducem, principem denique vocamus.
Moussacat. Est bonus paterfamiliâs qui peregrinos viatores excipit.
Querre-muhau. Potens in bello, & in quadam re perficienda strenuus.
Tenten. Qui videtur in bello, aut in alia re fortis.

De progenie.

Ché-roup. Pater meus.
Che-requeyt. Meus frater natu maior.
Ché-rebure. Minor natu.
Ché-renadire. Mea soror.
Ché-reue. Filius sororis meæ.
Ché-tipet. Filia sororis meæ.
Ché-aiche. Amita.
Ai. Mater mea Dicũt etiam *Ché-si*, Mater mea & sępe quidam dum loquuntur de ipsa.
Ché-sut. Socia matris meæ, quæ patris etiam est vxor.
Ché-rayt. Mea fila.
Chéremenynou. Filij filiorum meorum & filiarũ.

Notandum est auunculum nomine patris vocari, & patrem nepotes & neptes suos filios ac filias appellare.

Verbũ apud grãmaticos.

Quod Grammatici nostri verbum nominant apud Brasilienses dicitur *guengaue*, quod idem est ac loquendi modus. Vt autem aliquam eius rei notitiam habeamus, exemplum in medium proferemus.

Primum.

Singular. Indicat. aut demonstrat

Aico, Sum. *Ereico*, Es. *Oico*, est.

Pluralis.

Oreico, Sumus. *Peico*, estis *Auraé oico*, Sunt.

Tertia persona singularis & pluralis similes sunt, nisi quòd in tertia *an aé* pluralis numeri pronomen est addendum quod significat, Illi, vt apparet in præterito imperfecto numeri singularis, quod resoluitur per aduerbium *aquoémé*. Id est eo tempore.

Aico-aquoémé, Tunc eram.

Ereîco-aquoémé, Tunc eras.

Oico aquoémé, Tunc erat.

Plus imperfectum.

Oroico aquoémé, Tunc eramus.

Peico aquoémé, Tunc eratis.

Aurae-oico-aquoémé. Tunc erant.

Pro præterito perfecto.

Singularis.

Accipiemus verbum, *Oico*, vt ante & hoc aduerbium *Aquoé-méné*, quod est temporis præteriti & plusquàm perfecti.

Exemplum.

Assauoussou-gatou-aquoéméné, Eum perfectè amaui eo tempore. *Quo-uénén-gatou-tégné*, Nũc vero nullo modo quasi dicas debebat amicitiam meã colere

colere quando ipsum amabam.

Pro futuro. *Aco-iren*, Ero in posterum. Et ita deinceps de singulis personis tam sing. quã plur.

In Imperatiuo.

Oico, Sis. *Toico*. sit.

Plurali.

Toroico, Simus, *Tapeico*. Sitis.

Aurae-toico, Sint. Pro futuro vero addere oportet, *Irén*, vt ante. Et Imperando pro prese. ti dicédum est, *Taugé*, quod est, Statim.

Pro optatiuo.

Aico-mo-men. Quã libẽter essẽ. Et sic deinceps.

Optatiuum resoluimus per aduerbium *Iron*.

Exemplum.

Taico-de-iron, Tecum sim, & sic deinceps.

Participium.

Chéré coruré. Ens. Quod participium rectè per se intelligi non potest nisi addatur pronomen *de-ahe-et-aé*. Pluralis quoque *Oreé, pée, an aé*.

Vox indefinita pro infinito accipi potest. Sed ea rarò vtuntur.

Coniugatio verbi *Aiout* Exemplum Indicatiui aut demonstratiui in præsenti tempore.

Singularis numerus.

Aiout. Venio, aut veni.

Ere-iout. Venis, aut venisti.

O-out. Venit, aut venit.

Plural. numerus.

Ore-iout. Venitis, aut venistis.

An-ae-o-out. Veniunt, aut venerunt.

In aliis temporibus accipere debemus aduerbia quæ pòst declarabimus. Nullum enim verbũ coniugatur quin per aduerbium resoluatur, tũ in preterito, præsenti imperfecto, plusquã perfecto, Indefinito & futuro.

Exemplum præteriti nondum perfecti.

Aiout-agouéme. Tunc veniebam.

Exemplum præteriti imperfecti & perfecti.

Aiout-agouéméné. Veni, aut veneram eo tempore.

Aiout-dimaé-né. Longum tempus elapſum eſt à quo veni.

Quæ tempora potiùs indefinita ſunt cenſenda.

Exemplum futuri.

Aiout-Iran-né. Veniam certa die. Poſſumus etiam dicere *Iran*. quamuis non addatur *né*.

Notandum eſt etiam quòd dum adduntur aduerbia, perſonæ repetendę ſunt, vt ſic in præſenti indicatiui & demonſtratiui.

Exemplum Imperatiui ſingularis numeri.

Eori. Veni: habet tantùm ſecundam perſonam. *Eyot*. Nam in hac lingua non poſſumus imperare tertiæ perſonæ, quam non videmus. [illegible]ſſumus quidem dicere.

Emo-out. Fac vt veniat.

Pluralis numeri.

Pe-ori. Venite.
Pe-iot. Venite.

Soni.

Eiot & *pe-iot*, Similem ſenſum habent, ſed prior,

eiot,

eiot, honeſtius eſt inter homines, quoniam vltimus *Pe-iot*, vſurpatur in vocandis beſtiis & auibus quas domi alunt.

Exemplum optatiui: tamen videtur imperate.

Singula.

Aiout-mo. Libenter veniſſem. Et ſic de cęteris perſonis vt in Indicatiuo: habet tempus futurum addito aduerbio.

Exemplum coniunctiui.

Ta-iout. Veniam.

Sed ad implendam ſignificationem addenda eſt hæc vox *Nein*. quæ eſt aduerbium exhortandi, imperandi, orandi, & incitandi. Verbum hoc indicatiuo caret: attamen ab eo formatur participium.

Tovvme. Veniens.

Exemplum.

Che-rourmé-Aſſoua-nitin.
Ché-remiéreco pouére.
Vt veniens inuêni quod aliâs perdideram.
Senoyt-pe. Hirudo.
Inuby-a. Cornua lignea quibus barbari ſonitus cient.

FINIS COLLOQVII.

Insuper vt faciliùs iudicium de rebus à nobis in hac historia commemoratis ferre possint tum ii quibuscum eundo, ac redeundo nauigaui, tum ij omnes qui me in America viderunt,(è quibus non paucos superstites esse credo) ipsique adeò nautæ, aliique qui vel tantillum ad Sinum *Ganabara* sub Capricorni Tropico vixerunt: In eorum gratiam colloquio catalogum hunc, qui nomina pagorum 22. ad quos non semel oberraui adiungere visum est.

Pagi 22. quos in America peragrauit Autor.

Ac primùm quidem hæc sunt eorum nomina qui siti sunt ad dexteram, ingredienti sinum illum. *Cariauc.* 1. *Yaboraci.* 2. Quorum postremum Galli Pepinum nominabant, de nauarchi cuiusdam nomine, qui nauem aliquando ad eum pagum onerarat.

Euramyry. 3. A Gallis Gosset nominatur de interpretis cuiusdam nomine, qui aliquandiu ibi habitarat.

Pira-ouassou. 4. *Sapopem.* 5. *Ocarentin*, pagus amoenissimus. 6. *Oura ouassououeé.* 7. *Tentimen.* 8. *Cotiua.* 9. *Pauo.* 10. *Sarigoy.* 11.

Alium præterea Galli petram vocant, ob rupeculam à mola non absimilem, quæ syluam ingredientibus iter ad istum pagum indicabat. 12. Alium quoque Galli *Vpec* nominant de Indicarum gallinarum nomine, quas Barbari *Vpec* nuncupant.

Alium

Alium præterea sagittarum vicum appellabamus, quòd cum primùm ad eum iter faceremus, in syluam ingressi, sagittas multas ad procerissimæ cuiusdam arboris putrefactæ cacumen emissas defixeramus, quę in posterum indicis vices nobis præstarent. 14.

Qui ad dexteram.

Keri-u. 15. *Acara-u*. 16. *Morgouia-ouassou*. 17.

Qui in Insulam magnam.

Pindo-oussou. 18. *Corouque*. 19. *Pirauiyou* 20. Alius prætereа, cuius nomen mihi excidit situs inter *Pindo-oussou*, & *Pirauiyou*, ad quem in quibusdam captiuis emendis operam posui. 21.

Alius quoque inter *Carouque* & *Pindo-oussou*, cuius etiam appellatio non occurrit. 22.

Quæ sit tum pagorum, tum ædium forma alibi demonstrauimus.

CAP. XXI.

De nostro ab America discessu: déque naufragijs & alijs non minimis periculis, quæ primùm in reditu nostro euasimus.

VERAM discessus nostri ab America causam si quis intelligere cupit, in memoriam sibi id reuocet necesse est quod suprà Cap. VI. sub finem retulimus. Nos nimirum postquã menses octo in Insula quam occuparat Villagagno, viximus (quos ad Idololatriam vi adigere non poterat) ab eo post suam à veræ religionis defectionem eiectos fuisse. Itaque in continentem secessimus, ad sinistram Ganabaræ sinum ingredientibus, ad eum locum quem nos *la briqueterie* nuncupamus, qui ab Castello Collignio passibus. M. distat. Ibi menses duos in tuguriolis quibusdã à Gallis piscatum euntibus olim extructis degimus. Per illud tẽpus Chappellęus & Boissius quos apud Villagagnonem reliqueramus ad nos veniunt, eandem ob causam eum deserentes ob quam nos ab illo discessionem feceramus: quòd nimirùm ab Euangelio defecisset. Duo verò illi in nostrum sunt adscripti numerum qui naulum sexcentenarum Gallicarum libellarum, vnà cum aliquanta commeatus copia cum nauclero, cuius naui transportati sumus,

Lateritia, locus in America.

Chappellęus & Boissius cur à Villagagnone abscedunt.

mus,

mus,pacti eramus.

Verùm antequam vlteriùs progrediar, id est à nobis dicendum quod anteà nos dicturos recepimus, nimirum quo se gesserit modo in nobis dimittendis Villagagno. Legati regij nomen prę se ferebat, munúsque obibat in illis regionibus: Quare Gallorum qui eò veniebant nullus quidquam contra illius nutum adgredi ausus erat. Ille igitur tantisper dum nauis qua reuecti fuimus in anchoris stabat ad Ganabaræ sinum, quo in loco onerabatur, ex scripto nobis abeũdi potestatem facit, & literas dat ad nauarchum, quibus illi significat ne cunctaretur nos naui deportare, id quidem illi per se licere: nam (inquiebat fraudulẽter) quàm gratus fuit mihi olim eorum aduentus, quo me id assequutum esse rebar quod optabam, eorum discessione tam delector, quando mecum non consentiunt. Qua specie insidias nobis clam struxerat. Arculam enim cerata tela obuolutam (qui mos est ab nauigantibus receptus) epistolis plenã, quas ad familiares scribebat, eidem nauarcho tradit: quibus dicam in nos conscriptam clã interseruit, qua primo quoque obuio regio Iudici vt in nos manus conijciat, igníque addicat, edicit, vtpote hæreseos criminis reos à se peractos. Atque ita merita nostra in se collata Villagagno indignissima perfidia veluti obsignauit. Quam tamen (vt mox dicetur) in cõtrarium Deus conuertit euentum: maximo enim nostro solatio, Villagagnonis verò

Villagagnonis indignissima perfidia.

ignominiæ cessit.

Tandem Prid. Nonas Ianuarij Anno 1558. nauem nostram, Iacobæam nomine, brasilio, pipere Indico, gossipio, cercopithecis, Saguinis, psittacis, alijsque id genus quæ iam pridem plerique nostrum, sibi compararāt, oneratam conscendimus. Sed antequam è portu soluamus prætermittere nolo, vt magis ac magis pateat Villagagnonem vnum impedimento fuisse quominus Galli regionem illam tenuerint, Faribæum quendam nomine, Rothomagensem, nauis nostræ præfectum nauigationem illam suscepisse religiosi nominis procerum rogatu, vt terram illam exploraret, atque habitationi idoneum locum deligeret. Ac sanè is nobis significauit, nisi Villagagnonis defectio obstitisset, vltra octingenta hominum capita lōgis belgicis nauibus eò nauigatura mox fuisse. Ego verò facile credo, si Villagagno constanter in proposito perseuerasset è Gallia, vltra capitum decem millia eo commigratura fuisse, quæ & Insulam nostram ab Lusitanorum insultibus propugnassent (qua tamen non multò post discessum nostrum sunt potiti) amplissimósque ac fertilissimos agros sub regia autoritate in America incolerent. Quæ terra si id cōtigisset, Antarcticæ Galliæ nomen quod inditum fuerat, merito retinuisset.

Villagagnonis à vera religione defectio in causa est cur a Gallis America non sit occupata.

Sed vt ad rem, eodem ipso die, nimirum Prid. Non. Ian. soluimus, ac Deo duce, vasto illi Occidentali Oceano rursum nos committ-

mittimus. Recensione facta, capitum numerus ad quadraginta quinque est inuētus. Nauigium enim quo vehebamur oneraria erat nauis mediocris, cuius Nauarchus, nomine Baudouinus, de quo antè facta est mentio, nautas vigintiquinq; habebat, nos verò quindecim eramus. Nauigationem porrò illam nonnisi imminentis periculi cum formidine suscipimus: enimuerò plerique nostrûm ob infinitos quos inter eundum exantlauerant labores, nisi adeò iniquus nobis fuisset Villagagno, vt in Galliam remigrarent nunquam adduci potuissent: tum quòd sincerè Deum illic colere liceret, tum etiam soli fertilitate experta: quarum rerum in Gallia tum erat, atque est etiamnum longè maior difficultas. Hinc fit vt ego, qui Patriam meam semper amaui atque amo, Americę valedicturus, hoc loco fateri cogar, me non rarò Americanorum consortij teneri desiderio, apud quos integritatem ac synceritatem maiorem sum expertus quàm apud nostrates plerosque Christianum nomen præ se ferentes. Iam enim apud nos fides nulla superest, résque adeò nostra tota Italica facta est, inque dissimulationibus, atque verbis inanibus posita.

Qua die ab America discesserimus.

At quoniam ipso nauigationis nostrę initio Breuia erant nobis transmittenda, (sunt autem scopuli᷎ arenæ permixti) quæ in mare ad LX. pass. Mill. porriguntur, quæ etiā quàm longissimè possunt fugiunt nautę, vento non satis ad altum tenendum secundo, vt tā graue

Breuia.

declinaremus periculum retrò cedere propemodum coacti fuimus. Attamen postquam totos septem dies fluctibus agitati oberrauimus, nec multùm promouimus circa mediam noctem accidit nobis vt nautis pro more alternatim aquam è sentina ὑδραύλῳ haurientibus quamuis diu multúmque in illo perstitissent labore eã tamen exhaurire nusquam potuerunt. Nauclerus noster rem illam admiratus ad sentinam descendit, quidnam rei illud esset sciscitaturus. Nauem rimosam atque adeò aquis oppletam, vt iam paulatim demergi eam persentiremus, comperit. Quare, minimè quærendum arbitror, vtrum singulis nostrûm expergefactis vbi imminens illud periculum in quo versabamur innotuit, vehementer perculsi fuerimus nec ne. Ac sane, tam certum erat submersionis mox futuræ indiciũ, vt salutis spe omni abiecta, plerique iam mortem expectarent.

Imminens naufragium.

Veruntamen Deo ita prouidente quid[illegible]a (in quibus eram) vitam suam quàm longissimè possent producere decernunt: séque colligunt, ac duobus ὑδραύλοις nauem ad horam vsque meridianam sustentant hoc est duodecim horarum spatio, quo tanta abundãtia in nauem influxit quanta totis viribus à nobis potuit exhauriri. Immo cum brasilium quo erat nauis onusta aqua attigisset, sanguinem bubulum rubore referens è canalibus effluebat. Tantisper igitur dum tãta cum diligẽtia, quantam res ipsa flagitabat; neruos omnes

con-

contendimus, ſecundo flante vento ad reditum in Barbarorum oram, quam (vt pote non multùm à nobis remotam) illius diei hora vndecima conſpeximus proram, eò conuertimus. Interea nautæ qui cum fabro lignario ſub foris erant rimulas quæ aquæ ingreſſum præſtabant luſtrantes, tã nauiter officio functi ſunt, vt lardo, plumbo, pãniculis, atque id genus aliis quæ illis non parcè nobis ſubminiſtrabantur, infeſtiſſimas quaſque obthurant: atque ita viribus iam deficientibus paulisper leuati fuimus. Attamen vbi faber lignarius nauem vndiquaque diligenter recognouit, aſſeruit ſeam (vt pote vetuſtam & verminibus eroſam) ad tantam nauigationem minime eſſe parem quanta erat ea cui iam nos accincti eramus: Autórque fuit, vt vnde exceſſeramus eò rediremus, ibíque vel nauem aliam è Gallia venturam opperiremur, vel nouam conderemus: de qua ſententia acerrime eſt certatum. Nihilominus tamen vicit naucleri ſententia, qui veritus vt ſi litus repeteret, nautis deſtitueretur, malle ſe affirmauit, vitam ſuam ad omnes caſus obijcere (quę erat illius amentia) quàm merciũ atque adeo nauis ipſius iacturam facere. Se quidem Philippo, alijſque quibus præerat, ſi ad Americã oram redire animus eſſet, ſcaphã ad eos vſus daturum eſſe. Ad quæ propterè Philippus ſe quidem Galliam repetere decreuiſſe, atque ſuis omnibus vt idem facerent autorem eſſe reſpondit. Nauclerus verò alter excepit, na-

uigationem periculosissimā esse: ac prætcrea presentire se eam diuturniorem futurā quàm vulgò crederetur: ac proinde commeatum tot hominibus alendis non suffecturum. Quibus auditis ex vniuerso numero sex conuenimus, qui nauigationis pericula, ac præcipuè famem imminentem reformidantes Americanam oram à qua xx. tātùm passuum millia aberamus, repetere statuimus.

Id consilium vt exequeremur, haud mora, sarcinas nostras in scapham coniicimus, quæ nobis data fuerat, cum farinæ exigua copia, atque aliquātulo potu. Sed dum mutuo valedicentes bene alii aliis precaremur, quidam ex iis qui cum Philippo remanserant, summo quo me prosequebatur amore motus manū mihi porrexit atque ita infit, obsecro te vt nobiscum remaneas, fac nos minimè in Galliā esse appulsuros, attamē longè maior affulget spes salutis, siue ad Prouinciam Peruensem, siue ad aliquam insulam appellamus, quàm si ad Villagagnonem reuertamur, apud quem (vt facilè est coniicere) quieti nunquam eritis. His permotus cum longiori orationi locus non daretur, ego relicta in scapha sarcinarum mearum bona parte in nauem rursus confestim conscendo, atque ita periculum summum (vt dicemus) ab amico illo sagaciter præuisum effugi. Quinque reliqui quorum nomina non sine causa hoc recensebo loco, Petrus Bordonius, Ioānes Bordellus, Mathæus Vernellius, Andreas Fontanus,

Gallorum quinque in Americam reditus.

nus, Iacobus Ballæus, ægrè à nobis nec si-
ne lachrymis abscedentes Americanam orã
repetiere. Ad quam nonnisi maximo labore
tandem appulerunt, atque ad Villagagnonẽ
redierunt, qui tres primo nominatos loco ob
Euangelij confessionẽ morte adfecit, vti fu-
siùs à nobis dicetur sub finem istius historię.

Itaque rebus omnibus apparatis, vela da-
mus rursúmque mari nos committimus, pu-
tri ac vetusta illa naui vecti in qua ceu in se-
pulchro mortem potiùs quàm vitã operieba
mur. Ac sane præterquam quod maximo cũ
labore Breuia illa transgressi sumus, per totũ
Ianuariũ mensem continuis procellis ac tẽ-
pestatibus agitati fuimus, nauísq; nostra ma-
ximam aquæ copiã rimulis excipiebat quàm
nisi continuo exhausissemus, centies de die
(vt ita dicam) periissemus. Labor autem ille
non fuit vnius diei.

Maximo igitur illo labore vltra quadrin-
genta passuũ Mill. prouecti, Insulã quandã in-
cultam cõspicimus, in modũ turris rotundã,
quæ quãtum cõiectura assequi possum passus
mille in ambitu habebat. Eam verò cũ ad dex
teram præternauigaremus, eã non modo vi
rentibus eo mense Ianuario abundare ani-
maduertimus, sed etiã tanta auiũ copia, quarũ
non paucæ malo rudentibusque nauis nostrę
insidentes prehendi se atque contrectari pa-
tiebãtur, vt eminus columbariũ forma refer-
ret. Aues in ea erant nigri, leucopei, subalbi
atque varij id genus coloris, oẽs quidẽ inter

Insula incul-
ta arboribus
atque aui
bus abundãs

volandum amplitudinem nō mediocrē præ se ferebant; verum captis quibusdā vbi plumis eas nudauimus, corpore passerem amplitudine nō superante eas esse comperimus. Vltrà quatuor passuū Mill. progressi ad dexteram rupes acutas emergentes cōspicimus, quæ res metū dedit ne plures illiusmodi sub aquis laterent ad quos nauis allisa frangeretur, quod si contigisset ab ea exhaurienda immunes fuissemus. Toto nauigationis illius nostræ tempore quæ fuit quinque mensium terras nullas exceptis insulis illis conspeximus quas Nauiculatores nostri in suis chartis minimè notatas inuenerunt, ac forsitan etiam à nullis antea conspectæ fuerant.

Sub finē Februarij mensis ad æquinoctialem circulum accessimus, adeò vt tribus tantum gradibus ab eo distaremus. Sed quia dies iā quinquaginta erant elapsi, cū nauigationis partē tertiā nondū cōfeceramus, cōmeatus verò pars bona erat consumpta, ambigebamus vtrum ad S. Rochi promōtorium deflectuti essemus necne, quæ terra Barbaros quosdam incolas habet, à quibus commeatū nos accipere posse nōnulli spē faciebāt. Vicit tādem eorum sententia, quibus visum est vt vlteriùs progrederemur, vtque cercopithecorum & & psittacorum quos nobiscum vehebamus, pars occideretur, atque ita commeatui parceretur

S. Rochi promōtorium.

Porrò quarto huius historiæ capite summos retulimus labores qui nobis inter eundum

dum fuerunt exantlandi, vbi ad circulum æquinoctialem accessimus. At verò quia ipse expertus sum, non faciliorem à polo antarctico huc tendentibus esse accessum, quæ mihi de ea re probabiliter videntur dicenda hoc loco adjiciam. In primis igitur illud ponendum est, circulum æquinoctialem cuius situs est ab Euro ad Fauonium, quasi dorsum siue spinam mundi esse, iis qui ab Aquilone ad Austrum nauigationem instituunt, & cõtra, (nam alioqui sat scio in globo nihil summum nihil infimum esse) dico igitur & accessum ad mũdi illam summitatem esse ab vtraquè parte difficillimum, & in mari fluctus vtrinque æstuantes, quos tamen in immani illa abysso cernere est difficile. Ventos quoque ab eo loco erumpentes atque in contrariam partem flantes, naues ipsas Aequinoctialis circuli accessu prohibere. Cui meæ sententiæ id suffragatur quòd statim vbi vel gradum vnũ ab vtrauis parte transgressi fuerint nautæ, lætitia summa exultantes, ac de reliqua nauigatione bene ominantes sese inuicem ad commeatum edendum hortantur: adeò vt naues in decliui globi versantes, non ita difficulter agantur, atque ad summitatem illam tendentes agebantur. Adde quod maria omnia inter se quamuis conuexa (quæ tamen admiranda Dei prouidentia ne terras obruant frænãtur, licèt in terris fundata sint, atque adeo supra ipsam terram elata, quam in varias Insulas, & quasi particulas diuidunt

Quid causæ sit cur circa Aequinoctialẽ lineã difficilis sit nauigatio.

quas item inter se quodammodo concatenatas quibusdam filamentis & radicibus, vt ita loquar, in imis gurgitibus esse existimo) cùm inquam hæc tanta aquarum moles vnà cum terra ipsa suspensa, quæque duobus axibus sustentata (quos axes in quadrangulis vtrique polo oppositos esse fingo, quorũ quatuor, decusses duas faciunt, quæ in orbem & semicirculum spheram totam ambiunt) perpetuo agitur motu, quòd ex æstu marino apparet. Cùm igitur motus ille sub Aequinoctiali circulo initium habeat, certissimum est hemisphærio meridionalium aquarũ ad præscriptos limites recedente eos qui in medio globo versantur quasi in æquilibrio nonnihil hac quoque ratione ab cursu cohiberi. Addo insuper, quod & alibi attigi, aëris intemperiem malaciásque, quæ sub æquatore crebrò obtinent, non parum incommodi afferre: imo obstare quo minus celeri cursu transmittatur. Hæc sunt quæ paucis ac q[illegible]i obiter de hac re mihi dicenda fuere, de qua tamen in vtramque partem controuerti facilè esse existimo. Ac sanè nemo est, quantumuis eruditus, qui de his rebus statuere quidquam possit, quod non refellatur. Solus enim Deus qui ingentem hunc orbem aqua terráque constantem condidit, quémque non sine insigni miraculo suspensum continet, arcana isthæc omnia nouit. Ac sanè non est difficile argumēta quæ passim in scholis de hac re agitantur confutare: quæ tamen minimè sunt

ſunt contemnenda, eo præſertim nomine quòd ingenia acuunt, dummodo iſthęc omnia non primam (quod faciunt Athei) ſed ſecundas eſſe cauſas meminerimus. Denique nihil certi hac in parte agnoſco niſi id quod ſacræ tradũt literæ. Illæ enim Spiritum illius authorem habent à quo veritas omnis manet, ac proinde ſolas illas indubitatas habeo.

Sed curſum noſtrum perſequamur. Cùm tandem ad æquinoctialem circulum paulatim maximis cum laboribus perueniſſemus, Gubernator nauis, eleuationem noſtram aſtrolabio rimatus eſt: atque aſſeruit nos ſub linea illa æquinoctiali eodem ipſo die quo Sol ad eam peruenerat verſari, nimirum 4. Id. Mart, quæ res vt apprimè notãda, quęque ante illud tempus paucisſimis contigiſſet ab illo eſt obſeruata. Pluribus hæc perſequi non lubet, cuilibet tantùm æſtimandũ relinquo quantos æſtus tum perpeſsi fuerimus, quibus Sol eſſet pro Zenith. Præterea quamuis, aliis anni temporibus Sol modò ad vnum, modò ad alterum ex tropicis exſpatietur, nullibi tamen ſiue mare ſiue teram ſpectes æſtus infeſtior perſentitur, quam ſub illa zona, ſatis id mirari non poſſum quod à quodam alioqui fide (quantum mihi cernere datum eſt) dignisſimo, eſt memoriæ proditum. Hiſpanos quoſdam per regionem quandam Peruanam iter facientes, non modò miratos eſſe quòd ſub æquatore niuem cõſpexiſſent, immò montes niue obtectos ægrè ſuperaſ-

Sub Aequatore ipſa die Aequinoctiali verſati ſumus.

Hiſt. Gen. Ind. lib. 4. cap. 126.

ſent,ſed etiam tantum frigus experti eſſent, vt ſociorum ſuorum nonnulli gelu rigore fuerint exanimati. Iam ſi vulgaris illa phyſicorum afferatur ſententia, niuem in media aëris regione creari, quàm faciat ad rē(quod cū bona eruditorū venia dictū ſit)nō ſatis video. Sol enim perpendiculariter in illa linea radios ſuos in terrā emittit, ac proinde aërē calefacit,qui niuē ferre nō poteſt nedū vt eā cōgelet concreétquē. Nec magis mouet me quod de montium altitudine atque de Lunæ frigiditate vulgò dici ſolet.

Quare inſolidum quid illud eſſe ſtatuo,atque ab Philoſophorum regulis exceptum:ſolutionem verò certiorem afferri minimè puto ea quam Deus ipſe Iobo affert,cui vt oſtēderet homines quantumuis acutiſſimos præclaris ſuis operibus rapiendis minimè pares eſſe,ait: An meos theſauros penetraſti? An grādinis theſauros oculis perluſtraſti? Quaſi ſummus ille opifex Iobo diceret,Quem horreum mihi putas eſſe, quo iſthæc contineantur? túne iſtarum rerum cauſſas rimari potes? Minimè id quidem, tu imperitior es quàm qui iſthæc poſſis aſſequi.

Iob.38 22.

Sed ad rem. Africus tandem ventus nos ab æſtibus illis ſummis eripuit,in quibus procliuius erat vt torreremur, quā in Papali purgatorio igne:ac mox arcticum polum, cuius conſpectu annum integrum carueramus,intueri cœpimus. Cæterùm ne lectores diutiùs detineam, ea minime repetam quæ à nobis

ſunt

ſunt commemorata, de permultis obſeruatu digniſſimis, de piſcibus volantibus, alijſque prodigioſiſſimis, non vnius generis, qui à nobis inter eundum ſub torrida illa zona viſi ſunt: verum eos ad narrationem illam remitto.

Iam igitur eorum à quibus eripuit nos Dominus periculorum narratio eſt repetenda. Iurgium ſubortum erat inter vnum ex præfectis nauis noſtræ, & nauiculatorem noſtrum, quo fiebat vt neuter rectè officio ſuo fungeretur. Contigit vt nauiculatore ad 7. Cal. April. vicem ſuam explente vela omnia expandi atque in altum erigi iuſſerit: turbinem verò imminentem non animaduerterit, qui repentè in vela noſtra tanto impetu irruit, (quæ vt contraherentur iuſſiſſe debuerat) vt naui in latus inclinata, adeò vt mali ſummum aquam attigerit, quin & rudentes, auium caueæ, aliæque ſarcinæ paulò negligentiùs collocatæ in mare deciderint, non procul abfuimus ab exitiali ſubmerſione. Attamen rudẽtibus ſumma celeritate abſciſſis, nauis paulatim erecta eſt. Nihilominus tamen nos in ſummum diſcrimen tum deueniſſe meritò affirmare poteramus. Illi tamen quorũ culpa totum illud nobis euenerat, non illo periculo manſueti facti ſunt, atque ad concordiam allecti. Sed contra ſimul atque à periculo exoluti fuerũt, gratiarum actionis loco pugnam intentarunt inter ſe adeò obſtinatam vt periculum eſſet ne tandem ad cędem deuenirent.

Humanum ingenium ni ſi à Deo immutetur, indomitum.

Aliquot post diebus obtinente malicia, faber lignarius cum nautis qui de nobis leuandis à tanto labore (dies enim ac noctes in naui exhaurienda ὑδραύλοις occupabamur) soliciti erant, rimas quas obthurarent diligenter perquirunt. Sed dum quandam sarciunt, accidit vt asser longitudine & latitudine pedis vnius auulsus sit, aqua verò tanta copia tantóque impetu in nauem irruperit, vt nautas ipsos è vestigio abegerit, adeo vt illi fabrum lignarium reliquerint solum, ad nos verò qui in foris eramus accedentes re ipsa minimè explicata summo cum pauore exclamabant, actum est de nobis, actum est de nobis.

Casus qui submersionē nobis propemodum attulit.

Ad hæc Præfectus, cũ nauarcho & Gubernatore, periculo vrgẽte asseres nauis quę foris sunt tegumento confestim in mare deijciunt, quo faciliùs educeretur scapha. Brasilij quoq; maximam vim aliásque merces quarum precium ad Gallicarum libellarum millia decẽ accedebat. Illi igitur consilium de naue relinquenda inibãt, déque salute quærenda in Scapha: Quam rursum ne nimio onere opprimeretur metuebant. Quo factum est vt nauarchus stricta machæra nos omnes ingressu illius prohibuerit: minatus, se brachium illi abscissurum qui primus in illam ingressum moliretur. Igitur rabido mari permissos nos esse autumabamus. Prius tamen illud naufragium ex quo singulari Dei ope emerseramus, in mentem nobis redibat, hortabatúrque vt totis viribus in eo perstaremus, ne nauis obrueretur: cum tamen alioqui ęquè mortem

atque vitam opperiremur. Tamen tãtum effecimus vt nauem incolumem retinuerimus. Atqui non omnibus erat ea animi fortitudo: nautæ enim plerique mortis illius quod imminebat genus reformidantes, adeo obstupuerant, vt rerum omnium curã iam abiecissent. Ac sanè, merito quidem asseuerare possum impios illos atheos qui passim inter pocula eos irridẽt qui mari sese cõmittunt, quíque tot pericula subeũt, si apud nos adfuissent nugas illas & ludibria sua confestim horrẽdis terroribus permutaturos fuisse. Mihi porrò dubium non est quin eorum qui isthæc aliáque quę iã commemorauimus pericula sunt lecturi plerique ex nostrate forma exclamẽt. Quàm tutum est brassicas in continente plãtare! Quàm faciliùs admirãda de Barbaris audiũtur quàm visuntur! Quàm sapienter olim Diogenes eos laudabat qui nauigãdi cõsilio inito minimè tamen nauigabãt! Atqui nondũ nostrorum hic fuit exitus malorũ: tum enim cum in istud incidimus discrimẽ ab portu ad quem tendebamus vicies centena passuum millia aberamus. Fuerunt itaque multa alia nobis subeunda pericula; quinimo (vt mox dicetur) tantã perpessi fuimus famem, vt nõ pauci ex nostris extincti ea fuerint. Sed interim subijcienda est ratio qua istud euasimus periculum. Faber noster lignarius humilis quidem staturæ vir, sed animo forti, nauis sentinam vt cæteri minimè reliquerat, sed cõtra penulam suã nauticã vasto illi hiatui admouerat, pedibúsq;, vt aquę viribꝰ obsisteret

quibus tamē non ſemel eſt à ſuo loco dimo-
tus,atque in altum elatus,calcabat tum quãta
poterat vocis contentione eos aduocabat qui
in foris erant conſternati atque in ſummam
iam deuenerant deſperationem:monebátque
vt ſibi veſtes,xylina cubilia, aliáque quæ vſui
erant ſumminiſtrarent,quibus quam maximè
poſſent aquæ impetus tantiſper cohiberetur,
dum aſſerem appararet, quo hiatus ille perni
cioſus reſarciretur.Quibus diligenter ſuppe-
ditatis,illius opera ab tam præſenti periculo
liberati fuimus.

Ab eo tempore ventis adeo aduerſis vſi
ſumus,vt nauis noſtra modò ad Eurum,mo-
dò ad Fauonium depelleretur,cùm tamen ad
Auſtrum tenderemus. Præterea Gubernator
noſter illius artis nõ admodū peritus à curſu
aberrauit,atque ita incertum curſum donec
ad Tropicum Cancri peruentum fuerit te-
nuimus.

Præterea per quindecim dies inter herbas
mari innatantes verſati ſumus,quarum tanta
erat denſitas, tantáque copia, vt niſi ſecuri-
bus eas ſecantes,nauigio, quod illis frangen-
dis erat impar,viam feciſſemus, futurum au-
tumo fuiſſe vt ibi ſubſtitiſſemus. Quoniam
autem herbarum illa copia mare quodammo
do turbidum efficiebat,nos in paludibus cœ
noſis verſari credebamus: ac proinde Inſulas
quaſdam in propinquo eſſe iudicabamus. Ve
rùm iacta bolide,cui funis quingentenarum
vlnarū longitudine alligatus eſt,nec fundum
atti-

Herbidum mare.

attigimus, neque etiam Insulas vllas aut continentem animaduertimus. Ad hæc id commemorare libet quod ab Ind. Hist. de hac re memoriæ est proditum: Chrystophorus Columbus, inquit, ea quam primùm instituit nauigatione ad Indiam nouam cognoscēdam, Anno nimirum 1492. Commeatus reparandi gratia ad vnam ex Cauariis Insulis diuertit, à qua paulò pòst digressus, cùm dies permultos nauigasset, tandem ad mare adeò herbidum deuenit vt pratum referret. Quæ res non parum eum commouit quamuis nullum subesset periculum. Sed herbarum illarum descriptionem subiungere placet. Colore sunt subflauo, ad fœnum iam exsiccatum accedente, foliis à ruta hortensi non absimilibus: baccis iuniperinas referentibus: prælongis quibusdam filamentis ac fibris colligantur, non absimili ab hædera terrestri modo, atque ita radicibus expertes, mari ipso innatant. Cæterum non satis tutò tractantur, nonnunquam etiam sordes nescio quas rubras, quarum forma ad galli gallinacei cristam accedit mari innatātes vidi, quarum adeò periculosus erat contactus, vt si à nobis attrectarentur, manus confestim intumesceret, ac rubore infestaretur.

Hist. Gen. Ind. li. 1. c. 16.

Herbarum illarum marinarum descriptio.

Quisquilia rubræ mari innatantes.

At quia nuper in sermonem de bolide incidimus, de qua multa ab anilium fabularum commentis non admodum aliena sæpius audiui, nimirum nauigātes ea iacta è terra quæ inhæret, quibus in regionibus versētur agno-

ſcere quod falſiſſimum eſſe de Occidentali mari aſſero. Itaque quod res eſt ſubijciã. Bolis ergo inſtrumentum eſt trũculum piramidalem forma referens ac acuta parte perforatũ, quod funibus attexitur, ſebum verò ab altera parte applicantes in profundum demergũt nautę quoties locũ stationi idoneum nactos ſe eſſe putant. Cui ſi arena adhęſerit opportunam eſſe ſtationem colligũt: ſin minùs, limum aut rupes ſubeſſe cognoſcunt, cui anchora defigi minimè poteſt, ac proinde alio eſſe properandum.

Bolis quid ſit, quiſque illius vſus.

Hæc habui dicenda ad erroris illius refutationem. Ij enim omnes qui in alto Oceano nauigarunt immenſam eſſe illius & inſcrutabilem, quantauis maxima funium copia adhibita, profunditatem norũt: Quò fit vt dies noctéſque, quãdiu ſecũdus eſt ventus, curſus ſit tenendus: obtinente verò malacia, cõſiſtere neceſſe ſit. Nauigia enim mari illi accommoda perinde ac naues actuariæ remis n[illegible] agũtur. Ex quo patet nugas eſſe ea quæ vulgo referũtur: bolide humum erui, qua in quibus terris nautæ verſentur dignoſcant, cùm vaſti illi gurgites (vt ſuprà dixi) ſint penitus imperſcrutabiles: Quòd ſi in mediterraneo mari, aut in ipſa terra vt quidam de Africę deſertis referunt in quibus ſtellarum & pixidis marinæ ductũ viatores iter conficiũt, locũ habeat: penes authores fides eſto. Ego quæ de Occidentali Oceano dixi vera eſſe confirmo.

Calchond. de bello Turcico.

Igitur poſtquã herboſum illud mare præter-

tergressi sumus, veriti ne in piratas incideremus, tormēta aliquot ferrea aptauimus, aliáque munimēta instruximus. Quæ res nouum nobis creauit periculum. Cùm. n. tormentarius noster puluerem igni admouisset, tandiu eum apud ignem reliquit quoad vas cui fuerat impositus cādesceret, atque adeo ignem conciperet: cuius flamma vniuersum nauigiū nostrum penetrauit. Adeo vt perparum abfuerit quin ob picem qua vndiquaque oblitū erat nauigiū flammis correpti fuerimus, quibusdam velis ac rudentibus infestatis, tribus quoque nautis grauissimè adustis, quorū vn' post aliquot dies vitam cum morte commutauit. De me quod attinet nisi vultui meo pileum opposuissem, haud dubiè adustione fuisset turpatus, nisi quid grauius mihi accidisset. At illius mei pilei beneficio summis tantùm auriculis capillísque adustis incolumis euasi. Quod quidem ad decimum septimum [illegible]. Maias nobis contigit. Iam hoc loco aliquantulum est respirandū nobis per Dei gratiam ab naufragiis, submersione, incendióque hactenus liberatis.

CAP. XXII.

De extrema fame, tempestatibus, aliisque non paucis periculis, à quibus in Galliam redeuntes diuina ope erepti sumus.

TOT tãtísque euitatis periculis è Scylla in Charibdim incidimus. Etenim cibariis nostris iam ante nõ quidem opiparis pars media repentè fuit detracta, eò quòd tum temporis à Gallia decies centena passuum millia aberamus, quam moram non tempestates tantùm, nobis attulerunt. Nam (quod etiam alibi dixi) Gubernator noster à cursu adeò aberrauerat, vt cum assereret nos ad Hispaniæ oram accedere, Insulas Essoreas legeremus, quæ ab Hispaniẽsi ora sexies cẽtena passuum millia distant. Ille igitur error eò inopiæ nos redegit, vt sub Aprilis mensis finem commeatu penitus careremus. Postremum igitur solatium fuit, vt Cellulam gypsatam, in qua commeatus recondi solent, euerreremus: in qua vermes & murium excrementa maiori copia quàm micas reperimus, quisquiliis tamen illis diligẽter collectis, ac sigillatim distributis, pulmentum cõficiebamus, quod & nigredine & amaritudine fuliginem superabat. Id genus cibi quàm palato esset gratum

Vermes ac murium excremẽta vna cum micis panis colliguntur & eduntur.

gratum minimè est quærendum. Per illud tempus quicunque cercopithecos & psittacos reseruarant iis (quod iampridem à multis erat factum) vesci non dubitarunt. In summa, iam ipso Maij mensis initio ex nautis nostris duo fame necati sunt, atque pro nauigantium more in ipso profundo sepulti. Præterea tam dira vrgente fame totos viginti dies procellis ac tempestatibus adeò vexati fuimus vt non modò vela omnia complicare, clauúmque obligare, sed nauigium amplius regere impotes permittere illud flatibus atque vndis coacti fuerimus. Quæ res effecit, vt per totum illud tempus quantumuis vrgente fame piscis à nobis nullus fuerit captus. In summa repente nos in diram famem incidimus extrinsecus vndis, intrinsecus verò aqua petimur. Quare in eorum gratiam qui mare nondum viderunt, quos meritò mediam tantum mundi partem vidisse dixeris, hoc loco, id est in memoriam reuocandum quod psaltes de nauigantibus asserit:

Nautæ duo fame necati.

Psalm. 107. 23. 24.

At vos tranantes pictis vada salsa carinis,
Maris coloni diuitis,
Magna Dei verè miracula cernitis, alti
Dispersa campis æquoris.
Nam simulac iussit, rapidi tota æquora venti
Ad ipsa tollunt sidera.
Abripitur pariter ratis, & nunc nubila tangit:
Tumente vecta gurgite,
Tartara nunc contrà præceps cõtendit ad ima,
Ipsisq; mergitur inferis, &c.

Per illud tempus cogente rerum inopia, quàm admiranda cõciperẽt vota Nautæ Papisticã superstitionẽ profitentes, Nicolao enim Cereũ simulachrũ iustę humanæ magnitudinis sese persoluturos esse vouebãt, si quando daretur vt portũ attingerent. Atqui aliud nihil illud erat quàm Baalem oculis & auribus captum compellare. At nos veram Religionem professi ad verum illum deum vota omnia dirigebamus cuius benignitatem atque fauorem toties experti eramus: cuius etiã ope in media ipsa fame non sine insigni miraculo sustentabamur, à quo etiam vno mare ipsum ac tẽpestates sedari posse noueramus.

1. Reg. 18. 26.

Interim licet inedia ac proinde macie adeò confecti essemus vt nauigationis obeundis ministeriis vix ac ne vix quidem idonei essemus, egestas tamen singulos eò compellebat vt quacúmque fieri posset ratione de famelico ventre saturando cogitarent. Nonnullis in mẽtem venit vt frustula parmarum ex tergo *Tapiroussou*, de quo anteà, in aqua decoquerent, ederéntque: at illa inuentio nõ ita successit. Alij igitur eadem frustula excipientes prunis imposita torrent, quod adustum erat cultro eradunt: quod optimè successit, corium enim illud nobis fame iam cõfectis suillam cutem prunis assatam sapore referebat. Hoc facto experimento, quicunque parma eiusmodi habebant frustatim eas concidebant falcibus, aliísque instrumentis, frustáque diligenter in sacculis recondita apud

Parmæ ex tergo *Tapiroussou* manduntur.

pud se continuò gestabant, immo in tanto apud eos erant illa pretio, atque loculi auro oppleti apud auaros & fœneratores nostrates esse solent. Iosephus de Hierosolymitanis obsessis verba faciens memoriæ prodidit eos nec cingulis nec calceamentis abstinuisse, Coriáque scutis detracta mandisse. At non defuerunt inter nos qui & Coriaceos thoraces ipsáque adeò calceamenta ederent. Immo pueri, qui nobis famulabantur fame adeò pressi fuere, vt à Laternarũm cornibus non abstinuerint, quarũ in nauigiis maxima suppetit copia, immo sebaceis ipsis Candelis si quas offenderent non pepercerunt. At nos summè debilitatos iugiter in exhaurienda naue laborare necesse erat, alioqui mox submersi fuissemus, inediámque nostram largo potu compensassemus.

de Bell. Ind. lib. 7. c. 7.

Thoraces coriacei & calceamenta exeduntur.

Laternarum cornua candelæque Sebaceæ cibi vices præstant.

Porro ingentem bolidẽ tertio nonas Maias sub solis Occasum in aere ardentem conspeximus cuius tanta erat velis nostris reuerberatio vt ea igne iam correpta esse crederemus: attamen nullo nostro incommodo statim euolauit. Iam si quæratur vnde bolis illa ortum habuerit, Respondeo rei illius causam indagare difficillimum esse, præsertim cùm terras nouas ex quibus ichtyocollæ aduehi solent, Insulámque Canada præterlegeremus, quæ regio est frigidissima, ex calidis exhalationibus ortam esse nemo dixerit. Nos igitur vt genere omni incommodorum affli̇ctaremur, Aquilone vento adeò infestati

Bolis ignea in aere conspicitur.

fuimus, vt totos dies quindecim calorem vix vllum persenserimus.

Tormentarius noster ad 4. Cal. Maias, cũ antè tanta fuisset fame oppressus vt psittaci viscera me præsente cruda paulò antè deglubisset, diem suum obijt, nec terræ, sed mari sepulchrali vt & superiores mortui mãdatus est. Cuius mortem eò æquiore tulimus animo quòd opera ipsius facilè careremus: Etenim si Piratę quidam eo tempore nos aggressi fuissent, non modo non propulsaremus, eos sed vltro in deditionẽ venire summis votis optabamus (quæ erat nostra miseria) dummodò cibus suppeditaretur nobis. Sed prout Deo visum est nos per totam nauigationem illam affligere, vnicum conspeximus nauigium, quod assequi minime potuimus, vela enim apparare maturè per imbecillatem nostram non licuit.

Mures captantur atque manduntur.

Cæterùm consumptis illis de quibus paulò ante memini parmis, coriis, ipsisque adeo arcarum tegumentis, breuiter quicquid famem explere poterat, nos vltimam nauigationis nostræ lineã attigisse existimabamus. Sed penuria artium inuentrix, quosdam ex nobis mures vt venarentur compulit. Illi enim fame oppressi (quòd micas cæteráque omnia quæ corrodere solebant diligenter collegissemus) turmatim per foros cursitabant. Nos verò cùm diligenter, tum ingeniosissimè iis captandis variis decipularum generibus adhibitis inuigilabamus, nonnunquam

etiam

etiam noctu feliũ more eos obseruabamus. Quo factum est vt quantumuis latentes per pauci manus effugerint nostras. Ac sanè murem tum pluris, quàm bouem faceremus in continente, æstimabamus. Vidi enim qui coronata tria, nonnunquam quatuor, in singulos mures numerarent. Immo quendam obseruaui, qui cùm Chirurgus noster mures duos simul cepisset, hac voluit cum illo agere conditione, vt si murium suorum alterum commodare vellet, cum primum ad portum appelleremus, galerum, thoracem, femoralia, & tibialia ipsi penderet. Ille tamen (quòd vestes vitæ suæ posthaberet) conditionem respuit. Denique mures frequentes ac minimè exenterati in aqua marina elixabantur, qui tamen maiori nobis erant in pretio, quàm sint in continente veruecini armi.

Præthereà quo magis ac magis pateat nihil quod edule esset à nobis contemni, de quodam narrabo, qui cum Præfectus noster murem satis grandem apparasset, quatuor exsectis pedibus, quos in foris reliquerat, eos diligentissimè collegit, prunísque assauit, asseruítque se perdicum alas tàm sciti saporis minimè vnquã edisse. Ac sane, quid est quod non tanta inedia oppressi mandissemus, aut potiùs vorassemus, qui ad explendam famem ossa ipsa olim proiecta aliásque id genus sordes summoperè optabamus? Nec dubium est quin si nobis virides herbæ aut fœnũ adfuisset, brutorum more ea mandissemus. Atqui

Murium pedes diligentissimè colliguntur.

non ſolùm cum malo hoc conflictabamur, totis enim viginti diebus quibus fame illa infeſtati fuimus, neque vinum neque aqua dulcis in naui noſtra viſa eſt, reſtabat tãtum exiguus ſiceræ cadus, quem præfecti noſtri adeò parcè diſtribuebãt, vt ſi vel Monarcha quis tum nobiſcum fuiſſet, cæteris largiorem potum nõ obtinuiſſet: ſingulis autem cyathus quotidie aſſignabatur. Cum itaque non minùs ſiti quàm fame infeſtaremur, quotieſcũque decidebat pluuia linteis expanſis, ferreóque globulo in medio ſito vt commodiùs in vaſa ſubiecta inſtillaret, aquã excipiebamus. Immo eam quæ per foros effluebat, diligẽter colligebamus, nec obſtabant ſordes quæ eam longè turbidiorem ea quæ per vicos in vrbibus preterfluit, reddunt, quominus à nobis ebiberetur.

Sitis fame intolerabilior.

Denique quamuis ea fames quam Anno 1574. in obſidione Sãcerrana perpeſſi ſumus, in earum numerum quæ grauiſſimæ habẽtur recenſeri debeat, vt videre eſt ex hiſtoria quã de ea re nos ipſi edidimus, quamuis diuturnior non tamen æque grauis atque ea de qua nunc agimus fuit. Sancerræ enim neque aquę neque vini laborauimus inopia, præterea herbæ quædam ac radices, vitiúmque gemmæ nobis ſuppetebant. Ego ſanè ſi ob cauſſæ iuſtæ patrocinium, obſidione alicubi tenerer, tantiſperdum Deo creatis rebus benedictionem ſuam impertiri viſum eſſet, quid pelles, membranæ, bubalini thoraces, aliáque eiuſmodi ſuccum aliquantulum habentes, quibus

Sancerrana fames.

tamen quotidiano vsui quamuis minimè familiaribus, in illa obsidione famem tolerauimus, expertus, minimè vnquam famis metu in deditionem hostibus venirem, dummodo earum rerum copia suppeteret. At in illa nostra nauigatione longè diuersa erat ratio, eò enim redacti fuimus vt nil nobis restaret præter brasilium lignum, præ omnibus aliis lignorum generibus siccum, atque humore expers. Nihilominus tamen non defuerũt inter nos qui fame ad extremum adacti, cibi alîus inopia, lignum illud dentibus atterere conarẽtur. In quibus erat Philippus dux noster: qui cum frustulum ori admouisset altum trahens suspirium me his compellauit verbis. Heu mi Leri, pecuniam in Gallia ad quater mille libellas olim credidi, cuius apocham vtinam conscribere tenerer, & mihi pro ea panis vnus cum cyatho vini mihi præberetur. Petrus autem Richerius Pastor, qui non ita pridem rupellæ ad Dominum migrauit, in cellula sua prostratus iacebat, adeóque erat viribus omnibus expers vt caput ad Deũ oraturus minime posset attollere, attamen ita prostratus indesinenter precibus ad eũ fundendis intentus erat.

Brasilium lignum corroditur.

Philippi votum.

Richerij debilitas.

Antequam sermoni huic finem imponam, id obiter obseruare libet, quod in aliis quidem, maximè in me ipso animaduerti, qui binas fames expertus sum, eásque eiusmodi, vt nullum vnquam horridiores euasisse credam. Corporibus inedia debilitatis, & defi-

Inedia rabiẽ generat.

ciẽte natura, sensibus alienatis, spiritibúsque dissipatis, non modò feroces, sed & morosi & iracundi fiunt homines. Illa porrò iracundia meritò rabiei genus dici potest: Quo fit vt apposité vernaculo nostro sermone is fame dicatur furere, qui fame premitur. Præterea quoniam experientia res omnes expressiùs edocet, video non sine causa Deum, populo suo minantem famem nisi suis pareat præceptis, disertè exprimere futurum vt viri illius qui fuerat mollis, & delicatus, valde malignus sit oculus in fratrem suum, & in vxorem sibi charissimã, atque in filios suos, adeò vt non det vlli ex eis de carne filiorum suorum quam comedet. Nam præter ea quæ in Hist. Sancer. commemorauimus exempla de parentibus qui ex liberis suis vnum comederunt, déque militibus quibusdam qui postquam cadauera eorum qui bello cæsi fuerãt, degustassent, se decreuisse si malum illud diutiùs perstitisset, viuis manus afferre, affirmare possum nos durante illa Nautica fame vix ac ne vix quidem pacatè alij cum aliis colloqui potuisse, licet Dei timore cohiberemur, immò quin (quod Dominus condonet nobis) malignis oculis alij in alios fuerimus.

Deut. 28. 53. 54.

Prodigiosa multa famis tempore in mentem plerisque venerant.

Sed vt reliquum nauigationis nostræ cursum describere pergam: Contigit rebus nostris in peius ruentibus, vt nautæ alij duo 17. Cal. Maias fame necati fuerint. Quo tempore ex nostris nonnulli fuere qui tam diuturnum errorem nostrum in aquis secum reputãtes, nulla

Nautę fame enecti.

nulla obiecta terra animo suo fingebant nos in nouo versari diluuio. Cum igitur nautas illos mortuos in mare præcipites dari animaduertimus eundem nobis exitum omnibus impendere credebamus. Ego in tanta rerum inopia qua, vt dixi, cercopitheci ac psittaci quos vehebamus confecti fuere, ad illud vsque tempus psittacum plumis decorum, anseris magnitudine, articulatè voces multas humanas imitantem, studiosissimè conseruaram: eum Gaspari Collignio offerre sperabã, atque ea spe quinque dies cautissimè occultaram, nullo ei præbito cibo. Hunc tum vrgente fame, tum quòd vererer ne mihi noctu furto surriperetur, post alios omnes occidi. Ille mihi amicísque aliquot meis per tres quatuórue dies alimento fuit: integer autem à nobis fuit esus, nullam enim particulam præter plumas eiecimus, adeò vt non carnes tantum, sed & viscera & pedes ipsos, atque adeò vngues, vncúmque rostrum corroserimus. Auis istius mortem ęgerrimè postea tuli: dolorem auxit, quod quinto ab eius obitu die terram conspeximus. Cum igitur illius generis aues facilè careant potu, vel tribus nucibus totum illud tempus vitam illius sustentare potuissem.

At verò, dicet quispiam, quid nobis cum tuo psittaco? nósne perpetuò in miseriis illis vestris suspensos tenebis? Annon tandem aliquando malorum & quidem omnis generis satis? Nunquid aut vita aut morte finis tan-

dem dabitur? dabitur vtique: Deus enim qui (non ſanè vulgari cibo) corpora noſtra ſuſtentabat, opē nobis tulit opportuniſsimam effecítque immenſa ſua bonitate vt 8. Cal. Iun. cùm iam ad foros fermè languore confecti iaceremus, Britanniam inferiorem conſpexerimus. Veruntamen quod non ſemel à Gubernatore noſtro decepti fuiſſemus, qui terræ loco nubes nobis ac chimeras indicarat quæ properè euanuerant, ſpeculatore iterum atque iterum pro more exclamante, Terram, Terram, vix tamen vere illud dici credebamus. Atqui ſecūdo flante vento prora obuerſa mox certò cognouimus, continentem in propinquo eſſe. Iam verò vt liquido appareat quantam in miſeriam quantúmque in diſcrimen adducti fuerimus: quámque opportunè Deus ſit nobis opitulatus, huc referre lubet quod nauclerus noſter edita voce affirmauit ſtatim vbi gratiarū actiones ob imminentē liberationē noſtram egiſſet: Se nimirum omnino decreuiſſe, ſi diem vnum adhuc in illo tā miſero ſtatu permanſiſſemus non quidem ſorte agere (vt ab nonnullis, in tales redactis anguſtias eſt aliquando factum) ſed aliquem ex nobis clàm interficere qui cæteris eſui eſſet. Quæ res minimè me commouit, conſcius enim mihi eram (quamuis omnes macie eſſemus confecti) me ab illo periculo tutum ſatis fuiſſe: niſi forte cutem & oſſa nuda pro carnibus habere voluiſſet. Quoniam autem naute noſtri Rupellam appellere

Qua die cōtinentem conſpeximus.

Piodigioſum decretum.

re

re decreuerãt, vt ibi Brasilium suum lignum venderent, cum iam ab Britãnia sex passuum millibus tantum abessemus, Nauclerus cum Philippo & quibusdam aliis scapha vecti ad oppidulum proximum (hodiernam vocant) contendunt, cibaria comparaturi. Inter quos duo ex nostris quibus pecunias speciatim numerauera m ad cibaria quædam mihi comparanda, vbi ad continentem appulerunt, nauem nostram famis domicilium esse rati, diserte testati sunt se in eam pedem nunquam relaturos: quod ab ipsis est factum. Relictis enim in naue sarcinis suis ab illo tempore eos nunquam vidimus. Attamen eorum vnus qui solus mecum è quatuordecim illis quorum nomina initio recensui, hoc anno 1584. quo historiam hanc corrigo recenseóque, quanto cum labore pristinæ restituti fuerint valetudini ad me scripsit. Nobis quid hac in parte contigerit mox narrabo. Nobis in Anchoris nostris operientibus ad nos accessere piscatores quidam, à quibus cibaria petimus, illi se à nobis irrideri arbitrati, immò ne iniuria aliqua afficerentur veriti, fugam capessunt, at nos quos vrgebat fames, eos vt consisterent cogimus, ínque eorum lintrem irruimus. Tum illi extrema quæuis sibi imminere credebant. Nos verò pacatè omnia agere, cúmque cibariorum nihil præter cibarij panis frusta aliquot comperisemus, vnus ex illis inuentus est qui exposita extrema qua premebamur fame adeò ferũ se præ-

ſtitit, vt pro panis illius fruſtulo, quod vix obolo vęniſſet, ſeſtertios duodecim non dubitauit à me exigere. Noſtri autem mox cum cibariis ad nos redeunt, quàm auidè à nobis fuerint excepta neceſſe non eſt dicere. Tum in propoſito perſeuerantes, nimirũ vt Rupellæ litus peteremus, iam paſſuum ſex millia nauigaramus, cum ab Nautis qui nos aſſecuti ſunt admoniti fuimus Piratas quoſdam ad oram illam vagari. Quare poſt tot tantáque pericula, quæ Dei ope euaſeramus, ſi vltro in periculum nos coniiceremus, videntes illud nihil aliud eſſe quam Deum tentare, illo ipſo die 7. Cal. Iunias portum intramus, Blauuetenſem, in Britannia: ad quod per illud tempus naues permultæ è variis regionibus reduces appellebant: quæ & tormẽta diſplodebant, aliáque nauigantibus ſolemnia celebrabant, atque ob partas victorias triumphabant. Inter quas vna erat ex vrbe Samnalęs cuius nautæ Hiſpanicam ex terris Peruanis reducem ceperant. Ea pretioſis quibuſque mercibus erat onerata, cuius pretium ad ſexaginta aureorum nũmorũ millia æſtimabatur. Cuius rei fama cũ per vniuerſam Galliã ſparſa fuiſſet, mercatores non pauci Pariſienſes, Lugdunenſes, aliique eò ad merces illas coemendas commeabant. Quæ res commodiſsimè nobis euenit: accidit enim vt cum è naui egrederemur mercatorum illorum plerique iis auditis quę perpeſsi eramus, & nos prę infirmitate minus ad greſſus figendos idoneos ſuſtẽtarint, & opportuniſsimę admonuerint

vt ab nimio eſu diligenter nobis caueremus, paulatímque vires noſtras pauculo cibo repararemus, iure ex veterum gallinarũ decoctione, lacte caprino, aliiſque ad viſcera dilatanda accommodatis. Ac ſanè cum iis omnibus qui tam ſalubri paruerunt conſilio bene eſt actum. Nautę verò qui repentè ventrem cibo impleuere, non tulerunt impunè: nam è viginti, tot enim incolumes terram attigerunt, plures decem ſibi mortem accerſiuiſſe autumo: nos verò (quindecim eramus numero) qui, vt iam dixi, nauem illam in America conſcenderamus in Galliam remigraturi, ad vnum omnes terra maríque incolumes tum ſeruati ſumus. Hoc quidem verum eſt, nos nonniſi cute & oſsibus tum conſtitiſſe, adeò vt alij alios intuentes cadauera è ſepulchris eruta videre videremur. Adhæc vbi cœlũ terreſtre perſenſimus, tantum ciborum nos cœpit faſtidium, vt (nam de me nominatim verius referre poſſum) in diuerſorium tãdem delatus oblatum mihi vinum vbi olfeci, deliquium animi paſſus ſim, ínque arcam quæ in propinquo erat delapſus. Qui verò aderãt futurum vt animã mox agerem exiſtimabãt, habita pręſertim debilitatis meæ ratione. Atqui minimo affectus fui caſu illo incommodo. Itaque in lectum decubui, támque ſuauiter dormiui, vt nonniſi ſequenti die & quidẽ multa luce experrectus fuerim: quamuis ante decem menſes in lecto non decubuiſſẽ, quod deo commemoro, quòd faciat cõtra eorum

Famem conſequitur ciborum faſtidium.

opinionem qui putant eos qui ab mollibus cubilibus desueuerũt ea repetẽtes initio dormire minùs posse. Blaueti igitur quatuor diebus transactis Hannebonem nos conferimus quod oppidulum ab Blaueto quatuor passuum millibus distat. In quo totos quindecim dies quieuimus, nosque ex medicorũ prę scripto curauimus. Quantumuis tamen diligenter nobis caueremus nemo nostrum effugere potuit quin tumore per totum corpus infestaretur, me cum tribus aliis exceptis qui ab vmbilico ad pedes vsque eo morbo laborauimus. Insuper cum διαῤῥοίᾳ & stomachi solutione conflictabamur, adeò vt intra corpus nihil consisteret eorum quæ immitebantur. Tamen medicamenti genus nobis est indicatum, quo postquam vsi sumus cõfestim ab eo morbo sanati fuimus: est autem eiusmodi. Ius hederæ terrestris est accipiendũ cum oryza probè cocta, in ipsa olla pannis veteribus restincta: quibus igni admotis ouorũ vitelli sunt permiscendi. Confectionem illã cochlearibus ad modum pultis ori admouebamus. Ac sanè nos omnes morbo illo extinctos futuros fuisse nisi medicamentum illud adhibitum fuisset facilè credo. Hæc sunt denique quæ de nauigatione illa nostra habui referenda: Quæ sanè inter minimas non est reponenda si animaduertas nos gradus septuaginta tres nauigasse ab Aquilone ad Austrum. Verùm ne palmam merentibus prę ripere videamur, quantula est, si cum ingenti illa

Medicamentum ad restringẽdam aluum accõmodum.

Ioan. Sebast. de Cano. Hispanus, Et Drachus Anglus vniuersum terrarum orbem circundederunt. Consule Hist. Gen. Ind. ca. 98. Iren. Popelin, de tribus mundis.

illa Ioannis Sebaſtiani De Cano Hiſpani, aut (vt quidam volunt) Veneti vel etiam vt aliis placet ab vrbe Guetaria in Cãtabria Prouincia oriundi, qui vniuerſo orbe circundato, quod ni fallor, contigerat ante eum nemini, poſt eum quidem de Dracho Anglo idem referunt, qui in patriam redux pro inſignibus orbem terræ depingi curauit cum hac inſcriptione, *Primus me circumdediſti.*

Cæterùm *his* à me lectis quæ Hieronymus Benzo de ſua in Peruenſem terram, aliáſque orbis illius regiones peregrinatione, quæ fuit annorum quatuordecim, ſcripſit: commune hoc mihi cum illo eſſe animaduerti, quòd (vt ipſe hiſtoriæ ſuæ initio refert) annos viginti duos natus eſſet cùm multorum exemplo peragrandi orbis cupidus ac præſertim viſendæ eius mundi partis nuper repertæ, cui Indiæ Occidentalis nomen factum eſt, explere animum ſecum tandẽ conſtituit? Ego verò eodem ſtudio impulſus, totidémque annos natus, in Braſiliam nauigationem ſuſcepi, pro vt ipſe hiſtoriæ huius initio adnotaui, ſed aliud eſt longè maiori dignum obſeruatione, quòd nimirum Benzo, (licet ille de nobis nihil nec nos de ipſo vnquam audiuiſſemus) affirmat ſe idibus Septembris An. 1556. in Hiſpaniam, peractis ſuis peregrinationibus, appuliſſe: nos verò (quod etiam ſuper cõmemoraui) ad 4. Idus eiuſdẽ mẽſis, eodẽq; anno in Braſiliã profecturi Geneuâ exceſsimus. Iã igitur ſi quis tẽporũ

Statim poſt Benzonis reditum accingit ſe ad iter Americ. Autor.

seriem obseruare velit, eorum qui in Americam nauigarunt: nos statim post Benzonis reditum essemus collocādi. Porro cùm Benzonis historia Latino sermone primùm, ac posteà Gallico Vrbani Caluetonis amicissimi mei opera extet ex Italico conuersa, cui titulus est *Noua noui orbis historia*, adde quod author ipse inter eos qui multa obseruarūt, atque obseruata elegantissimè scriptis mandarunt, postremum non obtinet locum: necesse penitus esse existimo iis qui Americanorum mores probè nosse cupiūt, atque adeò quàm immaniter miseræ illæ gentes ab Hispanis, à quibus subactæ sunt, excipiantur, vt historiam illam diligenter perlegant. Ille autem eò maiori est dignus laude, quòd historiam suam concludat præstantissima gratiarum actione, quam ad Deum dirigit. In quo se minimè ingratum in eum fuisse, à quo beneficium hoc acceperat, vt res adeò nouas, támque à nobis remotas terras viseret, per totum quatuordecim annorum spacium, cuius etiam ope tot pericula euasisset. Illius tamen clarissimum nomen obscurare nititur Theuetus, veritatis, (siquis alius nostra memoria extitit) acerrimus hostis, suo virorum illustrium libro, quem nuper edidit. Ille enim de Francisco Pizarro Hispano à quo Attabalippa Peruensium rex fuit deuictus, verba faciens, totam Benzonis historiam ita in dubium reuocat (à cuius tamen facundia longissimè abest) vt meras fabulas esse dicas.

Theuetus Benzoni obtrectat.

Quæ

Quæ res fortè à Theueto de industria est suscepta, quòd cùm Hispania spiret, ac proinde Galliam patriam suam debito non prosequatur affectu, cuius tamen lepidissimus Benzo famæ est studiosissim⁹, aduersus eos qui quod minimo negotio Indos illos subegerint, cæteras omnes gentes tam facilè se deuincere posse iactant.

Sed vt ad nos redeam finem ac requiem laborum consequutos nos esse forsitan quis existimet: attamen nisi ille idem, cuius ope à tot naufragiis, tempestatibus, extremáque fame aliísque incommodis quę nos inter nauigandum assiduè vexarũt, liberati sumus, nos ad litus appulsos seruasset, extrema quæque nobis impendebant. Iam suprà dixi Villagagnonem tradidisse dicam in nos perscriptã, præfecto nauis illius qua reuecti sumus, vnà cum mandatis ad obuios quosque magistratus vt in nos (vtpote hæreseos criminis reos [illegible]e peractos animaduerterent, ignísque addicerent. Contigit autem vt Philippo Duci nostro cum Magistratibus (ab religione quam profitebamur non abhorrentibus) cui arcula illa epistolis dicæ illi adiunctis plena tradita fuerat necessitudo intercederet. Quò factum est vt optimè ab illis excepti fuerimus contrà quàm cupiebat Villagagno, imò etiam fortunis suis non pepercerunt, quin nostris, quibus opus erat eas largirentur: Philippus quoque ab illis pecunias mutuo accepit, atque ita Deus ille qui astutos in astutia deprehendit,

Prouidentia Dei admiranda.

nos ab illo periculo liberauit, effecítq; vt sceleratī Villagagnonis perfidia detecta, id totū ad illius contumeliam, nostrum verò solatiū redundarit. Tanto igitur accepto beneficio ab illius manu qui nos toties terra maríque seruauit. Nautis nostris Hanebone excedentibus, vt Neustriam patriam suam repeterēt, Nos etiam vt ab Britannis illis recederemus quorum idioma non minùs nobis erat Barbarum atque fuerat Americana lingua, ad Nannetes properamus, non quòd per celeres iter illud confecerimus: tanta enim erat infirmitas nostra, vt equis, quibus insidebamus regendis minimè pares essemus. Quocirca mercenarii à quibus regerentur singulis fuerunt mercede conducendi.

Naturæ restauratæ appetitus mirabiles.

Quoniam autem quodammodo restaurāda erant corpora nostra nō minùs portentosis flagrabamus appetitibus atq; ij sunt quos de prægnantibus mulieribus referunt: quorū nisi ad finem properarem, exempla admiranda referre possem: quin etiā plerique ab vino ita abhorrebant vt ab eo per mensem integrum abstinuerint. Tandem vbi ad Nannetum vrbem peruenimus quasi inuersi essent sensus nostri vniuersi, aures oculíque nostri adeò hebetes repentè facti sunt, vt formido incesseret ne in surdos atque cæcos euaderemus. Huc referri potest quod Ionathan Saulis filius dicebat, illuminatos fuisse oculos suos postquam aliquantulum mellis gustasset, quibus verbis non obscurè significabat

Surditas oculorumque hebetatio ex fame orta.

1. Samuel. 14 27. 29.

ocu-

oculos anteà fuisse inedia hebetatos. Verùm tamen ab primi nominis medicis quibusdam aliísque claris viris, qui ad nos frequentissimè accedebant tanta cum diligentia curati fuimus, vt nulla tantorum malorum vestigia nobis adhęserint, quin imò de me possum affirmare, exacto ab eo tempore mense me optimum aurium oculorúmque vsum habuisse. Hoc quidem verum est me ab eo tempore stomachi debilitate semper laborasse: quę etiã fame illa Sancerrana, cuius paulò ante memini, adeo est confirmata, vt minimè dubitem ea me nunquam liberatum iri: donec me totũ Deus fœlicissima resurrectione instauret. Itaque apud Nannetes quo in loco (vt dictum est) optimè excepti fuimus recuperatis valetudine ac viribus, nostrûm singuli quò visum fuit abiere.

Antequam finem huic historiæ imponamus id vnum superest, vt dicamus de quinque illis qui Americam repetiere, tum quum primùm redeuntes, naufragium euasimus. Quę res quo modo innotuerit, paucis dicam. Viri quidam fide digni quos in America reliqueramus, quíq; nos quatuor exactis mẽsibus sunt insequuti, in Philippum ducẽ nostrũ Lutetiæ inciderunt, illíque narrarũt se, maximo suo dolore, tres ex illis à Villagagnone suffocatos ob Euangelij professionem spectasse: quorũ hæc sunt nomina. Petrus Bourdonus, Iohannes Bordellus, Matthæus Verneulius, quin etiam integram tum confessio-

nis tum mortis eorum historiam, descriptam attulisse significarunt, illíque tradiderunt. Quam ego haud multò pòst ab illo accepi. Eam vbi legi perspexíque fidos illos Christi seruos à Villagagnone tantisper morte plexos fuisse, dum nos cum tempestatibus ac variis periculis conflictabamur: in memoriam mihi reuocaui me vnum (vti suo dictum est loco) ex scapha illa eductum fuisse, in quam ingressus iam eram in Americam remigraturus: ac proinde, & mihi quidem esse de quo maximas Deo gratias agerem, quòd me nihil minùs cogitantem, à tanto liberasset periculo, atque etiam mihi in primis onus illud incumbere, vt trium illorum martyrum fidei confessio memoriæ proderetur, atque in eorum referretur album qui nostra memoria, ob Euangelij confessionem, fortiter mortem oppetierunt. Eodem illo anno historiam illam Iohanni Crispino nobili typographo tradidi: quam martyrum Catalogo inseruit, vna cum eorum laborum descriptione, quos pertulerunt ab eo tempore quo à nobis discesserũt, donec Americam terram attigerint. Eò igitur Lectores remitto: hoc enim loco mentionem eorum fecissem nullam, nisi ea quam diximus causa adactus eò fuissem. Hoc vnum addam, Villagagnonem, quòd primus piorum sanguinem in orbe illo nuper reperto, fuderit, meritò à quodam Americanum Cainum nominatum fuisse. Iam iis est satisfaciendum à quibus quisnam fuerit exitus il-

Cõsule Martyrum nostri tẽporis hist. lib. 5.

lius

lius quæri solet. Eum nos in Castello Collignio (quemadmodum fusiùs in historiæ progressu dictum est) reliquimus, quod tamen non multò post deseruit, cuius etiam culpa ab Lusitanis captum fuit, vnà cum tormentis bellicis liliis Gallicis insignitis non sine immani Gallorum, quos in eo reliquerat, cæde, aliud nihil de illo ab eo tempore audiui (nec sanè multũ in inquirendo laboraui) nisi quod post suum in Galliam reditum religiosis quã pessimè potius tum voce, tum scriptis exceptis inueterata malicia magis ac magis confirmatus, obijt tandem Anno 1577. mẽse Decembri, in prædio quodam Melitensi, ordini attributo, cui nomen Bellouaco: quod ab suo quondam famulo, mihi est renũciatum. Imó à quodam ipsius nepote, quem cum illo in America videram, accepi tàm malè ante obitum, rebus suis eum prospexisse, vt suorum consanguineorum nullus fortunis ipsius auctus fuerit post obitum, vt neque dum vita manebat, id est ab eo nunquam non neglectos fuisse.

Villagagnonis obitus.

Denique quandoquidem (vt ex hac historia satis apparet) & in genere & speciatim tot periculis, tótque mortis abyssis ereptus sum, an non meritò cum sancta illa Samuelis matre exclamare possum, Iehouam morte afficere, & in vitam restituere, demittere in sepulchrum & educere? possum sanè. Et quidem, ni fallor optimo iure, si quis alius

1. Sam. 2. 6.

nostra memoria. Attamen si huius esset loci, addere possem Deum immensa sua bonitate me ab infinitis aliis, in quibus versatus sum, discriminibus eduxisse. Quare, si mare elementum adeò furens, me non absorpsit, si Barbari anthropophagi, quibuscũ fermè annum vixi, me non deuorarunt, faméśque extremæ quas toleraui me non necauerunt: an non patria mea Gallia, tygride immanior erit si violentam atque immaturam mihi afferat mortem? Vtcunque tamen sit ego qui mortem filiorum Dei (in quorum numerum me ascitum certo scio) coram eo pretiosam esse noui, totum me ipsius voluntati permitto. Hæc tandem sunt quæ à me tum in ipso mari, eundo, ac redeundo, tum in terra America, apud Barbaros obseruaui. Me autem nõ latet tam amplum argumentum résque adeo varias à me commemoratas eo stylo, eáque qua decebat grauitate minimè fuisse descriptas: imò etiam lubens agnosco me hac tertia editione nonnunquam ea quę paucis fuerant perstringenda fusius quàm par erat persequutum esse, & contrà in extremum aliud peccantem ea quæ longiorem postulabant orationem plus æquo contraxisse. At lectores rogatos velim vt studium meũ æqui boníque consulant, quod orationis non satis comptæ damna resarciat: Cogiténtque quam dura mihi rerum quæ in hac historia commemorantur, fuerit experientia.

Regi

Regi autem æterno, immortali, inuiſibili, ſoli ſapienti Deo honos ſit & gloria in ſecula ſeculorum Amen.

PLVS VIDERE QVAM HABERE.

FINIS.

Errata operarum sic corrige.

Primus numerus paginam denotat; secundus lineam.

Præfationis, pag. 2. linea. 11. descripserim. 31 l. 14. Idem. l. 31. testudinibus. 34 l. 2. Præterer. 35. l. 21. ni. *Historiæ*, 5. l. 2. negotiáque. 16. l. 2. nominatímque. 17. l 24. Albacoras 21. l. 1. appellant 23. l. 1. fictitij. 24. l. 9. fertur. 32. l 25. Margaiatium. 46. l. 30. nomina. 50. l. 9. eúmque in l. 25. rebellione: hærere peccatum). 51. l. 6. ab ijs. l. 25. *post præditus adde* ad. 52. l. 16. *post è adde* Sp. 59. l 25. En. 61. l. 24. *post conspectum adde* non. 65. l. 31. maximæ. 67. l. 15. A recessit legis. 70. l. 32 conuiuari. 74. l. 3. En. 76. l. 11 sunt l. 26. sinu. 77. l. 9. vi. 93. l. 13. ceruleum 97 l. 27 extremum. 98. l. 30. ijs. 100. l. 15. *post nuncupatur, adde* est accommodata. 101. l. 17. caules qui. l. 17. æquant. 102. l. 15. pinastriæ. 103 l. 25. *post verò adde* &c. 105. *pro è cannis* figulina. 108. l 32. *dele* decernendis. 110. l. 31. *post quæ, adde* de. 115 l. 26 *post triginta adde* dierum nati. 116. l. 11. nancisceremur. l. 24. ipsis 117. *pro, vt nostrates rerum repone* nō virides, verum. 122. l. 27. vnà. 126. l 1 nec. l. 9 Ad. l. 18. è dumis. 127. l 11. quas. 137. l. 5. obnoxiæ. 138. l. 19. lapides. 140. l 7. *dele aut cassum.* 144. l. 16. lineámque l. 24. insidentes. l. 29. Nostri. 151. l. 22. illas terras. l. 31. barbati. 155. l. 16. expolitæ: 160. l 24. indueret. 167 l. 2. appellati. 190. l. 23. quos. 192. l. 1. esset. l. 16 incolis. 194. l 26. inquinasse 204. l. 3. onustis. 212. l. 27. *post medijs adde* cadaueribus. 206 l 10. Esse nos. 208. l. 14. Galle. 211. l. 22. siuit. 223 l. 8. essem. 228. l. 29. inuitatus. 235 l. 21. collucant. 240. l. 20. *post animo adde,* non. 241. in argum. l. 3. fictis. 245. l. 16. hostis. 246. l. 31. inuisendi. 250. 51. ille: 251 l. 2. quos. 305. l 25. *pro eam lege* arboribus. 310. l. 13. insolitum. l. 18. capiendis 324. l. 20. 1573. 329. l. 21. nostros. 331. l. 32. Ideo.

INDEX ALPHABETICVS RERVM ET VERBOrum in hac historia obseruandorum.

A.

Aues

proui-

V.

FINIS.